JACQUES ATTALI

1492

İMGE KİTABEVİ

Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay

2. BASKI

İMGE kitabevi

Jacques Attali, 1 Kasım 1943'te Cezayir'in Cezayir kentinde doğdu. Orta öğrenimini Paris'te Janson-de-Sailly Lisesi'nde ve Cezayir'de Gauthier Lisesi'nde yaptı. Ecole polytechnique'ten (Paris) 1963 yılında maden mühendisi olarak mezun oldu. Ekonomik bilimler devlet doktorasını, Institut d'études politiques'ten aldı. 1968'de maden mühendisi olarak çalışmaya başladı. 1968-70 arası ENA'ya (Ecole Nationale d'Administration) devam etti. 1977'den beri Danıştay üyesi. 1968'den beri Ecole Polytechnique'te, 1974'ten beri ENA'da öğretim üyesi. 1974-81 arası Paris IX Dauphine Üniversitesi'nde hocalık yaptı. 1981'den sonra Mitterand'ın özel danışmanı oldu; kuruluşundan beri de Avrupa Kalkınma ve İşbirliği Bankasının müdürü.

Diğer Eserleri, Analyse économique de la vie politique PUF, 1973; Les Modéles politiques, PUF, 1974; L'Anti-économique (avec Marc Guillaume), PUF, 1975; La Parole et l'outil, PUF, 1976; Bruits, PUF, 1977; La Nouvelle Économie française, Flammarion, 1978; L'Ordre cannibale, Grasset, 1979; Les Trois Mondes, Fayard, 1981; Histoires du Temps, Fayard, 1982; La Figure de Fraser, Fayard, 1984; Un Homme d'influence, Fayard, 1985; Au propre et au figuré, Fayard, 1988; La Vie éternelle, roman, Fayard, 1989; Lignes d'horizon, Fayard, 1990; Le Premier Jour après moi, roman, Fayard, 1990.

Jacques Attali
1492
ISBN 975-533-256-1
© İmge Kitabevi Yayınları, 1999
"1492" © Librairie Arthème FAYARD, 1991
Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa fotokopi, film vb. gibi elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: 1992, Yapı Kredi Yayınları
2. Baskı: Mart 1999

Kapak Tasarımı
Elvan Özsezgin

Kapak Baskısı
Kıralı Matbaası, 425 42 07

İç Baskı ve Cilt
Cem Ofset, 385 37 27

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 17/12 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 65 32
İnternet: www. imge. com.tr
E-Posta: imge@www.imge.com.tr

Jacques Attali

1492

Çeviren:
Mehmet Ali Kılıçbay

2. Baskı

İMGE
kitabevi

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Sunuşu 7

BİRİNCİ BÖLÜM
Avrupayı İcad Etmek

1. Hayatın Zaferi 19
Doğmak; Yaşamak; Sevmek; Eğitmek; Tedavi etmek; Ölmek
2. İmanın Gerilemesi 29
İnanmak; Kavramak; Kovmak
3. Özgürlüğün Uyanışı 51
Düşünmek; Hesaplamak
4. Paranın Saltanatı 61
5. Yasanın Emeklemeleri 79
6. Rönesansın Doğumu 103
Yaratmak
7. Rastlantının Amerika'sı İhtiyacın Doğu'su 109
Cüret etmek; Düş kurmak; Teşebbüs etmek; Çevresini dolaşmak; Başarmak

İKİNCİ BÖLÜM
1492

Ocak 143
Şubat 151
Mart 155
Nisan 161

Mayıs 167
Haziran 173
Temmuz 179
Ağustos 185
Eylül 191
Ekim 195
Kasım 199
Aralık 201

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Tarihi İcad Etmek

1. Mülkiyetin Mantığı 211
Kaydetmek; Adlandırmak; Sömürgeleştirmek
2. İlerlemenin Gücü 241
Ödemek; Karıştırmak; Büyümek
3. Burjuvazinin Çehreleri 251
Kutsallığı yok etmek; Zaptetmek; Gözükmek
4. Başdöndürücü İkirciklik 259
Saflaştırmak; Kuşku duymak; Islah etmek
5. Ulusallıkların Saati 271
Çekişmek; Biraraya toplamak

Sonuç 281

Teşekkürler 291

Bibliyografya Notları 293

Dizin 299

ÇEVİRENİN SUNUŞU

Tarihsel süreci belirleyen değişimlerin hiçbiri bir geceden ertesi sabaha ortaya çıkmaz; bunların herbiri uzun soluklu oluşumların sonucudur. Sonuncu değişmenin, tüm sürecin bütününü değiştirdiğine dair olaysal tarih bir yanılgıdan ibarettir, keza tarihi değiştiren büyük adamlar efsanesi de bu yanılgıdan kaynaklanmaktadır; bu açıdan tarihte sihirli anlar yoktur; yani ne Fransız devrimi 14 Temmuz 1789'da Bastille'in alınmasıyla başlamıştır, ne de Orta Çağ 29 Mayıs 1453'te İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesiyle sona ermiştir.

Sihirli anlar, sihirli tarihler yoktur, ama simgesel anlar, simgesel tarihler vardır, bir sürecin yoğunlaşma noktalarını belirleyen kavşaklar, dönemeçler vardır. İşte 1492 yılı, çok uzun bir oluşum ve mayalanma sürecinin dayattığı kökten değişimlerin artık önlenemez bir şekilde su yüzüne çıktıkları yoğunlaşma noktalarından biridir.

Sözünü etmeye çalıştığım oluşum ve mayalanma süreci ise, Batı ile Doğu'yu farklı kimlikler altında, ayrı dünyalar olarak ortaya çıkartan yapılanmalardır.

Doğu ile Batı önce Yunan ve Fenike kolonileri, sonra Roma, arkasından da hıristiyanlık tarafından aynı uygarlık küresinde birleştirilmişlerdir. Veya başka terimlerle ifade etmek gerekirse, Doğu kendi uygarlığını Batı'ya, taşımış, bu bölgenin verecek bir cevabı, bir karşılığı olmamıştır. Tarihin uzunca bir süresi boyunca Doğu uygarlığın yegâne ışıma merkezidir. Batı kaynaklı olan Roma'nın M. Ö. I. yüzyılda imparatorluk haline dönüşmesi, onun Doğu merkezci yönetim biçimini Batı'ya da taşımasına yol açmıştır. Keza Milatla birlikte ortaya çıkan hıristiyanlık, Doğu'nun bin yıllık dinsel mayalanmasını dışa vuran doktrinlerden birinden ibarettir, bu da bu haliyle ve kaynağını hiç inkâr etmeden Batı'ya taşınmıştır.

Ancak Roma'nın Batı parçasının V. yüzyılda varlığını sürdürecek güce artık sahip olmaması ve barbar müdahalesi sonucu ortadan kalkması olgusu yaşanmıştır. Harcı alem tarih kitaplarında Batı Roma'nın çöküşü olarak anlatılan bu olgu, aslında Batı Roma'nın Doğu küresine mensubiyetten vazgeçmesi olarak algılanmalı ve Batı'nın kendine özgü kimlik oluşturma çabalarının ilki olarak değerlendirilmelidir. Bunun yanı sıra VI. yüzyılda Doğu'ya, Doğu gelenekleri içinde kalan yeni bir dinin, müslümanlığın egemen olmasıyla, Doğu ve Batı iki farklı uygarlık küresi olarak gelişmeye başlamışlardır. Eskiden birleştiren Akdeniz, Kuzeyi ve Güneyi birbirine hasım iki dünya olarak, ayıran bir evren haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Bizans'ın hıristiyan olmakla birlikte, bu kimliğini bu dinin Doğulu kökenlerine ihanet etmeden yaşamayı seçmesi, daha açıkçası Bizans'ın Doğulu kimliğine sadık kalması onun potansiyel Batı aleminin dışında bir varoluş üretmesine yol açacaktır.

Fakat burada altı çizilmesi gerekli olan nokta, Doğu'nun "Doğu" olarak kalmayı sürdürürken, farklılaşan unsurun Batı olduğudur. Ancak bu farklılaşma Doğu'dan ithal düşünsel alet kutusunun çerçevesinde iş görmek zorundadır. Bu çelişkiyi Orta Çağ çözecektir. Batı alemi siyasetin ve ekonominin en son sınırına kadar atomize olduğu bu bin yıllık dönem boyunca, Doğu'dan ithal ettiği veya Doğu'nun kendine din ve siyaset yoluyla dayattığı kavramların hemen tamamından boşanacak ve kendi kavramlarını, kendi doktrinini oluşturacaktır. Paradoksal gözükmesine rağmen, Batı Doğu'nun yekpâre yapısının karşısına çeşitliliği had safhaya çıkartarak, kendine özgü bir kimlik oluşturacaktır. Despotik, yücelerden inen kararlara kitlenin rıza göstermek zorunda olduğu, bireysel iradenin hiç mertebesinde bulunduğu Doğu geleneğinin karşısında Batı anarşik olarak gözükmektedir. Fakat bu anarşik şekillenme Orta Çağın sonlarında bir sentez oluşturmaktadır.

1492 geldiğinde Batı Orta Çağdan da boşanmaktadır, ancak bunu çoğu zaman sanıldığı gibi Antikitenin kavramlarıyla değil de bizzat Orta Çağın kavramlarıyla yapmaktadır. Başka bir ifadeyle, Batı alemi bugün kendini belirleyen tüm değerleri Orta Çağ sırasında üretmiştir. Bu üretimin dışa yansıması bir yandan Rönesans ve Reformasyon hareketleri, diğer yandan da ulus-devletin oluşumu ve merkanitlizm ile sömürgecilik biçiminde olmaktadır.

Fakat Batı artık kendi özgün kimliğini oluşturma uğraşı içinde, uygarlığının Doğu kökenlerini hatırlatan bazı unsurları hâlâ bünyesinde barındırmaktadır. Bunların başında hıristiyanlık gelmektedir. Batı uygarlığının temel atıf çevresi olan bu din, açıkça

Doğu kökenlidir, saf haliyle Doğu'nun tüm reflekslerinin taşıyıcısıdır. Batı ona Avrupalı bir köken bulmak zorunda kalacaktır. Doğu'nun kendi içindeki uzantıları olan müslüman ve musevi cemaatlerden de kurtulması gerekmektedir. Ve asıl önemlisi, Doğu ile Batı'nın farklılaşmadığı Antik Uygarlık Akdenizlidir. O halde Batı'nın Doğu'dan tam anlamıyla boşanması, Akdenizli kimliğinden sıyrılmasıyla mümkün olabilecektir.

Bu durumda Avrupa'nın merkezi, kalbi hiçbir zaman Akdenizli olmamış olan Kuzeye kayarken, Atlantik de yeni arayışların alanı haline gelmiştir. Bunun böyle olması kaçınılmazdır, çünkü ulusal devlet ulusal ekonomi, ulusal ekonomi de bütün diğer herkesin zararına zenginleşme demektir, bu da yeni ekonomik alanların fethi, yani sömürgecilik anlamına gelmektedir. Oysa Akdeniz'in bin yıllık siyasal ve ekonomik refleksleri Batı alemine rengini vermekte olan ulusal devletlerin yeni tutkularına cevap erme olanağına sahip değildir. Bu durumda yeni yerlerin aranması ve bulunması zorunlu hale gelmektedir. Keşifler Batı Avrupa'nın varolma mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu durumda Avrupa'nın Doğulu kimliğinden kurtulmasının simgesi, bir yandan hristiyanlığın yeni bir yorumu (örneğin ayin müziği tek sesliyken, 9. yüzyıldan itibaren çok sesli hale getirilmeye başlanmıştır) ve Batı dünyasında yaşamaya devam eden ve Doğu'nun temsilcileri olan müslümanların ve yahudilerin kovulması olmaktadır. Antik (Doğu) uygarlığının Batı alemi karşısındaki yenilmezliğini veya hayatiyetini temsil eden bu unsurların atılması Batı'nın arınması, saflaşması, kendi kimliğine sahip olması anlamına gelmektedir. Portekizlilerin Afrika yolundan Hind'e, Colombus'un Atlantik yolundan Amerika'ya (Hind'e) ulaşmaları Akdeniz'den kopuşu simgelemektedir.

Bütün bu başat olguların 1492'de yoğunlaşmaları, bu yılı tarihsel sürecin ayrıcalıklı dönemeçlerinden biri haline getirmektedir. Jacques Attali 1492'yi bu çerçeve içinde ele almaktadır. Tarih, ona nasıl bakılırsa öyle olduğu için, okuyucu iyi bir tarih kitabıyla karşı karşıya olduğunu görecektir.

Mehmet Ali Kılıçbay
Temmuz 1992

UYARI

4 Ekim 1582'ye kadarki tarihlerin tümü Julianus takvimine göredir; 4 Ekimin ertesi günü, Gregorius takviminin ilk günü olan 15 Ekim 1582 olmuştur.

Çok eski zamanlarda bir dev çarpışıyor, zafer kazanıyor, egemen oluyordu. Birgün yorgunluktan bitkin düşerek geriledi. Tepelendi, işkence gördü, ölsün diye bırakıldı, sonra birçok efendi tarafından zincire vuruldu.

Daha sonra acıları hafifledi; gardiyanlarının dikkatleri zayıfladı. imanından —çok eski— ve aklından —çok yeni— yeni bir güç sağlayarak zincirlerini silkeledi. Uzaktan ağır bir siluet onu tehtid edince, ona yoluna gitmesi için haykırdı; ve siluet de onu çok şaşırtan bir şekilde buna boyun eğdi.

Dev bunun üzerine bir plan yaptı: gücünü acele etmeden yeniden kazanarak, sonra paslanmış zincirlerini güçlü ve açık seçik tek bir darbede kıracaktı. Ve dünyayı fethe çıkacaktı.

Düşündüğünü yaptı. Hem akıl adamı, hem de intikamcı barbar olarak.

Bu dev Avrupa'dır: Batı Roma imparatorluğu çözüldüğünde birçok efendi tarafından zincire vurularak, hemen hemen bin yıl süresince uyuklamıştır. Sonra bir rastlantı ve ihtiyaç anında kendini kuşatanları uzaklaştırmış ve dünyanın fethine girişerek, rastladığı halkları katletmiş, onların zenginliklerine el koymuş, onların adlarını, geçmişlerini, tarihlerini çalmıştır.

1492 işte bu andır. Bu tarihte üç karavela bir kıtaya rastlamış; Avrupa'nın sonuncu İslam devleti çökmüş; Yahudiler İspanya'dan kovulmuşlar; bir Borgia papa seçilmiş; Muhteşem Lorenzo, Piero della Francesca, Polonya kralı IV. Cazimir, Songhay emiri Ali Ber ölmüşler; Brötanya Fransız olmuş, Burgonya kaybolmuş; İngiltere kıtadan vazgeçmiş ve sömürgelere yönelmiş; kakao, tütün, mısır, patates Avrupa'ya gelmişler; şekerkamışı, at ve çiçek hastalığı Amerika'ya ulaşmışlar; Martin BehaÏm Nurenberg'de ilk yerküreyi yapmış; Ferrara'da ilk kent planı yayınlanmış; Cenova'da ilk *lire* tedavüle sokulmuş; profesör Antonio de Nebrija Salamanca'da halk dilinden ilk gramer kitabını Kastilyaca olarak yayınlamış; Cenevre'de frengi ortaya çıkmış; Vatikan'da belki de ilk kan aktarımı denemesi yapılmış; İtalya'da Boetius'un müzikal armoni denemesi ilk kez basılmış; Middleburg Mainz'de Reformasyonun olacağı keha-

netinde bulunmuş ve Luther'i haber vermiş; İspanya'da kapalı sahnede sunulan ilk tiyatro oyunu temsil edilmiştir.

Bu yıl esnasında Anvers, Venediğin ekonomi-dünyanın merkezindeki yerini almaya başlamış; Avrupa Doğu'yu ve Doğulu geçmişini, Akdeniz'i ve onun islami parçasını unutarak Atlantiğe yönelmiştir. Kendinin artık Kudüslü değil de, Romalı olduğu düşünü kurmaktır. Marranoculuk hareketiyle birlikte modern entellektüel ortaya çıkmıştır. Bazen rasyonalizm, bazen de protestanlık olacak şey biçimlenmiştir; demokrasi ve işçi sınıfı icad edilmişlerdir. Yeni bir insan tasarısı yapılmıştır. Yeni efendilerin barbarlıklarını gizleyerek, Akıl tutkularıyla, keşiflerinin cüretiyle, gerçeğe düşkünlükleriyle, anıt ve müzik konusundaki düşleriyle övünerek, ona en büyük şanlarını elde etmek için rastladıkları haliyle Tarih yazılmaya başlamıştır.

Fakat aynı zamanda bu Tarih hayalperestleri girişimleri için gerekli olanları unutmayı öğrenmişlerdir: onlar olmazsa ne geçmişin saflığının, ne de geleceğin yeni İnsanının olacağı etnomerkezcilik ve sömürgecilik. Ve kendilerini fetihleri içinde kabul ettirmek üzere, heyecan verici ve yıkıcı, adına yüzyıllar boyunca katliamlar yapacakları, hiç duyulmamış bir kavram icad etmişlerdir: *gelişme*.

Burada bu *afet*'i —bazı matematikçilerin dedikleri gibi—, bu *yön değiştirme*'yi —bazı fizikçilerin dedikleri gibi—, sıradan ölümlülerin daha basit ve herhalde daha uygun düşen bir şekilde söyleyecekleri gibi bu *buluşma* 'yı anlatmak istedim.

Bu, çok sayıdaki evrimin, sarhoşlar tarafından anlatılan deli saçmalarının karşılaşmalarından daha fazla birşeydir; karmaşık mekanizmalara uyum olarak birbirine eklemlenen sonsuz sayıdaki taşkınlığın *gerekli kesişme noktası*'dır. Bunları anlayabilmek üzere, çok sayıda serpildiklerinin görüldüğü, hem çok cazip, hem de çok hayal kırıcı olan Tarihin şu uzun çözümlemeleriyle yetinilemez; birlikte ele alındıklarında bir *an*'ı, bir *tarih* 'i meydana getiren her cinsten olayların ayrıntılarının içine dalmak gerekir; buralarda, daha sonra insanların belleğini biçimlendirecek olan kopuşları, hızlanmaları, öznellikleri ortaya çıkartmak gerekir.

Anmak, kaygı verici bir ayin haline gelmiştir. Bugün bile geçmiş o kadar fazla icad edilmektedir ki, gelecek hayalimizden kaçmaktadır. 1492'nin beş yüzüncü yılının, bayramı finanse edenlerin açısından değerli olanlara göre kuşa çevrilerek, yeniden yazılarak, sınırlandırılarak kutlanacak olması muhtemeldir.

Ben bunun tersine bu kutlamalar boyunca, bugün önemli olan herşeyin —İyi olsun, Kötü olsun— o sıralarda karara bağlandığının

anlaşılmasını isterdim. Beş simgesel çehrenin —*Tüccar, Sanatçı Kâşif, Matematikçi, Diplomat*— ve bugünün beş başlıca değerinin —*Demokrasi, Piyasa, Hoşgörü, Gelişme, Sanat*—, eğer 1492 başka türlü cereyan etseydi çağdaş anlamlarına sahip olamayacaklarının anlaşılmasını isterdim.

Ve özellikle de, bu 1492 yılı başka türlü anlatılsaydı.

Nihayet o sıralarda insanlara insanlar tarafından kötülük yapılmasından üzüntü duyma cesaretine sahip olunmasını, bu kurbanlardan af dilenmesini, onlara sonunda dünyanın belleği içindeki gerçek yerlerinin verilmesini isterdim.

Yarın yeni barbarlıklar, tamamen başka bir ölçek üzerinde, insana özgü bellek kaybının çamur deryalarını yeniden beslemesinler diye.

BİRİNCİ BÖLÜM

Avrupa'yı İcad Etmek

1492'nin şafağında Avrupa muhteşem bir dinsel, nüfussal, kültürel, ekonomik ve siyasal yenileşmenin sınırındadır. Bu yenileşme öylesine ağır çelişkilere götürecektir ki, yalnızca şiddet XVI. yüzyıl Avrupalılarına başat gücü sağlayarak, bunların çözülebilmesi olanağını verecektir: gelecek kuşaklara kendi zamanlarının tarihini anlatma gücü.

Batı Avrupa o sıralarda, benim bir *Kıta-Tarih* adını verdiğim, Dünya tarihini belirlemeye ve kendi anlatış biçimini diğerlerine dayatmaya yeterli bir ideolojik, ekonomik ve siyasal güçle donatılmış olan jeopolitik bir mekân haline gelecektir.

Ancak o dönemde bunun böyle olacağının öngörülmesine olanak verecek herhangi birşey yoktur: bu XV. yüzyılın sonlarında her gözlemci, bugünün haberalma olanaklarına bile sahip olsaydı, önce diğer kıtaları bin yıldan beri nüfusuyla, bahriyesiyle, ordusuyla, bilimiyle, zenginlikleriyle ve teknolojisiyle ezen Çin'in gücünü farkederdi. Kuşkusuz bu ülkenin kendini dünyanın geri kalanına tedricen kapattığını, devrasalığı ve protokolü yüzünden felcolduğunu kaydederdi. Aynı gözlemci aynı zamanda Afrika ve Amerika'yı da, muazzam parlaklıkta imparatorlukların oluştuğu çok kalabalık kıtalar olarak tasvir ederdi: İnka ve Aztek, Mali ve Songhay daha binlerce yıl süreceğe benzemekteydiler. Avrupa gözlemciye veba tarafından harab edilen, onlarca rakip devlet ve ulus halinde parçalanmış, kanı kurumuş, komşuları tarafından tehtid edilen, Korku ile Tad alma, Karnaval ile Dinsel perhiz, İman ile Akıl arasında tereddüt eden, Evren'in küçük bir ilçesi olarak gözükürdü.

Ama burada gene de, korku ve güç aralıklarında tehlikelere atılarak, icad ederek, yaratarak, mal ve fikir alış-verişinde bulunarak dünyanın düzenini alt üst etmeye kararlı, şan ve zenginliklere susamış bazı utanmaz maceracılar, özgür fatihler ile düşlerin karışımını bulabilirdi.

1. Hayatın Zaferi

Doğmak

O sıralarda yeryüzünde üç yüz milyon insan vardır. Bunların yarısından fazlası Asya'da, yaklaşık çeyreği Amerika kıtasında, yalnızca beşte biri Avrupa'da yaşamaktadır [26]. Üstelik bu rakamlar çok güvensizdir: hiçbir yerde hiçbir iktidar sistematik nüfus sayımları yapmamakta, heryerde insanların çoğunluğu doğam tarihlerinden ve hatta bazen çocuklarının sayısından habersiz kalmaktadırlar. Bu türden belgelerin en iyi olanı —1429 tarihli Floransa kadastrosu— bile ancak çok yaklaşık bilgiler sağlamaktadır [16].

Bu kaba değerlendirmelere göre, farklı kıtaların yüzyıllık nüfus gelişimleri arasında şaşırtıcı bir paralellik varmışa benzemektedir. Nüfus heryerde eşanlı olarak artmakta veya azalmaktadır. 1000 yılından 1300'e kadar artmakta; 1300-1450 arasında gerilemekte; 1450'den XV. yüzyılın sonuna kadar yeniden yükselmektedir. Fernand Braudel "insanlığın tümü, tarihin geri kalan kısmının ona nazaran sanki ikincil bir gerçek olarak kaldığı başat bir kozmik kadere yakalanmışçasına" [12] diye kaydetmektedir.

Böylece Çin nüfusu 1000 yılı civarındaki 130 milyondan 1300'lere doğru 200 milyon rakamına çıkmış, 1450'ye doğru Moğol istilalarıyla bu rakamın üçte ikisine inmiştir. Buna paralel olarak Avrupa nüfusu iki katına çıkmış —1000 yılı civarındaki 40 milyondan, XIII. yüzyıl sonundaki 80 milyona—, sonra bu yükseliş 1348 Büyük Vebası ile 1450 arasında yok olmuştur. Çocuk ölümü büyük ölçeklidir: dünya üzerinde dört süt çocuğundan en azından biri bir yaşına varamadan ölmektedir. Her köy kilisesinde tutulan sicillerin tanıklık ettikleri üzere, Avrupa'da çocukları doğar doğmaz vaftiz ettirme uygulaması genelleşmektedir. Açlık XVI. yüzyılın tümü bo-

yunca bu kıtada deşhet salmıştır; 1436'da bile insan yenildiğine dair olaylar işaret edilmektedir.

Her ülke aynı felâketli değişimlere tanık olmaktadır. Fransa nüfusu —1300'lere doğru 20 milyona ulaşmıştır— böylece VII. Charles zamanında yeniden on milyon civarına düşmüştür. XIV. yüzyılda Fransız köylerinin en azından onda biri yok olmuştur. XV. yüzyılda hâlâ çok sayıda metrûk köy harabesinin ve birçok sayımdan beri işlenmeden kalmakta olan toprakların görülmekte olduğu Almanya için de durum aynıdır[74].

Sonra herşey tersine dönmüştür: XV. yüzyılın ikinci yarısı dünyanın heryerinde, "ölüm sarmalı"na[74] son veren bir nüfus toparlanması dönemini belirlemektedir. Çin'de, Afrika'da, Amerika'da, Avrupa'da nüfus yeniden artmaya başlamıştır. Avrupa yüzyılın ortasında ancak sahip olduğu 40 milyona karşılık, 1490'da 60 milyonluk bir nüfusa ulaşmıştır.

Bu hızlı ve evrensel tersine dönüşün birçok açıklaması bulunmaktadır: belli bir ekonomik gelişme, iklimde bir yumuşama, nisbi bir barış, daha dengeli siyasal sistemlerin kurulması, salgınlarda ve kıtlıklarda bir gerileme, evlilik yaşının daha erkene kayması, daha yüksek bir çocuk doğurma oranı. Nüfusbilimciler tarafından sıklıkla ileri sürülen nedenler bunlardır[13].

Avrupa'da her halükârda salgınların arasındaki zaman aralığı açılmaktadır; birbirlerini izleyen veba dalgaları giderek zayıflamaktadır; cüzzam daha seyrek hale gelmiştir; çocuk ölüm oranının hiç azalmamasına rağmen, ömür süresi artmaktadır[74]. O tarihe kadar metrûk olan köyler yeniden iskân edilmektedir. Hayat yeniden değer kazanmaktadır. Özellikle Kuzey Avrupa'da olmak üzere, bazı bölgelerde işkence bile alan kaybetmektedir. Birey daha değerli olarak algılanmaktadır, çünkü emeği bir bedel elde etmektir. Piç olsalar bile, çocuklar daha iyi korunmaktadırlar. Bazı ortamlarda aile kendini çocuklarının eğitiminden sorumlu olarak hissetmeye başlamıştır.

Avrupa nüfusunun 1440-1560 arasında iki katına çıktığı gibi, kıtadaki her ülkenin nüfusu da kayda değer bir sıçrama yapmıştır. 1492'de Fransa'da yaklaşık on yedi milyon, Almanya'da on milyon, İspanya'da sekiz milyon, İtalya'da yedi milyon, Büyük Britanya'da dört milyon, Hollanda'da iki milyondan daha az kişi yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu Almanya'daki km^2'ye otuz, Fransa'daki otuz dört, Hollanda'daki otuz yedi rakamına karşılık, İspanya'da yalnızca on beştir[13]. Fransa en güçlüsü ve en kentleşmişi olmasa bile, he-

men arkasından gelene büyük fark atar bir şekilde, en kalabalık devlettir.

1490'da Avrupa'da yalnızca üç kent 150 binlik nüfus rakamını aşmaktadır: Paris, Napoli ve İstanbul. Diğer ikisi yüz bine ulaşmaktadır: Venedik ve Milano. Beş tanesi —Kordoba, Cenova, Granada, Floransa, Sevilla— altmış bini geçmektedir. Yirmi kadarı ise, —Anvers, Augsburg, Barselona, Bologna, Brescia, Bruges, Brüksel, Kolonya, Cremona, Gand, Lizbon, Londra, Lyon, Palermo, Roma, Rouen, Toulouse, Viyana— kırk bini aşmaktadır. 1490'da toplam olarak yirmi sekiz Avrupa kenti —bunun on beşi liman— kırk binden daha fazla nüfusa sahiptir. Bir yüzyıl sonra bu sayı kırk ikiye çıkacaktır. Bu kentlerden bazıları özellikle hızlı bir gelişmeye sahne olacaklardır: Lyon XI. Louis döneminde sahip olduğu yirmi binlik nüfustan, XV. yüzyılın sonuna doğru elli bine çıkmıştır; Anvers 1374'deki on sekiz binden 1490'da kırk bine çıkmıştır.

Bu büyümeyi yönetmek zordur: kentlere insan yığılması ezelden beri şiddete, salgınlara ve ölüme yol açmaktadır. Dış mahalleler kent surlarının dışında, tarım topraklarının üzerinde genişlemektedirler. Hijiyen acınacak durumdadır. "Barınaklar"ın sahanlıklarında nadiren yer alan tuvaletler, çok nadiren temizlenen lağımlara boşalmaktadırlar. Atık sular için kolektör olarak da kullanılan nehrin suyu içilmektedir. Göçebeden, yabancıdan, marjinalden, hastadan, dilenciden çekinilmektedir; bunlara kentte ancak damgalanmaları ve yerlerinin belli olması halinde tahammül edilmektedir; *rota* fahişeleri ve delileri; kaynana zırıltısı cüzzamlıları; deniz kabuklarıyla süslü paltolar hacıları; küçük halkalar yahudileri işaret etmektedir[16].

Bu müthiş kentsel patlama yeni kentlerin, yeni sarayların, yeni dış mahallelerin inşa edilmelerini harekete geçirmektedir. Caddelerin taş döşemeleri ve su boşaltımlarını iyileştirmeye yönelinmektedir. İlk kent planları üzerinde düşünülmektedir; Averlino, Alberti, Filarti, Vinci 1490'lara doğru ideal kent planları çizmişlerdir. Yakınlardaki şatolar kentsel saraylar haline gelmektedirler; denetim yolları galeriler haline dönüşmekte; ışık girsin diye bırakılan yarıkla cam endüstrisindeki gelişmeler sayesinde pencere haline gelmek üzere genişlemektedirler. Yüzyılın ikinci yarısında kentlerin yeni gücünü işaret etmek üzere binbir anıt inşa edilmiştir. Sonradan papa II. Paulus olacak olan Venedikli piskopos Pietro Barbo Dogeler Sarayı ile San Marco kilisesinin apsidini, San Satiro kilisesinin ayin eşyalarının saklandığı bölümünü ve Roma'da San Pietro katedralinin *tempietto*sunu ve Santa Maria della Pace manastırını

inşa etmiştir. Pievoranti Roma, Ferrara ve Milano'da Sforzalar için ve 1486'da öleceği Kremlin kadar uzaklarda çalışmıştır. Roma'da onlarca kubbe yapılmıştır. Papa VIII. Innocentius 1490'a doğru ilk *extra muros* villa olan ve tamamen Montagena tarafından tezyin edilen bir kapellası bulunan Belvedere villasını yaptırtmıştır. Rimini'nin ön cephesi zafer takı biçiminde tasarlanmış, Napoli'de Castelnuovo'nun giriş Kemeri inşa edilmeye başlanmıştır. Padova'daki Santo kilisesinin sunağı ve Floransa'daki vaftizhanenin üçüncü kapısı bitirilmiştir. Brunelleschi bu sonuncu kentte Pitti sarayını, Santa Maria dei Fiori kilisesinin kubbesini, Pazzi kapellasını ve Ruhül Kudüs kilisesini inşa etmiştir. Medicilerin adamı olan Benedetto Dei'ye göre Floransa'da daha 1472'de "hayranlık verici bir şekilde düzenlenmiş yüz sekiz kilise, yönetim organlarına tahsis edilmiş yirmi üç saray, üç bin altı yüz *extra muros* çiftlik ve villa, ve surların içinde iyi oluşturulmuş elli meydan sayılmaktadır" (16).

Yaşamak

Gelişmeyle birlikte, sofra alışkanlıkları önceki yüzyıllardakilere yakın kalsa bile (53), yaşama biçimleri incelecektir. Özellikle kırlarda yemeğin içine doğrudan ellerle dalınmakta ve ikiye bölünmüş bir ekmeğin üzerinde yenilmektedir. Tüccarların ve hükümdarların evlerinde çorbalar toprak çanaklara konulmaktadır; genelde iki kişi aynı çanağı paylaşmakta, ev sahibi "ister hanım veya kız" her davetlisinin "kendi çanağı" olmasına dikkat etmektedir (127). Tüm konuklar aynı kırbadan veya aynı maşrapadan içmektedirler. Zenginlerin evinde üzerinde et kesmek için bir tahta belirmeye başlamıştır: eğer et parçaları çok sıcaksa, kişisel bir eşya olarak bıçak bu etlere batırılarak almaya yaramaktadır. Zengin evlerinde sapı bir geyik ayağı, bir aslan veya ejderha burnu taklidi olan kaşık da kullanılmaya başlamıştır. İki dişli ilk çatallar, orta tabaktan yemek almak için kullanılmaktadırlar; bunların Çapı çoğunlukla gümüştendir (127). Diş çalkalamak üzere, yemek sırasında leğen ve ibrikler dolaştırılmaktadır; adetler ağzın ve ellerin masa örtüsüne silinmesini gerektirmektedir. Peçete olduğunda omuza konulmaktadır; XVI. yüzyılda dantel yakalık modasıyla birlikte bu peçete boyuna bağlanacaktır.

Kıyafetler bütün toplumsal tabakalarda cinsiyetleri giderek daha fazla ayırır hale gelmektedir. İnsanlar kendilerini sergilemekte; utanç uzaklaşmaktadır.

Erkekler entari veya cübbeyi terkederek çorap, kısa üstlük ve yaka, daha sonra da dantel yakalığa yönelmektedirler. Keten bezle birlikte gömlek de yaygınlaşmaktadır. Kadın elbiseleri giderek serbestleşmekte ve çeşitlenmektedir; entariler daha az geniş hale gelmekte ve güzel kumaş tutkusu yayılmaktadır; ağır kumaşlar yerlerini Şam veya Venedik tarzı ipeklilere, kadifeye, altın işlemeli ipek kumaşlara, gümüş ve mücevherli kemerlerle zenginleştirilmiş süs eşyalarına bırakmaktadırlar. Bu yeni modalar, ekonominin genel gelişmesinin sürükleyicisi olan dokuma endüstrisi alanında büyük bir atılımı harekete geçireceklerdir.

Kişisel hijiyen çok ilkel düzeyde kalmaktadır. Mendil ilk kez, Anne de Bretagne ile VIII. Charles'ın Aralık 1491'deki evlenme envanterlerinde ortaya çıkmıştır[31]. Halk hamamlarına, özellikle Kuzey Avrupa'da sıkça rastlanmaktadır. 1492'de Ulm'da on bir, Nurenberg'de on iki, Frankfurt'ta on beş hamam vardır[16]. Önce 1490'lara doğru Çin'de imal edilen tahta saplı ve domuz kılından diş fırçası Avrupa'ya ancak yarım yüzyıl sonra gelecektir.

Sevmek

Avrupa hiç kuşkusuz hıristiyanlığın ortaya çıkmasından beri hiçbir zaman, 1460-1492 arasındaki kısa dönemde olduğu kadar büyük bir cinsel özgürlük yaşamamıştı. Fahişelik belediye yetkileri tarafından kabul edilmiş, açık hale getirilmiş, teşvik edilmiş ve hatta bazen de düzenlenmiştir. Aşk henüz papazın veya polisin denetimi altında değildir. Evlilik kuşkusuz kadınların yegâne ufku olarak kalmaya devam etmektedir, ve çocuk düşürme ile çocuk öldürmeyi mahkûm eden Kilise, çocuk yapmayı hep evli çiftlerin birleşmesinin ilk amacı olarak kabul etmektedir[128]. Ama evlilik henüz tamamen onun ellerinde değildir[128]. Geleneksel ilahiyat ve dinsel hukuka göre, Kilise evliliğin geçerliğini kabul etmek üzere ne ebeveynlerin onayını, ne tanıkların bulunmasını, hatta ne papazların bulunmasını talep edebilmektedir; kendi kaderleri hakkında yalnızca nişanlılar karar verebilmektedirler. Demek ki evlilik hem bir kutsama, hem de evlenen çiftlerin bir "evlilik anlaşması"[128], *verba de futuro*[129] yaptıklarını onun aracılığıyla ilân ettikleri medeni bir törendir. Kilise yetkilileri bu törene katılmayı başardıklarında -bu durum giderek sıklaşmaktadır-, çiftleri bir *verba de praesenti* ile kutsamaktadırlar[128]. Demek ki evlilik töreni esas bölümü itibariyle bizzat çiftlerin arasındaki bir hareket, simgesel nesne ve söz alış ve-

rişidir[128]. 1483'te Champagne bölgesi nikâh törenlerinde *(créantailles)* evlenen çift birbirlerine içecek birşeyler vermekte ve "evlilik adına" öpüşmektedirler[128]. Genç kızın babası "birbirinizle nikâhlandınız, ben bunu şarapla anıyorum" demektedir[128]. Troyes'da bir adam kumaş dikenler bayramı sırasında genç bir kıza "evlilik adına" bir armağan verirse, oradaki kadınlar ona "bu senin kocandır" demektedirler[128].

Yazının Orta Çağın tümü boyunca hemen hemen kaybolmuş olması karşısında söz ebedi olma gücünü kazanmıştır. Kilise için bile, bu cins evlilikler ancak ölüm veya nadir bazı nedenlerle sona erebilirdi: kandaşlık, kadının zina yapması, iktidarsızlık, cüzzam[128]. Kilise sonunda insanın aşık olmasının, çocuk yapma zorunluğundan bile bağımsız olarak, bir evlilik birliğini tek başına meşru kılabileceğini kabul etmiştir. Böylece evliliğin toplumsal bir ihtiyaç olduğunu, bir yardım ve şefkat ilişkisi olduğunu kabul etmiş olmaktadır. Yaşlıların evliliğine "bunlar ihtiyarlıkta birbirlerine yardımcı olabilsinler" diye izin vermektedir [128]. Kuşkusuz bunu yapmasının nedeni, ona karşı çıkacak durumda olmamasıdır. Fakat aynı zamanda, kadınlar aracılığıyla evliliğin daha dinsel bir içerik kazanması için çaba sarfetmektedir; mareşal de La Trémoille'in karısı olan Gabrielle de Bourbon iyi bir hanımın erdemlerini sıralamaktadır: "sofu ve dinle dopdolu, kanaatkâr, iffetli, kasıntısız bir vekar, çok konuşmayan, gurursuz bir yüce gönül bir halk edebiyatından habersiz değil..., ilahiyatın sırlarına fazla dalmadan, ahlâk ve iç dünyasına yönelik şeyleri sever..."[130].

Eşanlı olarak ve aynı nedenlerden ötürü, güzellik ve aşk konuları çevresindeki öyküler ve şiirlerden oluşan bir aşk edebiyatı güç kazanmaktadır. İtalya'da Petrarca ve Boccacio'dan sonra Bembo, Politianus, Boiardo, Ariosto —yalnızca 1492'de hayatta olanlarını saymak üzere— Toskana dilinden aşk edebiyatını kurmuşlardır. Bembo'nun lirizmi şiirsel aşk freskosuna can vermiştir; Boiardo'nun *Orlando innomorato*'su ilhamını kahramanlık destanlarından alan ve *Reali di Francia*'dan gelen akımı yenileyecek, bu akımı bundan yirmi yıl sonra Ariosto çok ünlü *Orlando furioso*'suyla zirvesine çıkartacaktır. Fransa'da François Villon'un 1463'e doğru ölümünden sonra, şairin kendisi ve aşka dair yazdıkları efsaneleşmiştir; eserlerini derlediği *Les Lois* ve *Testament* adlı eserleri ilk kez 1489'da Pierre Levet tarafından yayınlandıktan sonra, 1500'den önce dokuz kere yeniden basılmışlardır. Clément'ın babası olan Jean Marot da 1490'da bazı güzel aşk şiirleri yayınlamıştır.

Eğitmek

Evlilik gibi aile de sağlamlaşmaya başlamıştır. Adlar sabitleşmekte, çocuklar daha fazla kabul edilmektedirler; aileler —Kuzey Avrupa'da çekirdeksel, Akdeniz Avrupa'sında daha geniş— daha istikrarlıdırlar. Eğitim toplumun bütün safhalarında yavaş yavaş bir ebeveyn sorumluluğu olarak algılanacaktır.

Bu yükümlülük Kuzey Avrupa'da kırlarda ve halk sınıflarında çoğu zaman çocukların başkalarına çırak olarak verilmelerine indirgenmiş durumdadır. Bir İtalyan gözlemci, İngiltere'deki bu yerleştirme uygulaması hakkında şöyle yazmaktadır: "bunu kendi rahatlarına düşkün olduklarından ve yabancıların onlara kendi çocuklarından daha iyi hizmet edeceklerinden yaptıklarını düşünüyorum"[128].

Zenginler çocuklarını eğitim için ev dışına göndermektedirler. okullaşma, çocukların eğitimi işinin başkalarına aktarılması eğilimine ortak olmaktadır[130]. İlk kurulan kolejlerin hocaları öncelikle, öğrencilerine dinsel ve ahlâki eğitim vermekle yükümlü olmuşlardır. Rouen başpiskoposu ve üniversite statülerinde ıslahat yapan kişi olan Guillaume d'Estouteville XV. yüzyılın başında Notre-Dame de Paris okulunun yönetmeliğinde amacın "kuşkusuz bilgi aktarmak, ama aynı zamanda zihinler oluşturmak ve erdemi öğretmek, öğrencileri düzeltmek ve terbiye etmek" olduğunu yazmaktadır; "böylesine bir disiplin ancak açıkça tanımlanmış bir zaman kullanımı içinde icra edilebilir"[130] Çağın şiddeti *public schools* ve kolejleri de dışta bırakmamakta, ve bazı iktidarlar suiistimallere karşı yasa koymaktadırlar. Bir Paris metni "öğretmen bir aile babasının yapabileceğinden daha ileri gitmemelidir" diye hüküm koymaktadır[130].

Aile, Güney Avrupa'da kendi üzerine daha fazla kapanmış bir şekilde yaşamaktadır. Gençlerin başkalarının yanına hizmetkâr olarak yerleştirilmeleri daha seyrektir. Varlıklı sınıflarda kadınlar çoğu zaman çocukların eğitimini bizzat sağlamaktadırlar[130]. Zaten çok sayıda kadın çoktan okuma bilir hale gelmiştir. Jean Delumeau'nun zikrettiği bir İtalyan hukukçu, "Floransalı hanımların ahlâki ve doğal felsefe, mantık ve hitabet akımları konusunda bu kadar bilgili olacaklarına asla inanmazdım" diye yazmaktadır[38].

Çocukluk hastalık ve ölüm tarafından damgalanmıştır. Avrupa'da ortalama hayat beklentisi, başka yerlerde de olduğu gibi otuz beş yılı aşamamaktadır, ama bu en sağlam ve en iyi beslenenlerin ileri yaşlara kadar yaşamalarını engellememektedir. Üstelik, Kara Veba bir yüzyıl önce kıtanın yarısını yokederek toplumun yapılarını çökertmiş ve fakiri düşman olarak hedef haline getirmiştir. Seçkinler, kötülüklerle mücadele etmenin fakiri zaptü rapt altına almak, onu hastanede soyutlamak olduğunu düşünmektedirler[4]. Avrupa'nın her yerinde büyücüye hem saygı duyulmakta, hem de ondan korkulmaktadır. Cadı haline dönüşerek çocukların kanını emen yaşlı kadınlara veya ceset yiyen büyücülere ilişkin karanlık öyküler korkuyla tekrarlanmaktadır[16]. Ne siyasal iktidar, ne de Kilise Avrupa'nın putatapar geçmişini hatırlatan bu ele avuca sığmaz rakiplerine herhangi bir değer vermektedir. Onları heryerde takip etmekte ve mahkûm ettirmektedirler. Örneğin, dönemin papası VIII. Innocentius, seçilmesinden üç aydan daha kısa bir süre sonra, 5 Aralık 1484'te çıkarttığı fermanla Jacob Sprenger ve Heinrich Kramer adlı iki dominikenden, Kutsal Makam'ın otoritesine karşı isyan halinde oldukları bilinen kiliselerin içi de dahil[16], tüm araştırma yetkileriyle birlikte, Almanya'da büyücüler hakkında soruşturma yapmalarını istemiştir. Bu metin o zamanın en iyi beyinlerinin saflıkları konusunda açıklayıcıdır.

"Bazı büyücüler sihir, afsun, okuyup üfleme ve diğer melûn batıl itikatlar ve kınanması gereken diğer büyü usulleriyle insanların çocuklarının, hayvan yavrularının, toprak ürünlerinin, bağ çubuklarının ve ağaçların meyvalarının ve yalnızca çocukların değil, aynı zamanda insanların kendilerinin, kadınların, büyük ve küçük baş hayvanların, her cinsten diğer hayvanların, bağların, meyva bahçelerinin, tarlaların, otlakların, tahılların, tanelerin ve sebzelerin yokolmasına, boğulmasına ve ölmesine neden olmuşlardır... Bunlar erkeklerin kadınları tohumlamalarını ve kadınların da gebe kalmalarını ve kocaların meşru evlilik ödevlerini yerine getirmelerini engellemektedirler"[16].

Papa yazdıklarına inanmakta mıdır, yoksa yalnızca onların inançlarına katılarak kendini halka kabul ettirmek mi istemektedir? Buna karar vermek güçtür. Her halükârda bundan iki yıl sonra, 1486'da iki dominiken soruşturmalarının sonuçlarını *Malleus maleficarum* adlı kitapta yayınlamışlar ve burada büyücülerin havada uçtuklarına ve cadıların şeytanla toplantı yaptıklarına dair reddedile-

mez bir kanıt bulduklarını çok ciddi bir şekilde iddia etmişlerdir[16]. Bir cadının kötü huylarına ve edasına bakılarak nasıl tanınacağını da açıklamaktadırlar. Şeytanla yapılan anlaşmanın açığa çıkartılmasına yönelik ilk girişim olan ve yüzyılın sonuna kadar dokuz kere yeniden basılan bu kitap, binlerce odun yığınının tutuşturulmasına yol açacaktır. Bu kitap suçlular kadar saflığın da peşinde olan, kovulacak düşmanlara karşı pusuya yatmış bir Avrupa'nın zihniyetini iyi tanımlamaktadır: Büyücü —*Yahudi, Müslüman* ve *Yerli* beklenirken— henüz şöylesine bir hıristiyan olan Avrupa'nın o sıralarda varolabilmek için icad etmek, sonra da kendini saflaştırmak ve kendi geçmişinden kurtulmak için kovmak zorunda olduğu düşmanın amblemi gibi olan çehresidir.

Ölmek

Her toplum Ölüme verebildiği anlam etrafında örgütlenmektedir. Heryerde hazır ve nazır, beklenmedik isyan ettirici olan ölüm, insanlara gündelik olarak refakat etmektedir. Başka yerlerde olduğu gibi Avrupa'da da ona anlam vermek üzere Kutsal'dan başka birşey yoktur. Ortaya çıkmakta olan tüccar Düzen içindeki yeri ifade biçimlerine —edebiyat, resim, heykel, müzik— egemen oluyorsa da, *Ars Morandi*'ye ilişkin çok sayıda kitap yayınlanıyorsa da, cehennem resimleri yapılıyor, ölmekte olan kişilerin heykeli yapılıyor, *requiemler* besteleniyorsa da, XV. yüzyılın sonunda ölümün anlamı esas olarak dinsel kalmaya devam etmektedir. Kilise ona eşlik eden ayinsel çerçeveyi düzenlemekte ve onu yaptırıma tabi tutan nihai Yargılamayı, cezalar ve ödül, Cehennem ve Araf gibi ince maiyetiyle birlikte icad etmektedir.

Ebediyet, iyi bir şekilde ölme sanatını tanımlayan ve günahların kefareti için gerekenlerin tarifesini saptayan Kiliseye yapılan bağışlarla elde edilmektedir. Önceleri hükümdarlara ayrılmış olan günahların parasal cezalara dönüştürülmesi, tedricen bunu sağlayabilecek herkesin ulaşabileceği hale gelmiştir.

Fakat burjuvazi aynı sıralar başka gelecekler ister hale gelmiştir: zenginlikleri kiliselere değil de, öz çocuklarına bırakmak istemektedir. Bağışlar bunun üzerine miraslara, vasiyetnameyle kurulan vakıflara kaymıştır. Para kiliseyi terkettiğinde iman sarsılmaktadır.

2. İmanın Gerilemesi

İnanmak

Avrupa'nın Doğusu da, Batısı da on yüzyıldan daha uzun bir süredir hıristiyandır. En azından görünüşte. Çünkü bu kıta kendini hıristiyanlıkla özdeşleştirmemektedir. Öncelikle hıristiyan imanının kendini bu kıtaya ancak, Kelt, Germen, İber ve Vandal tanrılarının evrensel azizlerin kıyafetlerine büründürerek, putatapar dinleri elde edebilmiş olmasına bağlı olarak dayatabilmiş olmasından ötürü. İkinci olarak, Avrupa'nın hemen heryerinde hâlâ yahudilerin, putataparların, müslümanların bulunmasından ötürü. Son olarak da, bizzat Kilise'nin Roma'daki merkezinde bir içtenlik örneği oluşturmamasından ötürü.

Ancak Avrupalı kitleler gene de mistik korkular, batıl itikatlar, kehanetler, tehtidler tarafından katedilen heyecanlı bir imana sahiptirler. Vaizler köy köy dolaşarak *Magnus Annus* –1484– veya "Deccal yılı" için –1500– veyahut *Annus Aquaeus* [16] –1524– içinde karanlık felâketler olacağını —1450'deki kuyruklu yıldızın geçişiyle işaret edilen felâketler— haber vermektedirler. 23 Kasım 1484'te meydana geleceği bildirilen, Jüpiter ve Satürn'ün Yengeç burcundaki birleşmelerinin "Kiliseyi yokedecek bir keşiş"in gelişine yol açacağı mırıldanılmaktadır[119]. Padova'da astroloji hocası olan Hollandalı bir rahip, Middleburglu Paul 1484'ten sonra *Prognostica ad Viginti Annos*'ta vadenin 1504'e aktarıldığını yazmaktadır. Johannes Lichtenberger olarak adlandırılan biri 1490'da, "küçük peygamber"in gelişini 1524'e erteleyen bir *Olağanüstü Kehanetler* ya da *Practica* yayınlanacaktır. Sürekli olarak yeniden basılan kitap, kültürlü okuyucuların arasında muazzam bir başarı kazanmıştır[119].

Avrupa'nın en iyi beyinleri hâlâ Doğa'nın biçim değiştirdiğine inanmamaktadırlar. Entellektüel özgürleşmenin göbeğinde bulunan Floransa'da bile, en büyük filozoflar önemli olayların mutlaka bir cumartesi günü gerçekleştiğini ve çarpışmaya başlamadan önce bazı caddelerden geçmekten kaçınmanın uygun olduğunu düşünmektedirler. Flandre'de bizzat Erasmus, üzerinde sürekli olarak taşıdığı bir "sihirli aslan"ın onu hem göze karşı koruduğuna inanmakta ve hem de yedinin katları olan yıllardan çekinmektedir.

Heryerde çok sayıda kutsal emanete saygı gösterilmekte, hac ziyaretlerinin sonunda onlara adaklar adanmaktadır. Memlûk egemenliğindeki Kudüs'ün kutsal yerlerine ulaşmak hemen hemen hiç mümkün olmadığı için, Monserrat, Rocamadour, Mont-Saint-Michel, Kolonya, San Diego de Compostella, Puy'deki aziz mezarlarında saygı duruşunda bulunmaktadır(47). Her yedi yılda bir sergilenen "Meryem'in tülü"nü görmek için Aix-la-Chapelle'e gidilmektedir(47) İsa'ya biat eden Çoban Krallar'ın kutsal emanetlerini seyretmek üzere Kolonya'ya veya aziz Thomas Becket'in mezarı başında dua etmek üzere Canterbury'ye gidilmektedir(16). Avrupa tektanrıcılığı sahiplenmekte; bu arada onun Doğu'dan geldiğini unutmaktadır.

İletişim teknikleri —ve en başta matbaa— burada rollerini oynamaktadırlar. Bazı kitaplar izlenecek yolları tasvir ederek, güzergâhın menzillerini belirterek, hatta daha şimdiden inilecek hanlar ve ziyaret edilecek mimari harikalar hakkında bilgiler sağlayarak, hacılara yardımcı olmaktadırlar.

Kilise bu karışık imanın karşısında, kurum olarak henüz marjinal bir güçtür. Kuşkusuz papa hıristiyan hükümdarların eşgüdümleyicisi olduğunu hep iddia etmektedir; katolik ulusların nadir zirvelerini hâlâ toplantıya çağırmakta ve bunlara başkanlık etmektedir. Ama artık onların efendileri olmayıp, yalnızca rehinelerinden ibarettir. Hatta V. Martin 1417'de ruhani meclislerdeki siyasal iktidarını kaybettiğini onaylayarak, devletlerin egemenliklerini zımnen kabul etmiştir. Avignon'daki fasılanın inanırlığını yokettiği papalık 1439'da Roma'ya geri döndükten sonra, askeri, siyasal ve mali özerkliğini kazanarak, etkisini yeniden yaygınlaştırmayı temenni etmektedir. Bu amaçla kaynak biriktirmekle, topraklarını genişletmekle, bir ordu oluşturmakla uğraşmaktadır. Vatikan afaroz tehtidi ve ödül vaadleriyle, makam dağıtarak ve askeri yoldan korkutarak, hükümdarlar ve tüccarlarla karmaşık ittifaklar kurmaktadır(131). Papalık Roma'ya geri dönüşünden itibaren hesaplanmak üzere, sahte bir iddiaya —Konstantinus'un bir "bağışı" iddiası—

dayanarak "Kilise devletleri" üzerindeki egemenliğe sahip çıkmakta ve Napoli, Sicilya, Sardinya ve Korsika hakkında daha da dayanaksız bir üst denetim talep etmektedir. İtalyan allâme Lorenzo Valla 1440'ta bu iddiaların hukuki geçerliğini kuşkulu hale getirdiğinde, Napoli kralı Aragonlu V. Alfonso onu eleştirilenlerini derinleştirmesi için teşvik etmiştir; sonra Valla'yı unutmuş ve diğer İtalyan hükümdarlarıyla olan ilişkilerinin daha da bozulmaması için papaya olan biçimsel bağımlılığını tanımayı kabul etmiştir.

XV. yüzyılın ikinci yarısında, elli yıllık bir zaman aralığında Papalık devletlerinin yeniden kurulması ve Kilise'nin gayrimenkul varlığının genişliği papalığı, kendi sancağı altında saf tutmayı kabul eden hükümdar ve ulusların çıkarlarını destekleyebilecek bir mali ve askeri güç haline getirmişlerdir. Haçlı seferleri unutulmuş, Doğu Kilisesi terkedilmiştir, hıristiyanlık Romalı, Avrupalı ve Latindir. Öylesine ki, papalık iktidarı bu andan itibaren Avrupa'nın en büyük güçleri arasındaki nihayetsiz mücadelelerin ödülü haline gelmiştir. Bu, iman değerlerinin görünüşte bile hiçbir role sahip olmadıkları bir çarpışmadır. Herkes Roma'da, büyük maliyetlere katlanarak, bir kardinaller ve din adamları grubu beslemekte, bu sayede bir gün papalık tacını kendi adamlarından biri için elde edebilmeyi umud etmektedir. Venedik Cumhuriyeti tıpkı ekonomi —dünyaya egemen olduğu gibi, Kutsal Makam'a da hâlâ egemendir; Milano ve Fransa burada ağırlık kazanmaya uğraşmaktadırlar; Kastilya ve Aragon kralları burada daha etkin hale gelmekte, kollarını ahtapot gibi heryere uzatmış olan Borgia ailesinin onlar adına Roma'dan yönettiği büyük mali olanakları buraya tahsis etmektedirler.

Bunların Zaragossa'dan gelen ilk üyeleri Alfonso Borgia, Aragonlu bir kardinal olan Pedro de Luna'nın —Avignon'da XIII. Benedictus adıyla papa olmuştur— yardımından yararlanarak, aragon kralı V. Alfonso'nun sır kâtibi olmuştur[29]. Kilise'nin yeniden birleşmesinin avukatlığını yapan Alfonso Borgia, V. Martin'in papalığı döneminde Valencia başpiskoposu yapılmıştır. Daha sonra yeğeni Rodrigo Borgia'nın velisi olarak, papa-karşıtı V. Felix'in tahttan feragât yılı olan 1449'da Roma'ya yerleşmiştir. Ailesi bundan sonra Roma'dan ayrılmayacaktır. V. Nicolaus'un papalığı döneminde kardinal yapılmış, Valencia başdiyakozluğu da uhdesinde kalmıştır. Bütün yüksek Kilise görevlileri gibi, kendi ailesinin üyelerini elinden geldiğince papalığın kazançlı yerlerine yerleştirme kaygısını taşıdığı için, o sırada on dört yaşında olan yeğeni Rodrigo'yu Valencia katedral *cantor*'u yapmıştır ve ağını öylesine

bir dokumuştur ki, Nicolaus İstanbul'un alınmasından iki yıl sonra, 1455'te öldüğünde —Alfonso bu sırada yetmiş yedi yaşındadır— Orsiniler ile Colonnalar arasındaki bitmez tükenmez mücadelede hakem durarak, kendini III. Calixtus adı altında papa seçtirtmiştir. Jeanne d'Arc'ın itibarını iade etmiş ve iyi bir İspanyol olarak, Valencialı yahudi -karşıtı Vincent Ferrier'yi aziz ilân etmiştir[29]. Papa olur olmaz ailesinin üyelerine birçok avantajlar sağlamıştır: Rodrigo —yeğenlerinin en umut vereni ve en tutkulusu— papa noteri, Valencia başdiyakozluğundaki Santa Maria de Jativa kilisesinin dekanı, sonra da Acônna ucunda papalık temsilcisi, *Curia* (papalık meclisi) kançılarya naibi, İtalya'da papalığa bağlı tüm askeri birliklerin komutanı, nihayet Roma Kilisesi kançılarya naibi ve kardinal olarak atanmıştır. Yeğenlerinden bir diğeri olan Luis Juan da, daha papanın seçimiyle kardinal yapılmıştır. Rodrigo'nun ağabeyi Pedro Luis, Sanctus Petrus mameleki valisi, sonra Roma şehremini olmuştur ki, bu Kilise'nin en yüksek dindışı görevidir[29]. Borgia ailesi iki yıl içinde rüşvet, tehtid ve görevden almalar sayesinde, Vatikan'ın hemen hemen tüm dinsel ve sivil yetkilerini denetler hale gelmiştir.

III. Calixtus yalnızca üç yıl hüküm sürdükten sonra, 6 Ağustos 1458'de ölünce, Fransa kralı papalığı İspanyol yörüngesinden kopartmaya kalkışmıştır. Milano ve Venediğin yardımıyla altı tane daha diyakozluğun yönetimini elinde tutan Rouen başpiskoposu Guillaume d'Estouteville'i papa seçtirmeyi denemiştir. Fakat bu aday daha ilk seçim turunda, istisnai bir entellektüel olan ve Katolik Krallar, İmparatorluk ile o dönemin papasına karşı isyan ettiği sırada kâtipliğini yaptığı Burgonya dükü tarafından desteklenen Sienalı Enea Silvio Piccolomini tarafından yenilgiye uğratılmıştır. 1460'ta II. Pius adını alan Piccolomini, tıpkı öncelleri gibi, Türklere karşı bir Haçlı seferi düzenlemeye kalkışmıştır. Montava kongresinde Avrupalı hükümdarların nazik desteklerinden başka birşey elde edememiştir. Buna rağmen Ocak 1461'de padişahı, biraz da alaycı bir şekilde, hıristiyan olmaya davet etmekten ve ona bunun karşılığında Batı imparatorluğunu önermekten geri kalmamıştır. Ona şöyle yazmıştır: "Hiç kuşkusuz dünyanın en büyük hükümdarısın. Tek birşeyin eksik: vaftiz. Biraz suyu kabul et ve kutsal taçlar taşıyan ve kutsal tahtlar üzerinde oturan bütün bu tabansızlara egemen ol. Benim yeni Konstantinus'um ol ve ben de senin için yeni bir Sylvestrus olayım. Hıristiyanlığa geç, birlikte benim Roma'm ve Konstantinopolis'le —şu anda sana aittir— yeni bir evrensel düzen kuralım[16]. Bu mektup herhalde yazıldığı kişiye ulaşmamıştır;

bu mektuptan her halükârda birşey çıkmamıştır. Bu mektup Roma ile Bizans'ın, Roma ile Kudüs'ün birleşmeleri rüyasının sona erdiğini vurgulamaktadır.

Ancak II. Pius bundan kısa bir süre sonra küçük bir savaş filosu toplamayı başarmıştır. Ama tam gemiye binecekken, 15 Ağustos 1464'te Ancôna'da ölmüştür. Böylece Haçlı seferi fikri Avrupa hülyasından silinmiştir: artık hiçkimsenin Kutsal toprakların yeniden fethine gitmeye gerçekten niyeti yoktur. Ama bu işi yapmaktan gene de çok söz edilecektir: en başta da Colombus, Kastilyalı Isabella ve VIII. Charles; ama herkes bunun lâftan ibaret olduğunu bilecektir. Kilise artık Doğu kökenli değildir. Avrupa yapılmıştır. Ve düşü başkadır.

Bir kez daha aday olan Estouteville 30 Ağustos 1464'te Rodrigo Borgia'nın bir dostu olan Venedikli kardinal Pietro Barbo tarafından gene yenilgiye uğratılmış ve Barbo II. Paulus adını almıştır. Rodrigo Borgia'nın etkisi o sıralarda zirvededir. Muazzam bir zenginliği vardır, Sant-Angelo köprüsü ile Campo dei Fiori arasındaki büyük bir sarayda metresi Vannozza Cattanei ve aralarında Cesare ve Lucrezia'nın da bulunduğu dört çocuğuyla birlikte yaşamaktadır. ancak II. Paulus 26 Temmuz 1471'de ölünce, bu kez kendi adayını dayatmıştır. Tarikatın başına geçmiş olan mütevazi bir fransisken, Francesco della Rovere Fransa ve Milano dükünün destekleriyle IV. Sixtus adı altında papa seçilmiştir. Rodrigo bu adamda, entrika ve yozlaşma alanındaki ustasını bulmuş olmaktadır: kendini seçen kardinalleri ödüllendirdikten sonra, yeni papa yeğenlerinden altısını kardinal yapmıştır. Bunların herbiri, bu zamanın diğer kardinalleriyle aynı şekilde muazzam zenginliklere kavuşmuşlardır —papalık makamı başkanı, buraya vekâlet eden kardnal Ludovico Trevisan 1465'te üç yüz bin düka miras bırakmamış mıdır?—. Kardinallerin herbiri Roma'da, içinde askerleri, müzisyenleri, ressamları, soytarıları, müneccimleri olan birer saraya sahiptir[131].

Kardinal-diyakozların en kıdemlisi olan Rodrigo iktidarına yapışmış durumdadır: tehlikeyi hissederek papaz olmuştur ve bu durumda iffet yemini etmek zorundadır. Subiaco başrahibi olunca, kardinaller meclisinin hazinedarı olmuştur[29]. Haziran 1472'de, 1469'da evlenmiş olan kardeş çocukları Kastilyalı Isabella ile Aragonlu Ferdinando'nun nikâhlarını IV. Sixtus'a onaylatmıştır. 1474'de kendi metresini hizmetindeki bir subayla evlendirmiştir. Kilise itibarsızlık içinde kıvranmaktadır. Savonarola adında yirmi iki yaşındaki tanınmamış bir genç, Floransa'da dominiken tarikatına girmiş ve dünya malından vazgeçilmesi konusunda vaaz ver-

meye başlamıştır; yirmi yıl sonra Borgiaların ve Medicilerin en belâlı düşmanları olacaktır.

Rodrigo 24 Temmuz 1476'da Porto kardinal-piskoposu ve Kutsal Kolej'in dekanı olmuştur. Fakat IV. Sixtus da zaman kaybetmemekte ve hem kendinin, hem de ailesinin İtalya üzerinde denetim kurmasını sağlamaktadır. Önce 1478'de Floransa'nın yönetiminde Medicilerin yerine yeğenlerinden birini geçirmeye kalkışmıştır; Giuliano de' Medici'nin ölümüne rağmen başarısız olmuştur. Sonra Venediği Türk tehlikesine karşı savunma bahanesiyle, 1481'de İtalyan devletlerini biraraya toplamaya uğraşmıştır. Burada da başarısızlığa uğramıştır. Fakat Roma bütün ülkelerin yüksek din görevlilerinin ve diplomatlarının buluşma yeridir, ve kardinaller burada artan bir rol oynamaktadırlar.

Bu arada Rodrigo Borgia kendini unutturmaya çalışmıştır. Şiirler, öyküler yazmakta, müzik çalmakta, hümanistleri himaye etmekte, kütüphanelere ve sanat kolleksiyonlarına yardım etmektedir. Ancak hiç de fakirlik yemini etmiş gibi değildir[29]. Spadelleto'daki villası için Boticelli, il Perugine, Ghirladajo ve Filippino Lippi'ye artan bir şekilde sanat eseri ısmarlamaktadır. Kardinal Ascanio Sforza Milano'da hüküm sürmekte olan kardeşi Magrepli Ludovico'ya 1484'te yazdığı bir mektupta, Rodrigo Borgia'nın Roma'daki dairelerinde "çok güzel işlenmiş" gümüş ve altın vazolarla, çeşitli tabaklar ve diğer küçük vazolarla tıklım tıklım dolu bir mutfak dolabı" gördüğünü, "bütün bunların çok güzel bir seyir sundukları"nı söylemektedir[16].

IV. Sixtus 12 Ağustos 1484'te öldüğünde, Della Roverelar Roma'nın en güçlü ailelerinden biri haline gelmişlerdir ve adayları olan Guilliano'yu amcasının yerine önermeye hazırlanmaktadırlar. Tehlikeyi hisseden Rodrigo engeli aşmaya karar vermiş ve adaylığını koymuştur. Ama İspanya'nın yolunu tıkamaya ve Napoli'nin sırtını yere getirmeye iyice kararlı olan Fransız ve Milanolu partilerinin koalisyonu karşısında başarısızlığa uğramıştır. Daha sonra II. Julius olacak olan Guiliano della Rovere'nin zaferini önlemek üzere, Rodrigo papalığı Cenovalı karanlık bir kardinal olan Giovanni Battista Cibo'nun —VIII. Innocentius adını alacaktır— hesabına satın almak üzere Guiliano ile ittifak yapmıştır. Rodrigo kariyerinin sona erdiğini düşünmektedir ve zevkü sefaya geri dönmektedir[29].

Roma o sıralarda tarihinde hiçbir zaman olmadığı kadar bir lüks, sefahat ve yozlaşma yeri olup, Avrupa'nın hıristiyan kitlelerinde rezalet duygusu uyandırmaktadır. Papalık diğerleri arasında

bir İtalyan prensliğinden ibarettir, boğazına kadar kurak siyasal tezgâhlara ve karanlık askeri darbelere batmıştır, fethedilen toprakları kâşif prensler arasında paylaştırmakla, yüksek kilise görevlerini ve diyakozlukları dağıtmakla, prenslerle ittifak kurmakla, saray ve katedralleri finanse edebilmek için mümkün olduğunca cennet anahtarı satmakla meşgûldür. İman uzaklardadır; Haçlı seferleri unutulmuştur; yeni dinsel bölünmeler hazırlanmaktadır. Kimse 1389'de Bohemya'da kan içinde ezilen Jan Huss'ü unutmamıştır. Bir geçiş papasından daha fazla birşey olduğunu erkenden belli etmiş olan yeni dinsel hükümdarlar bunu iyice hissetmektedir.

VIII. Innocentius seçilmesinden yalnızca üç ay sonra, bedene bürünmüş iblisler ve sapkınlık taşıyıcıları olan Almanya cadılarını mahkûm ettirmiştir. Brescia engizitörleri onun talebi üzerine 1486'da birçok cadıyı ölüme mahkûm etmişler, kent yönetimi bu kararı infaz etmeyi reddetmiştir.

II. Paulus'un akrabalarından, bir katedral okulu cemaati kurucusu, sonra da Padova'daki Santa Giustina başrahibi olan genç bir Venedikli yurttaş olan Ludovico Barbo tarafından harekete geçirilen bazı benediktinler, manastırda tarikat kurallarına katı bir uyum gösterilmesini, yani fakirlik kuralına uyulmasını yeniden geçerli kılmışlardır. Tierreni, Monte Cassino, Subiace, Siena yakınlarındaki Zeytinlik Tepesi'ndeki başka benediktinler ile bazı fransiskenler ve dominikenler de aynı şeyi yapmaktadırlar. Bunların hepsi aziz Augustinus ile Aquinolu aziz Tommaso'nun yazılarını yeniden keşfetmektedir. Alçak Ülkeler'de "Ortak Yaşam Biraderleri" azla yetinmeyi vaaz etmektedirler; Ruysbroeck ruhun tanrıyla buluşmasına ilişkin bir pedagoji geliştirmekte; Groote ve Radewin *Devotio moderna*'yı çeşitli ülkelerde yaymaktadırlar[16]. Fransa'da Jan Standick ve Lefèvre d'Etaples, Renanya'da Kempenli Thomas iç hayatın mükemmelliğini hedefleyen ruhani bir uygulama geliştirmektedirler. Müthiş bir saflaşma arzusu gün ışığına çıkmaktadır. Ve Kilise bunu açık bir şekilde kararlaştırmadığı halde, Avrupa'nın tüm hükümdarlarını, bu kıtayı hıristiyan olmayan yahudi ve müslümanlardan temizleyerek "saflaştırmaya" itmektedir.

Zamanların alaycılığı: bu çılgınca hıristiyan saflığı arzusu Tarihin en yozlaşmış papasının, karanlıklardan gelme İspanyol Rodrigo Borgia'nın seçileceği 1492'de zirvesine çıkacaktır.

XV. yüzyılın sonunda diğer iki kıtada cüretli fatih olan islamiyet, Avrupa'da artık yalnızca önemsiz küçük bir toprak parçasının üzerinde konaklamaktadır: İslam devleti olduğu kadar Ceneviz kolonisi de olan, Afrika altını, Doğu baharatı ve Flandre dokumalarının mübadele edilddikleri muhteşem kent Granada.

Kilise ve Katolik Krallar burayı tasfiye etmeye, islamiyetin Avrupa'daki uzun tarihlerine son vermeye, hıristiyan kıtayı bu asalaklardan "arındırmaya" hazırdırlar.

Asalaklar? Acaba? Çünkü islamiyet daha ortaya ilk çıkışından itibaren Akdeniz'in her iki yakasının dini olmuştur. İtalya ve İspanya onu çok erkenden, hatta bazen hıristiyanlığın yerleşmesinden bile önce kabul etmişlerdir. Ama islamiyet museviliğin tersine cemaatler halinde değil de, milletler halinde oluşmaktadır; hıristiyan dünyasına katılmamakta, onun *yanına* yerleşmekte veya onun yerine geçmektedir. Zaten Kuzey Avrupa'yı fethetmek için boşuna uğraştıktan sonra, İspanya ve Güney İtalya'da özerk kent devletleri halinde istikrar kazanmıştır. Bin yılı dönülürken, İberik yarımadasının üçte ikisi yirmi kadar islam emirliği arasında bölünmüş durumdadır[2]. Bunlar Eski Yunan'ın büyük eserlerinin ve ünlü hekimlerinin çevirmenleri olan[36] müslüman, hıristiyan ve yahudi bilgin ve sanatçıları kabul eden Toledo veya Granada gibi, çoğunlukla açık kentlerdir.

Aslında hoşgörülü ve yaratıcı olan bu medeniyet Roma'nın zevkine uygun değildir. Afrika altınına tamah eden ve İsa'nın Kabri'ni talep eden Kilise hükümdarları islama karşı nerede olursa olsun ve öncelikle Avrupa'da çarpışmaya itmektedir. Canossalı papa VII. Gregorius 1063'te, müslümanlarla çarpışmaya gidecek herkesi cömertçe kutsamıştır. Bundan beş yıl sonra, komşu Navarra'nın ihtiraslarına karşı korunmak için, Aragon'un hıristiyan kralı Sanchez Ramirez kendini Vatikan'ın bağımlısı ilân etmiş ve imanını kanıtlamak üzere, islamın elindeki güneyin yeniden fethine yönelik savaşı başlatmıştır[2]. Herşey burada başlamaktadır. 1492'de tamamına ermek üzere.

VII. Gregorius'un öldüğü yıl olan 1085'te, VI. Alfonso'nun Kastilya'sı islama karşı verdiği mücadelede Aragon'a katılmış ve müslüman seçkinlerin kaçtıkları Toledo'yu ele geçirmiştir. Papa II. Urbanus Batılı baronları Clermont'da Kudüs'e saldırmaya yöneltmiştir. Portekiz, Navarra, Kastilya ve Aragon kralları daha tarihçilerin Haçlı seferleri adını verecekleri harekâtlara katılmalarından

önce, tıpkı Sicilya'nın yeni Norman efendilerinin müslümanları denize döktükleri gibi, islamiyeti kendi yarımadalarından kovmayı düşünmektedirler. Bu yarımadayı bu andan itibaren —ve iki yüzyıl boyunca—, Doğu'dakini unutturacak kadar ileri gidilen bir şekilde, kurtarılması gereken bir Kutsal Toprak saymışlardır.

Müslüman emirler buna izin vermemişlerdir; orduları güçlü ve iyi örgütlüdür. Örneğin Granada emirlerinden biri olan en-Nasir 1194'te Madrid'e kadar çıkmış ve Navarra ordularını Alarcos'ta ezmiştir. Navarralılar yarımadanın diğer ucundaki Tortosa'da boşuna bir karşı saldırıda bulunmuşlardır[2]. Bundan otuz yıl sonra, hıristiyan orduları zafer kazanacak kadar güçlenmişlerdir. 1230'da herbir yandan saldırıya uğrayan müslümanların denetimindeki Extremadura Portekizlilerin eline geçmiştir. Kuzeyden saldırılan Cordoba 1236'da düşmüş, daha sonra 1246'da Valencia ve Jean'in, 1248'de Sevilla'nın sıraları gelmiş, bunu Andaluçya'nın tümü izlemiştir. İberya hıristiyanlığı Fas kıyılarının karşısına ulaşmıştır.

Fethedilen kentler çabucak Kilise'nin mührüyle damgalanmışlardır. Muhteşem camiler katedrallere çevrilmektedir. Müslümanların ihtida etmeden kalmalarına izin verilmişse de, eskiden müslümanlığa geçmiş hıristiyanlar olan *elches* kovulmuştur. İspanya Avrupalı hükümdarları, Haçlı seferlerinin başarısızlığı karşısında teselli etmektedir.

1248'de yalnızca emir Muhammed el-Ahmar'ın hem Kastilya'ya, hem Aragon'a hem de Fas emirlerine ödediği yüksek haraçlar sayesinde elinde tutmayı başardığı Granada emirliği —Avrupa islamiyetinin ihtişamının sonuncu simgesi— bağımsız olarak kalmıştır[2]. Kent o sıralarda dünyanın en güzel şehirlerinden biridir: camiler, saraylar, bahçeler heryerden gelen ziyaretçilerin, Flaman entellektüellerin, Alman müzisyenlerin, İtalyan tüccarların ve hatta söylendiğine göre Habeş prenslerinin ve Çin elçilerinin gözlerini kamaştırmaktadırlar.

Granada ile İspanya'nın geri kalanı arasındaki ilişki kuşatma durumu değildir. İki taraf birbirine hoşgörü göstermekte, bir yandan diğerine geçilmekte, her iki yönde de din değiştirilmektedir. Bazen gene de köylerin tahrip edilmesinin, esirlerin katledilmesinin, çarpışmaların, zorla din değiştirmelerin kinleri alevlendirdiği olmaktadır. Kaleler alınmakta, kaleler kaybedilmektedir. Hıristiyan kralların daha fazlasını yapmaları mümkün değildir: Kastilya ve Aragon fethettikleri yerleri iskân edecek insanlardan yoksundurlar; ve Granada onlara hâlâ *mali* gelirlerinin yaklaşık yarısını sağlamaktadır. Böylece kent iki yüzyıl boyunca yerli yerinde, dokunul-

madan ve ihşitam içinde kalmıştır. Hatta Afrika ile Avrupa arasındaki mübadelelerin vazgeçilmez buluşma yeri, hıristiyan aleminin altın iaşesinin hayati yeri, Cenevizliler ve İspanyolların Magriple kurdukları ilişkilerin kavşağı haline bile gelmiştir. İslam karşısındaki hıristiyan hoşgörüsüzlüğü onun sayesinde, bir süre boyunca, bir miktar azalmıştır.

Afrika'da ilerleyen Portekiz 1460'ta altın kaynaklarını ele geçirince herşey değişmiştir. Granada bunun üzerine Kastilya'ya haraç ödeme olanaklarını kaybetmiştir. Avrupa islamiyetinin sonuncu kalıntısının işini bitirme kararı alınmıştır —herhalde II. Pius'un Alfonso Borgia'nın yerine geçtiği Roma'da—

İç kavgaları nedeniyle zayıflamış olan Granada'ya karşı savaş hazırlığı yapılmaktadır. Emir Muhammed'in kardeşi kendini Malaga'da emir ilân ettirmiştir. Cebelitarık 1462'de düşmüştür. Portekiz, Kastilya, Aragon ve Navarra kralları sonucu saldırıya hazırlanmaktadırlar. İki İspanyol yeğen, Kastilyalı Isabella ve Aragonlu Ferdinando 1469'da evlendikten sonra, Portekizle olan uyuşmazlığı bitirmeleri ve 1479'da krallıklarını birleştirmeleri üzerine, ordularının gücüne dayanarak bu işi bitirmeyi düşünmektedirler. Uzun süre talan akınları yapılmıştır, iki taraf birbirini yoklamakta, gözlemektedir. Hatta Aralık 1481'de Granada birlikleri inisyatifi ele alarak, yüzyılın başında Kastilyalılar tarafından fethedilmiş olan Zahara kalesini ele geçirmişlerdir. Karşı saldırıya geçen Sevilla orduları Alhamra kentini alarak, burayı daha sonra müslüman saldırılarına direnebilmek için tahkim etmişlerdir. Bizzat Ferdinando tarafından yönetilen Kastilyalılar 9 Temmuz 1482'de Loja'yı kuşatmışlardır; kent Granada'dan gelen takviya güçlerinin yardımıyla ayın 14'ünde hıristiyan ordularını bozguna uğratmıştır. Loja karşısındaki başarısızlık Ferdinando ve Isabella'yı küçük düşürmüş, onlar da Granada'ya karşı topyekûn bir savaşa girme kararını vermişlerdir. Böylece, "İsa'nın haçı"nı Kutsal Kabrin üzerine değil de, bundan çok daha kolay bir şekilde Elhamra sarayına "dikmek" için girişilen sonuncu Haçlı seferi başlamaktadır. Bu sefer 1492'nin şafağında sona erecektir.

Bu sonuncu "yeniden fetih" bir sağlık garantisi değildir. Mart 1483'te üç bin hıristiyan asker Malaga bölgesinde yenilmiş ve iki bini de esir düşmüştür. Emirin iki oğlundan biri, muhteris, silik ve kararsız bir kişi olan Boabdil Nisanda Lucena'yı babasının hesabına ele geçirmeye kalkışmıştır. Başarısız olmuş ve İspanyollara esir düşmüştür, onlar da Boabdil'i kendilerine hizmet edeceği konusunda verdiği gizli söz üzerine serbest bırakmışlardır. Hıristiyanlar

Haziran 1484'te Alora'yı almışlar ve Malaga'ya saldırmışlardır, ama bu sonuncu kent direnmiştir. Ferdinando Ocak 1485'te Loja'yı yeniden kuşatmıştır. Yeğeni Boabdil sözünü bozarak İspanyol ordularına saldırmıştır. Yeniden esir düşmüş, ikinci kez serbest bırakılma karşılığında yeniden İspanyolların safına geçmiştir. 22 Mayıs 1485'te Kastilyalılar Renda'yı almışlardır. Bundan kısa bir süre sonra Zagal ağabeyi emiri tahttan indirmiştir. Azledilen emirin oğlu Boabdil Eylül 1485'te Huesca'ya yerleşmiş, Mart 1486'da burada amcasına karşı isyan etmiş, sonra emirliğin doğu parçasının karşılığı da onun egemenliğini tanımıştır. Harika bir ruh gücü! Ferdinando 20 Mayıs 1486'da, Boabdil'in savunmaya geldiği Loja'yı üçüncü kez kuşatmıştır. Kent ayın 29'unda nihayet düşmüştür. Boabdil de burada üçüncü kez esir düşmüştür. İspanyollar ona üçüncü kez tabiyet yemini ettirdikten sonra, onu üçüncü kez serbest bırakmışlardır. Siyasetteki sürekli hareket gibi birşey...

Bir yıl sonra, Zagal'ın orada bulunmamasından yararlanan Boabdil 29 Nisan 1487'de Granada'ya girmiş, iktidarı eline geçirmiş ve hıristiyan krallara bir haberci yollamıştır: eğer bir fief verilirse, kenti onlara savaşsız teslim etmeyi vaad etmektedir. Müttefikleri hakkında kararsız olan Katolik Krallar, gene de savaşa hazırlanmakla birlikte öneriyi kabul etmişlerdir. Son yaklaşmaktadır. İspanyol orduları yerleştikleri heryerde islamiyete geçmiş hıristiyanları katletmekte ve müslümanları Afrika'ya göç etmeye teşvik etmektedirler. Mallarını orada satmalarına veya beraberlerinde götürmelerine izin vererek, yolculuğu onlara sunmaktadırlar. 3 Mayıs 1487'de Velez Zagal'ın birliklerinden alınmıştır. Yirmi yıldan beri özerk olan Malaga 18 Ağustosta düşmüştür. Ertesi yılın Haziranında hıristiyan orduları Vera'yı almışlardır. Herşey ivme kazanmaktadır. 28 Kasım 1489'da Baja boyun eğmiştir. Almeria 22, Cadiz 30 Aralıkta kuşatılmışlardır.

Granada çembere alınmıştır. Cesareti kırılan Zagal emirliğini terkederek Fas'a göç etmiştir. Artık Granada kentinin içinde, teslim olmayacak askerler ve iki yüz bin kent sakini ve sığınmacıyla çevrelenmiş olan kararsız Boabdil'den başka kimse kalmamıştır[97].

Üstünlüklerine güvenen Katolik Krallar kente Şubat 1490'da gireceklerini öngörmektedirler. Hatta 1489'un sonunda yüksek Kilise görevlilerini bu törene katılmaya ve bu olaydan doğacak bütün şenlikleri düzenlemeye davet etmişlerdir. 18 Ocak 1490'da Sevilla halkına hitaben şöyle yazmışlardır: "Biliniz ki birçok acıdan, sınavdan ve masraftan sonra Efendimiz İsa'nın merhameti Granada krallığında yürütmekte olduğumuz savaşa son vermeyi istemekte-

dir"[97]. Ama güçlerini abartmışlardır: sığınmacıların ve ihtida etmiş hıristiyanların teslim olmaktansa herşeye hazıra benzedikleri kentin işini bitirebilmeleri için daha iki yıl gerekecektir[97]. Kendi askerlerinden korkan Boabdil de savaşı sürdürmek zorundadır.

Fethin son perdesinin güç olacağını anlayan Ferdinando ve Isabella Sevilla'daki genel karargâhlarından, on sekiz-altmış yaş arasındaki tüm İspanyol erkekleri için genel seferberlik ilan etmişlerdir. İlk kez modern toplar kullanan muazzam bir ordu harekete geçmektedir. Bu ordu doksan gün içinde Granada'nın on iki kilometre kadar uzağına, haç biçiminde bir kamp kurmuştur —Santa Fe adı buradan gelmektedir—, burası seksen kuleyle çevrelenmiştir[97]. 11 Nisan 1491'de saray da Sevilla'dan ayrılarak kampın içine yerleşmiştir. Kendi boyun eğmezlerinin ve ters yöndeki tehtidlerin kıskacına yakalanan Boabdil Ağustos sonunda, Katolik Krallarının Cordobalı Fernandez ve Zafralı Fernandez adındaki iki temsilcisiyle kendi teslim koşullarının pazarlığını gizlice yapmaya karar vermiştir[97]. İşi bitirmek için acele eden Isabella ve Ferdinando hainin —beş kere hain!— istediği herşeyi kabul etmişlerdir, ama güvenliğini, iman serbestisini, ticaret özgürlüğünü; göç etme, silahlarını ve atlarını koruma özgürlüğünü, esirlerin serbest bırakılmasını... olduğu kadar, Boabdil'e Alpujarras'da devasa bir senyörlük verilmesini de öngörmekteydi[6]. 25 Kasımda imzalanan anlaşma teslim tarihi olarak 23 Ocak 1492'yi öngörmekteydi, fiili durumda bu teslim bundan yirmi iki gün önce gerçekleşecektir.

Kovmak

XV. yüzyılın sonunda yaklaşık iki milyon yahudi dünyaya dağılmış durumdadır. Yalnızca İspanya Avrupa'nın en geniş yahudi cemaatine —yaklaşık üç yüz bin kişi—, bazen katliamlar ve kovmalar eşlik etse bile, hemen hemen kabul edilebilir bir kader tanımaktaydı.

Kendini marjinal cemaatlerinin mozayiği olarak kabul eden sürgündeki musevilik, kendini teokrasi haline getirmeyi hiçbir zaman istememiştir. Bu yüzden diğerleri tarafından kendine fazlasıyla özgü bir tehtid olarak algılanmıştır: *çarpışma* 'dan kaynaklanan siyasal bir tehtidten ötürü değil de, *baştan çıkartma*'dan kaynaklanan ideolojik bir tehtidten ötürü. Onun hıristiyanları ihtida ettirme kapasitesinden, sonra da kendi dinini yayma çabasından vazgeçtiğinde, ihtida etmiş yahudileri eski imanlarına döndürmeye ikna etme

yeteneğinden korkulmaktadır. Bu durumda, bir devletle olduğu gibi yapılmasına olanak olmadığı halde, onunla savaşılmaktadır. Fakat museviliğin kurucu tercihi —ulus fikrini reddetmek, çünkü bu ulus ancak Israil olabilir— her cemaati en korkunç felâketlere mahkûm ederken, herhalde onu bütünü itibariyle kurtarmıştır.

Bu cemaatler ister hıristiyanlara, ister müslümanlara, isterse başkalarına ait olsun, dünyanın heryerinde kabul edilmektedirler. Yalnızca bu marjinallerin bildikleri veya yapabildikleri işlerin yerine getirilebilmesi için onlara ihtiyaç duyulmaktadır: çevirmenler, sarraflar, muhasebeciler, hocalar, hekimler. Fakat onlardan, onları yapmaya zorladıkları işlerden ötürü nefret etmektedirler; soyulmakta ve geri çağırılacakları biline biline kovulmaktadırlar. Böyle birşeyin kabul edilmemesine rağmen, onlara aynı zamanda sadece mevcudiyetleriyle hıristiyanlığın Avrupa doğumlu olmadığını işaret ettiklerinden ötürü de diş bilenmektedir.

Yahudiler 425'e kadar esas bölümleri itibariyle Filistin'de yaşamışlar; sonra VI. yüzyıla kadar ezici çoğunlukları Babil'de bulunmuştur; içlerinden birkaçı Mısır'a, diğer bazıları Çin'e, Hind'e yerleşmiş, Arap dünyasına, hatta bazılarının Nabukodonosor döneminden, daha sonra da Kudüs tapınağının Romalılar tarafından yıkılmasından itibaren yerleştikleri Avrupa'ya dağılmışlardır. Roma'da, Galya'da, İspanya'da —Kitabı Mukaddes geleneğinde "dünyanın öteki ucu" adını taşımaktadır— yahudiler vardır. Hepsi de Kudüs'e geri dönmenin düşünü kurmaktadır; fakat Filistin'in İranlılar, sonra da Araplar tarafından istila edilmesi onları sürgünde oturmaya zorlamaktadır.

Avrupa'da Kilise'nin sağlamlaşmasıyla herşey yahudilerin aleyhine gelişmeye başlamıştır. İspanya'da 312 tarihli Elvira ruhani meclisi hıristiyanların hasatlarını yahudilere kutsatmalarını yasaklamış ve piskoposlar yahudilerin kölelerini sünnet ettirmelerini yasaklamışlardır. Vizigotlar kralı Reccored 586'da katolik olduğunda, Avrupa'nın ilk yahudi-karşıtı yasanı çıkartmıştır. Ardıllarından biri olan Bissebert 613'te yahudileri ihtida ile sürgün arasında seçim yapmaya zorlamıştır —daha sonra bütün cemaatlere bıkmadan usanmadan sunulan tercih—.

Böylece müslüman birlikleri 711'de Cebelitarık boğazını aştıklarında, yahudi cemaatleri tarafından kurtarıcı olarak karşılanmışlardır. Yahudiler o tarihlerde Cordoba, Granada, Sevilla ve Toledo'ya yerleşmektedirler. Yahudi köylüler, dokumacılar, sarraflar veya çevirmenler islam toplumuyla bütünleşmektedirler.

Yahudiler aynı sıralarda Germanya'da, İngiltere'de, İtalya'da

ve hıristiyan Avrupa'nın geri kalan heryerinde takibata uğramaktadırlar; buna karşılık bir yüzyıl sonra, kıtaya egemen olan Charlemagne onlara karşı adeta konuksever bir şekilde davranmaktadır. Yahudi bir hekim ve tarihçi olan Josehp Ha-Cohen XVI. yüzyılda şöyle yazacaktır[49]: 810 yılında "hıristiyanlar ve müslümanlar savaştılar ve bu zaman Yakup için büyük bir üzüntü dönemi oldu. Bir sürü İsrailli kılıçtan kurtulmak için Almanya, İspanya ve İngiltere ülkelerinden kaçtı... Almanya'da kaçmayı beceremeyen yahudilerden birteki kalmadı ve anne bu tanrısal öfke gününde çocuklarının üzerinde ezildi"[49]. Tarihçi, Charlemagne'ın onlara diğer krallardan daha iyi muamele ettiğini vurgulamaktadır: "Fransa kralı imparator Charlemagne Luccalı haham Kalonymos'u Roma'dan getirtti, o da hayatta kalan yahudileri yeniden Almanya'ya yöneltti, Juda dağılmışlarını biraraya topladı ve Charlemagne onlarla bir ittifak anlaşması yaptı. Bunun üzerine Almanya'da, eskiden olduğu gibi tanrı yasası okulları kurdular ve bu haham Kalonymos onların başkanı oldu"[49].

Ancak bu ilk kovmalar gerçekten ne tam, ne de nihai olmuşlardır. Bunlar her zaman ertelenmiş veya unutulmuşlardır.

X. yüzyılın sonunda bazı İspanya yahudileri ikna olarak veya toplumsal rahatlık için islama ihtida etmişler, ama museviliği de gizlice uygulamayı sürdürmüşlerdir[98]. Böylece Arapçada *inuss* denilen şey başlamaktadır. Müslüman İspanya'da yahudi cemaatleri heryerde güvenlik içindedirler. Zengin bir Cordobalı aileden olan Samuel ibn Narela 1055'te Granada emiri Habbus'un sarayında hem bakan, hem komutan, hem de dinsel incelemeler yazarıdır[49]. Hıristiyan krallar tarafından fethedilen bölgelerdeki çiftçi, zenaatkâr veya tüccar yahudilerin buralarda kalmalarına, topraklarını muhafaza etmelerine, dinlerini uygulamalarına izin verilmektedir. Toledo'nun 1085'te düşmesinden sonra Cordoba ve Zaragossa yahudileri islam ve hıristiyan dünyaları arasında aracı olarak hizmet vermişlerdir[68].

Papa II. Urbanus 1095'te hıristiyanları Kudüs üzerine saldığında —ve bu arada "tanrı katili" yahudilere karşı—, çağrı Avrupa'nın tümüne çabucak ulaşmıştır. 30 Mayıs 1096'da Kolonya'da bazı yahudiler katledilmişlerdir. Bir yüzyıl sonra, 30 Eylül 1189'da Londra'da da aynı şeyler olacaktır. Hatta hahamları Joignyli Yom Tov'un kışkırtması üzerine York cemaatinin 17 Mart 1190'da yaptığı gibi, bazı cemaatler hep birden intihar edecektir.

Mezopotamya da onlara hiç hüsnü kabul göstermez hale gelmiştir ve İspanya o tarihlerde yahudilere en fazla hoşgörü gösteri-

len bölge halindedir. Hatta Kastilya kralı VII. Alfonso 1150'de kendini "üç dinin kralı" olarak ilân etmiştir. Yahudilerin bu ülkedeki gündelik hayatları tahammül edilebilir gibidir; dünyanın heryerinden yahudiler buraya yerleşmeye gelmektedirler[68]. Örneğin Zaragossa'nın kuzeyindeki Tudela'da, VII. Sancho'nun saltanat döneminde, 1170 yılında yahudilerle hıristiyanlar arasında hiçbir ayrım yapılmamaktadır; hatta hıristiyan mahkemeleri tarafların rızasıyla, yahudiler arasındaki uyuşmazlıklarda hakemlik yapmakta ve yahudilerin tanıklıkları ile tevrat hukukunun geçerliğini kabul etmektedirler. Bazı yahudi yazarlar Doğu'dan Arap seyyahlar tarafından getirilen Yunan düşüncesini yeniden keşfetmektedirler. Bu düşünceyi İbraniceye çevirmeye devam etmekte, onu şerh etmekte ve hıristiyan dünyasına ifşa etmektedirler. Örneğin o dönemde Cordoba'da hekimlik yapan Maimonides, iman ile akıl arasındaki tutarlığı ararken Kitabı Mukaddes ve Aristoteles'i birbirine yaklaştırmakta, Aquinolu Tommaso'ya ilham verecek olan bireysel hidayet ile ruhun ebediliği fikirlerini devreye sokmaktadır —Batı düşüncesinde bu işi yapanların ilklerinden biri—. El Muvahidler tarafından takibata uğratıldığından Fas'a, sonra da Kudüs'e ve Mısır'a kendiliğinden sürgüne gittiğinde, görünüşte on altı yıllık müslümandır, sürgünde imanına açıkça geri dönmüştür.

Diğer yerlerde yahudi-karşıtı baskı artmaktadır. Philippe Auguste 1181'de Paris Yeşiva'sını kapattırmıştır. 1211'de bazı Fransız ve İngiliz hahamları Filistin'e göç etmişlerdir. Kilise Roma'dan itibaren, İspanyol kralların hoşgörüsünü kabul etmediğini duyurmaktadır. 1215'te toplanan Latran ruhani meclisi diğerlerinden olduğu gibi, onlardan da yahudileri toplumsal hayattan kovmalarını talep etmiştir. Philippe Auguste 1217'de onların ayırıcı bir işaret taşımaları emrini vererek örnek olmuştur. IX. Louis 1248'de Paris'teki bütün İbranice elyazmalarını yaktırtmış; 1254'te Fransa yahudilerini kovmuştur. Paris'ten 1260'a doğru ayrılan haham Yehiel Akkâ'da bir Tevrat okulu kurmuştur. 1290'da on altı bin İngiliz yahudisi de kovulmuştur.

İspanya —1230-1298 arasında buradaki müslüman emirlerin çoğu kovulmuştur— daha yarım yüzyıl süreyle yahudiler için emin bir sığınak olarak kalmıştır. Hatta, ruhani meclis kararlarını uygulamak üzere çıkartılan 1265 tarihli bir kral fermanı onları ilke olarak ayrı mahallelerde yaşamaya zorluyorduysa da, gerçek çok daha yumuşaktı. Kastilya kralları onlara koruma sağlamakta ve dinlerine sadık kalmaları için onları teşvik etmekteydiler; yahudileri mülkleri saymaktadırlar; hatta İspanyol mahkemeleri dindar ol-

mayan yahudilere para cezası verecek ve din değiştirenlerin mallarını müsadere edecek kadar ileri gitmişlerdir. Bir yahudinin katiline, bir soylunun katiline verilen cezanın aynı verilmektedir; ve eğer bir yahudi bir kentin dış mahallelerinden birinde katledilirse, mahalle kan bedelini ortaklaşa olarak ödemektedir[68]. Bu dönemde Tudela'da[73] hâlâ yahudi maliyeciler, köylüler, zenaatkârlar, hekimler, bağcılar, zeytin bahçesi ve buğday tarlası sahipleri bulunmaktadır. Bunların bazıları kendi tarlalarını kendileri işlemekte, diğerleri müslümanlara veya hıristiyanlara kiraya vermektedirler. Diğer bazıları da yün veya ipek işlemektedir. Nihayet bazı yahudiler kralın sarayına kadar ulaşan mektup ve faturalarını İbranice veya İspanya Yahudicesi olarak kaleme alarak, Navarralılara borç vermektedirler —para, tahıl, zeytinyağ—[73]. Zaten ekonomik kelime haznesi de İbraniceden hareketle oluşmaktadır. Örneğin Kastilyacada bir borcun faizi, İbranicenin *quenez*'inden türeme olarak *quiño* olarak adlandırılmaktadır[73]. 1306'da Yakışıklı Philippe tarafından kovulan Fransa yahudilerinden bir kısmı buraya sığınmışlar ve burada örgütlü bir cemaat ile çok sayıda Tevrat okulu bulmaktan mutluadır.

Avrupa'nın diğer yerlerinde, XIV. yüzyılın ilk iki on yılı da nisbi bir soluk alma anını belirlemekte ve yahudi cemaatlerinin içinde dikkat çekici bir yaratıcılığın fırsatı olmaktadır. İngiltere 1315'te yahudileri geri çağırmıştır. Kovma fermanına rağmen çoğunun yerinde kaldığı Fransa'da Sens, Falaise, Troyes'da büyük Tevrat okulları gelişerek, onlarca hoca yetiştirmektedir. İspanya'da *Zohar* Yeonlu Moshe tarafından, I. yüzyıla kadar geri giden elyazmaları ve geleneklere dayanarak yeniden yazılmıştır; bu eser museviliğin tüm dinsel ve felsefî düşüncesini bugüne varana kadar aydınlatacaktır.

Fakat bu ateşkes kısa süreli olmuştur. İspanya artık yahudi-karşıtı dalgadan kurtulamayacaktır. Bunun ilk alarmı, fanatik bir keşiş olan Vincent Perrier 1388'de Valencia'da, kuyuları zehirlemekle suçlanan yahudilerin katledilmeleri için kalabalıkları tahrik eden vaazlar vermeye başladığında ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine bazı yahudiler, kral III. Casimir'in 1334'te onlara *Privilegium* tanıdığı Polonya'ya kadar gitmişlerdir. Büyük Veba 1348'de Avrupa'nın heryerinde ani bir yahudi-karşıtı akım doğurmuştur. Paris, Londra, Pavia, Nurenberg, Augsburg'da onları hastalıkları taşımak, kuyuları zehirlemek, çocuk kanı içmek ve —daha beteri— ruhlarına sahip olmak üzere hıristiyanları ihtida ettirmekle suçlamaktadırlar. Yahudiler heryerde kapatılmakta, kovulmakta, yakıl-

maktadırlar.

Kastilya'da iki prens arasında çıkan bir taht kavgası —meşru varis Gaddar Pedro ile kardeşi Trastamareli Enrique arasında—, İberya toplumunun derin yahudi-karşıtlığını açığa çıkarmıştır. Kimin üste geleceğini bilemeyen yahudiler her iki tarafın paralı askerlerini de finanse etmişlerdir. Enrique 1369'da galip gelince ağabeyini "yahudileşmiş" olarak ilân etmiş ve yahudilerin vergi toplayıcılığı görevleri ile devlet hizmetlerine girmelerini yasaklamak isteyen *Cortes*'in taleplerine boyun eğmiştir —tereddüt ederek—[68].

Yirmi yıl sonra işler daha da ağırlaşmıştır. Yarımada kilisesi tüm hükümdarların *conversd*arın imanını tehtid eden yahudilerden kurtulmalarını talep etmektedir. Ecija başdiyakozu ve Sevilla diyakozluğu genel naibi Fernando Martinez 1378'de bunların kovulmalarını istemiştir. Onları hâlâ korumakta olan Kastilya kralı I. Juan 1390'da ölmüştür. Engel kalkmış durumdadır: 1391, kentten kente hızla yayılan bir katliam yılı olmuştur. Haziranda Sevilla'nın yahudi mahallesi tahrip edilmiştir[89], sonra Cordoba, Montero, Jaen, Toledo ve Madrid'dekilerin sırası gelmiştir. Segovia'da belediye yetkilerini yahudileri kovmak için boşuna bir çaba içindedirler. 9 Temmuzda Valencia'nın yahudi mahallesi yakılıp yıkılmıştır; 22'sinde sıra Barcelona'daki mahalleye gelmiş, sonra bunları 5 Ağustos Palma ve Gerone'dekiler izlemiştir[68].

Yahudiler bu durum karşısında çok farklı tavırlar takınmışlardır. Çoğu ayaklanmış, bazıları ülkeyi terketmiş, yarısı ihtida etmiştir. Aynı aile içinde bile farklı tutumlar olabilmektedir: ebeveynler çocukları olmadan, bir koca eşi olmadan ihtida etmektedir. Tudela'da bazıları vaftiz olmak isterken, kentin iki hahamı İtzak ben Sheshat ve Joseph ben Menir Magrep'e gitmişlerdir[73]. Bir haham çocuğu olan Alazar Galluf, Zaragossa'da Juan Sanchez adını alarak ihtida etmiştir. Burgos'ta hahambaşı Ha-Levi bütün ailesiyle birlikte ihtida etmiş ve hatta Pablo de Santa-Maria adı altında Burgos piskoposu ve yahudi-karşıtı risale yazarı olmuştur! Alcaniz'de Josuah Ha-Lorki ihtida etmiş ve Jerome de Santa-Fe adını almıştır[68]. Majorca'da hekim Bonet Bonjorn ve büyük haritacı Yehuda Cresques de din değiştirmişlerdir[110]. Burgoslu ünlü bir yahudi hekim olan Josuah Lorqui İspanya'dan ayrılmaya karar verdikten sonra, Pablo de Santa-Maria'ya eski dindaşlarını ihtida ettirmeye uğraşmasından ötürü yakınmak üzere yazmıştır: "dinler akıl arşınlarıyla mı ölçülmelidirler? Yoksa dinin içinde doğduğu yasayı bilimsel kıstaslara göre incelemek ve eğer bir başkasının felsefi ülküye daha yakın olduğu farkedildiğinde onu terketmek her insanın ödevi mi-

dir? Ve tüm dinler nasıl bilinebilir ve yargılanabilir? Bir dinin en iyisi olduğu yargısına varmaya izin veren kıstaslar hangileridir?... Demek ki felsefe evrenselliğiyle, dinsel bir kimliğin korunmasına çok uygun değildir..."[110]. O da ihtida edecektir.

Bu tartışma daha sonra yahudi cemaatlerini, nerede olurlarsa olsunlar, çalkalamaya devam edecektir: nefret duygularını uyandırma tehlikesine rağmen dünyaya kapalı kalmak mı, yoksa bunun tersine laik eğilime boyun eğme ve yokolma tehlikesine rağmen dış etkilere açılmak mı gerekir?

Bundan bir yüzyıl sonra Engizisyon duruşmaları, bu 1391 mühtedilerinin çoğunun fiili durumda gizlice yahudi olarak kaldıklarını, yalnızca İspanya'da kalabilmek ve fırtınanın geçmesini beklerken korunabilecekleri koruyabilmek için ihtida ettiklerini açığa çıkaracaklardır[36].

Böylece *"marrano"* nun endişeden, ikili oyundan, gündelik tehlikelerden meydana gelen çifte hayatı başlamaktadır. "Marranoluk" tamamen İspanya'ya özgü bir olgudur. Kelime zaten Arapçanın *mahram* 'ından (mahrem, yasak) türeme olan Kastilyacanın *marrano*'sundan (domuz) gelmektedir. Aydınlatıcı bir soy zinciri.

1391 alarmı korkunç, ama kısa süreli olmuştur. Yarımada birkaç ay içinde sakinleşmiştir. Yahudiler 1394'te İngiltere'den kovulunca, çoğu zaman aynı yerlere olmak üzere İspanya'ya yerleşmişlerdir. Belânın nasıl kolayca unutulduğunu gösteren bir garabet! Zaragossa'daki yahudi cemaati 1297'den itibaren yeniden gelişkin, neşeli ve gösterişçi hale gelmiştir.

Yalnızca 1391 yazının paniği içinde ihtida edenler tuzağa yakalanmışlardır; çünkü Kilise yahudilere hâlâ tahammül etmekteyse de, hıristiyanlıktan dönülmesini kabul etmesi mümkün değildi. Ve o zamana kadar yahudilere özellikle hüsnü kabul göstermiş olan İspanya, onlar için en beter yer haline gelmektedir.

Herşey büzüşmektedir. Cemaatler, kraliçe Catherine de Navarra'nın 1412'de ayrıntılı bir fermanla kurumlaştırdığı çok katı kurallara uymaya zorlanmaktadır: "Krallıktaki bütün yahudiler, tek bir giriş kapısı olan, duvarlarla çevrili ayrı bir mahallede, hıristiyanların uzağında yaşamak zorundadırlar. Hiçbir yahudi, ne ahçılık yaparken, ne onların çocuklarına bakarken, ne de herhangi başka bir iş yaparken hıristiyanlarla birlikte ne yiyebilir, ne de içebilir. Hiçbir yahudi tarla veya bağlarını işletmek için, ne de evlerini başka başka binalarını yaptırtmak için hıristiyan istihdam edebilir. Yahudiler saçakları ve tüyleri olmayan, ayaklara kadar inen uzun bir cübbe ve sırmasız bir takke giyeceklerdir. Hiçbir yahudi sakalını

traş edemez, saçlarını kestiremez. Hiçbir yahudi baytarlık, çorap ve hırka imalatçılığı, demircilik, marangozluk, terzilik, dökmecilik, kasaplık, dericilik, kumaş, ayakkabı veya korse satıcılığı mesleklerini yapamaz, hıristiyanların elbiselerini dikemez, katırcılık yapamaz, hiçbir malın taşıyıcılığını yapamaz ve özellikle zeytinyağ, bal, pirinç ve diğer gıda maddelerinin ticaretini yapmaktan kaçınmalıdır. Yahudileri itham eden her kişi, mahkûm ettirdiği yahudiye verilen para cezasının üçte birini alır".

Ve bu aynı 1412 yılında, Avignon papası XIII. Benedictus —keşiş Vincent Perrier onun papazıdır— kendi hekimi olan mühtedi Josue Lorqui ile Aragonlu on dört haham arasında bir *disputatio* düzenlemiştir. Bu tartışma onları iki yıl süreyle karşı karşıya getirecektir. Hahamların çoğu 1414 yazında havlu atacaktır[98].

Hoşgörü ve kapanma, katliamlar ve merak, şan ve aşağılanmadan meydana gelen bir dönemin olağandışı ikircikliği, Kastilya hahambaşısı Meir Alguadez, Sevilla yahudilerinin katledildikleri sırada bile, Beneviste ibn Labi'nin yardımıyla Aristoteles'in *Ethica*'sını İbraniceye çevirme işini tamamlamakta[69], başkaları da Aquinolu Tommaso'yu ve Ockhamlı William'ı çevirmektedirler. 1449'da vebayı dua gücüyle kovmak üzere, Sevillalı yahudi ve hıristiyanların birlikte, Tevrat ve Kitabı Mukaddes rulolarını birarada dolaştıracakları bir resmi geçit düzenlemişlerdir[67] Bir yıldan beri papa olan V. Nicolaus bunu öğrenince öfkelenecektir.

Çünkü Kilise diğer tektanrıcı dinlere fazlasıyla açık olan bu İspanya'yı sevmemektedir. Yeni papa IV. Sixtus 1 Kasım 1478'de, iki yeni Katolik Kral Kastilyalı Isabella ve Aragonlu Ferdinando'dan krallıklarında museviliği gizlice sürdüren *conversdarı* ve onları yeniden din değiştirmeye teşvik eden yahudileri ihbar etmeleri için engizitörler atamalarını —başka yerlerde uzun zamandan beri olduğu gibi— talep etmiştir. Davalar başlamaktadır. Nicolaus Eymerich ve Francisco Peira adlı engizitörlerin elkitabına göre, "davaların ve ölüm mahkûmiyetlerinin amacı itham edilen kişinin ruhunu kurtarmak değil de, kamu selâmetini devam ettirmek ve halk üzerinde dehşet yaratmaktır... İtham edilen kişinin kendine yöneltilen ithamın özgüllüğünden haberdar olmaması gerekir"[36]. Beş bin *conversos*birkaç ay içinde suçlarını halkın önünde itiraf etmişlerdir. Bunlardan boyun eğmez sayılan yedi yüzü canlı canlı yakılmıştır[67]. Fakat engizisyona yalnızca *conversdarla* ilgilenmesi ve yahudileri rahat bırakması sıkı sıkıya tembih edilmiştir. 1481'de Zaragossa'da çıkan olaylardan sonra, Ferdinando "yahudiler bizim tebamızdır... Bizim kasalarımız olan ve bizim mal varlığımıza dahil

olan yahudiler hakkında karar vermek yalnızca bize ait bir iştir" diyerek hatırlatmada bulunmuştur[67].

Hatta IV. Sixtus 1482'de Kastilya Engizisyonunu dizginlemeye bile çalışmıştır. Fakat yeni genel engizitör Torquemada süreci hükümdarların daha fazla karşı çıkmayı düşünmelerine yer bırakmayacak bir şekilde hızlandırmıştır. Artık bütün yahudiler —ve yalnızca *conversos*lar değil— açıkça hedef alınmışlardır. Katolik krallar 1 Ocak 1483'te Sevilla başdiyakozluğu ile Cadiz ve Cordoba diyakozluklarından dört bin yahudi ailesinden ülkeden gitmek ile ihtida arasında tercih yapmalarını istemiştir[67]. Bu kararı, İspanya'nın diğer yahudilerine yönelik bir uyarı olarak sunmuşlardır. Bu kararın nedenleri hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Gerçekten uygulanıp uygulanmadığı bile bilinmemektedir. Yalnızca, bu kentlerin yahudi mahallelerinin ad değiştirerek, *villa nueva* haline geldiği bilinmektedir[67].

Bu aynı 1483 yılında bizzat ihtida tercihi tartışmalı hale getirilmiştir: nitekim Alcantara şövalyelerinin dinsel tarikatı yahudilerin ihtida etmelerinin sorunu çözmediği, çünkü din değiştiren her yahudinin gizli bir musevi olarak kaldığı açıklamasını getirmektedir. Bu durumda yahudi kökenli herkesi İspanya'dan *kovmak* ve tarikatın *kan saflığı* dediği şeyi yerleştirmek gerekmektedir. Avrupa yahudi-karşıtlığında merkezi bir rol oynamaya aday olan —ve otuz yıl sonra aynı zamanda kökenleri itibariyle "saf" olmalarından ötürü "doğaları gereği" hıristiyan olan Amerikan kızılderililerinin zorla hıristiyan yapılmalarında temel olacak olan— bu kavram burada ortaya çıkmaktadır. Avrupa hıristiyanlığının kökenlerini reddetmesini sonsuza kadar götürdüğü başat kavram.

Katolik Krallar başlangıçta bu kavramı kesinlikle reddetmişlerdir. Ferdinando bu kavramı herhalde Isabella'dan daha şiddetle reddetmektedir. Fakat fikir bir kere ortaya atılmıştır ve Torquemada yetkisini tedricen Toledo'ya, Aragon'a, sonra da Kastilya'ya doğru genişletmektedir. On beş yıl içinde yüz bin dava açar ve iki bin kişiyi yaktırırken, kafasında tek bir düşünce vardır: İspanya'daki *bütün* yahudileri göndermek.

Herşeyin hâlâ mümkün olduğu garip ve kararsız on yıl. Isaac Schelo'nun kaydettiği üzere[49], Filistin'de "oldukça kalabalık bir yahudi cemaati... dünyanın herbir yerinden ve esas olarak Fransa'dan gelme aile babalarından oluşmaktadır". Yahudilere Avrupa'da artık yalnızca Polonya'da, bazı Alman kentlerinde, Provence'ta (Aix, Marsilya, Arles, Tarascon, Apt, Monosque, Aubagne, Avignon, Carpentras'da) ve başta, paradoksal olarak çok iyi mua-

mele gördükleri Papalık devletleri olmak üzere İtalya'da tahammül edilmektedir. Yahudi cemaatleri burada Rönesansın fikir akımlarına açılmaktadırlar: Elie ben Moise Abba del Medigo Padova'da halka açık felsefe dersleri vermekte ve *bilim* ile *din*'i, gösterim ile ifşa'yı birbirlerinden ayıran ilk kişilerden biri olmaktadır[110].

İspanya'nın bazı kentlerinde yahudiler katledilmekte, işkence görmekte, kovulmaktadırlar; diğer kentlerde ise bazı hıristiyanlar ünlü hahamların vaazlarına katılmakta, bazı yahudiler Noel ayinlerine katılmakta, büyük senyörler yahudi tüccarlara yemeğe gitmekte, bazı yahudi maliyeciler saraya kabul edilmekte ve burada çalışmaktadırlar[67]. Aragon kralının dolaylı vergilerinin toplayıcılarının başına gelen Abraham Señor adındaki bir hahama Isabella'ya IV. Henri'yle olan sıkıntılı dönemi sırasında yardım etmiş olmasından ötürü ödül olarak yüz bin *maravedis* 'lik bir *"juro"* verilmiştir. 1488'de, krallığın en seçkin makamlarından biri olan *Hermandad* hazinedarlığına atanmıştır. Yahudi astronomi bilgini Abraham Zacuto da, deniz seferlerinin başlatılması konusunda krala danışmanlık yapmaktadır; bu alandaki hiçbir karar o olmadan alınamamaktadır. Çok sayıda *conversos*—Alfonso de Caballeria, Gabriel Sanchez, Luis de Santagel— yahudi kökenlerini saklamaya gerek kalmadan, hükümdarlar nezdinde önemli makamlar işgâl etmektedirler. Yahudi bir anneden doğmuş olan, kraliçenin günah çıkartıcısı Hernando de Talavera'nın durumu da böyledir. Başka yerlerden kovulmuş olan yahudiler de İspanya'ya yerleşmeye gelmektedirler. Örneğin Portekizli büyük maliyeci İsaac Abranavel, 1481'de tahta II. Joao'nun çıkması üzerine Lizbon'dan ayrılmış ve Isabella ile Ferdinando'nun hizmetlerine girmiştir.

Ancak yahudi yöneticileri endişelendirecek olaylar da ortadadır. 1461'de ölen Pedro de la Caballeria, ölümünden sonra açılan bir davanın konusu olmuştur; XV. yüzyılın başında ihtida eden büyük bir ailenin mensubu olan bu adam, Aragon'da çok başarılı bir kariyer yapmıştır: Zaragossa'da beledi görevler, Aragon sarayı genel müfettişi, *Cortes*'te kraliçenin temsilcisi; gizlice yahudi yasalarına uymaktan ötürü mahkûm edilmiştir. Dominiken tarikatından olan bir engizitör, Pedro de Arbues 16 Eylül 1485'te Zaragossa'da bir ayin esnasında, aralarında sonradan intihar eden Francisco de Santa Fe'nin de bulunduğu bazı *conversos*lar tarafından katledilmiştir. 1485'te elli iki *converso*Guadalupe'de yakılmış, kırk altı ceset surada mezardan çıkartılarak yakılmış, onaltı kişi müebbed hapse mahkûm edilmiştir. Ferdinando tıpkı Sevilla'dakilere yaptığı gibi, 1486'da Zaragossa ve Albaraccin yahudilerini kovmaya karar ver-

miştir. Fakat bu ferman uygulanmamıştır: herhalde önde gelen yahudiler bunu ertelemeyi başarmışlardır. Fakat durum gün be gün ağırlaşmaktadır. Abraham de Huesca adındaki bir haham 1486'da bazı *conversdarı* sünnet ettirdiğinden ötürü canlı canlı yakılmıştır. Ve bazı hahamlar belâdan kurtulmak için, cemaat üyelerinden "yahudilik yapan" *conversdarı* ihbar etmelerini isteyecek kadar ileri gitmektedirler[67].

Fakat üç yüz bin kadar İspanyol yahudisi bu katliamları ciddiye alıyora benzememektedir. Bundan beş yüzyıl sonra Almanya'da olduğu gibi, daha beterinin mümkün olduğunu kolayca kabul edememekte ve hükümdardan gelen bütün cana yakın işaretlere sarılmaktadırlar. Örneğin 1487'de Granada'nın yeniden fethi için cemaatlerden istenilenin yalnızca onda bir olmasına sevinmektedirler[67]. Hiçkimse gerçekten gitmeyi düşünmemektedir. Kendilerini özgür, mutlu, başkalarının başına gelen felâketlerle çok ilgili değilmiş gibi hissetmektedirler. Üstelik nereye gidilebilir? Dünyada hiçbir yer, bazı ailelerin yaklaşık onbeş yüzyıldan beri yaşadıkları İspanya'dan daha konuksever olamaz.

Hatta 1490 Eylülünün ortasında Avila'da, "heybesinde kutsanmış bir kurbanla yakalanmış" olması nedeniyle tutuklanan bir *converso*'nun[67] işkence altında, bundan birkaç yıl önce bir Kutsal Cuma günü bazı yahudiler ve *conversdarla* birlikte hrıstiyan bir çocuğa işkence ettiklerini ve kalbini söküp, çarmıha gerip, başına dikenden bir taç giydirdikten sonra onu katlettiklerini itiraf ettiğinde bile, Madrid veya Sevilla'da hiçkimse korkuya kapılmamıştır. 17 Aralık 1490'da başlayan bu çılgınca dava, bir yıl sonra 15 Kasım 1491'de bir dizi ölüm mahkûmiyetiyle sona ermiştir. Sonuncu uyarı atışı.

3. Özgürlüğün Uyanışı

Okumak

Bu dönemin hiçbir olaayı, matbaanın ortaya çıkışının yol açtığı olağanüstü entellektüel alt üst oluş olmaksızın anlaşılır gibi değildir.

Kuyumcular loncasına kayıtlı, Johannes Gensfleisch adındaki —kısa bir süre sonra Gütenberg denilecektir— Nurenbergli bir matbaacı 1434 yılında ilk hareketli harfleri olan baskı presini devreye soktuğunda, icadı farkedilmeden kalmıştır. Bunu 1441'de kâğıdın her iki tarafına da baskı yapmaya izin veren bir mürekkep sayesinde geliştirdiğinde, henüz hiçkimse ondan söz etmemektedir. Fust ve Schöffer adındaki iki ortağıyla birlikte 1448'de tahta hurufatın yerine madeni hurufat geçirdiğinde, kimse bununla ilgilenmemiştir[9]. 1455'te bir Kitabı Mukaddes basımına giriştiğinde, bunun hiçbir yankısı olmamıştır. Ortaklarıyla olan bir davayı kaybetmesinden iki yıl sonra, 1457'de ilk basılı kitabını —*Mainz Mezamiri*— yayınladığında, herşey duyulmaya başlamıştır. Matbaası daha 1462'de o kadar değerli hale gelmiştir ki, Nassaulu Adolf tarafından yağmalanan kentten gizlice çıkartılmıştır. 1465'te hakları iade edilen, Mainz bapskoposu tarafından soylu yapılan Gütenberg nihayet şana kavuşmuştur. Ertesi yıl birçok eser —Nihai yargılama üzerine Almanca bir şiir, bazı azizlerin hayat hikâyeleri, vaizler için vaazlar, *il Donato* denilen ünlü Latince gramerinin üç edisyonu— ve en büyük icadının yılı olan 1443'e ait bir takvim basılmıştır.

Böylece seri halde imal edilen yeni bir eşya, ilk *göçebe eşya* ortaya çıkmaktadır: basılı kitap. Bu eşya Avrupa toplumunu otuz yıl içinde, beklenmedik bir yönde alt üst edecektir.

Kilise bunun Latinceyi ve hıristiyan imanının yayılmasını teşvik edeceğini düşünmektedir. Burada kendi propagandası için ideal bir alet görmekte ve ona hiçbir başka yenilik için olmayacak bir şekilde kucak açmaktadır. Ona "tüm bilimlerin tacı", "Ebedi tarafından halkıyla buluşmak ve onunla görüşmek için"[16] seçilmiş tanrısal sanat adını vermektedir. Kitapla birlikte, Roma'nın Yeni Kudüs olduğu kendi Kutsal Yazı versiyonunu dayatabilmektedir.

Fiili durumda bir ilk aşamada gerçekten de böyle olmuştur: kutsal metinler ve Latince gramerleri, *Ars moriendi* ve *Ars Memoria* yayınlanan kitapların esas bölümünü meydana getirmektedirler. Avrupa'da yüzyılın sonuna kadar, özellikle de 1492'de en çok basılan iki eser Kitabı Mukaddes ve Fransa'da 1209'da Alexandre de Villa Dei tarafından kaleme alınıp, ilk önce 1478'de Parma'da yayınlanan, sonra da kıtadaki üniversiter kuruluşların hemen tamamınca benimsenen bir Latince grameridir[133].

Ancak matbaa bu ilk efendilerinin ellerinden hemen kurtulmuştur. Sivillerin din adamlarına, ulusal yerel dillerin Latinceye, bilimin imana karşı aleti haline gelmektedir. Tüccarlar, entellektüeller on yıl içinde heryerde matbaalar kurmuşlardır. 1462'de Paris'teki Sorbonne'da matbaa vardır; 1470'te Floransa, Napoli, İspanya, Alçak Ülkeler ve Hatta Krakow'da matbaa vardır. daha 1480'de Avrupa'da yüzden fazla matbaa bulunmaktadır.

Ekonomi-dünya'nın gerilemekte olan başkenti Venedik çok doğal bir şekilde matbaacılığın başkenti haline gelmiştir. Pierre Chaunu Dogeler kentini hoş bir şekilde "yağlı mürekkebin, baskıların ve erimiş kurşunun esrarlı mekanizmalarının başkenti" olarak tasvir etmektedir[24]. En güzel kütüphaneler bu kentte bulunmaktadır. Kardinal Bessarion 1463'te kütüphanesini kente bağışlarken, Doge'ye şöyle yazmaktadır: "Kitaplar bilgelerin sözleriyle, eskilerin örnekleriyle, örflerle, yasalarla ve dinle doludurlar. Kitaplar olmasaydı hepimiz, geçmişin hiçbir kalıntısına, hiçbir örneğe sahip olmayan kaba adamlar ve cahiller olurduk. Böylece bedenleri içine alan mezar, insanların belleğini de silerdi" [16]. Demek ki, ilk "endüstriyel" matbaa gün ışığına, aynı zamanda matbaacılığın ilerlemelerinin ortaya çıktığı yer olan Venedik'te çıkmıştır: Aldo Manuce italik karakteri ve onaltı sahifelik formayı bu kentte icad etmiştir[24]; atelyesinde otuzdan fazla işçi çalışmaktadır ve dağıtım ağı İtalya, Alçak Ülkeler, Paris, Oxford, Polonya'ya kadar yayılmaktadır. O tarihlerde Avrupa'da yayınlanan yedi kitaptan biri Venedik'te çıkmaktadır. Bu kentteki yüz elli matbaa yılda dört binden

fazla eser basmaktadır ki, bu birinci rakip olan Paris'in üretiminin iki katıdır. 1491'de iki yüz otuz altı Avrupa kenti matbaaya sahiptir; kırk bin eseri kapsayan on milyon nüsha matbaalardan çıkmış bulunmaktadır[9].

Kitap felsefi metinlerin dolaşımını mümkün kılarak, dinin eleştirisini hızlandırmaktadır; ucuz ayin kitaplarının yayılması belleğin rolünü azaltmakta —Ravennalı Pietro en ünlü ve sıklıkla basılan, akılda tutmayı öğreten incelemelerden biri olan *Phoenix artificiosa memoria*'yı 1491'de hâlâ yayınlıyor olsa bile— ve vaizin prestijini kaybetmesine yol açmaktadır.

Kitap yolculuk edebiyatını geliştirerek, keşiflerin tabanını sağlamakta; ulusal dilleri teşvik ederek, Latincenin terkedilmesine ve ulusallıkların uyanmasına götürmektedir. Örneğin, İngiltere kralı IV. Edward'ın kızkardeşinin mali danışmanı olan Caxton Bruges'de bir matbaa kurmuş ve 1476'da burada ilk İngilizce kitapları yayınlamıştır (bunların arasında *The Game and Play of Chess* de yer almaktadır), sonra 1480'de Londra'da yayınlanan bir *English-French Vocabulary* , Londra'da konuşulan dilden hareketle İngilizcenin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Salamanca'da tanınmamış bir hoca, Antonio de Nebreja Latince bir sözlük ve bir Kastilyaca grameri üzerinde çalışmaktadır.

Kiliseye mensup bazı kişiler bu evrimi hissederek, bu halk dillerinden ve bu kitaplardan imanı yaymak üzere yararlanmayı temenni etmektedirler. Erasmus şöyle yazacaktır: "İncilin ve aziz Paulus'un mektuplarının bütün kadınlar tarafından okunmalarını ve çiftçinin bunları ağacın arkasında terennüm edebilmesi, dokumacının onlardan tezgâhın önünde söyleyebileceği şarkılar çıkartabilmesi ve yolcunun da bunları sohbet konuları haline getirebilmesi için bütün dillere çevirmelerini isterdim". Ama artık çok geçtir. Laik dönem gelmiştir.

Büyük ölçekte farkına varılmadan kalan diğer büyük icad okumanın ve bilginin gelişmesini önemli ölçüde hızlandırmaktadır: *gözlük*. Herkesin daha ileri yaşlara kadar okumasına olanak sağlayan gözlük, daha büyük bir bilgi birikimini mümkün kılmıştır. Rivayete göre[14], Roger Bacon onu daha XIII. yüzyılda icad etmiştir; aslında ilkleri, İtalyan camcıların dışbükey yüzeyli camların yaşlı kişilerin presbitlerini düzelttiğini farkettikleri 1285 tarihlidirler. Kullanımı ancak XV. yüzyılın ortasında, miyoplar için gözlükler ortaya çıktığında yaygınlaşacaktır. Jan van Eyck'in 1436 tarihli bir tablosunda, bir katedral kurulu üyesine ait olan bir dua kitabının üzerine, aziz Georgius ile aziz Donatianus'un arasına bir göz-

lük konulmuştur[16]. 1482'de Nurenberg'de kayıtlı bir gözlükçüler loncasına ait ilk iz bulunmaktadır.

Okuma, o zamanın düşüncesini artık başka hiçbir uygulamayla kıyaslanamayacak kadar alt üst edecektir.

Düşünmek

Avrupa'nın altmış milyonluk nüfusundan yalnızca iki milyonu adlarını sökebilmekte ve beş yüz binden azı da su gibi okumasını bilmektedir. Okuması olanlar matbaa sayesinde, daha çok esere daha az maliyetle ulaşabilir hale gelmişlerdir. Şimdiye kadar birkaç manastır ve üniversitenin içinde kapalı kalmış olan bir bilgi yaygınlaşmaktadır; burjuva evlerinde kütüphaneler oluşmaya başlamaktadır. Tüccarlar, denizciler, coğrafyacılar, hekimler, hocalar daha serbestçe düşünmeye başlamakta ve Bizans'tan gelen Yunan ve Latin düşüncesini şaşkın bir şekilde yeniden keşfetmektedirler. İspanya ve İtalya'daki hahamların daha XIII. yüzyılda düşündükleri gibi, felsefi düşünce bu tarihlerde dinsel sofuluktan ayrılmakta; ikincisi sözle anlatılamaz ve hidayet alanına ait olurken, birincisi de bilinç ve akıl alanına ait olmaktadır.

Fikirler artık skolastiklerin karanlık Latinceleri içinde değil de, daha açık, daha basit, hatta daha yüce bir Latince içinde tedavül etmektedirler. Bazen de olağandışı bir cüretle, bazı ulusal dillerin içinde dolaşıma girmektedirler: Kastilyaca, Toskanaca, Fransızca, Almanca, İngilizce. Kültüre, bilgiye, gerçeğe susamış olan okumuşlar o sıralarda aslında Avrupa'nın ne ekonomik, ne de siyasal kalbi olan tek bir kentin etrafında, gerçek bir uluslararası "şebeke" kurmaktadırlar: Medicilerin Floransa'sı. Yolu bir yüzyıl önce şiirle açılmış olan Petraca ve Boccacio'dan sonra, yeni düşüncenin anahtar kavramlarının yaratıcıları —Marsilio Ficino, Luigi Pulci, Angelo Politianus, Pico de la Mirandola— bu kentte serbest bir bilgiyle ilgili, Kilise'nin emirlerine saygılı olarak kalsalar bile —hiç değilse görünüşte—, onunkine dışsal, özgün bir felsefe oluşturmaya meraklı, cömert koruyucular bulmaktadırlar. Demek ki herşey Floransa'da, kesin olarak, kente hükmeden hanedanın reisi, en büyük kumpanyanın sahibi olan Cosimo de Medici 1462'de Platon'un bütün eserlerinin Latinceye çevrilmesinin masraflarını karşılamaya karar verdiğinde başlamaktadır[131]. Neden o? Neden burada? Neden bu anda? Bu soruların cevabı herhalde İtalyan kentlerinin ticari zihniyetlerinin yavaş olgunlaşmasında bulunmaktadır: buralar-

da bir yüzyıldan beri bu metinlerin İbranice çevirileri zaten bilinmektedir ve yahudiler bunları hıristiyan öğrencilerine öğretmektedirler.

Casimo bu çeviri işini, kişisel hekiminin zaten Yunanca eserlerden yaptığı çevirilerle ün kazanmış olan oğlu Marsilio Ficino'ya vermiştir. Yeni düşünce otuz yıl boyunca, bugün haksız yere unutulmuş olsa bile, muazzam bir üne kavuşmuş olan bu adamın fikirleri ve kitapları etrafında dönecektir.

Floransa katedral kurul üyesi, büyüleyici bir keşiş ve filozof, hükümdar danışmanı ve müneccim karışımı olan Ficino, basit çevirmen rolünün ötesine çok erkenden geçmiştir. Platonculuk ile hıristiyanlığın felsefi sentezini gerçekleştirme işine tutkuyla bağlıdır[14]. Çeviriden yoruma ve yorumdan doktrine kayarken ve kendine ait olanla, şerhettiği düşünürlerden aldıklarını herzaman ayırmaksızın, iman, büyü ve felsefeyi birbirlerine ortak ederek "yeni bir araştırma ve yaşama biçimi" yaratmak istediğini söylemektedir[131]. Şaşırtıcı bir megaloman şair: "Yıldızları sorgulamak; canlıların anatomisini yapmak; bu yasaları kente dayatmak ve hatta kenti kurmak; melankoliyi ve deliliği tedavi etmek"[131], iman ve aklı, sanat ve ticareti birbirlerine bağlayan zamanın düşüncesinin teorik çerçevesini çizmek: tutkuları böylesinedir.

Önce Platon'un *Diyaloglar* 'ını çevirdiği için, burada yaptığı yorumlarda Yunan felsefesinin tanrıdan, ruhtan, hayattan ve Evren'in güzelliğinden söz ettiği zaman kendini bir hıristiyan gibi ifade ettiğini belirlemeye çalışmaktadır[131]. Ancak gene de ondan daha ileri gitmeyi önermektedir: söylediğine göre, insanın ruhu tanrının yansımasıdır ve ona vahiy, seyir ve güzellik yoluyla ulaşmaya çabalamaktadır. Ayrıca, yalnızca *sanatın* dünyanın "müzikal" uyumunu yansıttığını ileri sürmektedir; yalnızca *sanatçı*, tanrının imgesinde ideal biçimler yaratma yeteneğine sahiptir[131]. "Güzellik, aşkı kelimelerden daha kolayca ve daha şiddetle ilham etmektedir"[131] diye yazmaktadır. Demek ki sanatçıyı yeni bir kategori, Gök ile Yer arasındaki bir aracı, zamanın adamı haline getirmektedir. Sanatçı ona göre yalnızca ressam veya müzisyen olmayıp, esas olarak filozof ve büyücüdür[14]. Çünkü felsefe önce sanat eseridir. Mantıki bir akıl yürütmeye indirgenmemesi gerekir, "insanı ölümlü konumundan kurtararak, hayatın nihai anlamını anlamayı" hedeflemelidir[131]. Sanat ve Felsefe, Bilim ve Büyü böylece tanrıyla temas kurmaya, "canlı Evren"le[131] iletişime geçmeye olanak veren komşu, hatta ayrılmaz faaliyetlerdir: "Yeryüzünün kocası olan Gökyüzü, çoğunlukla sanıldığının tersine ne ona dokunmakta, ne de onunla birleş-

mektedir. Gözleri olan yıldızların ışınlarıyla karısını sarmalamakta ve kucaklaşma esnasında onu tohumlamakta ve canlı varlıklara hayat vermektedir. Ve hayatı yalnızca bakışıyla heryere yayan Gökyüzünün kendinin hayattan yoksun olduğunu mu söyleyeceğiz"[131]?

Marsilio Ficino'nun iki yüzyıl önceden Spinoza'nın panteizmini haber verdiği garip metin. Herbiri kendi tarzında olmak üzere, Floransalı katedral kurulu üyesi ve Amsterdamlı Marrano kendi çağdaşlarını binlerce yıllık dinsel kafesten kurtararak, biri Reformasyon'un, diğeri de Aydınlanma'nın yolunu hazırlayacaktır.

Marsilio Ficino Toskana'larıyla iftihar eden ama dünyayı da merak eden, doğaüstüne esir düşmüş ama akıl tarafından büyülenmiş bu tüccarları cezbetmiştir. Cosimo'nun ölümünden sonra, onun oğlu Lorenzo ve Floransa'nın bütün kalbur üstü kişileri onu Careggi villasında ziyaret etmeyi sürdürmüşlerdir; üstat burada çömezlerini, felsefe tartışmalarının yapıldığı ve Platon'un öyle olduğu kabul edilen doğum gününün sektirilmeden kutlandığı görkemli ziyafetlerde ağırlamaktadır. Burada Nicoletto Vernia, Lorenzo'nun büyük oğlunun lalası, San Paolo manastırı başrahibi Angelo Politianus; ve 3 Haziran 1485'te bu toplantılara ilişkin olarak "Ünlü yaşadık ey Ermolao ve gelecekte de gramercilerin okullarında değil de, çocuklara eğitim verilen yerlerde değil de, filozofların toplantılarında ve Andromachos'un annesi veya Niobea'nın oğlu ve bu cinsten beyhude kendini beğenmişlikler üzerinde değil de, insani ve tanrısal şeylerin ilkeleri üzerinde tartışmanın söz konusu olduğu bilgin çevrelerinde böyle yaşayacağız"[131] diye yazan Pico de la Mirandola görülmektedir.

Hocasından daha cüretkâr olan genç Pico de la Mirandola, Platon'un düşüncesinde artık hıristiyanlığın sahte temelini değil de, bilimin, özgürlüğün ve sorumluluğun temelini görmektedir. İnsan dünyanın merkezindedir demektedir; kaderinden yalnızca o sorumludur. Tanrı ona dünyayı keşfetmesi ve Bilimi kurması için bırakmıştır. Tanrının insana şöyle söylediğini düşünmektedir: "Ona daha kolayca bakabilesin ve içerdiği herşeyi görebilesin diye seni dünyanın merkezine koydum. *Kendinin tek eğiticisi ve kendi kendinir efendisi olabilmen ve kendi kendine, kendine özgü biçimini verebilmen için* seni ne göksel, ne yersel, ne ölümsüz olarak yarattım"[131]. Harika formül! Demek ki insanın dünyaya anlama hak ve ödevi vardır. Bilgi aracılığıyla kendini tanrısal yaratık olarak gerçekleştirmektedir. *İnsanın yüceliği üzerine söylev*'de kabbala üzerinde derin düşüncelere dalan Pico, yaratıcı insanı Ficino'nun hâlâ düşündüğü gibi tanrısal

iradenin aleti değil de, kendi kaderi konusunda özgür, dünyanın potansiyel efendisi haline getirmektedir.

Güç bilgiden gelir: haber almanın değerini bilen ve matbaanınkini de keşfetmiş olan hiçbir tüccar kendini bu devrimci teze imza atmaktan alakoyamaz.

Böylece 1492 yaklaşırken, Floransa'nın birkaç soyutlanmış çevresinde kaderciliğin örtüsü yırtılmaktadır. Kavramlar su yüzüne çıkmaktadır —Birey, Sanat, Özgürlük, Sorumluluk, Yaratma—, bunlar Antik Yunan'ın fikirlerinin yeni versiyonlarıdır. Bunlar çok çabuk Venedik, Bruges, Paris, Louvain, Salamanca ve Oxford'a ulaşmakta, Jacques Lefèvre d'Etaples, Robert Gaguin, Guillaume Fichet bu fikirlerin Fransa'daki savunuculuğunu yaparlarken; Isabella ve Ferdinando nezdindeki İtalyan elçi Pietro Martyr d'Anghierra bu işi İspanya'da üstlenmektedir(16); Gonda yakınlarındaki Steyn'deki bir manastırda ağırbaşlı ve sade, genç bir yatılı öğrenci olan Erasmus da Vergilius'u, Horatius'u, Ovidius'u, Terentius'u, Cicero'yu keşfetmektedir. İngiltere'de John Colet aynı işi yapmaktadır. Modernlik yol almaktadır.

Hesaplamak

Felsefe tüccarlardan doğmaktadır. Bilim ve ticaretten doğmaktadır. O tarihlerdeki tablolarda tüccar, denizci ve bilgin çoğu zaman bir limanda bir kum saatinin veya bir haritanın çevresinde biraraya getirilmişlerdir. Sanat ve matematik —o dönemin ana kelimeleri— de, bugün fazlasıyla ihmal edilen bir sanatın içinde biraraya getirilmişlerdir: geometrici ve matematikçileri, marangoz ve sanatçıları büyüleyici geometrik devrelikler, dikine kesitler, karmaşık ve esrarlı düzenlemeler oyunu içinde seferber eden *kakmacılık* (21).

Sanattaki bu evrim perspektifin —ufku uzaklaştırır— ve cebirin —hesaplamaları kısaltır— yeniden doğuşlarını haber vermektedir. Hesaplamak, yolculuk yapmak, mübadele etmek: eşanlı olarak belirginleşen, birbirlerinden ayrılmaz kavramlar. Burada da, bir kez daha aynı yoldan, Yunanlı üstatlardan Arap seyyahları ve yahudi çevirmenlerden geçerek, İtalyan tüccarlara(7).

Tüccarların rayiçleri saptamak, faizleri hesaplamak, kârları paylaştırmak üzere matematiğe ihtiyaçları vardır. Daha XII. yüzyılın başında Müslüman İspanya'da yahudi bir yazar, Abraham ben Hiyya Ha-Nassi o sıralarda cebire ilişkin bilinenleri özetleyen İbranice bir eser yazmış, sonra bunu kendi Latinceye çevirmiştir(7). Ba-

tı'da türünün ilk örneği olan bu inceleme daha sonra Kastilyaca ve Toskanacaya çevrilerek, iki yüzyıl boyunca Bruges'den Venediğe kadar bütün tüccarların hesaplamalarında temel alet olarak kalacaktır.

XIII. yüzyılın başında İspanya islamiyeti ortadan silinince, hem ticari, hem de matematik düzlemde bayrak Flandre ve İtalya'nın eline geçmiştir. Buralarda rakamlar ilk kez kâğıt üzerine dökülmekte, işlemler basitleştirilmektedir(7). Faiz ve kâr paylaşım problemlerinin çözümü için gerekli olan ikinci ve üçüncü dereceden denklemler incelenmeye başlamıştır. Tüccarların kullanımı için yeni hesap incelemeleri yayınlanmaktadır. Paolo Ghorardi 1378'de, ikinci dereceden on beş, üçüncü dereceden de dokuz denklemi inceleyen ve çözen, doğrudan doğruya İtalyanca yazılmış ilk cebir kitabını meydana getirmiştir(7). Floransalı bir matematikçi olan Paolo dell'Abbaco 1340'ta, emek ve sermaye ortaklığı, işlem sırasında bir ortağın çekilmesi, kambiyo hadleri, madenlerin ağırlık ve derecelerinin saptanmasına ilişkin yeni sorunları çözmüştür(7). Yüzyılın sonunda gene Toskana'da, tamamen cebire ayrılmış ilk eser ortaya çıkmıştır: Pizzalı Bardi'nin *Aliabra argibra*'sı, yüz doksan sekiz denklemin çözülmesine olanak veren algoritmalar içermektedir(7). XV. yüzyılın ikinci yarısı hesap yöntemlerinde hissedilir ilerlemelere fırsat yaratmıştır. Bölme ile çarpma arasındaki eşdeğerlik keşfedilmiştir, bilinmeyene *cosa*, kareye *senzo*, kübe *qubo* denilmektedir. Yazarı bilinmeyen Toskanaca bir eser *(De Radice de numeri e metodo di trovario)* simgeleri daha da sistematik hale getirmektedir: bu kitapta bilinmeyen C, kare Z, küp Q ile gösterilmiştir; denklemler, herbirine farklı çözüm yöntemlerinin tekâbül ettiği on sekiz "cins"e ayrılmıştır(7).

Tüccarlar yeni yöntemlerin karmaşıklığı karşısında, matematik alanında yetişmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Floransa'da, görünüşe göre hepsi de özel ve tüccarlara tahsis edilmiş olan altı hesap okulu —*botteghe dell'abbaco*— açılmıştır, buralarda bin iki yüz kadar öğrenci vardır. Lucca'da da kamusal hesap okulları vardır. Milano'da otuz yedi işadamı 1452'de, dükten bir muhasebe eğitiminin finansmanını talep eden bir dilekçeyi imzalayacaklardır(7).

Kuzey Avrupa'nın en iyi matematikçileri ders vermek üzere İtalya'ya, büyük masraflara katlanarak davet edilmektedirler. Johannes Muller —doğduğu kent olan Koenigsberg'in Latinceleştirilmiş adından ötürü *Regiomontanus* da denilmektedir— adlı bir Alman matematikçi 1464'te Nurenberg'e yerleşmiş ve orada, ilk siste-

matik trigonometri incelemesi olan *De Triangulis*'i kaleme almıştır. Kentin zengin tüccarlarından birinin ona bir gözlemevi ve bir matbaa tahsis etmesine rağmen, papanın onu 1475'te bir takvim ıslahatı başlatmak için çağırdığı Roma'ya gitmekte tereddüt etmiştir. Daha sonra, öğrencilerinden biri olan, Nurenbergli bir tüccarın oğlu Martin Behaïm Lizbon'da bulunacaktır —tamamen başka bir nedenden ötür—.

1478'de ilk İtalyanca *Ticari aritmetik* Trevise'de basılmıştır[7]. Ayrıca bir de perspektife ilişkin teoriler geliştiren Piero della Francesca 1480'e doğru, biri altıncı dereceden olmak üzere altmış bir denklemin çözümünü içeren bir inceleme yayınlamıştır[7]. Avrupa'nın başka ülkelerinde, başka dillerden başka kitaplar çıkmaktadır. Almanya'nın ilk ticari aritmetik incelemesi 1482'de Bamberg'de yayınlanmıştır; Venedikli Piero Borghi'nin *Opera de arithmetica*'sı Fransa'da çıkmıştır; Nicolas Chuqet aynı yıl, elde bulunan İtalyanca çalışmaların bir derlemesini Fransızca olarak yayınlamıştır, bu kitapta simgeler yaramakta ve çeşitli denklemleri belli sayıda örnek-tipler halinde gruplandırmaktadır. Kitabın sonuncu bölümü "Sayılar bilimi mal olgusuna hizmet edebilir"[7] adını taşımaktadır. Ertesi yıl, 1485'te Paris'te Jehan Certain adında birinin, dönemin bütün bilgisini toparlayan, dört bölümden oluşan çok ilginç eseri *Le Kadran aux marchands*'ı[7] Fransızca olarak yayınlanmıştır: birinci bölüm Arap rakamlarını, işlemlerini, sağlamaları ve kesirleri (bunlara "kopuk sayılar" denilmektedir) ele almaktadır; ikincisi "ağırlıklara, ölçülere, ortaklıklara ve kambiyoya", oranlamaya ve uygulamalarına ayrılmıştır; üçüncüsü kambiyo problemlerinin çözümünü ele almaktadır; dördüncüsü değerli madenlerin saflaştırılma tekniklerine ilişkindir. Jehan bu kitapta "benim incelememi bir Kadranla kıyaslayacaksınız, ancak onu *Tüccarlara Kadran* olarak adlandırmak istedim, çünkü Kadran'ın rehber, yönlendirici ve insanların zamanın ve günün sınırlarını bilmeleri için gereken biçimlerin hepsi birden olması gibidir. Böylece bu küçük inceleme, satarken ve satın alırken herkese tam hakkını vermek ve kendi tam hakkını almak isteyen bilgili bir tüccar için rehber, eğitim ve bildirge olacaktır"[7]. Kâr burada rizikonun bir ödülü olarak değil de, nesnelerin adil bir paylaşımı olarak sunulmuştur.

En büyük matematik kenti Cenova'da, biraraya gelen dokuma üretici ve satıcıları 1486'da bir hesap okulu açmışlardır. Venedik'te Lucia Pacioli —1490'a doğru *Summa arithmetica*'sını kaleme almıştır— 1491'de Milano'ya giderek Leonardo da Vinci'ye, ona ısmar-

lanmış olan devasa atlı heykelin oranların hesaplanmasına yardım etmeden önce, kariyerine Antonio Rompiani adındaki bir tüccarın çocuklarının lalası olarak başlamıştır.

Düşüncenin ekonominin patlamasına yardım etmesi için herşey yerli yerindedir.

4. Paranın Saltanatı

Avrupa piyasa ekonomisi henüz, Doğu imparatorluklarının ağır yönetsel makinelerine yapışmış minik bir asalaktan ibarettir: buğday ve altın karşılığında baharat ve ipek. Avrupa'da piyasaya karakterini veren para henüz yalnızca birkaç İtalyan ve Flandre, sonunda da, Fransız, İspanyol ve Alman kentine mensup tüccarlar arasındaki mübadeleleri ödeyebilmektedir.

Kuzeydeki tüccar ekonomiye XVI. yüzyıla kadar egemen olan Bruges'den sonra, Doğu'ya doğru doğal geçiş noktası olan Venedik bayrağı, devralarak, Akdeniz ve Baltık ticari mekânlarını birleştirmiştir.

XVI. yüzyılın sonunda yeni bir denge kendini haber vermektedir: Venedik Signoria'sı Türklerin ağızlarına tıkadıkları tıkaç yüzünden soluksuz kalmaya karşı birşey yapamamaktadır; Lizbon, Anvers ve Cenova yeni ticaret yollarının denetimi için aralarında kavga etmektedirler.

Ekin ekmek

O çağın insanlarının çoğu gibi, Avrupalıların ezici çoğunluğu da köylüdür. Bunların hayatları kök salmıştır, hareketsiz olduğu kadar karanlıktır. Bunlar kendi tahıllarını ve kendi sebzelerini yemektedirler. Senyörlerden, ormandan, kıtlıktan, kurttan, askerden, vebadan korkmaktadırlar. Sefalet ve panikten oluşan bir kaderin peşinden sürüklenmektedirler.

Fakat XV. yüzyılın sonunda bunların kaderi hiç değilse Kuzeyde, gene de biraz düzelmiştir. Senyörlük sisteminin eklemleşmeleri kopmuştur; daha az haraç ve angarya vardır; büyük istilalar

sona vermiştir; serflik daha az katıdır; tahıl üretimi artmıştır; metrûk topraklar tekrardan değerlendirilmiştir; kentle kır arasında mübadeleler düzenlenmiştir(74). İnsan ne yalnızca 1000 yılının "kültür vahaları"na indirgenmiştir, ne de balta girmemiş muazzam ormanların ortasında kaybolmuştur.

Fakat tarımda anlamlı gelişmelere yol açan az sayıda iyileşme vardır ve, XVI. yüzyılda devreye sokulan ağır pulluk ve madeni aletler gibi olağanüstü yeniliklerin özümlenmesi henüz sona ermemiştir. Buğday verimi yüzyılın başındaki 4,4 kental/hektar rakamından, bir yüzyıl sonra en iyi olasılıkla 5,6 k./ha. rakamına çıkmıştır; üretkenliğin arttığı ve Doğu'dan gelen yeni bitkiler ortaya çıkmakta veya yayılmaktadır: enginar, kavun, karnıbahar, marul, havuç, pancar, çilek, ahududu(16). Bazı bölgeler belli ürünlerde uzmanlaşmaktadırlar; manzaralar ve zihniyetler, toplumsal ilişkiler ve efsaneler, yasaklar ve haklar böylece biçimlenmektedir. İspanya hayvancılık ülkesi haline gelmekte, bu ülkede tarımsal çalışmaya yönelik olarak ortaya çıkacak olan küçümseme buradan kaynaklanmaktadır. İngiltere koyun ülkesi olmakta, buna bağlı olarak ilk çitleme hareketi ortaya çıkmaktadır. Burgonya'da manzara bağdan ibarettir; Akitanya'da bu manzara aynı zamanda çivitotudur; Beauce buğdaydan başka birşey değildir; Brötünya kendini kenevirin çevresinde örgütlemektedir(74).

Avrupa'nın toplam tarımsal üretimi artmakta ve efektif talebi aşmaktadır, kıta ürünlerini dünyanın geri alanına ihraç edebilir: Polonya, İngiltere, Fransa tahıl fazlalarını; İtalya ve Andaluçya meyva, şarap, zeytinyağ, büyükbaş, balık ve at fazlalarını; Flandre boya maddeleri, balık, yün fazlalarını dışarıya göndermektedir(74).

Toprak mülkiyeti heryerde iktidarın işareti değilse bile, koşulu olarak kalmaktadır. Büyük toprak malikleri varoldukları yerlerde zengindirler. Bunun tersine, tüccarın güçlü olduğu yerde, bunun toplumsal yükselişi toprak mülkiyeti edinilmesi biçiminde ifade edilmektedir(64). Örneğin İspanya'da, Villena markileri olan Pacheolar yirmi beş bin kilometre kare ve otuz bin aile üzerinde hüküm sürmektedirler(64). Fuggerler, Cartierler, Arnolfiniler, Mediciler, Centurioniler geniş topraklar satın almaktadırlar.

Bu büyük malikânelerin Güney Avrupa'da yer alanlarından hâlâ çok sayıda köle bulunmaktadır. Önceleri Mısır'dan veya Karadeniz pazarlarından satın alınan Slavlar, Tatarar ve Kafkasyalılardan oluşan bu köleler; Osmanlı fethinin bu kaynakları kurutması üzerine, İslam topraklarında ezelden beri köle olan Afrikalılardan meydana gelmişlerdir. İlk Afrikalı köle kafilesi Portekiz'e 1444'te

varmıştır. Antonio di Noli 1460 yılında Yeşil Burun adalarına şekerkamışı ektiğinde, el emeği kıtlığı çekilmiş ve Portekiz kralından Gine zencilerinden bazılarını buraya getirtme iznini elde etmiştir. İtalyanlar zengi kölelerle ancak daha sonraları ilgilenmişlerdir. Venedik arşivlerinde kölelik ile derinin rengi arasındaki ilişkiye dair bir ilk atıf 1490 tarihlidir.

Kölelik o tarihlerde Güney Avrupa'da o kadar yaygın bir veridir ki, Sevilla'da on kişiden biri köledir.

İmal etmek

XIX. ve XX yüzyıllarda anlaşıldıkları halleriyle henüz bir endüstri ve işçi sınıfı yoksa da, özellikle Almanya'da, Flandre'da ve İtalya'da makineler ve mühendisler, zenaatkârlar ve teknisyenlerden meydana gelen teknik bir evren vardır. Zaten XIV. yüzyılın ikinci yarısı sırasında ortaya çıkan "makine" kelimesi henüz yalnızca "sistem" anlamına gelmektedir[55]. Örneğin Nicolas Oresme 1377 tarihli bir eserinde, insan bedenini işaret etmek üzere "bedeni makine"den söz etmektedir[55]. Makinelerin tasvirine ayrılmış ilk inceleme, Konrad Kryeser tarafından 1410'da Almanca olarak yazılmış *Bellifortis*'tir. Bu eser "zırhlı arabaları, kuşatma makinelerini, yükseltme makinelerini ateşli silahları, savunma silahlarını, sihirli sırları, savaş ateşlerini, şenlik maytaplarını, iş alet ve araçlarını" ele almaktadır[55]. Kelimenin modern anlamındaki ilk gerçek makine olan duvar saati, XIII. yüzyılda Dondi'nin sayesinde ortaya çıkmıştır[5]. Bu araç ince levhalar ve yay aracılığıyla kendini gecikmeli olarak eski duruma getirmek üzere gereken enerjiyi depolayan ilk eksiksiz mekanizmadır[5]. XI. Louis 1481'de kendine bir cep saati yaptırtmıştır ve anıtsal saatler, daha o sıralarda ilk fabrikaların üretiminin yapısını belirleyen, mucitleri bilinen veya bilinmeyen muhteşem teknik ilerlemeleri kullanarak gelişmektedirler[5].

Modern makineciliğin tümünün kaynağı olan bu başat icatlardan biri *hareketi aktaran kol-manivela sistemidir*.[55]. Bunun nereden geldiğini ve ortaya çıkış tarihini hiçkimse bilmemektedir. Bu sistem her halükârda tahıl öğüten değirmenler, pedallı tekerlekler, hidrolik destereler, emme basma tulumbalar imal edilmesine olanak vermektedir.

Aynı dönemde, tahta ve maden işleyebilen yeni aletler ortaya çıkmaktadır: tahtayı uzunlamasına kesen destere, ağacın içini oyan destere. Bu iki işlemi birleştiren ilk makine-aletler: boruda delik

açan, top namlularının içini perdahlayan, eğe yüzeyini meydana getiren, değerli taşları parlatan makineler[55].

Bu makineler esas olarak üç imalat tipi tarafından kullanılmaktadır: dokumacılık, madencilik, silah imalatı.

Dokuma imalatında, çıkrık örekenin yerine geçmiştir. Önce elle kullanılan bir çıkrık, sonra da 1470'lere doğru pedallı bir çıkrık söz konusu olmuştur. Çözgüsü keten, atkısı pamuklu olan *futaine* denilen kumaşların atılım yapmalarıyla birlikte, dokuma tezgâhlarının geliştiği görülmektedir[46]. 1490'lara doğru Tours'daki ipekli dokuma tezgâhlarının sayısı sekiz bin olarak verilmektedir. Augsburg'da, aralarında büyük bir servet yığan Fuggerlerin de bulunduğu üç bin beş yüz dokumacı ustası sayılmaktadır. Flandre'da kumaş tüccarları, hammadde sahipleri ve sipariş verenler farklı atelyelerin faaliyetleri arasında eşgüdüm kurmakta ve yarı bitmiş ürünlerin bunların arasındaki dolaşımını düzenlemektedirler[12].

Almanya ve Bohemya madencilik endüstrisi binlerce işçiyi biraraya toplamaktadır. Bu endüstri kolunda su tahliye etmek için zincirleme kovaları olan makineler, su değirmenleri tarafından hareket ettirilen emme basma tulumbalar, maden cevherini yukarı çıkartmak için hidrolik sistemler, cevheri madenin dışına taşımak için tahta raylar üzerinde ilerleyen üç tekerlekli arabalar kullanılmaktadır[55].

Başta İtalyanlarınki, Fransızlarınki ve Almanlarınki olmak üzere, *silah* fabrikalarında tunç dökümü, bakır saflaştırması, teneke imalatı için yeni teknikler geliştirilmektedir. Liège'de, Lorraine'de, Normandiya'da, Champagne'da, Nivernais'de, İngiltere'de yeni yüksek fırınlar kurulmaktadır —bunlardan başka yerlerde, VIII. yüzyıldan beri kurulmuş olanları vardır—[16]. Seri halinde imal edilen yeni silahların —ince top namluları, taş gülle atan toplar, alaybozan tüfekleri— çevresinde gerçek bir silah endüstrisi örgütlenmektedir.

Burada yalnızca yavaş bir ortaklaşma evrimin sonucu değil de, doğmakta olan Düzen'in esas çehrelerinden biri olan meraklı gerçek sanatçısı[55], insanı özgürleştiren makinelerin düşünü kuran, tüm enerjileri ve tüm bilimleri ele geçirmek için pusuya yatmış olan *mühendis* 'in yaratısı söz konusudur. Hayalperest ile somut dünya arasındaki köprü olan bu kişi, insanların çabasından tasarruf eden makineler hayal etmek için hesaptan yararlanmaktadır. Bunların ilklerinden biri olan Leonardo da Vinci bu sıralarda Milano'da Sforzaların sarayında, su dolapları, yatay tekerlekli değirmenler, hidrolik türbinler, kuyular, vinçler, paraşütler, helikopterler, pervaneler üzerinde çalışmaktadır. Şöyle yazmaktadır: "meka-

nik matematiğin cennetidir, çünkü matematik onda gerçekleşmektedir"[55]. Başkaları da mekanik incelemeleri yayınlamaktadır: Valturio bunlardan birini 1472'de yayınlamıştır, Floransalı heykeltraş Brunelleschi bir optik incelemesi kaleme almıştır; Venedikli hekim Fontana bazı askeri araçlara, hidrolik makinelere ve otomatlara ilişkin bir kitap yazmıştır.[55].

"Mühendisler" arasından biri, rolü özellikle esaslı olan mimar, sanatçı ve matematikçi olarak doğaya egemen olmak[21], onu biçimlendirmek zorundadır. Leo Battista Alberti 1485'te sivri kemerin yerine yarım daire biçimindeki kemeri ve gotik orta direğin yerine Roma sütununu geçiren ilk mimari incelemesini yayınlamıştır. Vasari ona ilişkin olarak, "onun yüzyıllardan beri karışıklıkla dolu olan mimariye yeni biçimler vermesi için tanrı tarafından yapılmış bir bağış olduğu söylenebilir" diye yazmıştır[28]. Alberti icatlarıyla bir binanın kavranış biçimini alt üst etmiştir.

Matematikçi ve mühendis, matbaacı ve abanoz oymacısı böylece tüccara rizikonun hesaplanmasında yardımcı olmaktadır. Düzen onların sayesinde, henüz Aklınki olmasa bile, artık Gücünkü de değildir; artık korkunun düzeni değildir, enerjinin düzeni haline gelmektedir.

Yüzyıl sona ererken feodal Düzen'in yokolması tamamlanmıştır, tüccar Düzen yerleşmektedir. Mübadelede.

Mübadele etmek

Tüccarın toplum üzerinde etkisinin olduğu bölgelerde ekonomi ilerlemekte, tarım gelişmekte, kentler yapılanmaktadır.

Entellektüel olan tüccar kitapları ve haritalar okumasını bilmek; coğrafyadan, meteorolijiden, kozmografyadan, dillerden, matematikten anlamak zorundadır. Maceracı olarak hile yapmaya, çalışmaya, sömürmeye, hatta gerekirse öldürmeye cüret etmek zorundadır. Egemen olmaya yönelen kişi olarak yönetmesini, emretmesini, örgütlemesini, kovmasını, kendi kurallarını dayatmasını bilmek zorundadır. Hesap adamı olarak sermaye yığmak, bunu çok sayıda girişime yatırmak, kredi biçimleri düşünmek, kârları dağıtmak, kambiyo hadlerini hesaplamak; başka tüccarların, zenaatkârların, yasa adamlarının, büyük senyörlerin, din adamlarının[46] noter önünde düzenlenmiş sözleşme hükümlerine göre biraraya getirilmiş olan sermayelerini yönetmek zorundadır.

Tüccarlar XIII. yüzyıldan beri sermayeleri bu usulle, kimsenin

katkısından daha fazlasını kaybetmeyeceği *komandit şirketler* halinde biraraya toplamaktadırlar. Bu usulle İngiltere'de deniz yolculuklarının finansmanı için, Toulousaine bölgesinde değirmen kurmak için, Dauphiné'de demir madenlerini finanse etmek için, Bosna'da gümüş madenlerini işlemek için, Toskana'da Küçük Asya şapının, Tunus mercanının veya İspanya cıvasının ticarileştirilmesi için rastlanmaktadır[46]. Bu usule Cenova'da —*deniz şirketleri* adıyla ticari seferleri finanse etmek üzere ve hemen hemen heryerde bir dükkâncı ile gezginci bir tüccarı, bir meyhaneci ile bir şarap alıcısını, büyük bir girişimci ile yerel pazarlarda yerleşik tüccarları ortak etmek üzere rastlanmaktadır[46].

Bu şirketler XIV. yüzyıldan itibaren çok sayıda ortağa sahip olmuşlardır; örneğin Katalan bir korsan 1310'da bir Venedik gemisini ele geçirdiğinde, onu yirmi iki Venedikli tüccarın donattığı anlaşılmıştır[118]; XV. yüzyılda bir Hasna gemisinin altmış iki tüccar tarafından donatıldığı kaydedilmektedir[118]. Bunun tersine, tek bir tüccar çoğu zaman bu cinsten bir çok ortaklığa yatırım yaparak, kendi etrafında bir *şirketler grubu* oluşturmaktadır. Sermayelerin böylece girişimcilere doğru aktarılması sayesinde iş hacmi büyümekte, ticaret mesleği uzmanlaşmaktadır. Tüccar karada artık imalatçı değildir. Denizde de armatör olarak ne kaptan[47], ne de kiralayıcıdır.

XV. yüzyılın başında büyük tüccar artık, *"komandit"* denilen yeni bir şirket biçiminin içinde, başkalarının sermayelerini yöneten kişiden başka birşey değildir. Genelde eşit ve devredilebilir paylara bölünmüş olan sermaye, bir şirket içinde gerçekleşen kârların işlevinde nemalandırılmaktadır —ve burada da ortakların yatırdıkları sermayelerin ötesine geçen ortak sorumlulukları yoktur—. Örneğin Cenova'da bu cins şirketlerin sermayeleri, tıpkı en nitelikli altının ayarı gibi yirmi dört paya bölünmüştür. Yatırımcıların herbiri payını, şirketin tasfiyesine yol açmadan serbestçe satabilmektedir; Jean Favier'nin mükemmel bir şekilde söylediği üzere, "*komandit* şirket şöhretlerin sürekliliğine dayanmaktadır"[47]. Büyük ilerleme! Bir işe giren her kim olursa olsun, buradan çıkabilir. Bir hisse senedi piyasası —resmi olmasa bile— vardır.

Bundan biraz sonra Toskana'da, ortakları genelde aynı aileden —Mediciler, Peruzziler, Pigelliler, Datiniler, Portinariler— olan ve böylece işlerin sürekliliğini sağlayan *kumpanya* adlı başka şirketler oluşmuştur[47]. Komandit şirket ortaklarının tersine bunlar yalnızca kârları değil, sorumlulukları getirdikleri sermayenin ötesine geçtiğinden, zararları da paylaşmaktadırlar[47]. Böylece hem öz, hem de

ödünç sermaye sayesinde yaşamaktadırlar. Daha sonra rizikoyu dağıtmak ve iflasların yayılmasını önlemek için özerk iştirak haline dönüştürülen şubeleri vardır. Örneğin Medicilerin Bruges ve Londra iştirakleri 1480'de kapanmak zorunda kaldıklarında, aile imparatorluğunun geri kalanı bundan etkilenmemiştir. Bir kumpanyanın merkeziyle şubeleri arasında yoğun ilişkiler vardır: Francesco di Marco Datini 1395-1405 arasında iştirakleri, temsilcilikleri ve haber kaynaklarıyla seksen binden fazla mektup değiş tokuşu yapmıştır ki, bu günde yirmiden fazla mektup demektir[118]!

Kumpanyalar bazen kısa ömürlü olmaktadırlar. Bu Venedik'teki durumdur. Bir ortakla tek bir iş için veya belli bir süre için kumpanya kurulan Fransa'daki durum da böyledir. Guillaume de Vary veya Briçonnet buğday, yün, baharat ticareti yapmaktadırlar. Jacques Coeur VII. Charles'a askeri seferleri için ödünç vermektedir[74] ve Napoli, Palermo, Floransa, Barselona, Valencia, Bruges ve Londra'da ticari temsilcilere sahiptir[74].

Bütün bu şirket biçimleri XV. yüzyılın sonunda, varlıklarını birarada olarak Orta Çağ düzenlemelerinin aralıklarında sürdürmektedirler. Feodal iktidarın zayıf olduğu yerlerde —ve öncelikle İtalya ve Flandre'da—, tüccarlar örfi hukuktan kurtulmakta ve kendi hukuklarını oluşturarak, sorunlarını kendi aralarında çözmektedirler. Feodal iktidarın güçlü kaldığı yerlerde —Fransa, İspanya ve Almanya'da—, ancak bir tekelden veya hükümdarlara verilen borçlardan kâr etme olanağı arayabilmektedirler. Bazen her ikisinden birden. Böylece Fransa'da Vary ve Briçonnet kamusal rant iltizamlarını yönetmekte[74]; zenginleşmiş dokumacının torunu Jacob Fugger Almanya'da, Cenevizli bir tüccar olan Antonio de Cavalli'yle ortak olarak Tyrol büyük dükü Sigmund'a büyük bir borç vermekte ve bunun karşılığında Tyrol gümüş madenlerini işletme tekelini, daha sonra da büyük dükalığın Avusturya kralı I. Maximilien'in denetimine geçeceği 1491'e kadar koruyacağı başka maden ayrıcalıkları elde etmektedir.

Fakat bu arada tüccarların başarı kıstasları feodal Düzen'inkiler olarak kalmaktadırlar: toprak mülkiyeti onlar için gücün işareti, servetin nihai amacı olmayı sürdürmektedir. Hepsi de şirketlerini çocuklarına aktarmanın, kulağa hoş gelen bir ada sahip olmanın, saraya kabul edilmenin düşünü kurmaktadır. Daha şimdiden burjuva ve soylu olarak, kârlarını malikânelere ve ünvanlara, kentte konaklara ve kırda şatolara, görevlere ve mansıplara, tablolara ve mezarlara yatırmaktadırlar.

Böylece tüccar XV. yüzyılın sonunda kapitalizmin herşeyini

icad etmiştir. Kendi başarı modeli hariç, herşeyi.

1492 onu bunun fikrini sağlayacaktır.

Taşımak

Taşıma aracı olmadan tüccar olmaz. Taşımacılık olmadan pazar olmaz. Afrika'da başlıca taşıma aracı devedir, günde otuz kilometreye kadar yol alabilmektedir; bir kervanda oniki bine varan sayıda hayvan bulunmaktadır[47]. Avrupa'da yiyecekler ve kumaşlar kırdan kente kara yolundan, insan sırtında veya arabayla taşınmaktadır. Yolcu arabaları artık biraz daha rahattır; ön takımlar hareketli hale gelmektedir; kolan ve zincirlerden oluşan süspansiyon benimsenmektedir. Fakat araçların ne hızları ne de boyutları artmaktadır. Demek ki karayolu lüks nesnelerden —ipek, altın ve baharat gibi— ve özellikle de en değerli mal olan haber, mektup ve satış emirleri, talimatlar ve tarifelerden başka birşey taşıyamız[118]. Venedik, Anvers ve Cenova sigorta kumpanyaları, örgütlü bir şebekeye mensup bir ulağın günde yaya olarak on fersah, atlı olarak yirmi fersah yol aldığını kabul etmektedirler. Bir haber Venedik'ten Cenova'ya on-onbeş günde, Venedik'ten Anvers'e otuz yedi günde ulaşmaktadır. İş adamlarının posta servisleri krallarınkinden daha hızlıdır[118]. İspanya kral ulakları Brüksel'den Madrid'e gitmek için on beş gün harcarken, özel ulaklar aynı yolu on bir günde almaktadırlar. İmparator da kendi postasını göndermek için çoğu zaman Jacob Fugger'in kişisel şebekesini kullanmaktadır[118].

Haber için doğru olan mallar için daha doğrudur: karayolu ağır olan için hiçbir şeydir. Lombardiya çivitotunu Cenova'ya Po ovası üzerinden karayolundan tışamak, Cenova ile Londra arasındaki deniz yolundan daha fazla zaman almaktadır.

İşte XV. yüzyıl bu nedenden ötürü, önceki yüzyıllardan çok daha fazla olmak üzere, herşeyden önce bir *deniz yüzyılıdır.*

Avrupa'nın hemen bütün dinamik kentleri limandırlar. Denizden zenginlik, yeni, değiştiren, yaratıcı gelmektedir. Denizci başarının çehresi haline gelmekte ve gemi inşaı Avrupa'nın birinci endüstrisi olmaktadır. Kıyılar boyunca ve Avrupa ile bilinen toprakların geri kalanı arasında besleyen balıkları, giydiren dokumaları, muhafaza eden baharatı, dünyayı değiştiren haberleri taşıyan gemi hayatın simgesi haline gelmektedir.

Limanlarda birçok gemi çeşidi birbirleriyle karşılaşmaktadır: heryerde *nef*; Cenova'dan gelen *carraca* ; Venedik *kadırga* 'sı ve Liz-

bon'un *karavela* 'sı.

Avrupa ticari filololarının yarısı ve Doğu yollarını arşınlayan konvoyların üçte ikisi[47] *nef*lerden meydana gelmektedir. Beş direkli olan ve kırk metre uzunluğuna sahip bulunan, top yükleyebilen, denize çıktığında rahat ve etkin olan bu gemiler bin tonilatoya kadar yük taşıyabilmektedirler[47].

Cenova'da "çağ için devasa bir anıt" olan daha da etkileyici bir tekne, ilhamını *coca bayonesa* adlı bir Bask teknesinden alan *carraca* armatörler tarafından asker taşınması ve buğday, toz, şarap gibi hacimli ürünlerin ticaretinde kullanılmaktadır. "Su kesimi çok yüksek, kale gibi dikilmiş, üç güvertesi ve iki kaptan köşkü, en büyüğü kırk veya kırk beş metreye ulaşan ve şaşırtıcı bir karmaşıklıktaki çok çeşitli yelkenleri tutan üç büyük direği olan"[62], toplarla savunulan bu gemilerin bin tonilatodan fazla yük taşıyabilmeleri için yüz kişilik mürettebat yetmektedir[62]. Bazı yolculuklarda mürettebatın teknenin kendinden daha pahalıya malolduğu bilinince —teknesi kendine dört bin beş yüz liraya malolmuşken, beş bin sekiz yüz elli lira ücret ödeyen Cenevizli tüccar Leonardo Giustiniani'nin örneği zikredilmektedir[47]—, bu mevcut azaltmanın ekonomik önemi anlaşılmaktadır.

En pahalı ürünlerin vardığı ve yola çıktığı Venedik'te esas olarak, Signoria'nın deniz gücünün simgesi haline gelen *kadırga* kullanılmaktadır. Önceleri savaşta kullanılan kürekli bir tekneyken, "ticaret kadırgası" haline dönüştürülmüştür. Boyu eninin altı katıdır, geniş güvertesi yüz seksen kürekçi ve kurma okçu[47], üç marangoz ve iki kalafatçı barındırabilir. Latin yelkenleri sayesinde bir limandan diğerine hızla gitmekte ve kürekçileri sayesinde Kuzey Afrikalı korsanlar karşısında ve ablukalarda büyük bir manevra yeteneğine sahip olmaktadır[47]. İki veya üç yüz tonilato kadar mal taşıyabilir. Maliyetli olduğu için, özellikle değerli yükler taşımaktadır. Örneğin Venedik'te, İskenderiye'ye gidecek her kadırgaya yüz bin dükalık külçe ve sikke altın ve gümüş yüklenmektedir; dönüşte de baharat getirilmektedir. Kadırgalar yüklerinin değerinden ötürü her zaman konvoy halinde seyretmektedirler, içlerinden bazıları önceleri kargı ve kurma yaylarla, sonra da 1460'tan itibaren top ve alaybozanlarla silahlanmış birçok asker taşımaktadır. Bu kadırgalar bazen çok yüksek bedeller karşılığında, finansçı veya tüccar yolcular taşımaktadırlar. Yirmi iki gün kadar süren Venedik-Beyrut yolculuğu, bir yolcuya yedi yüz elli Venedik dükasına, yani altı yüz Venedikli toprak kazıcı işçinin yıllık ücretleri ve gümrük vergileri yöneticisinin yıllık maaşının üç katından daha fazlası kadarına

malolmaktadır[118].

Lizbon'da malların en pahalısı olan *haber*'i taşımak üzere XV. yüzyılın ikinci yarısında *karavela* adında yeni bir gemi yaygınlaşmaktadır. Bu geminin adı, başlangıçta XIII. yüzyılda balıkçılıkta kullanılan çok küçük bir Arap teknesi olan *caravo*'dan gelmektedir. Bu önceleri elli tonilato kadar olan, tek döşemeli, üç direkli bir barçadır. Özgünlüğü, toplam yelken yüzeyinin aynı büyüklükteki diğer teknelerinkinin iki katı olmasından kaynaklanmaktadır, bu ona ilk kez "rüzgârı karşıdan alma" ve böylece açık denizde seyretme olanağını vermektedir. O zamana kadar olanaksız olan okyanusların aşılması artık hayal edilebilir hale gelmiştir.

Karavela zamanla gelişmiştir. Dört direkli olanları vardır. Bunlar önce XV. yüzyılda Portekiz'de, sonra XV. yüzyılın ikinci yarısında, Kuzey denizlerinde az kullanılsa bile —çünkü fırtınalara iyi direnmemektedir—, tüm Avrupa'da inşa edilmiştir. Tüm Afrika, Atlantik ve Akdeniz yolculuklarında vardır. Sicilya'da 1400-1460 arasında onlardan ikisinin, sonra 1420-1440 arasında elli dördünün ve 1440-1460 arasında elli altısının geçtiği görülmüştür[47]. Yeni tekne böylece, daha sonra kalyon'un —aynı türden, ama daha iri bir gemi— Portekizli ve Flandrelı armatörlerin hesabına ticari yollar haline dönüştüreceği yeni hatlar açmaktadır.

Akdeniz'de ve Atlantik'te başka balıkçılık ve ticaret teknelerinin dolaştıkları görülmektedir: *coque, hourque, panfile, maran, marciliane* vs. Bunların imal işi, kıta boyunca binlerce işçi istihdam etmektedir: gemi inşa teknikleri başta Kuzey Avrupa'da olmak üzere gelişmektedir. Kuzey Avrupa'da, tahtaların birbirlerinin üzerine bindirilerek birbirlerini örtmelerine olanak veren, böylece gövdesi hissedilir şekilde güçlenen *eğik borda kaplaması* ve akıntıya karşı seyredilmesine olanak veren, geminin içinden manevra edilen eksensel dümen olan *bodoslama dümeni* keşfedilmiştir[12]. Üstelik pusulaların hassasiyeti artmakta ve haritalar manyetik sapmayı işaret etmektedirler.

Denizcilik alanındaki bu müthiş ilerleme daha şimdiden, tam da savaşların karayollarını kesinlikle yasakladıkları bir sırada büyük bir ticarete izin vermektedir.

Ticaret yapmak

Altın, bakır, baharat, şap, tuz, şarap, dokumalar: Fernand Braudel'in yerinde bir şekilde "Rönesans dönemi uluslararası ticaretinin yıldızları" adını verdiği[12] ürünler bunlardır. O çağın bir Venedik-

lisinin "bütün diğer baharatı peşinden sürüklüyor" dediği[12] karabiber Malabar kıyılarından gelmektedir. En azından Kuzey Avrupa'da zenginlerin onlarsız beslenemedikleri küçük hindistancevizi, zencefil, kırmızı biber, tarçın, Molluka ve Sonda adalarından gelmektedirler. Yünün o olmadan boyanamadığı şap Türkiye'den gelmektedir.

Demek ki Doğu, Avrupa için hayati öneme sahiptir. Her ticaret oraya ulaşan yolların etrafında düzenlenmektedir.

Oysa XV. yüzyılın sonunda, Doğu'yu Avrupa'ya bağlayan bu yollar uygulamada kesilmişlerdir. Bu yollar uzun süre deniz güzergâhını —Akdeniz üzerinden sonra Asya—, daha sonra tamamen kara güzergâhını —Orta Avrupa ve Asya üzerinden—, sonra da yeniden kısmi olarak deniz güzergâhını —Akdeniz, Mısır ve Kızıldeniz— kullanmışlardır.

Mısır daha M. Ö. IV. binyıldan itibaren İran altınından ve *lapis lazuli* 'sinden ve Arabistan üzerinden gelen Somali bakırından getirtmekteydi[47]. Fenikeli denizciler M. Ö. X. yüzyılda Mısır ve Beryte'yi (daha sonra Beyrut olacaktır) tunç yapımı için gerekli olan kalay madenlerinin bulunduğu Doğu İspanya'yı birbirlerine bağlarken, geçişte deniz menzili olan Kartaca'yı kurmuşlardı[47]. Yunan tüccarları Karadeniz'i katetmişler ve M. Ö. 600'de Massalia (Marsilya) gibi limanları kurmuşlardır. Orta Avrupa'dan gelen halkların istilalarından, sonra da müslümanların Güney Avrupa'yı fethetmelerinden itibaren, Doğu ile Batı arasındaki ticari bağlar gevşemiştir. Doğu ürünleri Karolenj döneminde Avrupa'da, ödeme gücüne sahip müşteriler tarafından yeniden talep edilmişlerdir; o tarihlerde Arap denizcilerinin sayesinde Avrupa'yı Uzak Doğu'ya bağlayan yeni deniz ve kara yolları resmolmaktadır. Mısırlı ve Yunanlı tüccarlar faaliyetlerini böylece Doğu Akdeniz'e kadar genişleterek, İtalyan ekonomisinin doğmunu teşvik etmektedirler.

Demek ki Doğu ile Batı arasındaki bağıntı XI. yüzyıla kadar, hiç değilse Akdeniz kıyıları arasında, denizden kurulmaktadır. Daha sonra bu bağlantı geniş ölçüde karasal hale gelerek, Orta Avrupa, Orta Doğu ve İran'dan geçmiştir. Haçlı seferleriyle birlikte, en yüksek gelir getiren Doğu ürünleri —ipek ve baharat— için tamamen karasal olan ticaret yolları devreye sokulmuştur[47]. Deniz, Simplon, Saint-Gothard ve Brenner gibi Alp yollarından geçtikten sonra, Venedik'te rotası Türkiye olan gemilerle yüklenen Flandre ürünlerine —buğday, yün, pamuk— ayrılmıştır.

Kısa bir süre sonra tedrici bir terazilenme hareketine tanık olunmuştur: artık Doğulu tüccarlar Batı'ya mal getirmemekte, İtal-

yan tüccarlar önce karadan, sonra yeniden denizden Doğu ürünlerini almaya gitmektedirler.

Kolonya, Mainz, Ren ve Tuna'dan, sonra Asya'dan geçen vasat ve sıklıkla tehlikeli olan yol XIII. yüzyıla kadar mümkün tek güzergâh olarak kalmıştır. Çok sayıda İtalyan, Alman, Macar, Rus, Ermeni, Arap, İranlı tüccar 1267'ye kadar Moğol imparatorluğunun başkenti olan Karakurum'a, sonra da ileride Pekin olacak Hanbalık'a yerleşmiştir. Yolculuklar inanılmaz uzunluktadır: Giovanni da Pian Carpino Kiev'den Karakurum'a beş buçuk ayda gitmiştir; Rubroucklu Willem İstanbul'dan aynı yere yedi buçuk ayda ulaşmıştır. Venedikli ve Cenevizli tüccarlar, tüm Doğu imparatorluğu boyunca, "Doğu Akdeniz iskeleleri" denilen şubeler de açmaktadırlar: Tana, Galata, Kefe, Sakız, Trabzon, Beyrut, Halep[12].

Batı o tarihlerde Doğuya sattığından daha fazlasını satın almaktadır. Bu kıtada altın ve gümüş sikkeler çok nadirdir ("beyaz sikke kara bir sikke haline geldi" (46)). Mısır'dan güçlükle biraz Afrika altını gelmektedir ve XIII. yüzyılın ortasında ilk altın sikkeler yeniden ortaya çıkmaktadırlar: 1252'de kıyas parası olacak olan Floransa florini; sonra 1284'te Ceneviz dükası, 1266'da Venedik dükası; daha sonra Aziz Louis'nin *denarius* 'u, Macar dükası, Portekiz *escudo*'su, *"half-noble"* , İspanyol *cruzado* 'su Fransız eküsü. Fakat bu altının büyük bölümü, kara yolundan gene Doğu'ya gitmektedir.

XIII. yüzyılın sonunda, bu yola paralel olarak deniz yeniden kullanılmaya başlamıştır. Örneğin Venedikli tüccarlar, Nicolo ve Maffeo Polo kardeşler 1250'ye doğru Çin'e karadan gitmişler, kırk yıl sonra yeğenleri Marco'yla yaptıkları yolculuklarından dönerlerken kısmen denizden geçmişlerdir. Çin'den 1291'de ayrılmışlar, Venediğe 1295'te varmışlardır.

Avrupa'nın denizle boğuşmaya başladığı bu anda, İslam alemi denizi terketmektedir. Antik dünyanın yedi harikasından biri olan ve gemilere geceleri İskenderiye limanının girişine kadar rehberlik etmesi için tasarlanan ve zaten harabeye dönmüş olan mermer Pharaos kulesi o tarihlerde bir deprem tarafından tamamen yerle bir edilmiştir.

Kara yolu çözülmeye devam etmektedir. Orta Asya ve İran körfesine uzanan Moğol yolları 1352'de kapanmışlardır. Tana Timurleng tarafından yağmalanmıştır. Arabistan ve Mezopotamya'dan geçen yollar giderek daha az güvenilir hale gelmektedirler. Mısır'dan ve Hind okyanusundan vazgeçilemedikçe, Akdeniz giderek bir çıkmaz sokak haline gelmektedir. Böylece Hind'den gelen müstahzarat ve baharat kıtlaşmakta ve pahalılanmaktadır. Aynı

anda, Türklerin Asya'daki fetihleri şapı daha zor elde edilir hale getirmektedir. Tüm Avrupa ekonomisi nefes darlığı tehdidi altındadır.

Venedikliler bunun üzerine İskenderiye'yi ele geçirmişler ve Akdeniz'den Kızıldeniz'e bir yol açmışlardır. Cidde —buranın korunmasını Mısır sultanı sağlamaktadır— 1424'ten itibaren, Doğu'ya uzanan bu Venedik yolu üzerinde başat bir menzil haline gelmektedir. Cenevizli tüccarlar İstanbul, Galata, Kefe, Foça, hâlâ güçlü bir şirket halinde ittifak kurmuş olan bir grup aile tarafından yönetilen büyük ambar Sakız ile olan deniz bağlantılarını kuşkusuz korumaktadırlar; ama herşeyini bu Doğu yol şebekesine ve onun ötesinde Kuzeyin kara yollarına bağlamış olan Cenova Türklerin tutkuları yüzünden narinleşmiştir.

Yeni deniz yolunu besleyebilmek için altın, hep daha fazla altın gerekmektedir. Hıristiyan tüccarlar XV. yüzyıldan —belki de Mali imparatoru Mausa Musa'nın Mekke'ye 1324'te yaptığı hac ziyaretinden— itibaren bu altını bulmak için Sudan'a gitmişlerdir. Cenevizli ve Venedikliler Trablusgarp, Tunus, Annaba, Cezayir, Oran, Ciota, Tanca, Fez'de, Sudan'dan gelen kervanlardan toz altın satın almaktadırlar[47]. Bu altını buğday, kumaş ve tuzla takas etmektedirler. 1455'te on beş bin kental Sicilya buğdayı ile yarım ton altının takas edildiği kaydedilecektir. Tuz altınla aynı ağırlıkta takas edilmektedir. Ve Arap seyyah Afrikalı Leon XV. yüzyılın sonunda, Venedik kumaşları Timbuktu'da o kadar pahalıya satılmaktadır ki, bütün Afrikalı soylular Doğu Akdenizli ve Magrepli tüccarlara altın cinsinden borçlandılar diyecektir. Öte yandan, gümüş Afrika'da Hind ve Çin'dekinden daha ucuz olduğundan, Avrupa Afrika'dan aldığı altını Doğu'da gümüşle mübadele etmektedir[47], zaten bu gümüşü de baharat alımında kullanacaktır: kârların marjlarda elde edildiği dövizlerin yeniden devreye sokulması işlemi.

Fakat Afrika altını ithalatı tüccarların ihtiyacını tam karşılayamamakta ve heryerde yeni altın aranmaktadır. O sıralarda ortalıkta, Mali hükümdarının altını bağladığı otuz libre ağırlığındaki altın bir taşa ilişkin efsane[47] dolaşmaktadır! Altın olmadığından ötürü, Orta Avrupa'da bakır maden filizlerinin içinden gümüş çıkarma işlemi yeniden başlamıştır.

İstanbul 1453'te düşünce, Cenova ticari kolonilerini kaybetmiştir. Galata ve Kefe teslim olmuşlardır. Foça'nın alınmasından sonra, büyük teknelerle Sakız'dan Flandre'a yapılan doğrudan ticaret —gidişte şap, dönüşte İngiliz yünlüleri— direnmiş, ama bu zor bir kavga pahasına olmuştur[12]; Osmanlılar bu yolun ayakta kal-

masına izin verirken, Batılıların yaptıkları alımlara kendi koşullarını dayatmışlar ve tüm Doğu ürünlerinin fiyatlarını yükseltmişlerdir.

İtalyan ve Flandrelı tüccarlar sonuncu Kuzey yolu üzerindeki bu tehlikeye hızla tepki göstermişlerdir. Önce ikâme ürünlerini geliştirmişlerdir. Papalık devletlerinden çıkartılan Tofa şapı, Napoli kırmızböceği, Granada ve Calabria şekeri Asya ürünlerinin yerine geçmektedirler[12]. Daha sonra Afrika sahte karabiberleri Malabar kabiberlerinin yerine geçecektir. Sonuçta baharat fiyatları yükselmemiştir. Hatta Venedik toptancı piyasasında karabiber fiyatı 1420-1440 arasında yarı yarıya düşmüş, sonra yüzyılın sonuna kadar istikrar içinde kalmıştır[12].

Ancak, Doğu'ya giden kara yolları aynı dönemde fiili olarak kapanmışlardır. Ve Hind baharatına Kızıldeniz üzerinden başlıca geçiş noktası olan, büyük gemicilerin oğul ve torunları olan "Kudurmuş deniz aslanı" İbni Macid gibi Arap denizci ve tüccarların buradan itibaren hâlâ Hind'e, Malezya'ya ve Filipinler-Endonezya adalarına ulaşmayı bildikleri[22] İskenderiye ayakta kalmıştır. Fakat bu Mısır limanının Osmanlı tutkularının tehdidi altında olduğu tahmin edilmektedir. Başka bir yol gereklidir. Bu yol, eğer mümkünse Afrika'yı veya neden olmasın, dünyayı dolaşmak zorundadır!

Egemen Olmak

Bu ticari sistem birkaç limanın —Flandre ve Toskana'da— ve onları birbirlerine bağlayan birkaç fuarın —Alman ve Fransız— çevresinde örgütlenmektedir.

XIV. yüzyıla kadar bütüne egemen olan Bruges'dür[12]. Bu kentin limanı kumla dolunca ve Doğu ticareti canlanınca Venedik atılım yapmış ve ekonomi-dünyanın bir numaralı piyasası haline gelmiştir. XV. yüzyılın sonunda başlıca malların fiyatları hâlâ burada belirlenmekte, başlıca tersaneler ve matbaalar burada bulunmaktadır. Kent, mimarisinin uç noktadaki özgünlüğü ve tüccarların dinamizmiyle yolcuları etkilemektedir. Burada saraylar inşa edilmekte[12], kanallar temizlenmekte; caddeler —o zamana kadar çoğunlukla dövme topraktan— tedricen kaldırım taşıyla kaplanmakta, köprü ve rıhtımlar —o zamana kadar tahtadan— taştan olanlarıyla yer değiştirmektedirler[12].

Kent herşeyden önce, tamamen denize yönelik güçlü bir ekonomik makinedir. San Marco meydanından Flandre yünü, Cenova kadifesi, Milano ve Floransa yünlü kumaşı, Barselona mercanı Doğu'ya doğru yola çıkmaktadır. Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu Tana köleleri, İstanbul ipek ve şapı, Anadolu madenleri, İrap ipeklileri, Malabar karabiberi gibi değerli ürünler buraya gelmektedir(64). Venedik böylece Doğu Akdeniz ticaretinde fiili bir tekel uygulamaktadır(54). 1460 tarihli bir mektupta, Floransalı büyük maceracı Benedetto Dei "Venediklileri, yaratıcı emeğe değil de, *duchatazzi d'oro*'ya dayanarak modern İtalya'dan kâr sağlayanlar" olmakla itham ettiğinde(16), zamanı tarafından aşılmış bir Orta Çağ tüccarına ait olan, kıskanç ve haksız bir işarette bulunmuş olmaktaydı.

Venedik(12) müthiş bir askeri ve endüstriyel bütün haline gelmiştir. Kamuya ait tersanelerinde yılda elliye yaklaşan sayıda kadırga imal edilmektedir(12). Buralarda iki bin işçi çalışmaktadır. *Doge* ticareti istediği gibi yönetmektedir. Kadırgaları her yolculuk için Venedikli tüccarlardan en fazla verenine kiralamakta, güzegâhlar ve durulacak iskelelere varana herşeyi kararlaştırmakta, Alman tüccarları gümüşlerini Venedik'te, İskenderiye'den gelen Doğu ürünleriyle mübadeleye zorlamak için Venedikli kuyumcuların Almanya'da iş görmelerini yasaklamaktadır.

Toptan ticaret işlemlerini takıntı haline getirmiş bir kentin olağanüstü seferberliği: işçiler gemileri inşa etmekte, yönetim herşeyi idare etmekte, tüccarlar malları finanse etmekte, armatörler yolculukları düzenlemektedirler. Venedik'te ne uzun süreli kumpanya, ne de sermaye birikimi vardır(12). Herşey hızlı olmaktadır. *Doge*lerin kenti ancak bu ileriye kaçışın içinde ayakta kalabilir. Onu ileri iten yoksunluk olmaktadır. Ve nefes darlığı pusudadır: herşeyini coğrafi konumuna borçlu olduğu için, Türk ve Portekizli bu işten pay almaya başladıklarında Venedik çökecektir.

Doğu'daki menzillerin eklemlenmesi daha şimdiden bozulmaktadır. Signoria 1383'te Korfu'nun; sonra da 1405-1427 arasında Adriyatik kıyılarının denetimini kaybetmiştir. Selanik 1430'da düşmüştür. İstanbul'un —bir Senato metni "gerçekten bizim şehrimiz" demektedir(12)— ele geçmesinden sonra, kadırga yollarını yeniden düzene sokması gerekmiştir. Yüzyılın sonunda Venedikli tüccarların hâlâ İstanbul'a gidip geldikleri görülüyorsa da, artık esas olarak Girit, Kıbrıs ve İskenderiye'den geçilmektedir. Fakat Türk tehdidi artık basınç yapmaktadır. Ölümüne bir savaşa girmemekle birlikte, iki taraf birbirini gözlemekte, hırpalamaktadır(12). Memlûk Mısır'ında Venedik için hayati bir kavşak haline gelmiş olan İskenderiye

henüz gerçek bir tehtid altında değildir. Gonzagaların Venedik'teki adamları Haziran 1472'de şöyle yazmaktadır: "Türkten artık kaygı duyulmuyormuşa benzemenin dışında yeni birşey yok. Ona karşı hiçbir şey yapılmıyor"[12]. Fakat Türk imparatorluğu Venediğin enerjisini yavaş yavaş tüketmektedir. Serenissima "fazla gürültü çıkmadan"[12], zenginliğinin yollarının denetimini kaybetmektedir.

Cenova onun Akdeniz'deki başlıca rakibi olduğunu ilân etmektedir. Burası ne saray, ne katedral, ne prens, ne de başpiskoposun görüldüğü ağırbaşlı ve sade bir kenttir. Fakat limanı, Akdeniz'in her tonajdan gemileri barındırabilen nadir durgun sularından biridir. Ve hinterlandı olmadığı için tek kurtuluşu denizdir. Tüccarlar ve armatörler burada muazzam bir trafik yönetmektedirler. Avrupa'nın heryerinden gelme bir kalabalık burada kaynaşmaktadır: bankerler ve korsanlar, muhasebeciler ve kâşifler, armatörler ve dokumacılar. Casa di San Giorgio, gümrük ve banka eşgüdümlü çalışmaktadırlar. Devasa tersanelerde, kentin Doğu'nun hıristiyanlar tarafından *Yeniden fethi* fikriyle ruh kazanmış olmasından ötürü *Santa Maria* adı verilen muazzam *carraca* lar inşa edilmektedir. Ancak Spinolalar, Centurioniler, Grimaldiler müslüman Doğu ile Flandre arasındaki ticareti Cenova'ya geçirerek, hakettikleri servetlerini oluşturmaktadırlar; bunlar aynı zamanda müslüman Tunus ile Sardinya ham veya işlenmiş mercan üretimini de denetlemektedirler. Cenova'nın Lizbon, Sevilla, Sakız, Magrep, Karadeniz'de adamları ve Çin yolu üzerindeki her büyük limanda bir konsolosluk ile ona tahsis edilmiş bir mahallesi bulunmaktadır.

XV. yüzyılın ortasından itibaren hesaplanırsa, tıpkı Venedik gibi İstanbul menzili üzerinde fazlasıyla yoğunlaşmış olan Cenova da Doğu'yu kaybetmektedir; Beyrut'tan ayrılan tek bir gemi 1458'de baharat, şeker, dokuma ipliği, boya hammaddesi ve ham ipek yüküyle birlikte İstanbul'dan geçmiştir[12].

Cenova Bizans'ın alınmasına tepki vermeyi bilmiştir; ve Doğu'da uğradığı bozgun sonunda onu kurtaracaktır. Kent bunun üzerine tamamen Batı'ya dönerek, önce Southampton'a biraz baharat ve çok miktarda boya hammaddesi götürmüştür. Sonra Anvers, Bruges ve Londra'ya yerleşen Cenevizliler, uluslararası finansı tüm Akdenizli tüccarların hesabına tekelleştirmeyi başarmışlardır. Soyut ödeme araçlarını ve onlarla birlikte krediyi ve faiz karşılığı borcu, para basımını, çift taraflı muhasebeyi de geliştirmektedirler. Cenova'da sarraflar müşteriye, başka bir yerde, başka bir sarrafın nezdinde, başka bir para cinsinden yazılmış bir tutarın karşılığını sözleşmeyle garanti etmektedirler[46]. Basit bir "ihbar mektubu" veya

"ödeme mektubu" veya "kambiyo senedi" bnun için yeterli olmaktadır. İskonto ve senet cirosu uygulamaları burada gün ışığına çıkmakta, hesaptan hesaba aktarım burada nakit cinsinden ödemelerin yerine geçmektedir. Cenova gücünü, daha ağır malların kaybını telâfi etmek üzere icad ettiği bu soyut hareketlerden sağlayacaktır: haber baharatın eksikliğini gidermektedir.

Cenova'nın çok uzağında olmayan Marsilya, hiç değilse Provence'ın 1481'de Valoisların krallığıyla birleşmesinden sonra olmak üzere belli bir rol oynayabilirdi; fakat on bin Marsilyalı Cenevizlilerin tutkusuna sahip değildir ve buğday satmakla ve onların yanında mercan çıkartmakla yetinmekte(74), diğerlerinin limanlarını Kuzey Avrupa yolu üzerinde özel bir öneme sahip olmaya basit bir menzil olarak kullanmalarına izin vermektedirler.

Avrupa kentlerinin herhalde en kalabalığı olan Napoli, büyük bir şarap limanı ve tüm Akdeniz ürünlerinin —en başta yünlü kumaşlar— büyük bir ambarından ibarettir. Fakat İskenderiye ile Flandre arasındaki yol üzerinde hiçbir kayda değer rol oynamamaktadır.

Sevilla büyük kumpanyaların yün, deri, tuz, kurşun, sabun, kurutulmuş balık ve kırmızböceği ihraç ettikleri ve Türkiye mazısı, Anadolu kırmızböceği, endigo ve mavi boya hammaddesi ithal ettikleri yararlı bir menzildir(12). Fakat henüz bütünsel kararlar üzerinde etkisi olmayan bir taşra limanından ibarettir.

Lizbon Doğu baharatı ve fildişinin Kuzey Avrupa'ya ve Afrika toz altınının Doğu'ya yeniden dağıtımının başlıca merkezlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. 1479'da Kastilya'da imzalanan Alcobaça antlaşması Portekiz'in Kara Afrika'yla olan ticaret tekelini resmen kabul edince, limanın önemi artmıştır. Ama Lizbon Cenevizli tüccarlara geniş ölçekte bağımlı kalmayı sürdürmektedir. Kararlı bir siyasal iradenin —bu ticari savaşlar döneminde vazgeçilmez nitelikte— olmasından ötürü, Kuzey pazarlarına ulaşan yolların olmamasından ötürü Lizbon, keşiflerin kutbu olsa bile, ticaretin esas kutuplarından biri haline gelmemektedir.

Avrupa'nın Atlantiğe bakan cephesinde az çok önemli başka limanlar sıralanmaktadır. Burgos yün, demir, kuru meyvalar, zeytinyağ, şarap ihraç etmekte ve yünlü kumaş, bez, kap kacak, kurşun, kalay ithal etmektedir(72). Bilbao ticari bir piyasa ve bir gemi inşa merkezidir. Daha kuzeyde Bayonne, Bordeaux, Vannes, Saint-Malo, Dieppe, Rouen İspanya ile Flandre arasındaki mütevazi menzilleri meydana getirmektedirler; buralardaki büyük tüccarların çoğu Portekizli, İtalyan, Flaman veya Almandır(74). Fransızların

eline geçen Nantes henüz onbeş binlik bir nüfusa sahiptir; bazı İspanyol toptancıları buraya yerleşerek, Bilbao ile ticari bir birlik oluşturmuşlardır.

Kuzey Avrupa'da Bruges, bir yüzyıldan beri ekonomi-dünyanın "kalbi" olmaktan çıkmış olmasına rağmen başat bir kent olarak kalmaktadır; tekneler buraya hâlâ yün, demir, şarap, meyva, Doğu ürünleri getirmeye ve yünlü kumaşlarla geri dönmeye devam etmektedirler. Kastilyalı, Katalan, Aragonlu, Navarralı, Portekizli tüccarlar buraya 1312'den beri yerleşmişlerdir[12]. Sonra da Cenevizliler yapma bilgilerini getirmişlerdir.

Kentin limanı kumlarla dolunca, Güneyden gelmiş olan tüccarlar Anvers'e taşınmışlar ve bu kentin nüfusu 1374-1440 arasında beş binden yirmi bine çıkmıştır. Başka yerlerde olduğu gibi burada da yabancılar, kentin Flandre isyanı sırasındaki desteğinden minnettar kalan Maximilien tarafından 1480'de tanınan ayrıcalık ve muafiyetlerden yararlanan mesleki birlikler halinde toplanmaktadırlar. Anvers'in gene ihraç ettiği yünlü elbiseler göndermektedirler. Fakat liman tıpkı Lizbon gibi, henüz ne uluslararası çapta tüccarlara, ne de ticari bir filoya sahiptir[12], ve bu atılım bir etkenler bütününe dayanmaktadır. Tutarlı bir siyaset yürüten VII. Henry, tüccarları ülkesine çekmekte, kendi donattığı büyük gemiler inşa ettirmekte, Portsmouth'da bir tersane kurdurmakta ve deniz seferlerine ortak olmaktadır. Bazı kumpanyalar (Maceracılarınki, Menzil'inki), bu sefer ortaklarını denetlemek amacıyla kurulmuştur[99]. Londra üç yüzyıl sonra parlayacak olan talihini özenle hazırlamaktadır.

Güney Almanya'da ve Fransa'daki birkaç karasal ticari kent limanlarla güçlükle rekabet etmekte, Kuzey mallarını Güneye karadan transit geçirmeyi denemektedirler. Fakat karayollarının ekonomik verimliliği felâket denilecek kadar düşüktür, ve mallar bu fuarlarda numunelerle ikâme edilme eğilimine girmişlerdir[12]. Flandre ve İtalya, İngiltere ve Rusya arasındaki menzil olan Nurenberg giderek mali işlemler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Alman fuarları ile İtalya arasındraki menzil olan Lyon, Cenevre'deki şubelerini buraya aktaran Medicileri ve Floransa firmalarından diğer kırk kadarını ağırlamaktadır.

Daha şimdiden herşeyin Kuzeye ve Atlantiğe doğru yattığı hissedilmektedir; 1492 bunu teyid edecektir.

5. Yasanın Emeklemeleri

1492'nin arefesinde yeryüzü nüfusunun dörtte üçü ya Çin veya daha sonradan Amerika veya Avrupa'dakiler gibi daha küçük krallıklar veya prensliklerde hâlâ askerlere ve papazlara, papaz-askerlere itaat etmektedirler. Geriye kalanı, büyük bölümü Avrupa'da olmak üzere, kentler veya uluslar halinde örgütlenmektedir. Yeni seçkinler buralarda bugünün kavramlarını biçimlendirmektedirler: Devlet, Demokrasi, Özgürlük, Tarih, İlerleme.

Hükmetmek

İmparatorluklarda yeni olan bir şey en iyisinden fıkra gibi, en kötüsünden de tehtidkâr olarak hissedilmiştir. Efendiler istikrarı zorla korumaya çalışmaktadırlar. Bu yüzden bu toplumların çoğu kendi geçmişlerinin olay ve değişimlerini, efsanelerinin devreleri içine sokmazlarsa asla anlatmamaktadırlar. Bunların takvimleri genelde iyi bilinmediğinden, bu geçmiş olayların tarih, yer ve nedenlerini bilmek genelde olanaksızdır. Demek ki bunların XV. yüzyılın sonundaki kesin durumlarına ilişkin olarak çok az şey bilinmektedir.

En azından bin yıldan beri, dünyanın en büyük gücü Çin'dir. Göksel imparatorluk Asya'ya egemendir; onu tanıyan dünyanın geriye kalan kesimi onun gücüne hayrandır[54]. Milyonlarca kişinin ölümünden sorumlu olan Moğol kökenli Yuan hanedanı 1368'de ortadan yok olunca, Mingler ekonomiyi yeniden inşa etmişler ve devreye yeni kurumlar sokmuşlardır. Bir yüzyıl içinde sulamayı yeniden düzene sokmuşlar, ağaçlandırma yapmışlar, nüfus akta-

rımlarında bulunmuşlardır. Para vergilerin ödenmesi, tüccarların mübadele farklarının kapatılması ve memur maaşları için ortaya çıkmıştır[54]. Gemi inşaı alanında —o sıralarda dünyanın en iyisi—, yangınlara ve gövdede açılan yarıklara karşı mücadele etmek üzere ambarın tecrit edilmesi icad edilmiş ve katları olan teknelere esnek bir sağlamlık verilmiştir[47]. Çinli denizciler kendi kıyılarının kesin haritalarına sahiptirler ve Batılı denizcilerin henüz küçümsedikleri gemi pusulasını kullanmaktadırlar.

İmparator idare aygıtının, ordunun, siyasal polisin, dış ticaretin ve bahriyenin yönetimini genelde Kuzeyli olan ve halktan gelme hadımlara emanet etmektedirler[54]. Örneğin Ming hanedanının ikinci imparatoru Yung Lo 1405'te, Çin'in çevresindeki bütün meskûn toprakların ziyaret edilmeleri için yapılacak bir deniz seferinin örgütlenmesi görevini hadım bir amiral olan Çeng Ho'ya vermiştir. *Ziyaret etmek*: ne fethetmek, ne sömürgeleştirmek. Çeng Ho üç yüz on yedi devasa gemiye dağılmış otuz yedi bin adamın başında yola çıkmıştır. Amiral gemisi yüz otuz metre uzunluğunda ve elli beş metre genişliğinde, dokuz direkli bir gemidir; en küçük tekne elli dört metre uzunluğunda ve yirmi metre genişliğindeki bir beş direklidir[47]. Bu müthiş donanma Java ve Sumatra'yı, sonra Seylan ve Kalküta'yı ziyaret etmiştir. İzleyen altı sefer esnasında Çeng batı'da daha da uzağa giderek, Siyam ve Bengal'e ulaşmış, Hind'i çepeçevre dolaşmış, Maldiv adalarına demir atmış ve Hürmüz'e ulaşmıştır. Fakat ne yerleşmiş, ne fethetmiş, yalnızca bir mevcudiyeti belirtmiştir[54]. Çeng Ho, imparator Yung Lo 1424'te ölünce yeni bir sefere girişmiş ve iki yıl boyunca Barneo'dan Afrika'nın güneyine kadar olan alanda otuz altı devleti ziyaret etmiştir. 1432'deki yedinci yolculuğu esnasında, Timor'dan Zengibar'a uzanan alanda yirmi kadar ülkeyle diplomatik veya muğlak himaye ilişkileri kurmuştur[54].

Bu yolculuklar ticareti geliştirmemişlerdir. Çin tüccarlarını ne Afrika'ya, ne Hindler yolunun üzerine yerleştirmiştir. Çok az insanın bunlardan haberinin olduğu Avrupa, böylece bu seferleri bir tehtid olarak hissetmemiştir. Zaten Çin'in gerileme ve kapanma belirtileri daha şimdiden görülmektedir: imparatorluğun başkenti Nankin'den Pekin'e taşınarak, Güneyin az sayıdaki seçkin tüccarlarından uzaklaşılmaktadır[54]. Müthiş bir bürokrasi olan imparatorluk, öncelikle muazzam topraklarını yeniden başlayan Moğol akınlarına karşı savunma kaygısı içinde, kendi üstüne kapanmaktadır. İmparator 1433'te Güneyli tüccarların bütün ticari heveslerini boğmuş ve hatta dışa yapılacak her yolculuğu ölüm cezasıyla yasakla-

mıştır. Böylece dışarıyla olan mübadeleler sona ermiş ve imparatorluk Doğu ticareti üzerinde ağır basma konusundaki tüm şansını kaybetmiştir[54]. İmparator 1438'den itibaren yeni surlar yapılmasını emretmiş, bunların uzunluğu 1480'de beş bin kilometreye ulaşmıştır: Çin kendi kendini duvar arkasına kapatmıştır. XV. yüzyılın sonunda bu ülkede ikiden daha fazla direği olan *jonque* inşa etmek, idamla cezalandırılan bir suçtur.

Çin —Marco Polo'nun Kathay'ı— artık Avrupa'nın ne uzak, ne de yakın bir muhatabıdır. Henüz tamahları kabartmasa da, bir tehtid oluşturmaktan çıkmıştır. Kaygılı ve cüretkâr Avrupa oraya gene de kendi imanını önermek için gelmiştir.

Yandaki Japon imparatorluğu —Marco Polo'nun Cipangu'su— daha da kapalıdır[160]. Kyoto'da bulunan bir imparator dinsel iktidarı icra etmektedir. Bir cins devlet meclisinin yardımını alan bir naip de sivil iktidarı üstlenmiştir. Kamakura'da yer alan bir *şogun* (generaller generali) yönetsel iktidara sahiptir ve dış ticareti denetlemektedir. Denizcilik tekeli yavaş yavaş tüccarların eline geçmiştir[100]. Tamamen ticari olan yeni bir kent ortaya çıkmıştır: geleceğin Osaka'sı. İmparatorluk iktidarı ve şogunluk 1467'den itibaren bölgesel senyörlerin lehine olan bir şekilde çözülmüşlerdir. Japonya uluslararası sahneye ancak bir yüzyıl sonra geri dönebilecektir.

Batı'nın tamahkârlığını uyandıran baharatın ve en başta da karabiberin esas bölümünün geldiği Hind alt-kıtası, birbirleriyle hep savaş halinde olan, kimi hindu, kimi müslüman krallıklar haline bölünmüştür, bunların en güçlüsü olarak Delhi sultanlığı gözükmektedir. Yazılı bir iz olmadığından, bunların hiç kuşkusuz Avrupa'nınki kadar büyüleyici ve karmaşık olan tarihlerine ve çatışmalarına dair hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Başka baharatın geldiği tüm Güneydoğu Asya bu dönemde budizmle temasa geçmektedir. Pagan Moğollar tarafından harab edilmiş; Thayların 1369 ve 1451'de saldırdıkları Angkor terkedilmiştir. Yeni budist devletler örgütlenmektedir. Çiang-Mai ve Phnom Penh kentleri kurulmuş ve *stupa*lar kutsal tapınakların yerine geçmiştir. Burada da gene yazılı iz olmaması, bugünün insanlarının yarısından fazlasının hayatını belirlemiş olan muazzam bir tarihi ayrıntılı olarak anlatmayı engellemektedir.

Pasifiğin —Avrupa'da hiçkimsenin varlığından haberdar olmadığı okyanus— öteki ucunda bir kıta —Avrupa'da hiçkimse varolduğunu düşünmemektedir— kayda değer olaylara sahne olmaktadır.

Kuzeyde, herbiri kendi kültürünün keyfine göre, kendi tarzında yaşayan kabileler vardır. Bu halklara ilişkin olarak, XVI. yüzyıl göçmenlerinin ve XX. yüzyıl antropologlarının onların efsane ve ayinlerinden anladıklarını sandıkları şeylerin dışında hiçbir şey bilinmemektedir. onlar da, bugün anladığımız anlamda tarih bırakmamışlardır.

Bu halklar, bugün yüz yirmi üç aile içinde gruplandırılmış olan binlerce dil konuşarak, aşırı bir çeşitlilik içindedirler(16). Tarımcı olan bazıları mısır ve fasulye yetiştirmektedirler; diğer bazıları da avcıdır. Ottavalar ve Şinuklar gibi diğer bazıları göçebedir. Komançiler gibi olanları savaşa tapmakta, Pimalar gibileri ise ondan nefret etmektedirler. Bazıları Şeyenler gibi babadan akrabalık zincirine göre örgütlenmişlerdir; Hopilerde olduğu gibi başka kabilelerde kadınlar köy hayatını denetimleri altında tutmaktadırlar. Bu halkarın bazılarının ne şefleri, ne de rahipleri vardır, veyahut buralarda şeflere ancak ikna yeteneğine sahip olduklarında kulak asılmaktadır. Veyahut soylular, Naçezlerde olduğu gibi, halkı ırsi olarak yönetmektedirler. Bazen, bu sonunculardа olduğu gibi cinsel adetler serbesttir; başka yerlerde ise, Şeyenlerde olduğu gibi bunun tersi söz konusudur. Bazıları Naçezler gibi servet yapmakta; diğerleri İrokyalılar gibi herşeyi paylaşmaktadırlar.

Kıtanın merkezi ve güneyi daha iyi tanınmaktadır. Yüzyıllardan beri güçlü olan Yucatan'daki Maya imparatorluğu, X. yüzyıla doğru on yedi eyalete bölünmüştür. Başlıca kentler —Palenca, Uxmal, Şişen-Itza—, sanki rahip-krallar engellenemeyen devrelerin kaçınılmazlığını kabul ediyor ve toprakların tükenmesine boyun eğiyorlarmışçasına, aniden terkedilmişlerdir. Bundan biraz sonra kuzeyden gelen göçebe ve gaspçı Aztekler binlerce yıllık birçok halkın topraklarına yerleşmişlerdir: Olmekler, Şişmekler, Meksikalar. XIV. yüzyılın başında teokratik ve kan içici, güçlü bir imparatorluk kurmuşlardır; bu imparatorluk tanrılarla iletişim kurmanın ayrıcalıklı tarzı olan kitlesel olarak insan kurban edilmesine büyük bir yer veren, eşi kolay kolay bulunamayacak bir vahşilikteki bir dinin üzerinde temellenmektedir(9). Bir imparator —tanrı ve hükümdar—, güçlü orduların ve dikkat çekici bir şekilde örgütlenmiş bir toplumun üstünde hüküm sürmektedir. Aztekler silahlarının gücü sayesinde egemenliklerini Meksika'nın on iki milyonluk halkı üzerinde tedricen yangınlaştırmışlardır; önce 1325'te, muazzam bir su kemeri tarafından beslenen ve göl üzerinde kurulan güçlü bir kent meydana getirmişlerdir: başka bir kabilenin dinsel merkezi olan Tlatelolco'nun yanındaki Tenochtitlan. Aztek imparatorluğu o

sıralarda istisnai bilgilere sahiptir: yazı, takvim, sulama, stoklama teknikleri. İmparator Axayaxcatl 1469-1481 arasında toprak fetihlerini sürdürmüştür. 1473'te henüz özerk olan Tlatelolco'yu ilhak etmiştir. 1481'de onun yerine geçen erkek kardeşi Tizoc kazanımları pekiştirmiştir. 1486'da ölünce —herhalde askeri önderler tarafından zehirlenerek— ardılı Ahuizotl bazı Maya prensliklerinin bağımsızlıklarını korudukları, Yukatan'ın denetimini ele geçirmek üzere pek çok sefer yapmıştır.

Aynı dönemde daha güneyde, gene çok genç başka bir imparatorluk, aynı şekilde tam bir genişleme içindedir[90]. XV. yüzyılın başında birçok halkın patates yetiştirdiği ve lamayı taşıma aracı, gıda olarak kullandığı ve yapağısından yararlandığı bugünkü Peru bölgesinde bazı kabileler biraraya gelmektedirler. Cuzco bölgesinin efsanevi kahramanı İnka Pachacutec iktidarını diğer bölgesel şeflere dayatmış, tanrısal kökenli olduğunu kabul ettirmiş ve bugünkü Ekvator'a kadar genişlettiği bürokratik bir imparatorluk kurmuştur[90]. Toprak o sıralarda üçe ayrılmaktadır: üçte biri İnka'ya, üçte biri Güneş'e, yani rahiplere, sonuncu üçte biri de cemaate, yani köylülere ait olmaktadır. İnka 1471'de ölünce oğlu Tupal Yupanqui komşu Chimu krallığına boyun eğdirtmiştir; tahkimatlar, su kemerleri ve Amazonya'ya inen vadilere kadar uzanan taş yollar yaptırtmış ve Galapagos adalarına kadar uzanan deniz seferlerine girişmiştir[90]. Auracan savaşçılarının karşı çıkmalarına rağmen bugünkü Şili içlerine girmiş, imparatorluğun güney sınırları haline getirdiği Maule nehrine ulaşmış, Coquimbo'ya bir garnizon yerleştirmiş, sonra 1485'te topraklarının denetimine çıkmıştır —dokuz yüz bin kilometre kare ve dört bin kilometre sahil—, bu iş tam dört yılda tamamlanmıştır. o tarihlerde, başkentini iki yüz bin kişinin yaşadığı anıtsal merkez Cuzco'ya taşımış olan İnka'ya on milyon kişi itaat etmektedir[16].

O dönemin, hemen arkadan gelenlere fark atan en kıyıcı iki büyük imparatorluğu doğmakta ve barbarlık ile ihtişam içinde yerleşik hale gelmektedir. Elde edilene zorunlu olarak eşit veya ondan daha fazla olan bağışa dayalı bu mistik imparatorluklar ancak azamet sayesinde ve aşırılık içinde yaşamaktadırlar. Avrupa'da bu kıtaya "Amerika" adının verildiği sıralarda, birkaç ay içinde çökeceklerdir.

Bunların kıyılarının açıklarında, Oreneco'dan gelen Karayipler adındaki yerliler Tomoları izleyerek, bir takımada —efsanelerin "Antilia"sı— üzerine yerleşmektedirler.

XV. yüzyılın sonu Afrika'da da siyasal bir dönemeci belirle-

mektedir. Portekizli tüccarların 1450'den itibaren buraya gelmeleri bazen binlerce yıllık varlıkların, kuzeyden gelen İslam nüfuzunun hızlanması lehine —Tarihin alayı!— olarak yok edilmesine yol açarak, çok sayıda kent devletinin, krallığın ve imparatorluğun çöküşünü harekete geçirmiştir. Portekiz varlığı Magrep'te genel bir anarşiye yol açmıştır. Daha batıda Mısır'da, askeri bir tabakanın yönetimindeki Memlûk imparatorluğu Kudüs'ten geçerek Fırat ve Anadolu'ya kadar genişlemektedir. Afrika'nın islamileştirilmesinin ve Uzak Doğu'yla ticaretin zorunlu geçiş yeridir. Ama zayıftır, bölünmüştür ve artık yalnızca Osmanlıların son darbeyi indirmelerini beklemektedir. Daha güneyde, bulanık hıristiyanlık titreşimleri içeren, muğlak bir konfederasyon olan Habeşistan imparatorluğu dünyanın alt üst oluşundan yalıtılmış olarak, o da müslüman basıncı altında yavaş yavaş yok olmaktadır. Doğu kıyısında, Sofala'ya kadar olan bölgede zenci müslümanlar tarafından yönetilen "ticari firmalar", Osmanlı tehtidiyle karşılaşma sıraları gelene kadar direnmektedirler(126). Daha da güneyde, zengin ve güçlü krallıklara bölünmüş olan Svahili uygarlığı Hind Okyanusunun efendisi olarak, Hind ve Çin'le ticaret yapmaktadır. Batı Afrika'da iki imparatorluk —Mali ve Songhay—, iktidarın yaşlıların elinde olduğu soya dayalı cemaatleri yapılandırmaktadırlar(126). XIII. yüzyılın ilk yarısında kurulan, ancak şöylesine bir islamlaşmış olan Mali imparatorluğu —bugünkü Mali'yle coğrafi hiçbir ortak yanı yoktur—, Fulbelerin Senegambiya ve Futa-Calon'daki güçlü bir ilerlemeleriyle karşı karşıya kalmıştır. Birçok dış basınçla karşılaşan, 1481'den itibaren Portekiz ilerlemesi ve Tuareg akınları tarafından tehtid edilerek, ortadan silinmektedir. İmparator Sonni Ali Ber tarafından Mali vesayetinden kurtarılan komşu Songhay, Timbuktu ve Gao'nun çevresinde örgütlenmiştir; müslümandır ve o da kendi sırası gelince Tuareglerin, Fulbelerin, Dogonların, Mosilerin ve Nijer boynuzunun denetimini ele geçirmiştir(126).

Afrika'nın geri kalan kısmı çok sayıda krallık ve prenslik halinde bölünmüştür, hiçbir yazılı izin olmadığı burası da Tarihsizdir: Çad bölgesinde birçok klan aşamasındaki toplum, bazen Kanem-Bornu veya Sefervalaun krallığı gibi federasyonlar halinde olmak üzere, yan yana yaşamaktadır. Bu sonuncu krallık o tarihlerde bağımlı on iki krallığı denetlemekte ve 1465-1497 arasında kendine Gazargamo'da güçlü bir başkent kurmaktadır. Batı kıyısı —Casamance'dan Fildişi kıyısı lagünalarına kadar— geçimlerini esas olarak tarımdan sağlayan bir sürü etnik unsur tarafından doldurulmuştur. XV. yüzyılda burada güçlü ekonomik ve siyasal yapıları

olan küçük krallıklar —Asebu, Fetu, Aguajo, Fanti, Benin, İfe, Oyo— kurulmuştur[126]. Kıtanın güneyi de denizi pek çekici bulmayan, çekirdekleri balta girmemiş ormanlarda yer alan minik birimler halinde bölünmüştür.

Sonuncu bir imparatorluk Batı Avrupa'nın durumu üzerinde önemli bir etki yapmaktadır: Osmanlı imparatorluğu. Bu imparatorluk daha 1450'de bugünkü Türk topraklarının büyük bir bölümü ve kıta Yunanistan'ının hemen tamamı üzerinde yayılmaktadır. İstanbul'daki hıristiyanlar artık yalnızca Mora'yı ve Kilise'nin sürekli olarak kurtarmayı umduğu, Osmanlı topraklarının ortasında soyutlanmış olan kentin kendini denetimleri altında tutabilmektedirler.

Padişah II. Mehmed 1453 yılının başında, böylesine bir simgesel değer taşıyan bu toprak parçasının işini bitirmeye karar vermiştir. Kentin etrafında on üç büyük ve elli beş küçük topu bulunmaktadır[55]. Bir buçuk ay süren bombardımandan sonra, Konstantinopolis 29 Mayısta düşmüştür. Sonuncu Doğu Roma imparatoru Konstantinos Paleologos tahtını kaybetmiştir. II. Mehmed İstanbul adını alan kente yeniden ihtişam ve refah getirmiştir. Kiliseler camiye çevrilmiş, fakat Osmanlılar hemen ticaret ve iman serbestisi verdikleri Avrupalılar tarafından tanınmak istemişlerdir. Çok sayıda yabancı kente yerleşmiştir[25], öylesine ki, müslümanlar açıkça azınlıkta kalmışlardır.

Papa V. Nicolaus 30 Eylül 1453'de gene de İstanbul'u müslümanlardan geri almak ve bu amaca ulaşmak için hıristiyan hükümdarları yeni bir Haçlı seferinde biraraya getirmek istediğini belli etmiştir. O sıralarda Milano'yla savaş halinde olan Venediğin 9 Nisan 1454'te Lodi'de barış yapmasını sağlamıştır.

Ama Osmanlılar burada duramamışlardır. II. Mehmed ertesi yaz, o tarihe kadar Cenevizlilerin elinde olan birçok adanın (Yeni Foça, Taşoz, Enos, İmroz, Semadirek, Limni) denetimini ele geçirmiştir. İtalyan hükümdarlar bu tehtid karşısında 2 Mart 1455'te "Barış, İtalya'nın sükûneti ve kutsal katolik imanının savunulması için İtalyan liga"sını kurmuşlardır. Bu yirmi beş yıl geçerli olmak üzere tasarlanmıştır. Fakat papa bu liganın Türke karşı savaş açmasını sağlamayı başaramamaktadır. Ve aynı yıl V. Nicolaus'un ardılı olarak Sanctus Petrus tahtına seçilen Borgia ailesinden Calixtus III de harekete geçecek zamana sahip olamamıştır: seçildikten üç yıl sonra ölmüştür. Yeni papa II. Pius 1458'de seçilir seçilmez, Batılı hükümdarları Mantova'da toplayarak, onlardan bir kez daha İstanbul'un geri alınması için birleşmelerini istemiştir. O da başarısız ol-

muştur: Floransalılar ve Venedikliler ticari ve siyasal lütûflar bekledikleri padişahın hoşuna gitmeyecek şeylerden kaçınmak istemektedirler[16]; Roma-Germen imparatoru böylesine bir savaşın düşmanı olan Macaristan kralı Mathias Corvinus'un çıkardıklarına hizmet edeceğinden kaygılanmaktadır; Aragon kralı ve Fransa kralı, birinin Ferdinando'yu, diğerinin de Louis d'Anjou'yu tuttukları Napoli olayıyla, diğer herşeyi bir kenara bırakacak kadar fazla meşgûldürler[16]. Bir tek Burgonya dükü Philippe "en yüce noktaya ulaşmak ve Burgonya'nın Avrupalı kaderini sağlama almak için gerekli olan zaferin meyvalarını devşirmek"[16] üzere, böylesine bir Haçlı seferinin cazibesine kapılmıştır.

Avrupalı hükümdarlar artık kendilerini Doğu'daki tarihlerine bağlı hissetmemektedirler. Kesin bir şekilde Batılı olmak ve bu amaçla Bizans ve Kudüs'ü unutmak istemektedirler.

Venedik 1464'te Türk tehtidinin bütün ağırlığıyla kendi baharatı üzerine çöktüğünü hissedince, bu çok maceralı savaşa tek başına girişmeye karar vermiştir. Ama öngörüldüğü üzere, harekât felâkete dönmüştür. Elli bin Osmanlı süvarisi ve oniki bin piyadesi Venedik ordularını çabucak ezmiştir[85]. Venediğin Arnavut müttefiki Yorgo Kastriota —İskender bey de denilmektedir— öldürülmüş, Khalkis düşmüş, Ağrıboz adası terkedilmiştir. Osmanlı donanması 1475'te sonuncu Ceneviz menzillerini —Kırım'da Kefe, Azak denizi üzerinde Tana— ele geçirmiştir. II. Mehmed İşkodra'yı almış ve Kırım üzerinde vesayet ilân etmiştir[85]. Tükenen Venedik barış istemiş ve 25 Ocak 1479'da bir antlaşma imzalanmıştır —San Marco günü, en büyük aşağılanma—, bunun hükümlerine göre *Doge* İşkodra'nın, Kroja'nın, Limni'nin ve Ağrıboz'un Türklere geçtiğini kabul etmektedir; *Doge* bunun dışında yüz bin düka ve Osmanlı imparatorluğunda ticaret yapabilmek için yıllık olarak on bin düka ödemeyi üstlenmektedir[85].

Modernliğin büyüsüne kapılan padişah bu zaferle yetinmemektedir. Bizzat İtalya'ya adım atmak istemektedir. Ordusu 1480 Temmuzunda, Napoli krallığındaki Otranto'ya çıkartma yapmış ve Venediklilerin hiçbir tepki göstermedikleri üzere, binlerce Napoli uyruğunu katletmiştir. Lorenzo de Medici de buna sesini çıkartmamıştır: papa ve Pazzilerin tehtidi altında olduğu için, padişahın onu Roma'ya ve Napoli'ye karşı desteklemesinin pazarlığını yapmaktadır —ve bunu elde etmektedir—. Hatta Lorenzo'nun resmi heykeltraşı Bertoldo II. Mehmed'in anasına bir madalya oymuştur. Osmanlı ordusu aynı yıl Kudüs Saint-Jean tarikatının elindeki Rodos karşısında başarısızlığa uğramıştır.

Fakat II. Mehmed 4 Mayıs 1481'de Anadolu'da sefere çıkmak üzereyken ölmüştür. Onun kaybı, Türk ordularının Batı'daki tutkularına bir son vermiştir[85]. Tahta kimin çıkacağı belirsizdir. İki oğlu Bayezid ve Cem —padişahın tahtı bırakmak istediği küçüğü— tahtı için mücadele etmektedirler. Büyük oğul babasının ölümünden on beş gün sonra İstanbul'a girmiş, kardeşi Kahire'ye kaçmıştır. Bayezid Rodos'taki hıristiyanlara Cem'i yakalamaları ve hapiste tutmaları için ödeme yapmıştır. Bunun karşılığında onlara saldırmama yükümlülüğü altına girmektedir. Bayezid Otranto'yu Napoli kralı Ferrante'ye geri vermiş ve Venedik'le yeni bir barış antlaşması imzalamıştır[85]. 1483'te Memlûklara ve Balkanlara yönelmiş, Hersek ile Karadeniz kıyısındaki iki Moldav prensliği olan Kilia ve Akkerman'ı almıştır. Bu deniz artık Türktür[85].

O sıralarda onları koruyabilecek yegâne kent devleti Venedik olduğu için, Akdeniz'in bütün küçük hükümdarları —örneğin Kıbrıs kraliçesi Catherine Cornaro gibi— onun koruması altına girmişlerdir. Papa VIII. Innocentius, Mathias Corvinus'un da katılmasıyla Türklere karşı bir Haçlı seferi fikrini yeniden ısıtmaktadır. Cem, çarpışma halinde koz olarak kullanılmak üzere Roma'ya aktarılmıştır. Mathias Corvinus ölmüştür. Artık kimsenin Haçlı seferinden çıkarı yoktur. Osmanlı yönetimi 30 Kasım 1490'da Roma ve Venediğe saldırmayacağını yeniden teyid etmiş ve papaya Cem'in masraflarını karşılamaya razı olduğunu bildirmiştir. Rahat soluk alınmaktadır. Osmanlı imparatorluğu kendini Avrupa'ya kabul ettirmiştir.

1492'nin şafağında, üçte ikisi Bulgar, Sırp, Arnavut, Ulah, Slav, Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşan yedi milyonluk nüfusuyla Osmanlı devleti saygı duyulması gereken bir konuma gelmiştir "Oryantalizm" İtalya'yı istila etmekte ve Carpaccio Kudüs'ü Avrupa'dan hiçbir zaman olmadığı kadar uzak "oryantal" bir kent olarak resmetmektedir[16]. Ters yönde ise, bazı İtalyan mühendisler İstanbul'a çalışmaya gitmekte ve İtalyancayı anlayan ve Toskana'yı beğenen Bayezid, Leonardo da Vinci'yle mektuplaşmaktadır. Baskın çıkacak olan işte bu harekettir.

Batı Avrupa yeminli düşmanlarına varana kadar harkesi büyülemektedir.

Yönetmek

Ancak bu Avrupa'nın henüz en küçük bir siyasal birliği bile yoktur. Bazılarına göre kelimenin kendisi bile, "Batı" anlamına gelen

Akadça *erepu* kökünden türemiştir[137]. Diğer bazılarına göre ise, Doğu Akdeniz'in Asya kıyısından olan bir prensesin adı olarak Yunan mitolojisinden gelmektedir. Romalılar tarafından Galya ve Britanya adalarına doğru genişletilen Avrupa kavramı, Orta Çağda hâlâ Germanya ve Macaristan'a doğru genişlemektedir[137]. Eşanlamlı bir kavram olan "Batı" IX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Tarihçi Nithard 838'de Karolenj imparatorluğunu *"Tota Occidentalis Europa"*[137] olarak tasvir etmektedir. Bundan sonra *Occidens* ve *Europa* giderek, papanın ve imparatorun denetimini ele geçirmek için mücadele ettikleri *Christianitas* geçmiştir; bu terim kendini hiç kuşku yoktur ki düşmanlarına göre tanımlamaktadır: İspanya, Sicilya ve Türkiye müslümanları, Polonya ve İskandinavya putataparları[47].

Avrupa "Batı"ya ve "Hrıstiyanlık"a sahip çıkmaya ve kökenlerini yalnızca kendinde bulmaya ara vermeyecektir.

"Avrupa" kelimesi yavaş yavaş yaygınlaşmıştır: Dante'nin eserinde bir düzine kere görülmektedir; XIV. yüzyılda Jordan de Séverac Hind halkının ona "birgün gelecek, Avrupalılar dünyayı fethedecekler"[137] dediğini yazmaktadır. Dönemin bir allegorisinde Avrupa "başı İspanya, kalbi Fransa, karnı Germanya, kolları İtalya ve İngiltere olan, geniş entarisinin belli belirsiz büzgüleri arasında Rus ovalarının bulanık ufkuyla birlikte, başı taçlı bir Bakire'nin çizgileri" altında temsil edilmiştir[127]. XI. Louis'nin saltanatı döneminde Philippe de Commynes şöyle yazmaktadır: "Tanrı Avrupa'yı öylesine düzenlemiştir ki, her devletin yanı başında, onun geleneksel bir düşmanı olmuştur"[33].

Avrupa o tarihlerde iki çelişkili düş —*kıtasal birliği*'ne (dinsel ve siyasal), *ulusal çeşitliliği*'ne (etnik ve kültürel) ilişkin düşler— arasında bölünmüş, inanılmaz karmaşıklıkta siyasal bir bütündür.

1492'de çeşitlilik, beş yüzyıl için üste gelecektir.

Ancak bu en aşikâr varsayım değildir. Latince hukuğun resmi dili olarak kalmaktadır; papa ve imparator, onları doğrudan veya dolaylı olarak seçen hükümdarların yetkilerini göçertmeleri sayesinde birleşik olduğu söylenilen kıtanın denetimini ele geçirmek için mücadele etmektedirler.

Skolastiğin hoş kurgusu. Batı Avrupa gerçekte daha şimdiden birbirleriyle sürekli savaş halinde olan kent ve ulusların bir mozayiğidir: İngiltere-Fransa, Portekiz-Aragon, Germen-Slav, Fransa-Burgonya... savaşları. Bir köy, bir hakaret, bir miras, bir evlilik uğruna veya zevk için çarpışılmaktadır. *Diplomasi* bu çatışmaların maliyetini düşürmek üzere, dengesiz ve narin ilk adımlarını at-

makta ve onunla birlikte, kelimenin modern anlamında *siyaset* de aynı yolu tutmaktadır.

Demek ki 1492 Avrupa'sını anlamak, geçmiş elli yılının tarihinin hanedan karmaşaları ve ölümcül koflukları içindeki ayrıntılarına girmeyi gerektirmektedir. Bu çaba boşuna değildir, çünkü bu olaylar bugünün jeopolitiğini biçimlendirmişlerdir.

Coğrafya ve nüfus açısından en büyük güç büyük bir farkla Fransa'dır. Fakat ne ekonominin sürükleyicisi —bu sürükleyici daha kuzeydeki Flandre'da yer almaktadır—, ne siyasetin sürükleyicisidir —bu da daha güneyde, İtalya'dadır—. Fakat tam da İtalya'da *devletçi* bir model icad edilirken, tam bu anda *ülkesel* bir modeli dayatan o olmaktadır.

Yalnızca on milyon nüfusa sahip olan İtalyan yarımadası, siyasetin başlıca yeridir. Burada —başka hiçbir ülkede değil— ekonomik güçler siyasal güçlerin hizmetindedirler. Servet peşindeki bütün muhteris hükümdarlar buraya —başka hiçbir yere değil— hücum etmektedirler. Modern savaş, devlet ve uluslararası ilişki yasaları burada —başka hiçbir yerde değil— icad edilmektedir. "İtalyan kimliği" yoktur: kentler çoğu zaman birbirlerine karşı, diğer bazılarıyla ve hatta bazen bir komşunun tutkularına set çekmek üzere, hıristiyan olmasalar bile, yabancılarla da ittifak yapmaktadırlar.

O çağın iki gözlemcisi onları yargılamıştır. Niccolo Machiavelli 1513'te *Hükümdar* 'da şöyle yazacaktır: "Bizim İtalyan hükümdarlarımız dağların ötesindeki savaşların deneyine maruz kalmadan önce, bir hükümdarın çalışma odasında keskin bir cevap kaleme almakla, güzel bir mektup yazmakla, konuşmalarında incelik ve hazırcevaplık göstermekle, bir tezgâh kurmakla, altın ve incilerle süslenmekle ve eşsiz bir ihtişam içinde uyumakla ve ziyafet çekmekle yetinebileceklerini düşünmekteydiler. Çevresine sefihleri doldurarak ve aylaklık içinde kokuşmuş bir hayat sürdürerek, uyruklarını doymak bilmez ve tepeden bakar bir şekilde yönetmekte, askeri rütbeleri tek kıstasın kayırmacılık olduğu bir şekilde dağıtmakta, onlara doğru yolu gösteren herkim olursa olsun onu değersiz kılmakta ve en küçük sözlerinin bile hakaret kabul edilmesi gerektiğini iddia etmekteydiler. Bu talihsizler, onlara saldıracak her düşmana av olmaya hazırlandıklarını farketmiyorlardı"[79].

Dönemin diğer büyük İtalyan gözlemcisi olan Floransalı Francesco Guicciardini *İtalya Tarihi* adlı kitabında[60] şöyle kaydetmektedir: "İtalya hiçbir zaman bu kutlu bin dört yüz doksan yılında ve onu önceleyen ve izleyen yıllarda olduğu kadar refah içinde gö-

zükmedi ve kendini bu kadar istenilen bir konumda bulmadı. Barış ve sükûnetten yararlanmaktaydı...; hangisi olursa olsun bir imparatorluğa değil de, kendi kendine tabiydi ve çok kalabalık nüfusu ve mal ile servet bolluğu vardı. Bunun dışında çok sayıda hükümdarın ihtişamıyla, birçok soylunun ve güzel kentin parlaklığıyla, dinin tahtı ve yüceliğiyle bezenmiş durumdaydı; kamusal alandaki mükemmel yöneticiler ve tüm disiplinlerdeki çok değerli beyinlerden yana hiçbir sıkıntısı yoktu ve kendini bütün sanatlara vermekte ve bu alanda parlamaktaydı"[60].

Aslında çelişkili olan bu tasvirlerin her ikisi de doğrudur. Machiavelli'nin tasvir ettiği İtalyan hükümdarlarının yüzeyselliği, yarımadanın Guicciardini'nin işaret ettiği üzere tüm tamahkârlıkları tahrik etmesini engellememektedir.

O sıralarda piyasalara egemen olan Venedik cumhuriyeti, Türklerle olan ilişkileri saplantı haline getirdiğinden ötürü, yarımadanın ve katanın geri kalanıyla az ilgilenmektedir. Milano, Floransa, Mantova, Lucca, Siena bağımsız kentlerinin hepsi de bir hükümdara ve bir muhalefete sahiptir ve hepsi karşılıklı tutkular beslemekte ve ittifaklarını kurmaktadırlar. Napoli krallığı ve Papalık Devletleri de kendi iktidarlarına ve kendi düşlerine sahiptirler.

İki blok, iki koalisyon örgütlenmektedir: Venediğin etrafında Napoli'yle; Floransa'nın etrafında Milano ve Siena'yla.

Modern devlet bu hükümdarların saraylarında doğmakta; propaganda, diploması, yönetim aygıtı buralarda icad edilmektedirler. Bunlardan herbiri yüzlerce, bazen binlerce kişiyi barındırmaktadır; buralarda yöneticiler, danışmanlar, sanatçılar, yazarlar, rahipler bulunmaktadır; sivil iktidar buralarda kilise iktidarına karşı sürekli olarak alan kazanmaktadır. Vergi basıncı buralarda artmaktadır. Muamele vergisi ve kamu mahasebesi buralarda icad edilmektedir[131]. Hükümdarlar savaşlarını yürütebilmek için *paralı askerler* 'den yararlanmakta ve *condottieri* ile sözleşme yapmaktadırlar. Machiavelli şöyle yazmaktadır: "*Condottieri* çok mükemmel savaş adamlarıdır; eğer böyleyseler buna bel bağlamamalısın, çünkü ya efendileri olan seni batırarak, ya da senin niyetinde olmayanları yok ederek kendilerini büyütmeye çalışacaklardır; ama eğer komutanları yeteneksizse, bu da senin kaybetmene yol açacaktır"[79]. Lodi barış antlaşmasından sonra İtalya bir iç barış dönemine girdiğinde, bunlardan çok azı Türklerle savaşmak üzere Balkanlara gitmeyi kabul etmiş, çoğu malikânelere yerleşmeyi tercih etmiştir[131].

Her kentin kendi özelliği vardır. Ticari ekonominin gerileme halindeki kalbi olan Venedik, burası onu artık hiç ilgilendirmese

de, yarımadanın en büyük gücüdür. Örgütlenmesi çok özeldir: tamamen laik bir devlettir, *Doge* veya senatör oğlu olsa bile hiçbir rahip devlet görevlerine girememektedir. İktidar teoride Halk Meclisi'nden kaynaklanmaktadır[71]. Gerçekte bir oligarşi, yargıçları atayan, yasaları koyan, cezaları saptayan ve elçilerin ödevlerine varana kadar bütün hükümleri belirleyen gerçek bir siyasal iktidar merkezi olan, dört yüz üyeli (1323'ten itibaren ırsi) Büyük Meclis'i tekeline almıştır[6]. Demek ki siyasal iktidarın ve yönetim aygıtının tüm çarkları yüz kadar aile tarafından denetlenmektedir. Bunun da üstünde sırasıyla öncelikli hale gelen Kırklar Meclisi ve Senato bulunmaktadır[71]. Daha sonra, bir yıl için seçilen ve iki kez daha seçilme hakkı bulunan altı üyeli ve kendi seçtiği *Doge*'nin meclis kararlarına uymasını gözeten *Doge*lik Meclisi yer almaktadır. Bu kurul *Doge* ve Kırklar Meclisi'nin üç temsilcisiyle birlikte toplanmakta, hepsi birden *Signoria* adını almaktadır[71]. İşlevi Venediğin Bizans'a ait olduğu zamana kadar geri giden *Doge* ömür boyu seçilmekte ve mutlak bir iktidar kullanmaktadır[71]. 1454'teki Lodi antlaşmasından sonra Venedik tamamen Doğu'daki şebekelerini korumaya yönelmiş, bu tutum Ferrara'nın denetimi için papayla yeni bir savaşa girıştiği 1482'ye kadar sürmüştür. Ağabeyi Marco'nun yerine geçen *Doge* Agostino Barbarigo 1491'de bütün komşularıyla barış yapmış olmaktan ötürü övünebilirdi. Ferrara ve Napoli, Milano ve Türkler.

Venediğin ekonomik gücü varsa, Floransa da siyasal şan ve prestijden yararlanmaktadır. Lâkabı Nikrisli olan Pietro de Medici'nin 2-3 Aralık 1469'da ölmesiyle, yerine yirmi yaşındaki oğlu Lorenzo geçmiş ve kardeşi Guiliano da onun yardımcısı olmuştur; Lorenzo giderek "İtalyan siyaset terazisinin ibresi"[60] haline gelmiştir, onun hakkında yazan Guicciardini'ye göre "Adı bütün İtalya'da büyüktü ve kamusal alandaki tüm otoritesi kanıtlanmıştı. İtalyan devletlerinden birinin aşırı güç sahibi olmasının Floransa cumhuriyeti ve bizzat kendi için tehlikeli olduğunun bilincinde olarak, hemen varolan dengeyi korumak üzere etkin müdahalede bulunmaktaydı"[60].

Bunda başarılı olmuştur. Lorenzo yirmi yıl boyunca Prato ve Volterra isyanlarını bastırmış; Yüzler Meclisini temizlemiş, bir Büyük Meclis kurmuş sırasıyla Napoli, Siena, Milano ve Venedik'le zıtlaşmış, papanın tezgâhladığı Pazzi fesadını 1478'de ezmiştir —Guiliano bu olayda ölmüştür—. Türklerin 1481'de Otranto'ya saldırmaları düşmanlarının çark etmelerine yol açmış ve onun, bir dominiken rahibinin San Marco kilisesinin ayin eşyaları odasında Lorenzo'nun, papanın ve Napoli kralının yakında öleceklerini ilân

ettiği 1491 *Carême* yortusuna kadar kenti dengede tutmasına yardım etmiştir. Savonarola adındaki bu rahip 1491 yazında San Marco başrahibi olarak atanmıştır. Lorenzo tıpkı gücünün mali temeli olan kumpanyasının iflasın eşiğine gelecek kadar zayıfladığı gibi, bedenen zayıflamaktadır.

Fakat Floransa'nın şanı ve Venediğin gücü tehlike dışıdır. Gerçekte İtalyan siyaset hayatı, aynı zamanda hem zengin, hem de zayıf olan diğer iki devlet için pusuya yatmış olan tamahkârlıkların etrafında dönmektedir: Milano ve Napoli.

Biri diğerinin iştahını kabartmaktadır. Ve Fransa kralı her ikisine birden göz dikmiştir. Milano o sıralarda Cenova'ya varana kadar Lombardiya'ya egemendir. 1277'den beri Viscontiler tarafından yönetilen kent, 1450'de Fransa ve Floransa tarafından korunan Francesco Maria Sforza adında bir *condottiere* tarafından zaptedilmiştir; bu adamın Caleazzo Maria adındaki oğlunun 26 Aralık 1476'da öldürülmesi, dört yıl süren bir karışıklığa yol açmıştır. "Magrepli" denilen kardeşi Ludovico, Napoli kralı Ferrante'nin yardımıyla, aradan çıkan bir diktatörü devirmiş ve Galleazzo Maria'nın dulunun —Commynes onun hakkında "küçük akıllı kadın" demektedir— iktidarı meşru mirasçı olan oğlu Gian Galeazzo'ya vermesini önlemiştir. Magrepli kendini yeğeninin vasisi yaptırtmış, onu Napoli kralının Isabella adlı torunuyla evlendirmiş, sonra da uzaklaştırmıştır. Magrepli VIII. Charles'in yardımıyla Milano'nun efendisi olmuştur. Fakat Gian Galeazzo ve Isabella taraf değiştiren Napoli'den tahtı geri alma girişiminde bulunmuşlardır; Magrepli birçok Napolili prensin de suç ortaklığıyla Ferrante'ye karşı bir sürü komplo düzenlemiştir. Bunlar başarısızlığa uğramış, Ferrante bunlara girişenleri idam ettirmiştir. Biri Fransa'nın ve Floransa'nın, diğeri de papanın ve İspanya'nın müttefiki olan, yarımadanın en ucundaki iki devlet arasındaki bu vahşi rekabet, Avrupa'nın o dönem siyasal tarihinin büyük bir bölümünü belirlemektedir. Çünkü Napoli kadar Milano da bütün fethe yönelik iştahların hedefidir.

Herhalde Avrupa'nın en büyük kenti olan ve o zamana kadar Anjoululara ait olan Napoli, 1442'de miras yoluyla Aragon kralı V. Alfonso'ya geçmiştir. Kent zengindir: İtalya'nın tüm güneyini, Tiren denizinin iki büyük adası olan Sardinya ve Sicilya'yı denetim altında tutmaktadır. Burası Doğu yolları üzerinde stratejik bir noktadır. İspanyol egemenliği önceleri gerçek bir işgâl olmuştur. V. Alfonso 1458'de ölünce Napoli, onun piçlerinden biri olan Ferrante'ye geçmiş, bu arada Aragon tacı kardeşi II. Juan'a geri dönmüştür. Ferrante'yi kral olarak kabul etmeyi reddeden Napolili baronlar,

kral René d'Anjou'nun oğullarından biri olan Jean'a taç giydirmeyi istemişlerdir. O sıralarda Cenova'da sürgünde olan bu gözden düşmüş prens 1459'da Napoli'ye gelmiştir. Fakat Ferrante Milano ve Roma'nın yardımıyla onu 1464'te yenmiştir. Yirmi yıllık nisbi barıştan ve Milano'nun onu devirmek üzere tezgâhladığı bir sürü komplodan sonra, Ferrante 1482'de Roma'yla olan karanlık bir sınır savaşına göğüs germek zorunda kalmıştır. *Condottiere* Orsini Napolileri 1482'de Campo Norte'da papanın hesabına yenmiştir. 1485'te Cenovalı yeni papa, Milano'dan ve Fransa kralından[16] yardım alan bazı Napolili baronlar, bu kez Muhteşem Lorenzo tarafından desteklenen Ferrante'yi devirmeyi bir kez daha denemişlerdir. Savaş kısa sürmüş; Aragon kralı Ferdinando'nun arabuluculuğuyla 11 Ağustos 1486'da imzalanan barış antlaşmasının hükümlerine göre Ferrante papaya bir haraç ödemek durumunda kalmıştır. Ferrante bunu reddetmiş ve savaş yeniden başlamıştır; bu kez prestijli Muhteşem Lorenzo'dan araya girmesi istenmektedir. Arabuluculuğu 1492'de sonuca ulaşacaktır. Fakat Napoli Avrupa'nın en büyük karasal ve askeri gücü olan, taht üzerinde hak iddia eden Fransa tarafından tehtid edilmeye devam etmektedir.

Avrupa'nın imparatorluktan sonra en büyüğü olan Fransız mekânı, hâlâ Verdun antlaşması tarafından belirlenmiş olanıdır. XI. Louis'nun, VII. Charles'ın 1461'de ölmesi üzerine miras aldığı topraklar yaklaşık dört yüz yirmi beş bin kilometre karedir. Bu ülkenin dili —kançılarya belgelerinde yavaş yavaş Latincenin yerine geçmektedir— ülkenin birliğini oluşturmaya başlamıştır[74]. Rhône, Saône, Meuse ve Escaut nehirlerini onun sınırlarını belirlemektedirler; Brötanya, Provence, Lorraine bağımsızdır, Calais İngilizdir.

XI. Louis tahta çıkar çıkmaz Berry'yi almış, Roussillon ve Marsilya'yı Aragon kralı Juan'dan kopartmış, kral René'nin vasiyetnamesine göre Anjou hanedanının bütün varlıklarıyla birlikte kendine miras kaldığını iddia ettiği Napoli ve Kudüs'e sahip çıkmıştır.

Bu onyıllar esnasında Fransız tarihi, ticari ekonominin iki "kalbi" olan Flandre ve İtalya'ya yönelik bu saldırgan ve ıskalanan ilişki içinde oynanacaktır. XI. Louis Flandre'da başarısız olacak; oğlu VIII. Charles İtalya'da başarısızlığa uğrayacaktır. Çünkü ülkenin kuzeydoğu kanadında o sıralarda müthiş bir güç olan Burgonya vardır. Fransa bu çifte bozguna rağmen, Avrupa'yı artık prenslik değil de ulus, kent değil de devlet terimleri içinde düşünmeye zorlamaya devam edecektir. Fransa, halkları bir dilin çevresinde ve ortak sınırların çerçevesi içinde karıştıran ilk pota olacaktır.

Burgonya o sıralarda Fransa kralının kâbusudur. Nitekim dü-

kalık, düke tabi kılınmış kentlerin birliği olan konfederal bir Avrupa ülküsünü maddileştirmekte, bu da Fransa krallarının ulusal ihtiraslarını hiç mertebesine indirme tehtidini taşımaktadır. İngiltere'nin, Savua'nın, Brötanya'nın, Venediğin ve Milano'nun destekleriyle güçlenen Dijon'daki dükler, İspanya'da Isabella'nın, Fransa'da da Louis'nin düşündüğü biçimiyle ulusal bir devlete karşı çıkmaktadırlar. Yakın tarihlerde ortaya çıkan dükalık, 1361'de İyi Jean tarafından oğlu Gözüpek Philippe'e verilmiş, sonra torunu Korkusuz Jean tarafından pekiştirilerek, becerikli evlilikler sayesinde Liège'e kadar genişlemiştir. Dük İyi Philippe 1460'a doğru Amsterdam'dan Nevers'e kadar, parçalardan oluşan bir toprağa hükmetmektedir; fetihlerin ve Haçlı seferlerinin düşünü kurmaktadır. İyi Philippe'le Portekiz prensesi Isabella'nın evliliklerinden doğan, Yavuz denilen oğlu Charles 1465'ten itibaren Burgonya'sını ve Flandre'ını tek bir krallık halinde birleştirmenin, hatta imparator olmanın, "Batı'nın ve İstanbul'un imparatoruk tacı" adını verdiği şeyi başına koymanın hayalini kurmaktadır. Charles hemen komşularına saldırmaya girişmiştir. 1467'de XI. Louis'yi, düke karşı isyan eden Liègeli müttefiklerini terketmeye ikna etmiş ve onları yenmiştir. Artık insafına kalmış olan Fransa kralıyla karşılaştığı Péranne'da, onun kaçmasına izin vermiştir: Commynes "çamura bulanan tilki kurdun ininden kurtuldu"[33] diye yazacaktır. XI. Louis bunu unutmayacak ve intikamını hazırlarken, bu durumdan gücünü toparlamak üzere bilgece yararlanacaktır.

Yavuz Charles Burgonya'yı Avrupa'nın merkezine sürekli olarak yerleştirmek için gereken bütün kozların elinde olduğunu düşünmektedir. Ama başarısız olacaktır: hiçbir fatihin ayak direyen Avrupa'yı birleştirme olanağı yoktur. Ama gene de kartlarını açık oynamıştır. 30 Eylül 1473'te Trèves'de imparator II. Friedrich'e, günü geldiğinde onun ardından aday olacağını ve müttefiki İngiltere kralı IV. Edward'ın ona, Calais'ye henüz yerleşmiş olan yirmi üç bin kişilik ordusuyla yardım edeceğini bildirmiştir. Korkuya kapılan imparator Almanya prenslerini, Alsace kentlerini, İsviçre kantonlarını —Daha şimdiden bir konfederasyon halinde biraraya gelmişlerdir— ve Lorraine dükünü toplamıştır. Bunlar muhterise karşı liga kurmuşlardır. Brötanya dükünün Burgonya dükünü desteklediğini haber alan Fransa kralı —30 Nisanda Avignon ve papaların eski sarayını işgâl etmiştir— Temmuz 1475'te bu koalisyona katılmıştır[33].

Charles, Lorraine dükünün terketmek zorunda kaldığı Nancy'yi almıştır. Ama Renanya'daki Neuss'ün kuşatılması sırasın-

da, kendininkinden çok güçlü olan imparatorluk orduları karşısında batağa saplanmıştır[33]. XI. Louis Burgonya'ya, sonra da Picardie ve Franche-Compté'ye girmiştir. Sonuncu darbe: İngiltere 29 Ağustos 1475'te ayrı bir barış yapmıştır; İngilizler savaş masraflarının ödenmesi ve yıllık bir harç karşılığında Burgonya ittifakından ve Fransa tacı üzerindeki tüm iddialarından vazgeçmektedirler. Fransa kralı aynı yıl Senlis'de Brötanya düküyle barış antlaşması yapmıştır. Yavuz Charles soyutlanmıştır.

Fakat ertesi yıl, 1476'da gene müthiş bir darbe indirmeyi başarmıştır: o sırada on dokuz yaşında olan ve önce Aragonlu Ferdinando'nun, sonra da kral René'nin torunu Calabrialı Nicolas'nın kur yaptıkları kızı Marie'yi imparatorun oğlu Maximilien von Habsburg'la sözlemiştir. Charles bu evlilik yoluyla birgün Romalılar kralı ve hatta daha sonra imparator ünvanını elde etmeyi düşünmektedir. Fakat çok geçtir: XI. Louis'nin ve İsviçrelilerin yardımını alan Lorraine dükü dükalığını yeniden fethe girişmiş ve Charles'ın bulunduğu Nancy'yi kuşatmıştır. Charles 5 Ocak 1477'de öldürülmüş; orduları bozguna uğratılmıştır. Lotharingiya krallığı dünyası sönmüşe benzemektedir. Aslında can çekişme halinde de olsa, 1492'ye kadar daha on beş yıl sürecektir.

Çünkü Burgonya "kuruntusu" Yavuz'un ölümünden sonra bile İtalyan kentleri ve Avrupa'nın geri kalanı üzerinde önemli bir prestije sahip olmaktadır: Avrupa'nın kibarlığı, mobilyaları, vazoları, halıları, şenlikleri Charles'ın Burgonya'sına çok şey borçludur[16].

Dükün ölümünde, XI. Louis de garip bir şekilde, onun mağlup hasmını küçümseyerek yaptığı hatanın aynını yapmıştır. XI. Louis babasının ölümünden altı ay sonra Marie de Bourgogne'la evlenen Avusturyalı Maximilien'in küçümseyerek Flandre'a saldırmıştır. Philippe de Commynes Maximilien'in bunun üzerine, karısının mirasını Fransız iddialarına karşı nasıl inatla savunduğunu anlatmaktadır. Maximilien başlangıçta Burgonya uyrukları tarafından pek kabul edilmemiştir. örneğin Gand imparatorluk vesayeti altına girmeyi reddederek isyan etmiş ve Marie'yi 1477'de tüm iktidarından mahrum ederek, ondan "berideki büyük ayrıcalığı"nı kopartmıştır[74]. XI. Louis bunun üzerine Artois ve Hainaut'ya yönelmiştir. Herşey tamamına ermişe benzemektedir. Ama o sıralarda garip bir tersine dönüş ortaya çıkmıştır. Gandlılar 1479'da Fransız egemenliğine karşı çıkarak, Marie'ye, Maximilien'e ve bu çiftin çocukları Marguerite ve Yakışıklı Philippe'e sadık olduklarını ilân etmişlerdir. Flandre'daki Fransız istilası durdurulmuştur.

Ama XI. Louis krallığını büyütmeye devam etmektedir; 1481'de Armagnac mirası; ertesi yıl Provence ve Anjou. 1482'de Arras'da, henüz üç yaşında olan kızını, Fransa kralının oğlu, geleceğin VIII. Charles'ı olacak, henüz onbir yaşındaki veliahda vermeye söz veren Maximilien'le barış yapmıştır. Maximilien ona drahoma olarak Picardie, Boulonnais, Franche-Compté, Artois, Mâconnais ve Charolais'yi bırakmaktadır. Burgonyalı yerleştiği Alçak Ülkeleri korumaktadır. Fransa böylece Flandre'ı ilhak etmeyi ummaktadır. üç ay sonra, Mart 1482'de Marie de Bourgogne attan düşerek ölünce, yirmi dokuz yaşında dul kalan Maximilien naip ve oğlu Yakışıklı Philippe'in vasisi olmuştur. Fransa veliahtının nişanlısı olan üç yaşındaki kızı Marguerite'i XI. Louis'nin sarayına, burada yaşaması için göndermiştir. Kız burada sekiz yıl kalacaktır.

Burgonya yaşamaya devam ediyora benzemektedir; Flandre Capet ekseni içindedir. Eski Burgonya valisi Jean de Baudricourt Nisan 1483'te, XI. Louis tarafından tüm taşra yönetim unsurlarını azlederek, yerlerine başka illerden gelme başka kişileri geçirmesi için Aix'e gönderilmiştir. Fransa şimdi Boulogne'dan Marsilya'ya kadar yayılmaktadır.

XI. Louis Ağustos 1483'te Pessis-lès-Tours'da öldüğünde Fransa oluşmuş durumdadır. Geriye Brötanya'nın ve hemen hemen ele geçirilmiş olan Flandre'ın ilhakı kalmıştır. Ama veliaht sadece onüç yaşındadır ve Commynes kralın ölürken kuzeni Orléans dükünün naip olmayı beklemesine karşılık, krallığın işlerini nasıl kızı Dame de Beaujeu, Anne de France'a —onu "bu krallıktaki en az çılgın kadın" olarak kabul etmekteydi, "çünkü bilge olanı hiç yoktu"[33]— emanet ettiğini anlatmaktadır[33]. Anne ve kocası Bourbon dükü iktidarlarını Kodamanlara karşı oturtabilmek için hemen *Etats Généraux* 'yu toplamışlardır —"*généraux* (genel) sözü ilk kez kullanılmaktadır—. Tüccar kenti olduğu için seçilen Tours'un başpiskoposluğunun büyük salonunda, 15 Ocak 1484'te üç tabakaya mensup olan ve kâhyalıklar ile kentler tarafından seçilen iki yüz elli mebus toplanmıştır. Henüz bağımsız olan Brötanya gözlemci temsilciler yollamıştır. Flandre temsil edilmemiştir[74]. Altı bölge bürosu ortak şikâyetleri tek bir defter içinde, altı genel başlık altında birleştirmiştir: Kilise, Soyluluk, Avam, Adalet, Ticaret ve Meclis. Anne de Beaujau genç veliahtın da hazır bulunduğu halde, burada mebusları kabul etmiştir. Örflerin, iç ticaret serbestilerinin kaleme alınması ve vergilerin indirilmesi tartışılmaktadır. eski Burgonya ordu komutanı, eyaletinin fethinden sonra Fransa'yla işbirliği yapan Philippe Pot kralın uyrukları tarafından seçilmesi ilkesini ge-

tirmiş ve *"halk" egemenliği* talep etmiştir: "Devlet kamu şeyidir; egemenlik ancak halk sayesinde varolan hükümdarlara ait değildir... *Halk olarak krallıkta oturanların tümünü adlandırıyorum*"[74] demiştir. Irklara değil de, toprağa bağlı olarak oluşturulmuş Fransız ulusallık kavramını haber veren güzel formül.

*Etats Généraux*Louis d'Orléans'ın zararına olmak üzere, "halk"ı hükümdarlara karşı oynayarak biçme vergisinin üçte iki düşürülmesine, meclisin düzenli toplanmasına karar vererek kral Meclisini kendi keyiflerine göre oluşturarak ve mebus maaşlarını askıya alarak, Bourbonların otoritesinin güçlendirilmesi sonucuna varmışlardır. Fakat ne Bourbonlar, ne de Charles söz vermelerine rağmen *Etats Généraux*'yu bir daha toplantıya çağırmayacaklardır.

Bozgunlarından ötürü öfkelenen prensler komplo girişimlerini artırmışlardır: Jean de Dunois, Louis d'Oréans ve Brötanya dükü 23 Kasım 1484'te genç kralı Bourbonların vesayetinden kurtarma girişiminde bulunmuşlardır. Boşuna: hatta Louis d'Orléans 12 Mart 1485'te Evreux'de naibeyle bir barış antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır; Bröton senyörler 9 Ağustosta aynı şeyi yapmışlar, ama silahlarını bırakmamışlardır. 14 Ocak 1487'de Paris'te VIII. Charles'ı kaçırmayı hedefleyen bir komplo ortaya çıkartılmıştır; fesatçılardan ikisi olan Rouen başpiskoposu Georges d'Amboise ile Philippe de Commynes tutuklanmışlardır; Louis d'Orléans Nantes'a sığınmıştır. Bunun üzerine "Çılgın Savaş" denilen şey başlamıştır[74].

Şubat 1486'da Frankfurt diyeti tarafından Romalılar kralı seçilen Maximilien, Brötanya dükü II. François'yla ve Fransa krallığının bazı diğer büyük senyörleriyle (Albret *sire*'i, Charles d'Orléans, Angoulème kontu), aslında kızının nişanlısı olan krala karşı ittifak yapmıştır. Anne ve Charles'ın yönetimindeki Fransız ordusu, Bayonne'dan Pathenay'ye kadar olan batı bölgesine birkaç ay içinde diz çöktürtmüştür. VIII. Charles Guyenne'i yeniden fethettikten sonra, 9 Mart 1487'de Bordeaux'ya girmiştir[74]. Angoulème kontunu Louise de Savoie ile evlendirmiştir, bu birleşmeden birgün I. François doğacaktır. Kral teslim olmayı reddeden Nantes'ın kuşatmasına 6 Nisanda son vermek zorunda kalmışsa da, Brötanya dükü ile müttefiki Maximilien'in orduları kralın topçusu ve paralı askerleri tarafından paramparça edilmiştir. Hatta Maximilien 1488'de Bruges'de, La Palice senyörünün komutasındaki Fransız birliklerine esir düşmüş, La Palice onu kendine yalvartmadan serbest bırakmıştır: dük nihayette Fransa kralının nişanlısının babasıdır! "Çılgın Savaş" 27 Temmuz 1488'de, Saint-Aubin-du-Comier çarpışmasının

bitiminde, Brötonların ve asi prenslerin bozgunuyla sona ermiştir. Louis d'Orléans Eylül 1488'de esir edilmiştir; aynı sırada Brötanya dükü II. François ölmüştür. 21 Ağustosta "meyva bahçesi" antlaşması denilen antlaşma imzalanmıştır, bu belge II. François'nın kızının Fransa kralının rızası olmadan evlenemeyeceğini hükme bağlamaktadır. Brötanya düşesinin kocası Fransa'nın bir düşmanı olmamalıdır ve artık tamamen güçlü olan VIII. Charles'ın bunu önlemeye olanakları vardır. Hatta papa VIII. Innocentius Ocak 1490'da ondan, dört yıldan beri borçlu olduğu haracı ödemeyen Napoli kralı Ferrante'ye bunu ödetmek konusunda yardım etmesini istemiştir. VIII. Charles ödül olarak, papanın Roma'ya iyice layık krallar için ayırdığı kılıç ve şeref takkesini almıştır.

O sıralarda çok sayıda prens Anne de Bretagne'la evlenmeyi istemektedir. Ama eğitimli ve inatçı olan bu prenses, dükalığının Fransa'ya karşı olan bağımsızlığını korumaya kararlıdır[74]. Bunu yapabilmek için, daha yeni imzalanmış olan Meyva Bahçesi antlaşmasının ihlali olarak, babasının düşündüğü şeyin uygulaması olarak, Marie de Bourgogne'dan dul kalan ve Fransa kralının nişanlısının babası olan Avusturyalı Maximilien'le evlenmeye karar vermiştir. Hiçbir şey yapamayan VIII. Charles'ın öfkesi. "Devletlerinde meşgûl olan" Romalılar kralı 19 Aralık 1490'da, Anne de Bretagne'ın yatağına çıplak bacağını sokan bir elçisini göndermiştir[74]. Evlilik tamamına ermiştir. Brötanya Avusturya hanedanının yörüngesine girmiştir. Öfkeye kapılan Fransızlar Anne'i, kocanın orada bulunmaması kadar, Meyva Bahçesi antlaşmasından da ötürü kuşkulu olan bu evliliği bozmaya zorlamak için Rennes'i kuşatmışlardır.

Bourbon düşesi Anne de Beaujeu Mayıs 1491'de bir kız doğurmuş ve siyasetten uzaklaşmıştır. VIII. Charles bunun üzerine iktidarı tamamen eline geçirmiştir. Kısa boylu, çirkin, içten pazarlıklı, hayalperest ve mistik, azizlerin yaşam öykülerine düşkün, Türklere karşı kendi komutasında yürütülecek bir Haçlı seferinin başlangıcı olarak gördüğü Napoli'nin fethini saplantı haline getirmiş bir kişi olan Charles, 28 Haziran 1491'de yeğeni Louis d'Orléans'ı, Anne de Beaujeu'nün onu üç yıldan beri hapis tuttuğu Bourges kalesinden kurtararak, onunla barışmıştır. Ayrıca Roussillon'u İspanya'ya ve Franche-Comté'yi imparatorluğa geri vermiştir. Ve Anne de Bretagne'ın Maximilien'le olan evliliğini iptal ettirmek üzere seyirlik bir darbe olarak, onunla doğrudan doğruya kendi evlenmeye —Brötanya'nın İngiltere ve İspanya'ya olan muazzam borçlarını da üstlenerek— ve böylece prenses Marguerite'le olan nişanını boz-

maya karar vermiş, Avusturyalı Maximilien'in kızını babasının evine geri göndermiştir. Anne de Bretagne güç karşısında boyun eğmek zorunda kalmış, 6 Aralık 1491'de Langeais'de Fransa kralıyla evlenmiştir[70]. Erkek yirmi, kız onbeş yaşındadır. Maximilien'in —hem geri gönderdiği nişanlısının babası, hem de karısının "kocası"dır— kralı Anne de Bretagne'ı kaçırmak ve iğfal etmekle suçlamasından çekinen Charles'ın ablası Anne de Beaaujeu sonuncu siyasal eylemi olarak, eğer gerekirse düşesin kendi iradesiyle Fransa kraliçesi olduğunu teyid etmeleri için, zifaf yatağının perdelerinin arkasına altı burjuva koymuştur[31]. Biri daha önceden diğerinin nişanlısının babasıyla evlenmiş olan dördüncü dereceden akrabalar arasında, bu bağları çözmek için gerekli papalık izinleri alınmadan yapılan garip evlilik! İzinler ancak 1492 başında gelecektir...

Bu sıçramalar Avrupa'nın başlıca krallığının, başlıca dükalık rakiplerinin üzerindeki zaferini sağlamaktadırlar. Fransa bundan sonra oluşum halindeki uluslara örnek olacaktır.

Ve o sıralarda esas olarak (eğer o dönemde Foix kontlarının yerine geçen Albret hanedanı tarafından yönetilen küçük Navarra ihmal edilecek olursa) üç özerk krallık halinde parçalanmış olan İberya yarımadasında:

Portekiz —bağımsızlığını İngiltere'nin desteği sayesinde korumayı bilmektedir— I. Pedro'nun piçi Joao'nun ve Aviz askeri Tarikatı üstadı azamının ardılları tarafından oluşturulan Aviz hanedanı tarafından yönetilmektedir. Joao'dan sonra, 1438-1481 arasında hüküm süren V. Alfonso, sonra onun onbeş yıl hüküm sürecek oğlu II. Joao gelmiştir. O da babası gibi bütün çabasını keşiflere tahsis edecektir.

Aragon 1412'den beri Trastamarelerin küçük evlad kolu olan Antequera ailesi tarafından yönetilmektedir. Krallık 1479'da Fransa tarafından tehtid edilince, II. Joao bundan on yıl önce halalarından birinin kızı olan ve Kastilya kraliçeliğine gelen yeğeni Isabella'yla evlenmiş olan II. Ferdinando'nun lehine tahttan çekilmiştir. II. Joao Sicilya'ya çekilmiş, kısa bir süre sonra da burada ölmüştür.

Kardeşi kral IV. Enrique'nin aleyhte olmasına rağmen Aragonlu yeğeniyle evlenmiş olan Isabella, ağabeyinin ölümü üzerine 1475'te Kastilya tahtına çıkmıştır. *"Beltraneja"* denilen yeğeni Juana'ın taraftarlarıyla çarpışmak zorunda kalmıştır. 1476'da günah çıkartıcısı Hernando de Talavera'nın yardımıyla, XIV. yüzyılın başında kurulmuş olan kent "kardeşlik örgütleri" örneğine göre yerel cezalar ve vergilerle finanse edilen *Santa Hermandad* adında bir milis gücü olan bir cins kentlerarası federasyon oluşturmuştur. Juana'yı

destekleyen Portekiz'e karşı, kocasıyla birlikte uzun bir mücadele yürütmüştür. Ferdinando 1479'da Kastilya'dan çok daha fakir olan Aragon'un kralı olmuştur, iki krallık federasyon kurmadan birleşmişlerdir. Galip gelen çift Portekiz'le barış imzalamıştır. Isabella ve Ferdinando, kronikçi Hernando de Pulgar'ın dediği gibi "iki bedende tek bir irade" haline gelmişlerdir[97]. Veraset intikali savaşı sona ermiştir. İki hükümdar kentleri krallık otoritesine tabi kılmak üzere Fransa örneğini izlemektedir: her kentin başına *corregidores* denilen krallık memurları atamakta, soyluları askeri tarikatların komutanlıklarından almakta, özel savaşları yasaklamakta, kaleleri yıkmaktadırlar[97]. Katolik Krallar 1482'den itibaren Kilise onda birlerinin üçte ikisini ele geçirmişler; piskoposlar atamışlar ve Kastilya piskoposlarının yargıcı Toledo başpiskoposu Jimenez de Cisneros'tan bunların ahlâkını gözetim altında tutmasını istemişlerdir. *Hermandad* 'ın komutası 1488'de Ferdinando'nun gayrimeşru kardeşi Villahermosa dükü Alfonso d'Aragon'a verilmiştir. İspanya belli etmeden, örneği Fransa olan merkezi bir krallığa doğru evrilmektedir.

Bu arada İngiltere de tıpkı Fransa gibi merkezi bir krallık olarak oluşmakta ve devasa sıçramalardan sonra, büyük bir ağırbaşlılık içinde, barış ve gücün içine yerleşmektedir. IV. Henry olan Henry of Lancaster XV. yüzyılın başında yerini, İngiltere'de az oturan ve özellikle Fransa'daki topraklarıyla ilgilenen oğlu V. Henry'ye bırakmıştır. Onun ardılı VI. Henry de görevleriyle pek ilgilenmemiştir. Platagenêt soyundan gelen York hanedanının başkanı Edward 1453'te onu tahttan indirip IV. Edward olunca, İki Gül Savaşı başlamıştır: Yorklar Lancasterlilere karşı, beyaz gül kırmızı güle karşı. VI. Henry ve oğlu 1471'de katledilmişler ve IV. Edward kendi sırası gelip de III. Richard olarak tahta çıkan öz kardeşi tarafından öldürüleceği —oğulları V. Edward ve Richard of York'la birlikte— tarih olan 1483'e kadar karşısında bir muhalefet olmadan hüküm sürebilmiştir. Lancasterlerin sonuncusu ve Fransa'ya sığınmış olan Richmond dükü Henry Tudor 1485'te İngiltere'ye dönmüş ve York ordusunu Bosworth'da yenmiş; III. Richard öldürülmüştür. Bu York kolunun ve Plantagenêt hanedanının sonudur. Aynı zamanda iç savaşın da sonudur. Lancaster dükü Henry Tudor, IV. Edward'ın kızı Elizabeth of York'la evlenmiş ve 1485'te VII. Henry olmuştur. Yirmi dört yıl hüküm sürecek, York ve Lancaster ailelerini birleştirecek, okumuş burjuvalardan ve tüccarlardan oluşan bir meclise dayanacaktır: İki Gül Savaşı soyluluğu yok etmiş ve krallık iktidarını güçlendirmiştir. İskoçya ve Galler ülkesi İngiliz egemenliğini kabul ediyora benzemektedirler. İrlanda isyan etmektedir.

Daha kuzeyde, Valdeman hanedanı sona erdiğinde, İsveç 1498'de Danimarka ve Norveç'ten ayrılmıştır. Jan, sonra da II. Cristian onu geri almak için boşuna uğraşacaklardır.

Charlemagne'ın tacının —Hıristiyan aleminin en prestijli tacı— bulunduğu diğer bir krallık olan Almanya, doğu sınırlarını korumakta zorlanmaktadır. Germanya kralı imparator 1356'dan beri dört laik hükümdar (Bohemya kralı, Brandenburg uç kontu, Saxe-Würtenberg dükü ve Ren *palatinat* kontu) ve üç prens-başpiskopos (Kolonya, Mainz ve Trier'inkiler)[58] tarafından seçilmektedir. İmparatorluk tacı 1420'de Hasburg hanedanına geçmiştir. Bu tacı dört yüz yıl boyunca adeta kesintisiz koruyacaktır. Önce V. Albert von Hasburg'la. 1440'ta yerine yeğeni III. Friedrich geçmiştir; 1452'de Denizci Enrique'nin yeğeni Eleonore'yle evlenmiş ve kendini Roma Sanctus Petrus kilisesinde papa V. Nicolaus tarafından imparator, Romalılar kralı olarak kutsatmıştır. III. Friedrich bir savaş yıldırımı değildir. Biraz sonra II. Pius adıyla papa olacak olan kardinal Piccolomini onun için, "dünyayı oturduğu yerden fethetmeye hazırdır"[16] demektedir. Naip Janos Hunyadi'nin yönetimindeki Macaristan 1456'da onu tehtid etmiş; sonra onun oğlu Mathias Corvinus 1485'te Aşağı Avusturya, Styria ve Carintihia'yı ele geçirerek Viyana'yı işgâl etmiştir. III. Friedrich'in oğlu Maximilien, ona Alçak Ülkeler'i getiren Burgonya varisesiyle yaptığı evlilik sayesinde güçlenerek, kendini 1486'da Romalılar kralı seçmiştir. Aşağı Avusturya'yı Mathias Corvinus'a bırakmayı reddeden III. Friedrich 1487'de Linz'e sığınmıştır. Macar kralı ölünce, babasına yardıma gelmiş olan Maximilien yeniden Viyana'ya girmiş ve Tirol üzerindeki aile haklarını geri almıştır. Babası başkente artık geri dönebilirdi[8]. Mathias Corvinus'un ölümü kıtanın Doğusu ile Batısı arasındaki dengeli ilişkilerin sonunu belirlemektedir. Bu ikisinin arasına açıkçası ekonomik ve kültürel bir engel konulmuştur. VI. Ladislas Jagellon Macaristan kralı olmuştur; bir diğer Jagellon Bohemya'da hüküm sürmektedir; IV. Casimir adlı bir üçüncüsü, o sıralarda Rusya'ya egemen, güçlü bir ülke olan Polonya'da hüküm sürmektedir.

Rus krallığı belli belirsiz bir oluşum halindedir. Moskova prensi I. İvan Kalita, Moğol ordularının müttefiki olarak 1323'te Rusya büyük dükü haline gelerek, bu ülkenin topraklarını iki katına çıkartmıştır. Bundan bir buçuk yüzyıl sonra, III. İvan 1480'de Moğollara bundan sonra haraç ödemeyi reddetmiş, kendine çar ünvanını verdirtmiş, Novgorod'u fethetmiş —Moskova'nın üstünlüğünü tartışma olasılığı olabilecek yegâne kent— ve Kremlin ile

sur kulelerini İtalyan mimarlara tamamlattırmıştır. Moskova "üçüncü Roma" ortodoks hrıstiyanlığın Bizans'tan sonraki kalbi, Baltık, Balkan ve Asya dünyalarının kavşağı olduğunu iddia etmektedir. Polonya'yla çarpışmaya ve Doğu'yla ilgilenmeye hazırlanmaktadır. Kendini Avrupa olarak görmemekte ve Katolik Avrupa onu dışlamaktadır.

Avrupa o tarihlerde adeta ikiye ayrılmıştır. Batı denizle ilgilenmektedir. Doğu kendiyle ilgilenmektedir. 1492 bu kırığın varlığını teyid edecektir. Onu kapatmak için beş yüzyıl gerekecektir.

6. Rönesansın Doğumu

Yaratmak

Yüzyılın bu sonunda Avrupa'ya beş çehre egemendir ve onun gelecekteki imgesini meydana getirmektir. Beş maceracı çehresi: *Tüccar, Matematikçi, Diplomat, Sanatçı ve Kâşif.* İlk üçünden zaten söz ettim. Geriye diğer ikisini anmak kalıyor.

XV. yüzyılın sonu modern insan için herşeyden önce "Rönesans sanatçısı"nın zamanıdır. oysa o dönemde bu kelimelerin hiçbiri yoktur.

"Rönesans"tan tek söz edilmemektedir: terim ancak XIX. yüzyılın sonunda, tarihçiler XV. yüzyılın "barbar" ve "Karanlık" Orta Çağla bir kopuşu vurguladığını işaret etmek istediklerinde icad edilecektir.

"Sanatçı" terimi de dönemin kelime haznesi içinde daha fazla yer alıyor değildir. Bütün dillerde örneğin Latincedeki *artifex* veya Fransızcadaki *"artisan"* gibi, buna yakın bir kelime kullanıldığında, bu yalnızca onu aşan bir eserde elleriyle çalışan kişiyi ifade etmek için olmaktadır. Ficino "sanatçı"dan söz ettiğinde, filozofu kastetmektedir. Bartolomeo Colombus kardeşinin tasarısı hakkında bir muhtıra hazırladığında, Fransa sarayında böyle ifade edilecektir.

Ressamlar, müzisyenler, mücevherciler, heykeltraşlar, mimarlar, oymacılar henüz ya ortaklaşa atelyelerde çalışan isimsiz zenaatkârlar, ya bu atelyelerin patronları, ya da sarayda istihdam edilen kişilerdir.

Sanat eseri bu döneme kadar tanrının veya bir prensin şanı için yapılan kilise veya şato, mezar anıtı veya zafer takı gibi bir bütünün ayrılmaz parçasıdır. Prensler —bunu Muhteşem Lorenzo

1476'da Aragonlu Ferdinando'ya yazmıştır— "ünleri için heykel, defne taç, taç, mezar nutku, binlerce diğer ayırıcı şey" sipariş etmektedirler[131]. Diğerleri —1491'de Vinci'den babasına benzeyen bir süvari yapmasını isteyen Magrepli Ludovico gibi heykel veya —Josquin des Prés'ye siparişte bulunan papa VIII. Innocentius gibi— ilahi ısmarlamaktadırlar. Daha önceki eserlerin boyutlarından etkilenen veya bundan bıkan tüccarlar, tıpkı ticaretini yaptıkları gibi taşınabilir ve daha mütevazi nesnelere yönelmektedirler.[119] Bunların ticari değere sahip olmalarını da temenni etmektedirler. Böylece anıtsal bütünlerin her unsuru özerk bir sanat eseri olmaya yönelmektedir; zenginler halılar ve portreler sipariş etmekte ve artık büyük dinsel sahnelerin mütevazi figüranları olarak gözükmekle yetinmeyerek, buralarda kendilerini oldukları gibi göstermeyi de istemektedirler. Sandro Baticelli Vespucci ailesinin —Amerigo da dahil— resmini yaptığında, Simonetta'yı hâlâ *İlkbahar* figürü içinde ve ailenin geri kalanını da Ognissantiler kilisesine yaptığı freskoda yer alan azizlerin arasında saklamıştır[119]. Bruges'de Kilise prensleri ve zengin tüccarlar Memling atelyesine verilen *Nihai Yargı* ve *İsa'nın Izdırapları* gibi siparişlerde hâlâ gizlenmiş durumda yer almaktadırlar. Floransalı tüccar Francesco Sasseti 1480'de Ghirlandajo ve atelyesine aziz Francesco efsanesini ailesine ait kapellada altı fresko halinde temsil etme işini verdiğinde, hâlâ kendini gizlemektedir[119]. Medicilerin Anvers'deki temsilcilerinden biri olan Portinari 1476'da hâlâ Hugo Van der Goes'ün *Çobanların Hayranlığı* adlı üç kanatlı tablosunu, Floransa'daki San Egidio kilisesine göndermek için satın almaktadır[21]. ama kısa bir süre sonra bazı tüccarlar buraya halı ve yağlıboya tablo satın almaları için komisyoncular göndereceklerdir.

Portrelerini sipariş etmeye cüret ettiklerinde, onlara süre garantisi verilmiş olmaktadır. Bruges'e yerleşmiş Luccalı bir tüccar olan Arnolfini 1434'te Jan Van Eyck'e evliliğinin esrarlı tablosunu ısmarlamıştır, bu tablo onu ticaretinden daha sürekli bir şekilde ünlü kılacaktır.

Sanatçılar o dönemde kendilerinin veya atelyelerinin ününe göre ücret almaktaydılar. Çoğu zaman anıtsal olan eserler için ortaklaşa çalışmaktadırlar. Heykeller, zafer takları, freskolar, mihrap arkalıkları ve hatta tablolar veya ayin müzikleri birçok işçinin yardımlaşmasını gerektirmektedir[131]. Bunların hiçbiri uzmanlaşmamıştır: çoğu aynı anda hem mühendis, hem de mimar, ressam, heykeltraş, müzisyen, makinist, oymacıdır...[21]. Uzmanlık ünle birlikte gelecektir.

Bunların hepsi iş görürken, herşeyden önce zenaatkârdır. Bazıları, tıpkı soytarılar ve berberler, hekimler ve *condottieri* gibi, bir hükümdarın emrinde çalışan kişilerdir. Diğer bazıları tıpkı marangozlar, demirciler veya saatçiler gibi lonca halinde örgütlenmiş hiyerarşik atelyelerde çalışmaktadırlar. Buralarda ustalar onları yetiştirmekte ve yeni gelenlerin kendi hesaplarına çalışmaya başlamaları veya bir saray tarafından istihdam edilmelerine kadar onları sömürmektedirler. Floransa'da genç sanatçıları yetiştiren bir okul vardır. Buranın müdürü, Donatello'nun öğrencisi olan ve öğrencilere Medicilerin Yunan eserleri hazinesi hakkında açıklamalar yapan Bartaldo de Giovanni adlı bir heykeltraştır[119].

Bu sanatçılar başlangıçta halktan çıkmaktadırlar. XV. yüzyılda Piero della Francesca bir kundura tamircisinin; Messinalı Antonello bir duvarcının; Boticelli bir deri tabakçısının oğullarıdır; Rafaello'nun babası ressamdır, ama Piero del Pollaiolo'ya göre tavuk satmaktadır. o devrin ünlü yaratıcıları arasında yalnızca Leonardo Floransalı bir noterin —gayrimeşru-oğludur. Michelangelo da soylu bir aileye mensuptur.

Sanatçı bir sarayda tam zamanlı olarak istihdam ediliyorsa, ona aynî ücret ödenmektedir; ünlü olduğunda, altın sikke cinsinden ödenebilen bir maaş almaktadır. Bu durumda "sanatçı" olarak tanımlanmaya başlamakta, prenslerin kaprislerine tabi olmakta ve benzerleriyle birlikte toplumun içinde, kendi adetleri ve rekabetleri olan ayrı bir toplum oluşturmaktadır[131].

Prenslerin en zengin olanları yalnızca en ünlü sanatçıları kendilerine bağlamayı istemekte ve yalnızca onların eserlerini satın almaktadırlar. Bazı sanatçıların tabloları üzerinde spekülasyon yapılmakta ve söylentiler şöhret getirmekte veya götürmektedir. Lorenzo de Medici "Floransa sanatçılarına, zamanın kendi yaratıklarına yaptığını yapmaktadır; zaman onları bir kere yarattıktan sonra yavaş yavaş tahrip etmekte ve tüketmektedir"[21] diye yazmaktadır. Sanatçılara ilişkin olarak, dün olduğu gibi bugün de bundan daha iyisi söylenemez.

Bu nedenden ötürü tüccrlar sanatçıyı adıyla işaret etmektedirler ki, bu o zamana kadar hiçbir toplumun, en azından bu ölçekte yapmadığı birşeydir. Sanatçı tüccar toplumun tavrının bir çehresi, bu toplumun kendini görmek istediği biçimin bir yansıması haline gelmektedir. Zenginliklerin üretilmesi artık öteki Düzen'de olduğu gibi Tanrı'ya boyun eğmeyi değil de, Evren'in güzelliğini anlamaya hizmet etmektedir. Tüccar sanatçının aracılığıyla, kendi kendine, beyaz atlı prensin kendi olduğu bir peri masalı anlatmaktadır.

Müzisyen, ressam, şair bu dönemin üç egemen sanatçısı, hayatın onun aracılığıyla sanat haline geldiği tek bir projenin içinde yer almaktadırlar: Bayram projesi. Jacob Burckhardt "*İtalyan bayramı*, üst uygarlık düzeyinde gerçekten hayattan sanata geçmektedir"[119] diye yazmaktadır. Böylece yüzyılın en büyük sanatçıları öncelikle dinsel töreni sivil bayrama kaydırarak, onu bir sanat eseri haline dönüştürenleri olmuştur.

Bu kutlamanın laikleştirilmesi üç esas boyut halinde ortaya çıkmaktadır: müzik, dekor ve metin.

Müzik manastırlarda, Gregoriusçu korolardan doğmuştur. Müzik kendini kiliselerde ve kent meydanlarında, din şehitlerinin ve peygaberlerin hayatlarını anlatan eserlerin temsili yoluyla ifade etmektedir[16]. İnsan sesinin hâlâ esas rolü oynadığı bu sahibi bilinmeyen ve ortaklaşa eserlerde müzik aletleri de ("pozitif" org, "taşınabilir" org, lavta, arp)[3] belirmeye başlamıştır.

Fakat müzik daha başlangıçtan itibaren yalnızca dinsel bayram unsuru olmamış, aynı zamanda Kilise egemenliğini kabul ettirmenin laik bir biçimi de olmuştur. *Carême* yortusunu kabul ettirmek için bir Karnaval. Ancak XIII. yüzyılda Güney Fransa'da bazı *troubadour* lar daha o sıralarda müzik parçaları bestelemekte ve çalmaktadırlar, aynı şekilde bundan bir yüzyıl sonra Mainz ve Nurenberg'de şarkı okulları halinde örgütlenen, sıkı lonca kurallarına bağlı müzik atelyeleri gelişmektedir[3].

Saraylar zenginleşince, prensler kendi şenliklerini yapmaya ve siparişler veya maaş sayesinde geçinme yeteneğine sahip ilk bireysel sanatçılar olan kendi müzisyenlerine sahip olmaya can atmaktadırlar. Kilise veya saray ustası olarak düğünler, elçi kabulleri, ev açılışları, balolar, cenazeler için beste yapmaktadırlar. Saraylar XV. yüzyılda, çoğu Flaman olan bu sanatçıları kendilerine çekebilmek için kavga etmektedirler. Guillaume Dufay Savualı Maletesta prensleri için beste yapmakta ve Floransa'da Brunelleschinin kubbesinin açılışını kutlamaktadır. Johannes Ockeghem Bourbon dükü, VII. Charles, XI. Louis ve VIII. Charles için beste yapmaktadır. Josquin des Prés Sofrzalara, sonra papa VIII. Innocentius'a hizmet etmektedir. Heinrich Isaac Lorenzo de Medici'nin, sonra da Innsburck'ta arşidük Sigmund'un ve Augsburg'da I. Maximilien'in orgçusu olmaktadır. Bu müzisyenler mümkünün alanını keşfetmektedirler: otuz altıya kadar sesi birbirine karıştıran partisyonlar yazarak, çokseslilığı zirvesine taşımaktadırlar.

Lorenzo de Medici gibi bazı prensler bizzat karnaval şarkıları yazmaktadırlar; bazı tüccarlar onları taklid etmekte ve profesyonel müzisyenlerin yazdıkları ve 1473'ten sonra Almanya veya Venedik'te bastırdıkları partisyonları kullanarak müzik aleti çalmaktadırlar.

Müzik istiaresi toplumsal evrime ilişkin olarak çok şey söylemektedir: insan sesinden müzik aletine geçiş, el emeğinden *makineciliğe* geçişi haber vermektedir[3]; müzik notaları oyunu ve sayılar ile oranlar arasındaki denkliklerin aranması *matematiğin* zaferini haber vermektedirler. Yüzyıl kendini buna uyarlamakta ve hazırlamaktadır.

Bayram kendini aynı zamanda *canlı gösteri*de de dışa vurmaktadır. Yunan tiyatrosu yeniden bulunmaya başlamakta ve onu seyircilerin önünde oynamak düşünülmektedir. 1472'de Mantova'da mim yapılmakta ve modern tiyatronun öncüsü ve ilk "sanatsal motif"in[119] tiyatrolaştırılması olan Politianus'un *Orfeo*'su dansla sergilenmektedir. Sulpicio da Veroli 1486'da yayınladığı Vitruvius'un eserinde, o sıralarda Roma'ya verilmiş olan Yunan oyunlarının temsillerini ima etmektedir. 1491'de Este dükünün Ferrara'daki sarayında, Plautus'un bir oyununun bir saray avlusundaki ilk modern temsili gerçekleştirilmiştir.

Temsil etmek, sahneye koymak burada da aynı şekilde, herkesin kendini "temsil ettire"bildiği ve bedeli karşılığında bir hizmet alabildiği tüccar toplumu haber vermektedirler.

Tiyatro dekoruna gelince, o da oyun yazarı gibi, klasik Antikite'nin ona dair verdiklerini kendi hesabına yeniden ele alarak, insan kişisinin temsili üzerinde düşünen *ressam*'ı haber vermektedir[119]. Bayram hareketi, sahneye koyma durumu haline getirmeyi ve görüntüyü davet etmektedir. Tablo bunun maketini, ölçekli örneğini, anlık gözlemini oluşturmaktadır[119].

Dönemin olağanüstü resim patlaması içinde, 1490'a doğru iki akım çarpışmaktadır: bunlardan biri "rasyonel ve toplumsal"[119], diğeri "irrasyonel ve vahye dayalıdır"[119]. Burada Aby Warburg'un herkesten daha iyi tanımladığı üç belirleyici gelişme kendilerini ifade etmektedirler: "Perspektif, oranlar teorisi, hayatı temsil edecek ifade araçlarının bilinmesi"[119].

Diğer sanatlar gibi, resimsel kompozisyon da o sıralarda toplumsal değişmeleri haber vermektedir. İtalyan resmi sanki bir yolculuk ihtiyacı kendini hissettiriyormuşçasına, Doğu'nun ve Kuzey'in muazzam mekânlarına açılmaktadır. Bu resim, sanki birey kendini kanıtlıyormuşçasına, portre siparişlerini kabul etmektedir.

Sanki matematik daha şimdiden Evren'i kurala bağlıyormuşçasına, perspektiflerle oynamaktadır. Dünyayı, tüm Kitabı Mukaddes konularını Avrupalılaştıran Avrupa'dan görüldüğü —ve istenildiği— haliyle temsil etmektedir.

Dönemin bütün büyük ressamları bu maceraya katılmışlardır: Piero della Francesca estetik geometrinin ilkelerini saptayacak olan *De Prospectiva pingendi* adlı incelemesini bitirmiştir. Andea Mantegna ve Guirlandajo perspektif kurallarını uç noktasına götürmektedirler. Leonardo Milano'da *Cène* ve *Cavallo* üzerinde çalışmaktadır. Flandre'ın yağlıboya tekniğini ithal etmiştir ve Memling'in portreleri Avrupa'nın geri kalan bölümünü büyülemektedir. Herşeyi Mantegna ve del Pollailo'nun atelyelerinde öğrenmiş olan Dürer Nurenberg'de, tıpkı kentinin Flandre ve Floransa'nın ortasında olması gibi, bilimin ve büyünün ortasında yer alan kendi portre sanatını yoğurmaya başlamaktadır.

İtalyan ve Flaman kentlerinin zenginliği olmadan olanaksız olan İtalyan şenliği sonuçta bir düş, çağrı, kaçış biçimidir. Herşey birbirine bağlıdır: işte yolculuğun kutlanmasının zamanı gelmiştir. Bu da esası itibariyle, İtalya'dan gelen marjinallerin eseri olacaktır.

7. Rastlantının Amerika'sı İhtiyacın Doğuşu

Cüret etmek

Kıta-Tarih haline gelen Avrupa gibi, dünyanın ortaklaşa belleğinde çok sonradan onu özetleyecek olan 1492 yılı tek bir rastlantı olayına indirgenecektir: yeni bir kıtanın keşfi.

Gerçekte burada bir *keşif* değil de, bunu kaçınılmaz hale getiren Avrupa toplumunun bütüncül evriminin sonucu olan bir *buluşma* söz konusuydu. Bu kıta ne coğrafi olarak, ne de tarihsel düzlemde yeni olan birşeye sahipti. Zaten Amerika daha çok, Avrupa'yı Hint yolu üzerinde rahatsız edecektir. Son olarak da, bu keşif çok daha erken —veya biraz daha geç— gerçekleşebilirdi.

Dünyanın *Kıta-Tarih* tarafından sahiplenilmesi fiili durumda hem çok daha önce, hem de biraz sonra meydana gelmiştir.

Dünya XV. yüzyılın başında henüz birbirlerinden aşılmaz denizlerle ayrılmış, kapalı kıtalar veya korkunç çöller halinde bölümlere ayrılmışa benzemektedir. Pierre Chaunu "Hiçbir uygarlık dünyanın üçte birinden daha fazlasından haberdar değildir"[27] diye yazmaktadır. Gerçekte bazıları daha şimdiden diğerleri hakkında çok şey bilmektedir. Görünüşte yabancı olan halkaları birbirlerine bağlayan binlerce şebeke vardır. Heryerde dağınık ve esrarlı bir bilgi bütününe sahip olunmaktadır. Bu bilgiler Avrupa'da birkaç yıl içinde bütüncül, tutarlı, nesnel, tartışılmaz, kesin bir görüş halinde birleşeceklerdir. Dünya 1480-1510 arasındaki otuz yıl içinde Avrupalılar için tek hale gelmiş; yeryüzü bir küre olarak kabul edilmiş; insanlar göçebeler gibi birbirlerine tahammül eder hale gelmişlerdir.

Demek ki bu kısa dönem, birçok diğerinde olduğu gibi bu alanda da müthiş bir alt üst oluşun altını çizmektedir. Dünya Avrupalıların gözünde hiçbir zaman —ne daha önce, ne de daha sonra— bu kadar geniş olmamıştır. Daha önce hiç bu kadar uzağa gidememişlerdir. Daha sonra hep daha hızlı gidebilmişlerdir.

Demek ki 1492 bir bakıma Avrupa mekân ve zamanının en yüksek noktalarında oldukları, *Kıta-Tarih* 'in mekân-zamanının en büyük olduğu andır.

Bu otuz yıl esnasında, hemen hepsi de Latin Avrupa'nın belli bir bölgesinden çıkma birkaç yüz adam Ekvator'u aşmış, Afrika'yı dolaşmış, sonra ters yönde giderek dünya turu yapmış, bu arada kabul etmemekle birlikte, yeni bir kıta keşfetmiştir. İnsanlık tarihinde ne daha önce, ne de daha sonra başka hiçbir benzeri olmayan bu müthiş macera rastlantı ürünü olmayıp, bir görüşün, bir tasarının, bir durumun sonucudur.

Görüş: Doğu'ya doğru yeni bir deniz yolu bulmak. *Tasarı:* İberya yarımadasından yola çıkarak Afrika'yı dolaşmak. *Durum* : Doğu tarafından boğulmak üzere olan güçlü bir Avrupa.

Koskoca bir insan grubu —hükümdarlardan coğrafyacılara, finansçılardan denizcilere— baharat bulmak için Doğu'ya doğru yeni bir yolun peşindedir; Batı'da baharatsız yeni bir kıta bulunacaktır.

1492'deki bu olayları anlamak için, hiç kuşkusuz geride çok uzaklara gitmek gerekmektedir. Çünkü XV. yüzyıl başladığında, Avrupa'nın en iyi beyinleri dünya hakkında onbeş yüzyıl önceki Yunanlı bilginlerden daha fazlasını bilmemekteydiler.

Yunanlılar Akdeniz'in bütününü çoktandır bilir hale gelmişlerdi. M. Ö. V. yüzyılın başında Euthymenes adlı Foçalı bir Yunanlı denizci Cebelitarık'tan geçerek, Afrika'nın Atlantik kıyılarının başlangıcını bile tanımıştı; Himilcon adlı bir Kartacalı İspanyol kıyıları boyunca kuzeye çıkmıştı[47]. Bu yolculuklardan yararlanan Miletoslu Hekaitos, bilinen dünyanın tümüne ilişkin ilk atlas olan *Dünya Çevresinde Yolculuk*'u[47] meydana getirmişti. Güneş tarafından kısaltılıp uzatılan gölgeyi gözleyen Yunanlılar dünyanın yuvarlak olduğunu çoktan anlamışlardı, fakat yıldızların onun etrafında döndüğünü düşünüyorlardı. Knidoslu matematikçi Eudoxos bir yıllık süreyi üç yüz altmış beş gün ve altı saat olarak tahmin etmişti ki, bu hiç de kötü değildir! M. Ö. IV. yüzyılın sonunda başka bir Foçalı denizci, Pytheas Atlantik'te daha kuzeye çıkarak İskoçya'ya ve hatta belki de Vistula ağzına kadar ulaşmıştır[47]. Fakat daha o sıralarda bile dünyanın çok daha geniş olduğu bilinmektedir: III. yüzyılın

sonunda, güneşin gündönümündeki İskenderiye ve Assuan'daki yüksekliklerini karşılaştıran Kyreneli Eratosthenes, yer meridyeninin çevresini otuz dokuz bin altı yüz doksan kilometre olarak tahmin etmiştir ki, bu hiç de kötü bir tahmin değildir. Yunanlılar Akdeniz'de fink atmakta, Kızıldeniz üzerinden ve Mısır'dan geçerek binlerce yıldan beri Doğu ürünleri getiren Arapların aracılığıyla Hind'i tanımaktadırlar. Demek ki İskender'in fethetmeye hazırlandığı ve Aristoteles'in —o çağ coğrafyacılarının tamamı gibi— Avrupa'dan bir okyanusla ayrıldığını düşündüğü bu Hind daha şimdiden tanınmaktadır; oraya bazılarının yüzölçümünün küçük olduğunu sandıkları Afrika'nın çevresini dolanarak ulaşmak gerekmektedir. Daha o sıralarda bile bazıları Doğu'ya, Avrupa'nın kuzey kıyılarını izleyerek batıdan ulaşmanın düşünü kurmaktadırlar. Ama gene başka birileri bu yolların her ikisinin de Afrika dolanılmadan kullanılamayacağını ve Hind'e denizden ulaşılamayacağını düşünmektedirler.

Dünyanın imgesi yavaş yavaş sabitleşmektedir. M. Ö. II. yüzyılda Malloslu gramerci Krates dört kıta —yarıküre başına iki tane— tasvir etmekte, ama varsayımını destekleyecek hiçbir kesinleme getirmemektedir. Ulaşılamaz evren olan sonsuz okyanus efsanelerin ve düşlerin yeri olarak kalmaktadır. Karaları fetheden Romalılar denize ilişkin bilgilere hiçbir şey katmayacaklardır.

İrlandalı münzevi keşişlerin herhalde ilkleri M. S. VI. yüzyılda denizden batıya yönelmişlerdir. Feroe, Shetland ve Orkney adalarına yerleşmişlerdir. Kısa bir süre sonra, açık denizde sis basmışken, yalnızca deniz manzarası hakkında sahip olduklarından başka bir bilgileri olmadan seyretme becerisini gösteren Viking korsanları[47], onları adadan adaya, batı ve kuzeye doğru kovmuşlardır. İrlandalılar o tarihlerde İzlanda kadar uzaklara sığınmışlardır; bunlardan biri "batıda daha uzakta, açıktan gelen büyük rüzgârların dövdüğü"[63] bir ada keşfettiğini, buraya Saint-Brandon adası adını verdiğini kaydetmektedir, burası daha sonra Portekizliler için "Yedi Kent adası" olacaktır —onların geleneğine göre, bu ada bir yüzyıl sonra yedi Portekizli piskopos tarafından keşfedilmiştir—. Belki de Kanarya adalarından biri söz konusudur, ama o sırada hiçkimse bunun efsaneden daha fazla birşey olup olmadığını bilebilecek durumda değildir.

VII. yüzyılda başka Vikingler Feroe adalarını istila ederek, oradaki İrlandalıları kovma işini tamamlamışlardır. Herhalde daha da ileri gitmişlerdir. 886'da Grönland'a ulaşmışlar, ama buraya yerleşmemişlerdir. Söylendiğine göre, bundan kısa bir süre sonra ara-

larından on bini İzlanda'ya yerleşmiştir. Başka Viking denizcileri 982'de, bir yüzyıldan beri unutulmuş olan Grönland'a geri dönmüşlerdir; bu kez kışı orada geçirmek üzere karaya çıkmışlardır. Ertesi ilkbaharda İzlanda'ya dönmüşlerdir, Grönland'a burayı iskân etmek üzere geri döneceklerdir.

Bazı kaynaklara göre bundan iki yıl sonra, 986'da bu gemilerden biri kutup denizlerinin sisleri içinde seyrederken Grönland'ın batısında kaybolmuş ve yedi bin kilometrelik olağanüstü bir yolculuğun sonunda bir kıyı farketmiştir: bu Amerika kıyısı olmalıdır. Aynı kaynağa göre, ertesi yıl Kızıl Erik'in oğlu Leifr otuz beş kişilik mürettebatıyla Labrador kıyıları boyunca dolaşmış, Terre-Neuve'de kışlamış ve ilkbaharda burada vahşi üzüm bağları keşfetmiştir —bu toprağa verdiği Vinland adlı buradan gelmektedir—. Kardeşlerinden biri olan Bjorn o sıralarda Saint-Laurent nehri boyunca yukarı çıkmıştır. Başka kaynaklar[47] Vikinglerin Grönland'a açıktan doğrudan seyrederek değil de, temkinli kıyı denizcileri olarak bankiz boyunca ilerleyerek gittiklerini iddia etmektedirler.

Her halükârda bin yılına doğru başka Avrupalı seyyahlar, o sıralarda hemen hemen Avrupa'daki kadar insanın yaşadığı ve çok daha güneyinde kanlı oldukları kadar güçlü de olan uygarlıkların çoktan serpilmiş oldukları bu kıtaya ulaşmışlardır. Üç gemi ve yüz altmış adamla yola çıkan Karl Sefni adındaki İzlandalı bir kaptan, Saint-Laurent ağzında kışlamıştır. Dokuz denizci İrlanda'ya bir solukta geri dönmeye karar vermiş, diğerleri burada kalmışlar ve bir süre yerlilerle —İrokyalılar— giriştikleri takaslar sayesinde geçinmişler, sonra Grönland'a geri dönmüşlerdir[47]. Leifr 1001'de kardeşi Bjorn'un ondört yıl önce şöylesine bir gördüğü toprakları tanımak için yeni bir sefer yapmıştır. Herhalde önce, Helloland adını verdiği Terre-Neuve'ü —bugün Yeni İskoçya— yeniden keşfetmiş; sonra kışı geçirdiği bugünkü Nantucket'e varmıştır. Grönland'a herhalde ertesi ilkbaharda dönmüştür[47].

Bu seferlerden, İzlanda meyhanelerinde Kızıl Erik'in, Şanslı Leifr'ın veya bıçağı göğüsleri arasında duran bir kadın olan Freydis'in maceralarını anlatan garip *"saga"* ların dışında hiçbir iz kalmamıştır. Sonra, XI. yüzyılın sonunda Hamburg başpiskoposlarının resmi kronikçisi olan Bremenli Adam adındaki bir tarihçi bu "Kuzey adaları"nı, Amerika'ya yazılı atıfta bulunan ilk eser olan *Gesta Hamburgensis Ecclesia Pontificum*'da tasvir etmiştir[47]. XII. yüzyıl Galler ülkesi anlatıları, Vinland'a yönelik başarısız üç seferden söz etmektedirler: ilk olarak Gwerdonau Llion'u (Couranların Yeşil

adası) aramak üzere denize çıkan ve bir daha kendilerinden söz edildiği duyulmayan adamlarıyla birlikte yola çıkan Gafran ab Aeddan; ikinci olarak Cam Ev'de denize açılan ve nereye vardıkları bilinmeyen dokuz bilgin saz şairiyle birlikte, kral Ambroise'ın saz şairi; üçüncü olarak on gemiye binen ve nereye vardıkları bilinmeyen üç yüz adamıyla birlikte denize açılan Madawg ab Owain Gwyned"[140].

Bu sırada Grönland'la Avrupa arasındaki deniz ilişkileri seyrekleşmiş, sonra da kesilmiştir; kutup buzullarının yayılması bitki örtüsünü güneye doğru itmekte ve adayı oturulamaz hale getirmektedir. Batıya doğru yolculuklar nadirleşmektedir. Viking seyyahlar soğuk karşısında, artık bilinmeyen kıtada daha güneye inmeyi değil de, Avrupa'daki üslerine geri çekilmeyi düşünmektedirler. Kuzey Atlantik yeniden ıssız ve esrarlı bir deniz haline gelmektedir. Burada görülmüş olanlar unutulmaktadır. Vikingler ve Galliler Grönland çevresinde bir miktar balıkçılık yapmaya bir süre daha devam etmişlerdir. İzlanda'da XIV. yüzyılın başında yapılan bazı haritalar bu kıyılardan hâlâ kesin bir şekilde söz etmektedirler[47]; bazı İskandinav kronikçileri 1347'de Grönland'a sonuncu bir sefer yapıldığını anlamaktadırlar. Fakat Kara Veba 1369'da buralara gelince sonuncu Viking yerleşim yerleri kaybolmuş, Norveç orayla olan tüm ilişkisini tamamen kesmiştir ve hiçkimse orada kalmak için çaba harcamamaktadır; orada ne değerli baharat, ne de altın vardır. Ve henüz burada morina ve balina avlanması bilinmemektedir.

Batı topraklarına ilgi koybolmuş, buraları unutulmuştur. Ancak bazı denizciler efsanevi sırlarını kıskançlıkla kendileri için saklamakla beraber, bunları Nurenbergli haritacılara veya Maurice Lombard'ın Londra'dan Hang-Çeu'ya uzanan[77] şebekelerini tasvir ettiği ve o dönemde okyanus ve adaları hakkında çok şey biliyora benzeyen şu yahudi radani tüccarlara aktarmış olamazlar mı?

Bunları kullanacaklar mıdır? Colombus onlardan biri mi olacaktır?

Düş kurmak

Hıristiyan alemi Vikinglerin maceralarına ilişkin hemen hiçbir şeyden haberdar olmamıştır. Her halükârda hiçkimse bu toprakları hakkında artık hiçbir şey yazmamaktadır. Kimse Hind'e batıdan

gitmekten söz etmemektedir. Geniş bir putatapar alanı olan Avrupa'nın kuzeyi ortaklaşa dikkatin dışına çıkmaktadır.

Zaten dünyanın yuvarlaklığına varana kadar herşey unutulmaktadır. Hıristiyan coğrafyası Yunan ve yahudi-müslüman bilgisini silmekte ve Viking macerasını ihmal etmektedir. Coğrafyayı ve tarihi kendi tarzınca icad etmektedir. Avrupa'nın bütün manastırlarında, Kitabı Mukaddes anlatılarına uygun gökküre ve dünya haritaları titizlikle çizilmektedir[47]. Yunan-Latin dünyasınınkinden, Kutsal Yazı'nınkinden farklı yeni bir *Kıta-Tarih* 'in dayatılması söz konusudur.

Yeryüzü burada suyla çevrelenmiş, merkezinde Kudüs ve Avrupa'nın yan yana oldukları, yassı bir tepsi gibi gösterilmektedir. Daha uzakta, halkı köpek başlı maymunlar, tekerlek ayaklılar ve tekayaklar olan kavurucu ve canavarca bir ülke vardır[135]. Son olarak da bütün bunların çevresinde sudan bir halka vardır. *Kıta Tarih* 'in ne olacağını haber veren simgesel görüş: Avrupa Yeni Kudüs'tür. Avrupalılar insan, diğerleri canavardır.

Bazen Dünya bir tepsi değil de, bir at nalı veya yumurta biçimli bir cisim veya bir cins T olmaktadır. Bu haritalarda her ülke gücüne göre bir boyut almaktadır[57]. Sonra örneğin XII. yüzyılda çizilen Beatus dünya haritası denilen bir haritada Hind Afrika'nın solundadır; altta, Afrika'nın kuzeyinin adı olan Libya ve sağında, artık merkezde olmayan Filistin bulunmaktadır[57]. Modern Avrupa bu görme bozukluklarından kendi merkezliği fikrini ve Kudüs'ü iman tarihinden atmaya ilişkin az çok bilinçli isteği muhafaza edecektir.

Bu haritalar denizciler tarafından getirilen veya sahteciler tarafından taşınan anlatılardan da beslenmektedirler. 1160'lardan itibaren tüm Avrupa'ya yayılmaya başlayan garip bir öykü bunların üzerinde özellikle büyük bir etki yapacaktır: bu öykü Karakıtaylar adındaki göçebe bir Moğol kabilesinin şefi olduğu söylenilen, Çoban Krallardan geldiği iddia edilen büyücü,"Golconda hazineleriyle çevrelenmiş bir cins kral Arthur" olan rahip Jean'a aittir[47]. Bu muhteşem hükümdarın Aral denizi ile Baykal gölü arasında müslümanları ve Türkleri hırpaladığı anlatılmaktadır. Şu anda orada, güçlü ve dostane bir şekilde, barbar okyanusu içinde bir cins yeryüzü cenneti olan, kuşatılmış bir hıristiyan toprağının efendisi halinde yaşadığı söylenilmektedir. Herhalde Doğu metinlerinden yapılan çevirilerdeki bir hatadan kaynaklanan —bu hata Han'ın Jean olarak okunmasından kaynaklanmış olabilir— bu efsane, o çağın hayal güçleri üzerinde çarpıcı bir etki yaratmaktadır. Jean, Haçlı

seferleri sırasında müslümanları arkadan kuşatmaya olanak verecek muhtemel bir müttefiktir. Bu kral Jean'ın bir mektubu —gerçekte Mainzli bir katedral kurulu üyesi tarafından yazıldığı bilinmektedir— Batı'da dolaşmaya başlamıştır. Bu mektup masalsı zenginlikler, develer, aslanlar, boynuzlu atlar, pigmelerle dolu ve bir de ebedi gençlik pınarı olan[47], "damı yıldızlarla süslü değerli taşlardan olan, altın sütunların tuttuğu abanoz ve kristalden bir sarayı bulunan, yeryüzü cennetinden doğan nehirleri olan, değerli taştan, altından, gümüşten ve karabiberden yana zengin"[57] bir krallık tasvir etmektedir. Jean —"evrenin en güçlü hükümdarı, onlarca kralın efendisi, Üç Hind'in hakimi"[57]— o kadar güçlüdür ki, "hareketleri çok hızlı olduğundan korkunç dalgalar meydana getiren" bir kum çölünü, kartal başla aslanlarının sırtında tek başına geçebilir[57]. Sofrasında "Sao Tome patriği, Semerkant ve Susa piskoposlarıyla otuz bin ziyaretçi oturmaktadır"[57].

Doğudan gelen iman Batı imanı haline gelmiştir. Doğunun hristiyan kralı artık merkezde olmayıp, çevrede yer alan bir müttefiktir.

Efsane çabucak bir gerçek olarak kabul edilmiştir. Kilise iktidarını meşrulaştırmak için bundan yararlanmaktadır. Herkes bu uzak krallığı, bütün haritalarda Asya'da uzaklarda biryere konulan bu hayranlık verici müttefiki ziyaret etmenin düşünü kurmaktadır. Efsane baharat yollarından geri dönen seyahların anlatılarından beslenerek, on yıldan on yıla daha da şişmektedir. Cengiz Han —sonra da onun ardılı Ögedey'in hizmetinde olup, 1240'ta Viyana kapılarına kadar gelen bir general— tarafından tehtid edilen hristiyan Avrupa, bu Jean'ın ona altın ve baharat vermesinin düşünü kurmaktadır.

Tesadüfen karşılaşılan Habeşistan veya Hind'deki birkaç hristiyan bu hayali beslemektedir.

Hükümdarların, filozofların, haritacıların ve tüccarların çoğu bu hikâyeye XIII. yüzyılın ortalarına kadar inanmışlardır. Çünkü nihayet ulaşılabilir olan *Saf İnsan*'ın yeryüzü Cenneti'nin yankısına atıfta bulunmaktadır.

Papalar XVI. yüzyılın sonunda bir hristiyan hükümdara, her yeni toprak üzerinde dünyevi iktidar verme yetkilerini kullanarak, Portekiz krallarının Afrika kıyısının sahibi olduklarını tanıdıklarında şöyle kaydetmişlerdir: "Rahip Jean'ın krallığına kadar". Efsane bir papalık fermanı ile gerçek haline gelmektedir.

Fakat XIII. yüzyılın başında bu fantezilere kulak asmayan bazı okumuşlar, dünya coğrafyası üzerinde ciddiyetle yeniden düşünmeye koyulmuşlardır. Mısır'da bulunan Yunanlı coğrafyacıların eserleri Kahire'den Tunus'a, Cordoba'dan Toledo'ya[136] yolculuk yapmakta, bu sonuncu kentteki bir "çeviri okulu" bu metinleri birkaç okumuşun emrine vermektedir. Büyük maceraya, dar olduğu düşünülen "Afrika'nın altı"ndan geçerek Hind'e denizden ulaşmaya teşebbüs etmeye hazırlanılmaktadır.

O sıralarda bazı seyyahlar okyanusa açılmışlardır. XIII. yüzyılın başında İtalya Lanzaroto Malocello, uzun zamandan beri unutulmuş olan Kanarya adalarını yeniden keşfetmiştir. Başkaları Kilise'nin ve büyük tüccarların talepleri üzerine, din değiştirtmek veya ticaret yapmak için Çin yollarına koyulmuşlardır. Papa IV. Innocentius 1245'te bu ülkeye Giovanni de Pian Carpino adında bir fransisken rahibi göndermiştir. Bu rahip geri dönünce bir Moğollar tarihi yazmıştır. IX. Louis 1255'te Willem Van Rubrouck adında başka bir fransiskeni aynı yöne göndermiştir. Daha önce de sözünü ettiğimiz Polo kardeşler bundan bir süre sonra geri döndüklerinde, Cipangu'nun çevresinde yedi bin yüz elli baharat adacığı saydıklarını ilân etmişlerdir.

Denizdeki ilerlemeler de bu kadar hızlıdır. 1277'de Cenova'dan yola çıkan tüccar Nicolo Spinola Cebelitarığı geçmiş, kuzeye yönelmiş ve Flandre'a ulaşmıştır. Bu ticari hat 1298'den itibaren düzenli hale gelmiştir; ticari Düzen'in iki kutbu birbirlerine bağlanmıştır.

XIII. yüzyılın sonunda papa VIII. Bonifacius'un talebi üzerinde, Giulano de Levanto Haçlı seferleri yollarının haritasını çizmiş, bu yollardaki doğal engelleri ayrıntılı olarak vermiştir: Alpler, Apeninler, Kafkaslar ve hatta Himalaya! Cenevizli ve Venedikli denizciler iş yolculuklarında, limanları ve deniz yollarını tasvir eden, hem harita, hem deniz talimat kitapları olan *portulan* adı verilen yeni türden metinler kullanmaya başlamışlardır. Üç Cenevizli —Tedisio Doria ile Uglino ve Vedino Vivaldi kardeşler— 1291'de, Hind'e deniz yolundan ulaşmak üzere Afrika turu yapmaya ilk kalkışanlar olmuşlardır. Doria Cenova'da kalırken, Vivaldi kardeşler güneye doğru yola çıkmışlar ve belki de Gine körfezine ulaşmışlardır, ama birçok noktaya geçtikleri yerleri işaret eden devasa taş sütunlar bıraktıktan sonra buradan geri dönememişlerdir. Afrika ancak iki yüzyıl sonra dönülecektir.

Aynı 1291 yılında Giovanni de Monte Corvino adlı bir fransisken, papa IV. Nicolaus tarafından Asya'yı hıristiyan yapmakla görevlendirilmiştir: çağın saplantısı. Fransisken rahip Hanbalık'a yerleşmiş, ders vermiş, vaaz vermiş, altı bin kişiyi hıristiyan yapmış ve orada çok ünlü bir kişi olmuştur[47]. Bundan on yıl sonra, bir sonraki papa V. Clemens, ona yardım etmeleri için, yola çıkmadan önce piskoposluğa yükseltilen yedi fransisken daha göndermiştir. İçlerinden yalnızca üçü, ona 1311'de Hanbalık'ta ulaşmayı başarabilmiştir; onu Çin başpiskoposu ilân edeceklerdir, rahip Giovanni 1328'de burada ölecektir.

Ters yönde ise, XIV. yüzyılın başında "kara keşişler"[47] denilen bazı hıristiyan Habeşler Avrupa'ya gelerek, burada rahip Jean efsanesinin daha da beslenmesine ve Avrupa'nın merkez olduğu düşüncesinin güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Doğu Kilisesinin Roma Kilisesinden daha sonra kurulduğunu söylemektedirler. Guillaume Adam ve Etienne Raymond adlarındaki iki dominiken 1310'da Hebeşistan'dan yola çıkarak, Doğu Afrika içlerine dalmışlardır. Aşırı bir cüretkârlıktaki muazzam bir devrialem, ama arkası gelmeyen bir macera.

Aynı anda Batı'da, o zamanın en girişimci denizcileri olan Cenevizliler okyanusa dehşet içinde kalarak ve büyülenerek yaklaşmaktadırlar. Bunlar 1310'a doğru Madera'yı keşfetmişler ve ona Lename (ağaçlı ada)[47] adını vermişlerdir. Artık, Atlantik kıyılarını izleyerek geldikleri Londra'dan Cebelitarığa kadar olan heryerde Cenevizli, Kastilyalı, Fransız, Katalan, Norman tekneleri bulunmaktadır.

Bu maceracılar kendilerini ticaret ile ve ticaret için finanse etmektedirler. Örneğin Portekiz kralı 1317'de Manuel Pessanha adındaki bir Cenovalıyı Afrika'yı dolanan bir yol keşfetmesi için amiral yapmış ve onunla ilk sözleşmeyi imzalamıştır.

Doğu'yu hıristiyanlaştırma düşü sürmektedir. Corvino 1326'da papaya on bin Tatarı ve otuz bin ortodoks Rumu katolikleştirdiğini bildirmektedir. Carvino öldüğünde, papa XXII. Ioannes 1334'de onu halefi olmak üzere başka bir fransisken göndermiştir, ama bu rahip Çin'e ulaşamayacaktır. O sıralarda iki Cenevizli tüccar ile bir Moğol Avignon'a, Çin'de başpiskopos olmamasından yakınan bir Çinli cemaatin mektubunu getirmişlerdir. XII. Benedictus 1338'de buraya, aralarından Giovanni Marigneli'nin 1342-1346 arasında başpiskoposluğu üstleneceği dört fransisken piskopos göndermiştir.

Lizbon daha şimdiden deniz adamlarının faaliyet merkezi ha-

line gelmiştir. Bu kente Avrupa'nın heryerinden finansçılar, haritacılar, denizciler, casuslar akın etmektedir[134]. Burada dünyanın topografyası anlaşılmaya başlamıştır. Pietro Vesconte'nin 1320'de yaptığı dünya haritasının üzerinde, karalar ilk kez pusula tarafından verilen yönlere göre yerleştirilmiştir; bu haritada oranlar tamdır; Akdeniz ve Arabistan doğru olarak çizilmişlerdir[57]. Kısa bir süre sonra, Madera ve Kanarya adaları bir haritanın üzerinde ortaya çıkmışardır. "Hıristiyan Batı'nın işaret şamandıralarıyla dolan deniz mekânı aniden, Akdeniz'in üçte ikisi kadar genişlemiştir"[22].

Portekiz kralı IV. Alfonso uyruklarının düşlerini tek başlarına gerçekleştiremeyeceklerini farkettiğinden, Lizbon'a yerleşen bazı Floransalı, Lombardiyalı ve Cenevizlilere 1338'de ticari ayrıcalıklar tanımıtır. Majorcalılar buranın mülkiyetini papadan talep etmiştir. Jaime Ferrer adındaki Majorcalı bir denizci Afrika kıyıları boyunca ilerlerken, 10 Ağustos 1346'da Bojador ("Şişkinlik", bugün Juby burnu) adını verdiği bir burundan geçmiş ve herhalde Senegal"e ulaşmış, ama buradan geri dönememiştir; daha sonra izleri —*Padraos*— bulunacaktır. Afrika kıyılarının keşfi 1350'den sonra hızlanmıştır. Hâlâ Bojador burnunu geçince kolaylıkla doğuya dönülebileceği ve Hind'e çabucak ulaşılabileceği düşünülmektedir. Fransız coğrafyacı Jean de Mandeville 1356'da *Livre des Voyages*'ı yazmıştır; burada gittiğini iddia ettiği Hind ve Kathay'dan söz etmektedir: "Rastladığımız herşey bunların hakkında söylendiğine nazaran daha büyük, daha önemli daha tuhaftı... Kimsenin bu sarayda yaşayanların ihtişamına, yüceliğine, kalabalıklığına, orayı görmeden inanamayacağına eminim"[135]. Hind'in batı kıyısı olan Malabar'ı "Combar denilen bir ormanda karabiberin yetiştiği bir ülke" olarak tasvir etmektedir. "Bu bitki başka hiçbir yerde bitmez. Kathay krallığı dünyada varolanların en büyüğüdür ve imparator gök kubbenin altındaki en büyük hükümdardır. Hıristiyanlar burada sükûnet içinde yaşamaktadırlar ve isteyenler hıristiyanlığa geçebilmektedirler, çünkü Büyük Han hiçkimsenin istediği dini seçmesini yasaklamamaktadır"[47].

Avrupa hep aynı fikirle beslenmektedir: başka yerler cennettir; Avrupa mutsuz bir topraktır, Avrupalının kendi selâmeti için başka yerlerde mükemmel hıristiyanı üretebileceğini umud ederken, *saflaştırılması* gereken kirlenmiş bir ülkedir.

Colombus bu kitabın üzerinde çok düşünecektir.

Aragon kralının hizmetinde yahudi bir haritacı olan Yehuda Cresques'in olağanüstü *portulan*'ı *Katalan Atlası* 1375'te ilk kez ol-

mak üzere, fantezi sözleri devre dışı bırakmakta ve bilinmeyen bölgelere *"Terra incognita"* adını vermektedir.

Artık düşü kurulmuş bir ad yoktur. Muazzam bir ilerleme. Dünyanın çevresi bu eserde otuz iki bin kilometre olarak tahmin edilmiştir. Bu portulan o dönemde öylesine eksiksiz bir başvuru kitabı olarak kabul edilmiştir ki, Fransa kralı V. Charles Aragon kralından en iyi dünya haritasının bir kopyasını istediğinde, ona bu kitabın bir nüshası verilmiştir.

XV. Yüzyılın başında Dünyanın yuvarlak olduğu bilinmekte, ama Evrenin merkezinde olduğu düşünülmektedir —Copernicus Polonya'nın Torun kentinde ancak 1473'te doğcaktır—. Perzalı Apollonius adlı bir İtalyan matematikçi bazı gezegenlerin —ama Dünyanın değil— Güneşin etrafında döndüklerini yazmaya cüret etmiştir.

Cipangu ve Kathay'ı Avrupa'dan ayırdıkları düşünülen Okyanus adalarıyla ilgilenilmektedir. Fransız Jean de Béthencourt 1492'de Kanarya takımadasına yerleşmiş ve Kastilya kralı III. Enrique'nin tabiyetine girmiştir. 1418'de haklarını Niebla kontuna satmıştır. Yeğeni Maciot de Béthencourt o tarihte, adalardan Lanzaroto Malocello'ya ait olanını yönetmektedir ve bu işi en azından 1430'a kadar sürdürecektir[129].

Bazı kimseler, Okyanusta batıya gidecek Kathay'a ulaşılabileceğini düşünmeye başlamışlardır. Bir Fransız müneccim ve ilahiyatçısı olan Pierre d'Ailly, 1410'da *Imago Mundi* adlı eserinde Plinus'a dayanarak, Avrupa ile Hind arasında yer alan okyanusun o kadar geniş olmadığını iddia etmektedir: "Çünkü lehte rüzgâr olduğunda bu denizin *birkaç günde* aşılabileceği aşikârdır, bu denizin hiç de o kadar büyük olmadığı buradan çıkmaktadır"[135]. Colombus daha sonra bu metni tutkuyla okuyacaktır. Bu kitap onun kanıtlamak istediğiyle aynı yönde olduğu için, ona en büyük liyakatleri atfedecektir[43].

1414'de bu okyanus üzerinde, "VII. yüzyılda yanlarında kadınlı erkekli başka hıristiyanların, hayvanların ve malların olduğu Porto başpiskoposu ve altı piskopos tarafından iskân edilmiş olan"[47] yeni bir adadan —"Antilia"— söz edilmektedir. Söz konusu olan herhalde, keşfedenlerinin Portekizli piskoposlar olduğu söylenilen "Yedi Kent adası" veya VI. yüzyılda İrlandalı keşişler tarafından bilinen "Saint-Brandon adası"dır[140].

Floransalı bir bilim ve sanat koruyucusu olan Paolo Strozzi tarafından İstanbul'dan getirilen Ptolemaios'un *Coğrafya* 'sı ertesi yıl Floransa'da ortaya çıkmıştır. Jacopo d'Angelo tarafından Latinceye

çevrilen kitap, coğrafyanın genel ilkelerini ve bilinen yerlerin bir kataloğunu içerdiği için çabucak olağandışı bir ün kazanmıştır[135]. Bu kitabın, bazıları Ptolemaios'a atfedilen, ama sahte ve çok yanlış olan yirmi yedi harita içeren birçok nüshası Avrupa'da dolaşmaktadır. Ptolemaios'un kitabından haberdar olan Pierre d'Ailly, *Compendium geographiae*'de onun tezlerine katılmıştır[15].

Çevresini dolaşmak

Keşif yolculukları o sırada, bundan tam yüz yıl sonra yapılacak olan dünyanın çevresinin ilk dolaşılışına kadar, bir yüzyıl boyunca koruyacağı sistematik bir çehreye bürünmüştür.

Portekiz kralı I. Joao, 21 Ağustos 1415'te üçüncü oğlu Enrique'nin de yardımıyla, Afrika'daki en önemli müslüman karakolu ve Afrika altınının geldiği Cebelitarık boğazının anahtarı olan Ciota limanını Faslı korsanlardan almıştır. Prens Enrique bu seferden sonra bizzat denize açılmayı bırakmıştır, ama siyasette umması mümkün olmayan şanı deniz keşiflerinde arayacaktır. Söylendiğine göre[9] Algavre'deki Sagres'e bir hedefi —Doğu'ya denizden ulaşmak— ve bir stratejisi —Afrika'nın *çevresini dolanmak*— olduğu halde yerleşmiştir. inatçı ve sistematik bir örgütleyici olan, hem de "cüretkâr bir şekilde, kendine birşeylerin mâlûm olduğuna inanan ve hep aynı yerde oturmasını seven" Enrique kırk yıl boyunca metodik seferler orkestrasının şefliğini yapacaktır[9]. Denizcilerinin herbirinden yalnızca kendine yönelik olan seyir defteri kayıtlarını ve deniz haritaları üzerindeki notlarını artırmalarını istemektedir, Yehuda Cresques'in oğlunun bütünleştirdiği bilgileri toplamaktadır. Sagres'i bazılarına göre[9] gizli bir haritacılık merkezi ve bir "deniz labaratuarı" haline[9] getirmektedir. Başkalarına göre[57] gerçek daha az organik, daha somuttur ve komşu Lagos limanının etrafında dönmektedir[57]. Yahudi, müslüman, Arap, Cenevizli, Venedikli, Alman, İskandinav bilim adamlarının, Enrique'nin Lizbon sarayının güven ve olanaklarına sahip olan bu girişime katıldıkları her halükârda doğrudur. Herşeyi finanse edebilmek için —yeni cüret—, onun dışında başka hiçbir kimseye hiçbir şey söylememek zorunda oldukları haberlerin karşılığında, köleler de dahil, getirdikleri malın kârını tüccarlara bırakmaktadır.

Bu denizciler çok yakınlarda ortaya çıkmış olan teknik yeniliklerden yararlanarak hızla ilerlemektedirler: *usturlap, torquatum, kadran, sapma cetvelleri, gemi pusulası, iskandil ve parakete.* Keşif gemileri ilk

adımlarını atmaktadırlar. Kısa bir süre sonra *karavela* 'nın zamanı gelecektir.

Enrique o sıralarda Afrika'nın ucuna ulaşabilmek için, denize gemi üstüne gemi indirmektedir —o an için beyhude olarak—. Gemicileri 1418'de Madera'ya varmışlar ve buranın denetimini ele geçirmişlerdir. 1420-1434 arasında girişilen dört yeni seferle Afrika'nın çevresini dolaşma denemesi yapılmıştır, fakat akıntıların tersine döndükleri yer olan Bojador burnu aşılamaz bir engel olarak kalmaktadır. Denizciler buranın ötesinde yüksek yalıların, şelalelerin, kızıl kumların olduğunu söylemektedirler. Üstelik buradan geri dönmek için Afrika kıyısından, sahil desteği olmadan Azorlara kadar açılmak gerekmektedir. Bundan daha tehlikeli birşey olamaz. Kuşkusuz bu seferlerden dönüş, Afrika'nın batı kıyılarının belirlenmesine olanak vermektedir. Ama kimse bu konuda tek kelime etmemektedir. Ancak 1424'te Portekiz kaynaklı haberlere dayanılarak çizilen bir harita, Atlantiğin iyice batısında bir grup ada göstermektedir. Bu acaba daha şimdiden Brezilya mıdır?

Prens adamlarından Gil Eanes'i o tarihlerde maceraya göndermiştir. Bu kişi 1433'teki bir başarısızlıktan sonra, ertesi yıl tek direği ve tek bir yuvarlak yelkeni olan otuz tonilatoluk basit bir barçayla Bojador burnunu geçmeyi başarmıştır. Fakat korkunç bir hayal kırıklığıyla, Afrika sahillerinin öte tarafta güneye doğru uzayıp gittiklerini anlamıştır: Bojador Afrika'nın ucu değildir. Hind görünürlerde değildir. Herşeye yeniden başlamak gerekmektedir. Hatta belki de geçit bile yoktur...

Alfonso Gonçalves Baldaia 1436'da daha güneye inmiş ve bir koya ulaşmıştır. Buraya üzerindeki Portekiz kralının armalarını taşıyan bir küp ve bir haç olan bir sütun —*pardrao*— bırakmış ve buraya Rio de Oro adını vermiştir, çünkü burada bir nehir ve altın gördüğüne inanmaktadır. Çifte yanılgı.

Enrique cesaretsizliğe kapılmamaktadır. Tersine çabalarını artırmaktadır. Sagres'in birkaç kilometre uzağındaki Lagos limanı ilk karavelaların inşa edildiği bir tersane haline gelmektedir[57]. Afrika'nın çevresini dolanmak gerekmektedir. Portekizliler Madera ve Azorları iskân etmektedirler. Kanarya adaları 1435'te Kastilya denetimine geçtiğinde, bundan hiç kaygı duymamışlardır, çünkü onlar için okyanus bizatihi bir amaç değildir, burayı Afrika kıyıları boyunca ilerlemek için kullanmaktadırlar.

Başkaları da okyanusla ilgilenmektedir. Örneğin, Tana, Beyrut, İskenderiye ve Flandre hatlarında çalışan ticari kadırgalarda deniz subayı olan Venedikli Andrea Bianco 1436'da, ilk kez Made-

ra'nın batısındaki adaların ve Stockfixa (Morina adası) adını verdiği (Terre-Neuve olabilir) gibi çok kuzeyde yer alan bazı başkalarının da gösterildiği haritalar çizmiştir. 1444 tarihli olan ve Yale haritası denilen dünya haritasının üzerinde aynı ada Vinland adıyla yer almaktadır. Bianco'nun Londra'da 1448'de yaptığı başka bir haritanın üzerinde, Brezilya'nın bulunduğu yerde büyük bir "gerçek ada" zikredilmektedir[135]. İlginç kayıt: sanki denizciler Bojador burnunu geçmek için attıkları zorunlu voltalar esnasında burayı çoktan keşfetmişlercesine.

Her ne olursa olsun, Portekiz tarafından istihdam edilen Cenevizli denizciler ilerlemeye devam etmektedirler. 1441'de bunların arasında Antonio de Noli, kardeşi Bartolemeo ve yeğeni Rafaello, Enrique'den Gine körfezinde seyretme ve burada baharat ile köle arama hakkını elde etmişlerdir. Burada bir cins Afrika karabiberi olan, Malabar kıyısından geleninden çok daha ucuz olan *malaguetta* bulmuştur. Portekiz karabiberi Venedik karabiberinin gerçek bir rakibi olmaktadır: Afrika yolunun ilk ticari sonucu. Senegal nehrinin ağzının kuzeyinde yer alan Arguim adası 1443'te bir Portekiz ticaret yeri haline gelmiştir —Afrika'nın ilk beyaz ticaret yeri—. Lanzarato 1444'te Tyder'e ve Nuño Tristao da Senegal ağzına ulaşmışlardır. Denizciler Afrika kıyıları boyunca birkaç iskeleyi yavaş yavaş pekiştirmekte ve buraları gerçek limanlar ve köle ile diğer mal ambarları haline getirmektedirler. Denizci Enrique kaptanlarının yerel tüccarlardan köle almakla yetinmelerini istemekte ve iç kesimlerde yağma yapılmasını yasaklamaktadır. Aynı yıl, ona itaatsizlik eden Diniz Diaz adında biri Yeşil Burun yarımadasını geçerek, bir adada —herhalde bugünkü Gorée— karaya çıkmış, sonra da Blanco burnunda iki yüz Afrikalıyı esir ederek, Lagos'a köle olarak götürmüştür.

Bu arada Antonio Malfante karadan Cezayir Sahra'sına girmiştir.

Nuño Tristao 1446'da Yeşil Burun'u aşmış, aynı yıl başka bir Portekizli kaptan, Alvarro Fernandez bugünkü Gine-Bissau'ya ulaşmıştır. Enrique bu arada en yakın sırdaşlarından Gil Moniz'e Madera üzerindeki bütün senyörlük haklarını vermiştir (bu adamın torunu Colombus'la evlenecektir), 1447'de Gine körfezine ulaşan Enrique'nin denizcileri, kıtanın boyutlarını bir kez daha olduğundan daha düşük tahmin ettiklerinden, gene Afrika'nın burada sona erdiğini ve nihayet Hind'e doğru bir geçit bulduklarını sanmışlardır. Gambia ve Kongo nehirlerinin ağızları yeni yanılgılara

yol açmıştır. Ancak bu inat, Bantolemoa Dias'ı elli yıl sonra zafere ulaştıracaktır.

O dönemde henüz hiçkimse Atlantiğin öteki tarafında, Avrupa ile Asya arasında bir kıtanın olabileceğini hayal etmemektedir. Kuşkusuz adalar, bazen de yarımadalar vardır. Fakat Hind, Japonya veya Çin'e ilişkin olarak, Asya'nın kendine dair hiçbir şey yoktur. Böylece Hind'e batıdan ulaşmak aşırı rizikolu olarak görülmektedir. O çağın gemileriyle bunu aşmak olanaksızdır; bu iş için herhalde altı ay seyretmek gerekecektir.

XV. yüzyılın ortasında Avrupa'nın tümü Afrika maceralarıyla ilgilenmektedir. Keşif çılgınlığı en uzaktaki krallıklara bile sirayet etmektedir. Tekeli kendinde tutmak isteyen Enrique'nin herşeyi gizli tutmasına rağmen, Fransa ve İngiltere birkaç gemi göndermişlerdir. Danimarka, İsveç ve Norveç kralı Bavyeralı III. Christophe 1450'ye doğru, Portekiz kralı V. Alfonso'nun yeğeniyle birlikte, Afrika kıyıları boyunca "Rahip Jean'ı bulmak üzere" bir sefer düzenlemiştir[147]. Sefer, Gine'de korsanlar tarafından yok edilerek, acınacak bir şekilde başarısızlığa uğramıştır. Afrika kıyısı yavaş yavaş gerçekten Portekizlilerin olmaktadır. Enrique yolculukların sayısını artırmak için, kaptanların köle ticaretiyle zenginleşmelerine giderek daha fazla serbesti tanımaktadır[9]. 1450'lere doğru yılda bin, on yıl sonra yaklaşık üç bin köle alınmakta, bunlar altın veya büyük Kanarya deniz kabuklarıyla —bu kabuklardan biri Afrika'da iki düka altın kadar etmektedir—[47] karşılığında mübadele etmektedirler. Afrika islamiyetinde zaten çok yaygın olan kölecilik, limanların düzenlenmesini gerektiren çok gelir getiren bir faaliyet haline gelmiştir. Hiçbir dinsel otorite buna karşı çıkmamaktadır.

Enrique keşiflerini gizli tutmaya devam etmekte ve denizcilerinden Afrika'da gördüklerini sır olarak saklamalarını istemektedir. Yola çıkışlar ne haber verilmekte, ne de hatta biryere kaydedilmektedir[47]. En iyi haritalar Avrupa, Kuzey Afrika, Karadeniz, Hazar denizi, Kızıldeniz ve Arabistanı doğru bir şekilde göstermektedirler, ama Afrika *terra incognita* olarak kalmaktadır[35]. Denizciler sır saklamasını bilmektedirler: onların açısından, tekeli kendilerinde tutabilmek, doğuya doğru bir geçit bulabilmek ve eğer böyle bir geçit yoksa, yığılmış bilginin kârını başkalarına bırakmadan daha uzaklara gidebilmek için, keşifleri korumak söz konusudur.

Fakat 1450'lerden itibaren giderek artan sayıda İtalyan işadamı —Venedikli Alvise Ca'da Mósto, Cenevizli Antonio Usodimare gibileri— kendilerini Portekiz seferlerine dayatarak, bunlara amaç olarak ucuz baharat ve şekerkamışı bulunmasını yüklediklerinde

yolculukların doğası değişmiştir. Denize ilişkin bilgilerin aranması olmaktan çıkarak, ticari bilgi alış verişi haline gelmiştir. Oysa bu bilgiler tedavül etmek zorundadırlar: tüccar yollarını saklayamaz. Onları satar.

Bu paralı askerlerin en ünlüsü olacak olanı —Portekiz'e yermi altı yaşındayken gelecektir— herhalde Ağustos 1451'de Cenova'da doğmuştur: Cristobal Colombus (İtalyancada Cristoforo Colombo, İsponyolcada Cristobal Colon, biz adının İspanyolcalaşmış ve soyadının Latinceleşmiş biçimini kullanmayı tercih ettik MAK). Dokumacı ustası olan babası Domenico Colombo, 1439'da *Doge* Fregoso'dan kentin kapılarından birinin muhafızlığı görevini almıştır[62]. Yahudi olduğu söylenmektedir. Salvador de Madriarga[80] onun 1391'de Barselona'dan sürülen ve Cenova'ya sığınan yahudi bir aileden geldiğini düşünmektedir. Bunu kanıtlamak üzere binlerce göstergeye dayanmaktadır: imzası, annesinin adının Suzanna olması, mistik yazılarını hep İspanyolca yazmasının Eski Ahid'e göre yetiştirildiğini kanıtlaması vs. Sav caziptir ve Colombus'un hayatının birçok ayrıntısı bunu destekliyorsa benzemektedir. Hasımlarının çoğu onu yahudi saymaktadır. İleride göreceğimiz üzere, kendi de kuşkunun sürmesine neden olmuştur. Fiili durumda, 1397'de Padova *yeşiva*'sını kuran bir Colón kuşkuya yer bırakmayacak bir şekilde belirlenmiştir ve Cristobal'in annesi neredeyse kesinlikle yahudidir. Fakat araştırmacıların çoğu babasının da öyle olduğundan kuşku duymaktadır. Jacques Heers[62], zaten o dönemde Cenova'da *humiliati* adındaki dinsel loncaların elindeki bir meslek dalı olan dokumacılık alanında hiçbir yahudinin izini bulamamıştır. Ona göre Cristobal'in ataları Piacenza asıllı köylülerdir. En yeni araştırmalara göre, büyükbabası Cenovalı olmalıdır. Bizzat kendi, denizci bir aileden geldiğine, hatta ailenin ilk amirali bile olmadığına inandırtacaktır... Ben kendi hesabıma onun yahudi asıllı ve hıristiyanlığa geçmiş olduğuna inanıyorum. Ve Kitabı Mukaddes konusunda hıristiyandan çok musevi bir kültüre sahip olduğunu düşünüyorum.

Venedikli Alvise Ca' da Mósto 1454'te Gine'ye gitmek üzere, altın ve köle tüccarı Portekizli Vicente Dias'ın gemisine binmiştir. Ca' da Mósto Yeşil Burun bölgesinde, gene Portekiz'de oturan ve 1455'te Gambia'ya ulaşan ve "burada, bundan yüz on yıl önce Vivaldi kardeşlerin mürettebatından bir tayfanın soyundan gelen bir vatandaşını bulduğunu" iddia eden başka bir Cenovalıyla, Antonio Usodimare'yle karşılaşmıştır. Usodimare bu tayfa torununa ilişkin

olarak, "bunu bana kendi söyledi ve onun dışında bu tayfaların ardıllarından hiçkimse kalmamıştı"[62] demektedir.

Kral V. Alfonso'nun talebi üzerine, papa 8 Ocak 1455'te ona Afrika kıyı denizciliğinin tekelini vermiştir ve Portekiz bu karara uyulmasını sağlayacaktır. Fakat Andaluçyalı kodamanlar —Sevilla trafiğini denetim altında tutan, Medina Sidonia dükleri Guzmanlar gibi— adalarla ve Afrika'yla çok yakından ilgilidirler. "Bu okyanus denizi kendi malikânelerinin uzantısı haline getirmeyi" istemektedirler[97]. Bunun üzerine İspanya karavelaları Afrika kıyılarına doğru yola çıkmışlar ve Palos'a altın ve köle getirmişlerdir. Bunun sonucunda Portekiz ve Kastilya —bir de karanlık veraset kavgaları yüzünden bölünmüşlerdir— arasında, sömürge savaşlarının birincisi ortaya çıkmıştır.

İki İtalyan, Ca' da Mósto ve Usodimare 1456'dan itibaren iki yıl boyunca Yeşil Burun takımadalarında yer alan adaların bir kısmını keşfetmişlerdir. İspanyol Diego Gomes 1460'da Gambia'dan altın getirmiştir. Bir İspanyol köle tüccarı Yeşil Burun bölgesinde Portekizliler tarafından yakalanmıştır —bugün Dakar—; bazı Ceneviz gemileri batırılmıştır. Cenova'da çocukluğunu sürdürmekte olan Colombus, bunlardan söz edildiğini duymuş olabilir. Floransalı tüccar Benedetto Dei, Medicilerin hesabına Timbuktu'ya gitmiştir.

Murano'daki manastırlardan birinin keşişlerinden Fra Mauro aynı yıl, Denizci Enrique 1460'da ölünce, keşifleri Portekiz tacının mal varlığı içine dahil olmuşlardır. 1438'den beri hükümdarlık yapan ve lâkabı "Afrikalı" olan V. Alfonso Lagos'taki olanakları Lizbon'a taşıttırmıştır. Fetihten çok siyasetle, Gine'den çok Fas'la ilgilenmektedir. Çünkü Afrika hayal kırıklığı yaratmıştır: çevresini dolanmak öngörülenden daha güçtür. Fazla altın getirmemektedir. Daha uzağa gitmektense, Fas üzerindeki egemenliğini pekiştirmek daha iyidir.

V. Alfonso 1462'de, Atlantik adaları üzerindeki bütün hakları, onları bulabilmeyi başarabilmesi halinde şövalyelerinden birine devretmiştir. Bu adalara Lovo ve Capraia —veya "Non Trubada" veya "Encubierta" veyahut "Antilia"— adını verecektir. V. Alfonso 1469 Kasımında, Lizbonlu zengin bir tüccar olan Fernando Gomez'e, "beş yıl süreyle, her yıl yüz fersah kıyı keşfetmesi ve krala yılda iki yüz bin riyal ödenti yapması" koşuluyla, Afrika sahillerinde seyretme ve ticaret yapma hakkını vermiştir[135]. Soeiro Costa 1470'de Gana'daki Das Tres Pontes burnuna varana kadar bin kilometrelik sahili daha keşfetmiştir. Joao da Santarem ve Pedro Esco-

bar 1471'de Ekvator'u ilk aşanlar olmuşlar ve Nijer nehrinin ağzına kadar inmişler, sonra dümdüz güneye, Sao Tome adalarına yönelmişlerdir. Aynı yıl ilk kale kurulmuştur. Sao Jorge de la Mina adındaki bu kale yüzyıllar boyunca Afrika'daki Avrupa varlığının başlıca demirleme noktası olarak kalacaktır. 1472'de Gine körfezinin ta dibinde bir ada keşfedilmiş, buna Fernando Po adı verilmiştir. Fakat Ekvator'u geçen diğer bir Portekiz keşif grubu, Gabon'un bir nehirden başka birşey olmadığını anlayınca, ortaya yeniden bir hayal kırıklığı çıkmıştır.

Başarmak

Genç Cristobal Colombus bu sırada Cenova'da dokumacılık mesleğini öğrenmekte ve babasının işlettiği, müdavimleri tüccarlar ve denizciler olan meyhanede, iki erkek kardeşiyle birlikte haritacılık konusunda ısınmaktadır. Balıkçı, fırsat çıktığında denizcidir —on yaşındayken ilk yohculuğunu Korsika'ya yapacaktır—, kısa bir süre sonra sırasıyla, kentin en büyük bankacıları olan Centurionilerin, Spinolaların ve Di Negroların, sonra da küçük tüccar ve komisyoncuların hesabına denize açılacaktır. 1472'de kumaş ve şeker yüklü bir gemiyle, Tunus'tan baharat satın almaya gönderilmiştir. Şöyle yazmıştır: "kral René'nin (Anjoulu) beni *Fernandine* adlı kadırgayı yakalamam için Tunus kentine kadar yollaması bile başıma geldi"[63]. Burada denizcilerin altın ve değerli taşlar bulunan uzak adalardan söz ettiklerini duymuştur. Daha şimdiden ikircikli, garip bir kişidir: bazılarına göre bir mistiktir; diğer başkalarına göre iktidar elde etmekten başka tutkusu yoktur; nihayet diğer bazılarına göre de denizden başka birşeyin düşünü kurmamaktadır. Fizik yapısı pek bilinmemektedir. Oğlu Ferdinando daha sonra şöyle yazacaktır: "Amiral sağlam yapılı, ortanın üstünde bir boya sahipti; oldukça dolgun ve renkli uzun bir yüzü vardı ve aslında ne şişman, ne de zayıftı. Kartal burunluydu, gözleri parlaktı. Gençliğinde sarı saçlıydı; fakat daha otuzuna gelmeden hepsi aklaşmıştı"[63].

1473 kışında —yirmi iki yaşındadır— tercihini tamamen denizcilikten yana yapmıştır. Aşağı yukarı aynı sıralarda, 12 Ocak 1473'te kral V. Alfonso bundan birkaç yıl önce Yeşil Burun'un batısında farkedilmiş olan "Yedi Kent adası"nı, Gabon kıyılarını belirleyen ve Ekvator'u yeniden geçen Joao Gonçalves da Camara'ya vermiştir.

Colombus hâlâ yolculuk yapmakta ve hep okumaktadır. Portekizli ve Cenevizli çevreleri çalkalayan, Portekiz ile Kathay arasında denizden bir bağlantı fikrinden söz edildiğini duymaktadır. Floransalı bir hekim ve gökbilimci olan Paolo del Pozzo Toscanelli 25 Haziran 1474'te, Lizbonlu bir katedral kurulu üyesi olan Fernac Martins'e, batıdan doğuya doğru kesinlikle bir yol —"altından, inciden ve değerli taşlardan yana çok zengindir"— bulunduğunu açıklamak kastıyla mektup yazmıştır. Bu "yol diğer hepsinden daha kısadır. Aşılması gereken deniz hiç de çok büyük değildir... Bu iş rahatlıkla başarılabilir"[135]. Toscanelli Kanarya adaları ile Asya arasındaki mesfeyi yedi yüz fersah olarak tahmin etmektedir. Hatta iki yol bulunduğunu iddia etmektedir: bunlardan biri doğudandır, diğeri de Antila ve Cipangu'dan geçmektedir. Colombus bu mektuptan söz edildiğini yedi yıl sonra duyacaktır, fakat Toscanelli'ye olan entellektüel borcunu hiçbir zaman kabul etmeyecektir.

Portekiz kralı V. Alfonso 1474'te, denize tutkun olan büyük oğlu Joao'ya Afrika ticaretinin yönetimini vermiştir. Prens ertesi yıl kâhyası Fernao Telles'e "Yedi Kent adası"nı bir de onun keşfetmesi emrini vermiştir. Kâhya fazla uzağa gidemeyecek ve kaybolacaktır. Ama gene de Colombus'un başaracağı işi denemesine izin verilenlerin ilklerinden biridir.

Matbaa, keşiflere ilişkin ayrıntıları hızla yaymaktadır. Ptolemaios'un *Coğrafya* 'sının 1477'de Bologna'da yayınladığını görmüştük. Bu kitabın 1500'den önce çıkmış altı edisyonu bilinmektedir. Colombus bunu okumuştur. Ayrıca Marco Polo'nun *Harikalar Kitabı*'nı, Pierre d'Ailly'nin *Imago Mundi*'sini, Jean de Mandeville'in *Yolculuklar* 'ını da okumuştur[63]. Sagresli denizcilerin yayınlamayı reddettikleri ve İtalya, Flandre, Renanya bölgesi, Saint-Dié ve Nurenberg'de yeniden yapılan haritalara artık ulaşabilmektedir[9]. Bu haritalar enlem ve boylam koordinatlarını içermekte ve batıya doğru mümkün bir yolun gerçekliğini ortaya çıkartmaktadırlar.

Colombus Şubat 1477'de —yirmi altı yaşındadır— herhalde ikisi de Flamanlara ait olan iki tekneden önce *Galway* , sonra da *Bachella* ile Londra'ya ticaret yapmaya gitmiştir. Bu yolculuklarda İrlanda ve İzlanda'ya kadar gitmiştir —burada kiminle karşılaşmıştır?—. Herhalde Grönland'da, Terre-Neuve'den söz edildiğini duymuştur. Burada herhalde Laponlara ait cesetler görmüş, bunları Çinli sanmıştır. Aynı yıl Portekiz'e yerleşmiştir.

Geleneğe göre buraya gelmesinin nedeni, gemisinin —acaba gerçekten Flaman teknesi midir?— 13 Ağustosta Lagos yakınlarında bir Fransız filosu tarafından batırılmasıdır. Enkazdan artan bir

tahta parçasına tutunarak, yüze yüze kıyıya ulaştıktan sonra, Lagos halkı tarafından kurtarılmıştır. Gerçek herhalde daha basittir: Lizbon'a ticari bir gemiyle ulaşmıştır, burada küçük kardeşlerinden biri olan ve bu kente daha önceden yerleşerek, deniz haritaları imalatı ve satışı yapan Bartolomeo'yla buluşmak istemektedir; Bartolomeo bu işinde, çok fazla zengin olduğu için kentin *"barrio de almirante"* (63) denilen bir mahallesine sahip olan gemi patronu Manuel Pessanha adlı bir hemşehrisinin yardımını almaktadır.

Colombus hem ün, hem de servet istemektedir. Henüz batı yolunu düşünmemektedir. 1478'de, Lizbon'daki Cenevizli toptancı tüccarlardan birinin hesabına, şeker satın alması için Madera'ya gönderilmiştir. Burada, yerel hatırlı ailelerden birinin kızı Dona Felipa Perestrelo ile karşılaşmıştır. Bu, Madera'nın iskân edilişinin öncülerinden biri olan Bartolomeo Perestrelo'nun kızı ve Denizci Enrique'nin yakın dostu ve prensin 1446'da Madera üzerindeki tüm senyörlük ve ticaret haklarını verdiği Gil Moniz'in torunudur(63). Colombus bu kızla evlenmiş ve Porto Santo'ya, sonra da Madera'ya yerleşerek, böylece adaya egemen olan ailenin üyesi haline gelmiştir. Şan şöhret rüyalarından vazgeçmeden şeker ticareti yapmaktadır. 25 Ağustos 1479'da, Bask ve Galiçya tekneleriyle armatörlük yapan Ludovico Centurioni ve Polo di Negro adlı Cenevizlilerin hesabına iki bin *arroba* lık şeker alımı ve taşınması konusundaki bir sözleşme nedeniyle Colombus'un izine rastlanmaktadır(63). Görünüşe göre ilk oğlu Diego'nun doğduğu yer olan Madera'nın başkenti Funachal'de Kastilyacısını geliştirmektedir.

Burada, daha batıdaki yakın adaları tasvir eden binlerce söylenti duymaktadır. Örneğin bir İspanyol gemisiyle Afrika'daki Sao Jorge de la Mina'ya gitmekte olan Eustache de la Fosse adlı bir Flaman denizci Eylül 1479'da Portekizlilere esir düşmüş ve onlardan, fırtına yüzünden Madera açıklarına sürüklenen bir Portekiz gemisinin batıda iyice uzakta bir ada gördüğünü, ama oraya yanaşamadığını öğrenmiştir.

Kastilyalı Isabella'nın taç giymesiyle veraset savaşının sonuca bağlanmasından sonra, İspanyollar ve Portekizliler denizleri de kapsayan bir barış yapmışlardır. 1480 tarihli Alcobaça antlaşması Afrika'nın ve Bojador burnunun güneyindeki bölgelerin Portekiz'e ve Kanarya adalarının Kastilya'ya ait olduğunu teyid etmiştir. Batıya doğru açılması muhtemel yollara gelince, buraları kimseye ait değildir, çünkü hiçbir deli kendini buralarda tehlikeye atmayacaktır.

Matematikçi "Regiomontanus"un öğrencisi, genç bir Nurenbergli coğrafyacı, aynı yıl kral II. Joao'dan Azorları keşfetme görevini almıştır. Bu garip adamdan daha çok söz edilecektir.

Colombus o sıralarda hâlâ Afrika kıyıları açıklarında yolculuk yapmakta ve gemicilik konusundaki uygulamalı bilgisini geliştirmektedir. uzun bir yolculuk için gereken erzakı seçmesini ve bunları stoklamasını öğrenmektedir. En azından, 1491'de Sao Jorge de la Mina'ya bir kale yapmak için giden Don Diego d'Azumbaza'nın yolculuğuna katılmıştır. Burada —bugünkü Gana— Azor kıyılarında şiddetli batı rüzgârlarından sonra bulunan esrarlı nesnelerden söz edildiğini duymuştur. Gemisi rüzgârlar tarafından daha batıdaki bir adaya sürüklenen bir gemiciye rastlamıştır (aynı kötü macera, 1784'te Kanaryalardan Venezüela'ya iki günde sürüklenen bir Fransız gemisinin de başına gelecektir!). Doğu'ya, baharat adalarına, Kathay'a, buranın zenginliklerine ilişkin düşler kurmaktadır. Hind'e batıdan bir yol bulmaya kalkışmak ona giderek kendine lâyık yegâne macera olarak gözükmektedir.

1481 yılı sonunda, karısı ve oğluyla bilikte yeniden Lizbon'a yerleşmiştir. Toscanelli'nin, batıdan Hind'e doğru bal gibi bir yol olduğunu iddia ettiği mektubundan söz edildiğini duymuştur. Daha kesin bilgiler istemek üzere Floransalıya mektup yazmıştır. O da ona ayrıntılar ve hatta bir harita verdiği bir cevap göndermiştir[63]. Toscanelli, Antilia'dan geçerek Asya'ya birkaç günde ulaşılabileceğini açıklamaktadır. Colombus Toscanelli'yle mektuplaştığını hiçbir zaman itiraf etmeyecektir. oysa İtalyan, Batı yolunun ondan daha önde gelen kâşifidir.

Aynı yıl, *Trinity* ve *George* adlarında, Bristol limanına kayıtlı iki İngiliz teknesinin "Brezilya adası"nı ararlarken Terre-Neuve'e ulaştıkları Söylentisi ortalıkta dolaşmıştır.

Portekiz tahtına, babası V. Alfonso'nun yerine II. Joao çıkmıştır. Portekiz'in beş yıldan beri kesilmiş olan genişleme siyaseti yeniden harekete geçmiştir. II. Joao Ekvator yolu üzerindeki yolculukları desteklemek üzere, Sao Jorge de la Mina kalesini güçlendirmiştir, burası bundan sonra yüzyıllar boyunca köle ticaretinin merkezi haline gelecektir. Kral Santa-Catherina burnundan sonraki kıyıların keşfini sürdürülmesi işini Diego Cao'ya vermiştir. o da 1482'de Kongo nehrinin ağzına ulaşmış ve bir kez daha Hind'e bir geçit bulduğunu sanmıştır. Nehirden içeri doksan mil girip de, bunun ucunda deniz olmadığını anlayınca hayal kırıklığına uğrayacaktır. 1483 Ağustosunda, Benguela'nın yüz elli kilometre güneyinde Angola kıyılarına ulaşmıştır. 1485'te 22 derece güney enlemine kadar

bile inmiş, ama doğuya hiçbir geçit bulamamıştır. Umutsuzluğa sevkedilmektedir.

Colombus bu süre içinde hâlâ Lizbon'dadır. Çok sayıda kitap okumakta, not almaktadır. Bunlardan bu döneme ait olan ve Sevilla'daki kitaplığında korunan en az dört tanesi bilinmektedir: papa II. Pius'un *Historia rerum ubique gestarum*'unun 1477 Venedik baskısı, d'Ailly'nin *Imago Mundi*'sinin 1483 baskısı, Marco Polo'nun *Devisement du Monde*'unun 1485 baskısı ve Yaşlı Plinus'un *Doğal Tarih*'inin 1489 baskısı[63].

Ceneviz lehçesini ve Kastilyacayı çok kötü konuşan, Latinceyi kekeleyerek okuyan, kitapların içinde kendi düşüne açılan bir yol bulmak için canı burnundan gelen garip bir dokumacı —denizci-meyhaneci-haritacı— kendi kendini yetiştiren kişi. D'Ailly'nin eserinin kenarına "İspanya'nın en uç ve Hind'in başlangıç noktaları birbirlerine çok uzak olmayıp, oldukça yakındırlar ve böylece bu denizi lehte rüzgâr olduğunda birkaç günde aşmak mümkündür"[63] diye yazmıştır.

Birkaç günde: coğrafi açıdan saçma olan bu inanç artık onun yakasını ölene kadar bırakmayacaktır; her tür ters belirtilere rağmen. Hatta kendi deneyine rağmen.

Aşılması gereken mesafenin iki bin beş yüz milden daha az olduğunu, yani gerçektekinin dörtte biri olduğunu düşünmektedir. o zamana kadar hiç önerilmemiş olan, bu mesafeye denk düşen en küçük yeryüzü boyutunu oluşturmak üzere[63], okyanusun yeryüzü yüzeyinin yedide birini oluşturduğu önermesini çıkartabileceği kâhin Esdras'a dayanmaktadır[63]: "diğer altı parça, Sen onları kuruttun". Buna dayanarak, Asya'nın doğuda 116. boylama kadar uzandığı sonucunu çıkartmaktadır. Üstelik Arap miliyle, ondan üçte bir daha kısa olan İtalyan milini karıştırmaktadır. Böylece hem okyanusun eni, hem de Asya'nın genişliği konusunda yanılmaktadır.

Böylesine hataları nasıl yapabilmektedir? Bu hatalara gerçekten düşmüş müdür? Nereye gittiğini bilmemekte midir? Eğer yalnızca Hind'e bir yol arıyorsa, neden hep "keşfetmek"ten söz etmektedir? Daha sonraları, yolunu kaybeden bir gemiden tek hayatta kalan kişi olan, bilinmeyen bir kılavuzun ölmeden önce Colombus'a bu adaların varlığını ve onlara ulaşmanın yolunu ifşa ettiğinden söz edilecektir; hiçbir ciddi belge bu savı teyid etmemiştir. Colombus bu yılda —1484—, buna karşılık Behaïm'le tanışmıştır.

Her ikisi de yabancı olan ve iyi gözle bakılmayan, her ikisi de Hind'e doğru batıdan bir yol olduğunu düşünen, ama keşfedilecek

bir kıta hayal etmeyen bu iki adam acaba birbirlerine ne söylemişlerdir?

Diego Cao'nun 1484'te Afrika'daki hayal kırıcı yolculuğundan geri dönmesinden sonra, Colombus Portekiz kralından batıdan Hind'e yapmak istediği seferin masraflarını karşılamasını talep etmeye karar vermiştir. Bir kralı buna ikna etmesi için ona sekiz yıldan fazla bir süre gerekecektir.

II. Joao'dan üç gemi ve iki milyon *maravedi* karşılığı para istemiştir. Kral, tıpkı diğer projeler için olduğu gibi, bunun da incelenmesi işini iki yahudi matematikçinin —Portekizli Abraham Zacuto ve Portekiz'e sığınmış olan Salamanca üniversitesinden, İspanyol Joseph Vizinho— yönetimindeki bir komisyona havale etmiştir(63). Bu iki büyük uzman burada daha yirmi yıl önce, güneşin Gine kıyıyarı boyunca olan yükseklik sapmasını kaydederek tablolar oluşturmuşlar ve İbranice yazılmış bir *Almanch perpetuum* yayınlamışlardır. Colombus tarafından tahmin edilen mesafeleri daha işin başında geçersiz sayarak, projeyi reddetmişlerdir. Portekiz'de Braganza dükünün komploları tarafından tehtid edilen, İspanya ve Fas müslümanlarıyla mücadele halinde olan II. Joao bu kararı onaylamıştır, ve artık Colombus'un projesiyle bir daha ilgilenmeyecektir.

Ertesi yıl —1485, Hernan Cortès'in doğduğu yıl— Colombus için trajik olmuştur. Karısı ölmüştür; Portekiz kralı onun projesinden söz edildiğini duymak istememektedir; borca batmıştır. Tajo'yu Guadalquivir'e bağlayan bir gemiye, yanında beş yaşındaki oğlu ve kitapları olduğu halde binerek Portekiz'i terketmiştir. Kastilya'da, Miguel Molyarte adındaki bir Flamanla evli olan karısının teyzesi Violante Nuñez'in yaşadığı Niebla kontluğundaki Huelva'da bulunan Rábida manastırına gitmiştir. Teyze Diego'ya bakmayı kabul etmiştir. Colombus manastırı başrahibi, kraliçenin günah çıkartıcısı fransisken birader Juan Perez'e, Lizbon'da Cenovalı Centurionilerin aracılığıyla tanıdığı çok zengin Floransalı köle tüccarı Berrardi tarafından tavsiye edilmiştir. Buraya yerleşmeyi, sonra da projesini anlatmak üzere İspanya sarayına gitmeyi düşünmektedir.

Bu manastıra gelişine ilişkin olarak, o çağa ait yegâne belge, Colombus'un ölümünden sonra mirasçılarının haklarını saptamak gerektiğinde, 1513'te kaleme alınmıştır(63). Huelvalı bir hekim "adı geçen amiral, biraderlerin bu kentteki manastırları olan La Rábida'ya yayan geldi ve kapıcı biraderden kendine ekmek ve oğlu olan şu küçük çocuk için de bir bardak su vermesini istedi"(63). Bu tabii ki kendini hep maskeleyen, dönüştüren ve kaybolan Co-

lombus'un zihin yapısına uygun, delice bir öyküdür.

Manastırda her halükârda bir astronomi bilginiyle karşılaşmıştır; Antonio de Marchena adındaki bu kişi onu, onun fikirlerinden heyecana kapılan ve hatta onun seferinin masraflarını karşılamaya hazır olan, ama Saray'ın, İspanya'nın büyüklerinden olsa bile, kimsenin kendi kabul etmediği sefer projelerini finanse etmesine izin vermemesinden ötürü bundan kaçındığını söyleyen Dom Enrique de Guzman adındaki bir fransisken bilginle tanıştırmıştır.

Sezgileri Colombus'u Hind'e batıdan bir yol olduğu konusunda ikna etmiş olan büyük coğrafyacı Toscanelli aynı yıl, Floransa'da ölmüştür. Colombus Floransalı dahiye neler borçlu olduğunu asla söylemeyecektir.

Gene aynı yıl, Martin Behaïm Portekiz kralı tarafından, Afrika kıyıları boyunca ilerleyecek olan Diego Cao'nun seferine coğrafyacı olarak atanmıştır. Bu sefere katılanlar 22 derece güney enlemine kadar, bugünkü Namibia'ya doğru inmişler, sonra Joao Alfonso d'Aveiro'yla $28^{0}23'$ noktasına ulaşmışlardır. Martin Behaïm 1486'da geri döndüğünde İsa tarikatı şövalyesi yapılmış ve Fayal adasındaki Flaman kolonisinin başkanı Job Huerter de Moerbeke'in kızıyla evlenmiştir. Sonra Portekiz kralıyla arası açılarak Nurenberg'e geri dönmüştür, burada aynı anda hem basit, hem de devasa bir tasarı —ilk yerküreyi imal etmek— üzerinde çalışırken Lizbonlu bilginlerle —belki Colombus'la da— temas halinde olacaktır. Bu proje tam 1492'de sonuca ulaşacaktır.

Colombus artık Sevilla'daki Cenevizli "büyük tüccarlar"ın onun için birşey yapamayacaklarını anlamıştır, düşüncesine göre onun yolculuğu hakkında karar verecek tek kişi olan kraliçeyi görmeyi temenni etmektedir(63). 20 Ocak 1486'da Saray erkânının bulunduğu Cordoba'ya hareket etmiştir. Ama kraliçe orada değildir. Kente yerleşmiş ve hayatını harita satarak kazanmıştır. Burada ekâbirlerle karşılaşmaktadır: krallık ailesinin çocuklarının lalalarından biri olan Geraldini, Isabella'nın maliye denetçisi Alonzo de Quintinilla, papanın Ferdinando nezdindeki temsilcisi Antonio Geraldi, krallığın en güçlü kişisi olan Toledo başpiskoposu Mendoza, ve yahudi olduğu söylenilen yirmi yaşındaki bir genç kız, Beatriz Enriquez de Harana. Mendoza Mayıs 1486'da Isabella ve Ferdinando'nun onu Cordoba'da Alkazar sarayında kabul etmelerini sağlamıştır. Colombus kraliçenin karşısında sofuyu ve kralın karşısında altın arayıcısını oynayarak büyük bir etki yaratmıştır. Bunun üzerine proje hakkında karara varmak amacıyla, çoğu kilise mensuplarından oluşan bir uzmanlar kurulu toplantıya çağrılmıştır: diğerle-

rinin arasında San Esteban koleji başrahibi ve veliaht prensin günah çıkartıcısı ve lalası Diego Deza birader, kraliçenin günah çıkartıcısı ve Avila piskoposu, aziz Hieronymus tarikatından Hernando de Talavera.

Komisyon beş yıldan fazla tartışacak ve sonunda hayır diyecektir.

Colombus bu yarışta tek başına değildir: "krallık sarayı şövalyesi ve Terceira adasında kaptan"[47] Van Olmen veya Fernao d'Ulmo adlı bir Flaman —Bunlar İberya yarımadasında giderek çoğalmaktadırlar—, Portekiz kralı II. Joao'dan 24 Temmuz 1486'da iki karavelayla "masrafları kendine ait olmak üzere, Yedi Kent adasının esrarını aydınlatmaya"[47] gitme iznini elde etmiştir. Fakat Colombus'un tasarladığıyla tamamen aynı yönde olan bu yolculuk, daha az tutkulu olmakla ve araç gereç gerektirmemekle birlikte gerçekleşmişe benzememektedir. Olmen her halükârda ortadan kaybolmuştur. 1473'te Joao Gonçalves ve 1474'te Fernao Telles'ten sonra bu yolculuğa girişmesine izin verilen üçüncü kişidir. Bu Ulmo veya Olmen yeni kıtayı ilk bulan kişi olabilirdi; tasarısı her halükârda Avrupa'nın tümünün batı yolu fikri konusunda uyanmaya başladığını göstermektedir. Yalnız başına ve herkese karşı başarıya ulaşan yalnız bir Colombus efsanesi, demek ki terkedilmek zorundadır. Colombus yalnızca, herkesin saçma olduğunu bildiği bir yolculuk yapmak istemektedir: bu yol karavelalarla aşılabilir gibi değildir. Ama adalara, Antilia'ya doğru gitmeyi istemek makûl bir meydan okumadır. Kuşkusuz pek ilginç değildir, ama gerçekçidir. Ve Colombus'tan önce başkaları buna girişmeyi istemiş olmalıdır.

İspanya'daki komisyon esas kararı vermeden önce, ona 5 Mayıs 1487'de üç ayda üç bin Kastilya *maravedi*'si ödenek bağlamıştır. Artık bir süre geçinecek olanağı vardır. Beatriz'le birlikte Cordoba'ya yerleşmiş ve Sarayı Sevilla, Toledo ve Barselona'da izlerken sürekli olarak yeni kanıtlar, fikirler, kavramlar getirmiştir. Canı sıkılmaktadır. Ama onu dinlemektedirler. Ancak komisyon onu ittifakla reddetmiştir.

Bu arada Portekiz'de II. Joao Hind yolunu doğrudan düzenlemeyi hedefleyen eşanlı iki girişimi birden başlatmıştır. Bunlardan biri karadan olup, Pedro da Covilha'nın yönetimindedir; diğeri de Bartolomeo Dias'ın yönetiminde, denizdendir. Mükemmel bir şekilde eşgüdümlenmiş ve tutarlı iki yolculuk.

İlki olan kara yolculuğu, Afrika'nın çevresi denizden dolaşıldığında Hind'e yerleşecek olan Portekiz üsleri için gerekli olan siya-

sal anlaşmaları hazırlayarak ikincisinin temellerini atmak durumundadır.

Pedro da Covilha, yanında Alfonso de Paiva ve çok az sayıda adam olduğu halde, 7 Mayıs 1487'de Santerem'den yola çıkmıştır. Valencia üzerinden Barselona'ya at koşturmuşlar, sonra denizden Napoli'ye ve Rodos'a gitmişler ve İskenderiye'ye varmışlardır. Burada tüccar kılığına girerek Kahire'ye varmışlar, sonra da 1488 yazında Aden'e ulaşmışlardır. Burada birbirlerinden ayrılmışlardır. Pedro da Covilha Hind'e yönelmiş, Alfonso de Paiva Habeşistan'a gitmiş, orada hastalanmış ve ölmüştür. Pedro da Covilha ise gemiyle Kalküta'ya, sonra da Goa'ya ulaşmıştır. Hind'de ticari şubeler kurmanın hazırlığı olarak binlerce bağlantı sağlamış, sonra gene Hürmüz, Aden üzerinde Kahire'ye dönmüştür. Burada ona Alfonso de Paiva'nın ölümünü haber vermeye gelen Portekiz kralının iki habercisiyle karşılaşmıştır. onlara hükümdara iletmeleri için, Vasco da Gama'nın on yıl sonraki Hind yolculuğunun hazırlanmasında temel rolü oynayacak uzun bir rapor teslim etmiştir. Habercilerden biri bu raporu Lizbon'a ulaştıracaktır. Pedro da Covilha yanında diğer haberci olduğu halde yeniden Aden'e ve Hürmüz'e, sonra da Habeşistan'a gitmiştir. Habeşistan'da Negus tarafından kabul edilmiş, burada kalmış ve zengin bir hayat sürdürmüştür. Daha sonra birçok Portekizli onu ziyaret etmiştir. Burada ölmüştür. Masal gibi bir kader!

Afrika'nın çevresini denizden dolanmayı hedefleyen ikinci sefer, Covilha'nın kara yolculuğunun başlamasından iki ay sonra gerçekleşmiştir. Bartolomeo Dias Ağustos 1487'de, herbiri elli tonilatoluk *Sao Critovao* ve *Soa Pantaleo* adlarındaki iki karavelayla yola çıkmıştır, bunlardan başka, bir keşif yolculuğunda ilk kez bir de ihtiyat teknesi görülmektedir[9]. Dias krallık bahriyesinde subay olan, meslekten bir denizcidir. 1472'de La Mina'nın kurulduğu sefere katılmıştır. Afrika'nın en uç noktasını 45^0 güney enlemi civarında bulmayı ummaktadır, yani Lizbon'dan üç bin yüz fersah uzaklıkta. Kasım sonunda 28^0 güney enlemine, yani Cao'nun daha önceden ulaştığı en uç noktaya varmıştır. Ters rüzgârlarda yol almakta güçlük çeken ihtiyat teknesini burada bırakmıştır.

Lizbon'da ondan haber alınamamakta ve kaygılanılmaktadır. Colombus Temmuz 1488'de II. Joao'dan, ona "kişisel dostum" olarak hitab eden ve onu kendini görmeye çağıran bir tezkere almıştır. Kral Dias'ın başarısız olmuş olmasından mı endişelenmektedir? 1486'daki reddini geri mi alacaktır? Aynı sırada Dias kıyıdan uzaklaşmış ve batı rüzgârlarından yararlanmak için cüretli bir "volta"

atarak, 35^0 güney enlemine ulaşmış, sonra da 16 Ağustos 1488'de $35^052'$ noktasında, fırtına ortasında ve hiç farkına varmadan Ümit Burnunu aşmıştır. Bundan sonra, burnunun öteki kıyısındaki Mossel koyuna demir atmış ve buraya sonuncu bir *padrao*, Sao Gregorio *padrao'* sunu dikmiştir, bu taş 1938'de yeniden bulunacaktır. Fakat mürettebat Hind okyanusuna doğru yola devam etmeyi reddetmiştir. Dias bunun üzerine Lizbon'a geri dönmüş, buraya onaltı ay ve onyedi günlük deniz yolculuğundan sonra, Aralık 1488'de varmıştır.

Colombus Dias'ın raporunu hükümdara sunmasına tanık olmuştur. Bu muzaffer geri dönüş onu aşırı bir hayal kırıklığına uğramıştır. Dias Colombus'un tasarısını mahvetmiştir. II. Joao nihayet doğu yolunun efendisi haline gelmiş, Denizci'Enrique'nin düşünü gerçekleştirmiştir.

Umutsuzluğa düşen Colombus gene bu Aralık 1488'de Kastilya'daki La Rábida manastırına geri dönmüştür. Yalnız başınadır. Artık bütün denizciler Afrika'ya yönelmektedirler; Henricus Martellus'un 1489 tarihli haritası Afrika kıtasını, Hind'e geçiş yerini, Hindiçini yarımadasını ve Çin'i kesin bir şekilde göstermektedir. Artık şan kazanma olasılığı yoktur, geriye yalnızca ticaret kalmıştır.

Colombus ise, hââ ilk cevabı olumsuz olan İspanyol komisyonundan bir haber beklemektedir. Kraliçenin günah çıkartıcısı Hernando de Talavera'nın kararlı bir düşmanı olduğunu tahmin etmektedir.

1489 başında kardeşi Bartolomeo'yu "kardeşi Cristobal'in çok özel tasarısının finansmanı için sermaye" araması için Amboise'da bulunan VIII. Charles'a yollamıştır(63). Fransa kralı onu kabul bile etmemiştir.

Bartolomeo 1490'da İngiltere'ye gitmiş, VII. Henry tarafından da kabul edilmemiştir. Önerisiyle az çok ilgileniyora benzeyen tek kişi olan Anne de Beaujeu'nün davetiyle Fransa'ya dönmüştür; Anne onu tasarısı hakkında bir muhtıra kaleme almakla görevlendirerek, "sanatçı" —kelimenin yeni anlamında— olarak işe almıştır.

Anne de Beajeu tereddüt etmektedir. Farkına varmamakla birlikte, Fransa'nın keşifler tarihi içindeki yerini avucunda tutmaktadır.

Aynı yıl, Aragon sarayının uzmanları Malaga'da tasarının saçma olduğunu bir kez daha bildirmişlerdir, çünkü bu yolculuk için üç yıl gerekmektedir... Colombus inad etmektedir. 1491'de bütün koruyucuları seferber olmuşlardır: Medinaceli dükü, finansçılar

Luis de Santangel ve Gabriel Sanchez, papanın temsilcisi Alessandro Geraldini, dominiken keşiş Diego de Deza ve fransisken keşiş Pedro de Marchena.

1492 geldiğinde, Ferdinando adında bir oğlan çocuk doğurmuş olan Beatriz'le birlikte Cordoba'dadır. Avrupa hükümdarlarına öfkeyle, umutsuzlukla, acı sözlerle, düşleriyle dopdolu ve tutkularından çılgına dönmüş olarak muhtıra üzerine muhtıra yazmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

1492

31 Aralık cumartesi günü hiçbir yerde —Granada hariç— farkına varılmadan geçmiştir. Zaten bu güne dikkat etmenin en küçük bir nedeni yoktur; dünyanın bütün takvimlerinde çok sıradan bir gündür. Hatta hıristiyan takviminde 1492 yılı ancak 1 Nisan pazar günü başlayacaktır.

Ancak, geniş yolların aşılacağı, çelişkilerin çözüleceği, çılgınlıkların yığılacağı oniki olağanüstü ay geleceklerini haber vermektedirler. Görünüşte dağınık olan bazı olaylar, gün be gün, dünyayı bugün kültürel, siyasal, ekonomik açılardan neyse o hale getirecekler, modernliğin başlıca hayallerini açığa çıkartacaklardır.

1492'den önce henüz binlerce tercih yapılabilirdi. 1492'de bunlar yapılmaktadır. 1492'den sonra Avrupa dünyanın efendisi haline gelmiştir. Onun için artık geriye bunu anlamak ve bunu esas olana dayatarak başkalarına kabul ettirmek kalmıştır: kendi Tarih anlatma biçimini, onu bozmayı veya onu düşlemeyi. 1492'nin tarihinden başlamak üzere: *Kıta-Tarih* önce kendi doğumunu icad etmek zorundadır.

Bugün bu yıla ait olayların kavranmasındaki güçlük bu olgudan kaynaklanmaktadır: o dönemin bir iki anı yazarı, Commynes veya Las Casas bu yıla ait anlatıya, lütuflarını bekledikleri kişilerin şanı uğruna hile katmaktadırlar; ve kurbanların cüretkâr Sahagun'un dışında, galiplerin barbarlığını anlatacak kronikçileri yoktur.

1492 Aralığının bu sonuncu akşamında Çin hâlâ gezegenin en büyük gücüdür; Aztek, İnka, Mali ve Songhay imparatorlukları müthiş bir ihtişamın ortasına yerleşmişlerdir; Barbarigo, baharata ulaşmanın giderek güçleştiğinin açığa çıkmasına rağmen, hâlâ tüccar dünyanın kalbi olan Venediğin *doges*idir; Lorenzo de Medici Floransa'nın ihtişamını artırmaktadır; Magrepli Ludovico Milano'da hüküm sürmektedir. İspanya'da hıristiyanlar, müslümanlar ve yahudiler hâlâ iyi kötü birarada yaşamaktadırlar. VIII. Innocentius Milano'ya karşı, Napoli kralı Ferrante'yle ittifak kurmayı temenni etmektedir. Fransa'nın yeni kralı VIII. Charles, Napoli'de sürgünde olan taht üzerinde hak iddia eden rakiplerinin hakkın-

dan gelebilmek için onun yardımına muhtaç olan Sforzaların teşvikleriyle, Kutsal Toprakların düşünü kurmaktadır. Fransa'da ilk "gazeteler" olan tek yapraklı haber kâğıtları yeni kraliçe Anne de Bretagne'ın yakındaki taç giyme töreninden ve tüm Avrupa elçilerinin ona saygı sunmaya gelmelerinden başka birşeyden söz etmemektedirler. Avusturya arşidükü I. Maximilien kaybetmiş olmaktan ötürü hasta olduğu Burgonya, Picrdie ve Franche-Comté'yi geri almak istemektedir; babası III. Friedrich Mathias Corvinus'un ölümünden beri yapılabilir olduğunu sandığı üzere, Macaristan'ı geri almayı temenni etmektedir. İngiltere kralı VII. Henry Brötanya'ya ağzı sulanarak bakmaktadır. Küçük Rusya'nın çarı III. İvan, kralı IV. Casimir'in Litvanya'yı almayı düşündüğü Büyük Polonya'nın etkisini uzaklaştırmayı istemektedir. İstanbul'da II. Bayezid Akdeniz ve Mısır'ı fethetmenin düşünü kurmakta, aynı zamanda Viyana ve Alman imparatorluğunu da gözüne kestirmektedir.

Avrupa tam bir ekonomik ve nüfussal genişleme içindedir. Portekiz Dias'ın başarısını ticari yol haline dönüştürmeye hazırlanmaktadır. İtalya'dan binlerce şantiyenin uğultusu yükselmektedir[28]. Milano'da Santa Maria di Canapanova kilisesinin, Pavia'da Sant'Ambrosio manastırının, Floransa'da Santa Maria Magdalena dei Pazzi manastırının, Napoli'de Pontano kilisesinin Ferrara'da Elmaslar sarayının, Venedik'te Santa Maria Formosa kilisesinin, Verona ve Brescia'da sarayların inşa edilmesi hayranlık yaratmaktadır[28]. Aynı yıl Biagio Rossetti, Este dükü I. Ercole için Ferrara'nın büyütülme planlarını çizmektedir. Leonardo da Vinci Milano'da toplar, tiyatro düzenekleri üzerinde çalışmakta ve Magrepli Ludovico'nun ona babasının anısı için ısmarladığı tunçtan "dev süvari"nin alçıdan maketini bitirmektedir. Boticelli Floransa'da şanının zirvesindedir ve Masaccio *Novellino* 'yu bitirmiştir.

Kitaplar çiçeklerini açmaktadır. Villa Dei'nin *Doctrinale* 'si en çok satılanıdır[133]. Middleburg ve Lichtenberger'in kehanetleri tüm Avrupa'da yankılanmaktadır[119]. Marsilio Ficino düşünce üzerindeki hükümranlığını sürdürmektedir; en ünlü çömezi Pico de la Mirandola'dır. "Binlerce kitaba sahip olunabilse bile, yazmaktan vazgeçmemek (yani elyazmalarını çoğaltmaktan) gerekir, çünkü basılı kitaplar asla aynı nitelikte olamayacaktır"[16] diye yazan Giovanni Tritemio adlı birine rağmen, şimdiye kadar hiç bu kadar çok kitap okunmamıştır.

Ancak 1492'nin şafağında, Tarihin ve Coğrafyanın bir cilvesiyle, savaş beklerken fetih gelmiştir. Doğu beklenirken Amerika çıkmıştır.

Savaşçı hükümdarı yatıştırma işi önce kadere düşmüştür. 1492'de VIII. Innoventius, Lorenzo de Medici, IV. Casimir ve Ali Ber ölmüşlerdir. Maximilien Magrepli'nin kızıyla evlenerek Brötanya'dan vazgeçmiş ve Avusturya-Piemonte ittifakını mühürlemiştir. İspanya'da Aragonlu Ferdinando bir suikasttten ucu ucuna kurtulmuştur. VII. Henry kıtadaki tutkularına çizgi çekmiştir. Brötanya geriye dönüşü olmayan bir şekilde Fransız olmuş, Burgonya düşü ebediyen yok olmuştur.

Bu yılı vurgulayacak olan insanların çoğu henüz tanınmamıştır veya çoktan unutulmuştur: Colombus artık yolculuğunun masraflarını karşılayacak birini bulacağını ummamaktadır. Martin Behaïm Nurenberg'de sürgündedir ve kızgındır. Antonio de Nebrija Salamanca'da meçhul bir üniversite hocasından başka birşey değildir. Gaffurio Roma'da kilise korosu başkanıdır. Encina Alba dükünün yanında çalışmaktadır. Ariosto onsekiz yaşındadır ve belki de daha şimdiden *Orlando Furioso*'nun üzerinde düşünmektedir. Amerigo Vespucci Medicilerin genç bir komisyoncusundan ibarettir. Niccolo Machiavelli Floransa kançılaryasında önemsiz bir göreve başlamaya hazırlanırken, Hükümdar'a ithaf etmeyi istediği ilk kitabının yazımına girişmektedir. Genç Michelangelo düşlerini kurmaktadır. Dürer Colmar'da, Schonganer'in gravür atelyesinde, Mantegna'nın çizimlerini incelemektedir. Copernicus Bologna'da üniversitede okumaktadır. Adı Geertzs olan yirmi yedi yaşındaki augustinusçu bir keşiş, Hollanda'daki Steyn manastırına Erasmus adı altında rahip olarak atanmaya hazırlanmaktadır. Ressam Sanzio birgün Rafaello olacak olan dokuz yaşındaki oğlunu eğitmektedir. Luther adlı bir madencinin aynı yaştaki oğlu olan Thurungiyalı bir çocuk, Middleburg'un kehanetini gerçekleştireceğini bilmeksizin, tiksine tiksine Latince öğrenmektedir.

Martin Behaïm'in ilk yerküreyi yapacağını, Roma'da ilk kan naklinden söz edileceğini, Salamanca'da üniversite hocası Nebrija'nın ilk kez Latince dışında bir dilin gramerini yayınlayacağını belirten hiçbir şey yoktur. Franchino Gaffurio'nun ilk modern müzik teorisi olan Theorica Mucicae'yi yayınlayacağını; Encina'nın kelimenin modern anlamındaki ilk tiyatro oyununu temsil ettireceğini, Machiavelli'nin kısa bir süre sonra Hükümdar'ı bitireceğini ve Dürer'in de resim tarihinin ilk otoportresini tamamlayacağını gösteren de birşey yoktur. hiçbir şey Avrupalıların tütün, kakao, mısır, patates —ve frengiyle— karşılaşacaklarını; Avrupa'nın kimliğini Doğu karşısındaki büyülenmesi kadar, ona borçlu olduklarının unutulması üzerine kuracağını belli etmemektedir.

Ve özellikle de iki kıtanın en beter düşmanları olan, onları ruhunun selâmeti için yok edecek olan Avrupa'yla karşı karşıya geleceğini gösteren hiçbir şey yoktur.

Ocak

Ocak ayı Granada'da, kıtanın tümüne yansıyacak, onun kendi hakkındaki kavrayışına varana kadar herşeyi alt üst edecek bir yıldırım düşmesiyle başlamıştır. En azından bin yıldan beri dış etkilere açık olan bir kıta, bütün hıristiyan-olmayan unsurların varlığına son vermeye karar vermiştir. Kendini yalnızca, dünyanın geri kalanını sahiplenmeden önce sahiplendiği, kökeni başka bir kıtada olan bir imanla tanımlamaya karar vermiştir.

Demek ki 1492 simgesel olarak *hıristiyanlığın Avrupalılaşması*'yla başlamaktadır; "devlet dini"nden söz edilmesinden önce "Kıta dini".

31 Aralık cumartesi gününü *1 Ocak*(*) *pazara* bağlayan gece esnasında Granada ve çevresinde gerilim zirvededir. Kendi yandaşlarının yeni bir ihanet hazırlığı içinde olduğundan —ki bu sadece altıncısı olacaktır!— kuşkulandıkları emir Boabdil, kenti kuşatma altında tutan Katolik Krallardan, geçen ay gizlice yaptıkları anlaşmaların geçerliğini teyid etmelerini istemiştir. Özellikle de, kentin teslim edilmesi karşılığında ona Alpujarras bölgesinde talep ettiği büyük malikânenin verilip verilmeyeceğini sormaktadır[97]. Kral Ferdinando'nun habercisi Fernando de Zafra o gece gizlice Elhamra'ya[97] giderek, hükümdarların bunu kabul ettiklerini bildirmiştir. Rahatlayan Boabdil, bunun üzerine kentin teslimini hızlandırmaya karar vermiştir. Sonuncu ayrıntılar ayarlanmakta, bu arada yahudilerin müslümanlarla aynı haklardan yararlanacakları ve islama geçmiş olan hrıstiyanların rahatsız edilmeyecekleri teyid edilmek-

(*) Burada kabul edilen tarihler, bana çeşitli kaynaklar arasındaki karşılaştırmalar sonucu en muhtemel gözükenleridir.

tedir. Söylenecek sözler, yapılacak hareketler, herkesin duracağı yer belirlenerek, teslim protokolü müzakereleri titizlikle yürütülmektedir[97].

Granada'nın teslim pazarlıkları nedeniyle Katolik Krallara rehine olarak 500 müsüman ekâbir, iki at ve bir kılıç verilmiştir. Hükümdarlar bunların teslim alınması işiyle Jarez *alcade*'si Juan de Roblès'i görevlendirmişlerdir.

İzleyen gece —ayın 1'i pazar gününü *2 Ocak pazartesi*'ne bağlayanı— esnasında, saat sabahın birine gelirken, Leon büyük komandörü Guittere de Cardenas'ın komutasındaki küçük bir birlik, uyku halindeki kente girerek hristiyan esirleri kurtarmış, sonra emirin sarayına sızmış ve bir papaz burada yüz yıllardır sonra ilk kez bir *missa* ayini yapmıştır.

2 Ocak pazartesi şafakta, Leon komandörü kentin girişine yığılmış olan İspanyol birliklerine, daha önceden kararlaştırılmış olan işareti vermiştir: Elhamra'nın kulelerinden birinden yapılan üç top atışı. Granada beş yüzyıllık şan ve iki yüzyıllık kuşatmadan sonra işgâl edilmiş olarak uyanmaktadır. Hiçbir direnme kaydedilmemiştir[97]. Boyuneğmezler halkın arasına karışarak, becerebildikleri şekilde kaçmaktadırlar. Bu, ihanetin ve yozlaşmışlığın zaferidir.

Efsane —bu yıla ait olayların ilk tahrifi— hristiyan ordularının islam orduları üzerinde şanlı bir zafer kazandığını geçerli kılacaktır. O dönemin İspanyol kronikçilerinden biri olan Andrea Navajero şöyle yazacaktır: "Bu soylu bir savaştı, henüz pek fazla top yoktu... ve cesur insanları tanımak daha kolaydı... Bunlar hergün çarpışıyorlar ve hergün birkaç büyük başarı gerçekleştiriyorlardı"[16] Avrupa, dayatma olanaklarına sahip olduğu bir Tarih icad etmektedir.

Öğleden sonra saat bire doğru, uzun bir alay kente doğru ilerlemektedir[97]. Bu kadar büyük bir günde siyahlar giyinmek istemeyen Isabella ve Ferdinando, Isabella'nın kızının 22 Temmuz 1491'de ölen kocası, Portekiz prensi Alfonso için tuttukları matemden vazgeçmişlerdir[6]. Aragon kralı başta yürümekte, onu Kastilya kraliçesi izlemektedir —böylece başrolü kocasına bırakmaktadır—, onların arkasından çocukları, daha şimdiden "İspanya'nın üçüncü kralı" denilen kardinal Mendoza ve krallığın soyluları gelmektedir. Alay kentin çevresini dolaşarak Elhamra'ya egemen bir tepenin üzerinde durmuştur.

Öğleden sonra saat üçe doğru, aralarında annesi ve Grana-

da'nın sonuncu sultanının karılarından birinin olduğu maiyetiyle Boabdil onlara katılmıştır. İspanya kralının önünde yüzünü açmış ve attan iniyormuş gibi yapmıştır; Ferdinando bir el hareketiyle ona engel olmuştur. Özenle düzenlenmiş bu sahne daha sonra kraliçenin ve kraliyet ailesinin çocuklarının önünde de tekrarlanmıştır[97].

— Elhamra'nın korunmasını kime bırakacaksınız? diye sormuştur Boabdil.

— Tendilla kontuna diye cevap vermiştir kral.

Onu görebilir miyim? diyen Boabdil, üzerinde Arapça olarak "Allah yegâne gerçek tanrıdır; işte Aben Abi Abdileki'nin mührü" yazan, türkuazla süslü altın bir yüzüğü parmağından çıkartmıştır.

Kardinal Mendoza'nın yeğeni Tendilla kontu ilerlemiş, Boabdil kentin anahtarlarını ve yüzüğü ona vermiştir.

— Granada'yı yönetenlerin hepsi bu yüzüğü taktılar. Siz de takın, çünkü yöneteceksiniz ve Tanrı sizi benden daha mutlu kılsın[97]!

Boabdil bunun üzerine uzaklaşmış, sonra efsaneye[97] göre, Elhamra'ya son bir kez bakmak için arkasına dönmüştür. Annesi ona şöyle haykırmaktadır.

— Bir erkek gibi korumasını beceremediğin şey için bir kadın gibi ağla[97]!

Tendilla kontu Elhamra'nın en yüksek kulesinin üstüne sırasıyla kardinal Mendoza'nın haçını, Santiago sancağını ve Kastilya armalarını çekmiştir: Kilise'nin, Haçlı seferinin ve siyasal iktidarın amblemleri.

Armacılar üç kere "Kastilya! Granada! Yaşasın kraliçe Isabella ve kral Ferdinando!"[97] diye bağırmışlardır.

Katolik Krallar bunun üzerine *Te Deum* ilahisini söylemeye başlamışlar, ve aralarında kurtarılan hıristiyan esirlerin de bulunduğu kalabalık[97] onlara katılmıştır; sonradan "Kralların sancaklarının Elhamra kulelerinde dalgalandıklarını gördüm" diye yazacak olan Cristobal Colombus da[63] belki onların arasındadır. Bu gösteri karşısında büyülenmiş olarak, herhalde artık yeniden fethin kaygılarından kurtulan hükümdarların onun yolculuk masraflarını karşılayabileceklerini düşünmektedir. Bu amaçla delillendirmesini yeniden yönlendirecektir: genç baharat ve keşiflerden söz edecek, ama aynı zamanda İspanya'nın hıristiyanlığı yayma görevinden, tıpkı Granada'da gerçekleştiği gibi Hind'in de hıristiyanlaştırılmasından ve getirmeye soyunduğu, Haçlı seferleri için gereken altından da lâf açacaktır. Granada'nın alınmasına katılan bazı soylular

ertesi aylar esnasında ölmüşlerdir: Andaluçya *adelantado mayor*'u Pedro Enriquez 8 Şubatta; Medina Sidonia dükü ve Cadiz markisi Ağustosta.

5 Ocak perşembe, Granada sakinlerinden hemen hiçbiri rahatsız edilmemiştir. Abanoz oymacıları, dokumacılar, tüccarlar, katırcılar tıpkı Albaïcin'in zengin entellektüelleri gibi kenti terketmemişlerdir. Bu arada Katolik Krallar hıristiyanların kente kendileri girmeden önce girmelerini ölüm cezasıyla yasaklamışlardır. Bu işi, onlara layık bir karşılama için herşeyin hazır olacağı ertesi gün yapmayı düşünmektedirler

6 Ocak cuma, Granada'ya devasa bir törenle girmişlerdir. Boabdil'le vardıkları anlaşma hükümlerine uyanacaklarını söz verdikleri yaklaşık iki yüz bin kent sakini onları oldukça iyi karşılamıştır. Hıristiyanlar ve yahudiler bu olayı İspanya'nın heryerinde kutlamaktadırlar. Yahudilerin arasında, bu olayda bir tehtid işareti görenlerin sayısı çok azdır. Kendi kendilerine, biz hiçbir zaman İspanya müslümanlarının hatalarını yapmadık demektedirler: yahudiler asla ne toprak, ne devlet edinmenin peşine düşmemişlerdir.

Sarayda bazı İspanyal büyükleri kaygılanmaktadır: Fas sultanlarının tutumu ne olacaktır? Mısırlılar Kudüs'teki kutsal yerlerde misilleme yapacaklar mıdır? Türkler ne yapacaklardır?

10 Ocak salı, Fransa'da VIII. Charles haberi öğrenmiştir. İspanya hükümdarlarının gücünden kaygılanmış ve hıristiyanlık alemindeki ünlerini kıskanmıştır. Kendi kendine, onlara doğru yolunu kapatmak üzere, onları Napoli'den kovacağına söz vermiştir[72]. Haçlı seferinin onların değil de, kendi işi olduğunu düşünmektedir.

Bu durumda Colombus'u finanse etmesi gerektiğine karar verebilirdi. Hayır; o bir kara ve Orta Çağ adamıdır. Oyuncu ve turnuvacı, şövalyeliğe tutkun Saint-Michel tarikadı üstadı azamı[74] olarak Şubat başında yapılması öngörülen debdebeli bir taç giyme töreniyle, Aralıktaki kaçamak evliliğini teyid etmeye hazırlanmaktadır; o an için onu meşgûl eden başka birşey yoktur.

Aynı *10 Ocak salı* günü Venedik'te *doge* Agostino Barbarigo sarayında iki ünlü yurttaşı, Zaccaria Contarini ve Francesco Capello'yu kabul ederek, onlardan bu evlilik nedeniyle Fransa kralına "yüce kutlama görevini" yerine getirmelerini istemiştir[6]. Onlara "eski ve kesintisiz dostluğumuz ve öncelleriniz ve atalarınız olan diğer tüm Çok Hıristiyan Krallara olan hayranlığınızı, hep artan bu

dostluğun her zaman içten olduğunu hatırlatmakla başlayacaksınız... Majestelerinin muhteşem seferinin hayırlı başarısıyla ve çok büyük ve çok soylu Burgonya dükalığını elde ettiğini bize öğreten haberin bize büyük mutluluk verdiğini bildireceksiniz... Böylece yirmi beş gün ikâmet ettikten sonra (bu süre esnasında Majestelerini onurlandırabilecek hiçbir şeyi ve onu dost ve iyilik düşünür hale getirmeyi ihmal etmeyeceksiniz), kraldan lütufkâr bir izin alacak ve bu ülkede bizim tarafımızdan bilinmesi gereken herşeyi *mükemmelen öğrenmiş* olarak döneceksiniz"(6) demiştir.

"Mükemmelen öğrenmiş"... Bunlar elçi mi, yoksa casus mudurlar? Herhalde her ikisi birden. İleride görüleceği üzere, bu iki görevi de çok iyi başarmışlardır.

Ertesi gün, *11 Ocak çarşamba*, Fransa kralı geçen yılın hesaplarını yayınlamıştır; bunlar felâkettir: gelirler üç milyon altı yüz bin ekûye çıkmışlarsa da, harcamalar bunun iki katından fazladır. Vergiler hazineye girmemekte ve Anne de Bretagne'ın Fransa'ya karşı "çılgın savaş"ı yürütmek için aldığı borçlar krallığınkilere eklenmektedirler. Durumun vahameti karşısında kimse sesini çıkartmasa bile, bu iflastır. Bu durumdan her zaman olduğu gibi, görevler ve hatta bazı topraklar satılarak çıkılacaktır. Kralın gözünde yalnızca Napoli'nin fethinin ve Doğu yolunun önemi vardır. Bu yüzden İtalya'da kurulacak ittifaklar çok daha esaslı hale gelmektedirler.

12 Ocak perşembe, papa ve Napoli kralı Ferrante, 1486'daki anlaşmaya rağmen hâlâ ikincinin birincisine olan borcu nedeniyle çatışma halinde olduklarından, Lorenzo de Medici'den hakemlik yapmasını istemişlerdir. Sanki bir rüya: Floransa papalığın hakemi! Lorenzo gerçekten *"İtalyan siyaset tezarisinin ibresi"* haline gelmiştir.

15 Ocak pazar, Cristobal Colombus yolculuğunun Haçlı seferinin masraflarını karşılayabileceğini anlatmak üzere Cordoba'ya geri gelmiştir. Buna gerçekten inanmakta mıdır? Herhalde, ama bu arada şövalye, büyük amiral ve Hindler kral naibi olarak atanmak ve yeni toprakların gelirlerinin onda birini kendine alakoymak istediğini hatırlatmayı da unutmamaktadır. Sarayda Hernando de Talavera onu gözden düşürmeye çalışmaktadır. Bu yabancının, Lizbon'daki Cenevizlilerin adamı olduğu açıkça ortadayken İspanya'ya hizmet ettiğini iddia eden bu yarı yahudinin işini bitirmek istemektedir. Talavera kraliçeye "bu yabancıya bizzat şeytanın ilham

ettiği bu çılgınca macerayı" engellemesi için mektup yazmıştır. "...Eğer çocuklarının dış denizlere doğru yıla çıkmalarını görmek Kutsal Teslis'in iradesi olsaydı. Tanrımız kökenlerini hiçkimsenin bilmediği adsız yabancıların gelişini bekler miydi?" Talavera, rüyasında kendine görünen yaşlı bir münzevi keşişi anmaktadır: "Ondan Colombus'un canice yolculuğunun Kutsal Toprakları yahudilere nasıl verebileceğini bana söylemesini istedim. Bunu açıklayamamakla birlikte, bana vaftizci Yahya'nın ona, eğer Colombus'un bu yolculuğu gerçekleşecek olursa, yahudilerin bundan büyük bir yarar sağlayacaklarını ve sonunda Kurtarıcımızın kabrini ele geçireceklerini söylediğini tekrarladı... Eğer altesleri Colombus'u Engizisyonun eline teslim etmeye razı olacak olurlarsa, size temin ederim ki Colombus'un üzerinde yürüyeceği döşeme bir gemininki olmayacaktır".

Yakınlarda birçok kitapta ortaya çıkan bu mektubun gerçekliği konusunda kuşkularım var. Zaten Engizisyon birkaç yıl sonra Talavera ve ailesinin *conversos*olduklarını ifşa edecektir.

16 Ocak pazartesi, Colombus'un tasarısı kraliçenin beş yıl önce atadığı komisyon trafından reddedilmiştir. Hernando de Talavera görüşünü kabul ettirmiştir. uzmanlar red gerekçesi olarak, tasarının "kuruntulara dayandığını ve ispanyol krallığının yüceliğini tehlikeye atacak nitelikte olduğu"nu ileri sürmektedirler. Delilleri —bunları beş yıl önce de ortaya koyabilir olmalarına rağmen, gene de sağduyulu— mesafelere ilişkindir. Yolculuk Cenevizlinin iddia ettiğinden en az üç kat daha uzundur. Öfkelenen Colombus La Rábida manastırına dönmeye karar vermiştir. Oğlunu geri almak ve Fransa sarayına gitmek, burada Bartolomeo'ya katılmak istemektedir. Ve başka maceralara atılmayı da istemektedir: daha sonra *Günlük* 'ünde "istediğim şey, yapabildiğim kadar çok yer görmek ve keşfetmektir" diye yazacaktır.

20 Ocak cuma, Juan Perez ona İspanya'dan ayrılmaması için rica etmiştir. Hâlâ sarayı ikna edebileceğine inanmaktadır. Colombus beklemeyi kabul etmiştir.

21 Ocak cumartesi, Colombus'un Juan Perez tarafından biraraya getirilen üç dostu —bir hekim olan Fernandez, Paloslu zengin bir gemici olan Martin Alonzo Pinzón ve Lepili bir kılavuz olan Sebastiam Rodriguez— ona, eğer hükümdarlar izin verirlerse, seferin masraflarını karşılama önerisinde bulunmuşlardır Colombus'un

buna pek aklı yatmamakla birlikte, bunu bir denemelerine ses çıkartmamıştır. Martin Alonzo Pinzón ve iki kardeşi ona yolculuğunun sonuna kadar eşlik edeceklerdir.

22 Ocak pazar, Juan Perez kraliçeye, bu izni rica etmek için yazmış, Colombus'un artık para değil de, İspanya tacı adına, ancak resmi bir seferin gitmeye hakkının olduğu denizlerde yolculuk yapma iznini istediğini bildirmiştir.

23 Ocak pazartesi, Sebastian Rodriguez mektubu, hâlâ Santa Fe'de bulunan Saray'a götürmüştür.

24 Ocak salı, Lorenzo de Medici'nin hakemliğinden sonra VIII. Innocentius ile Napoli kralı Ferrante arasında uyuşma sağlanmıştır. Ferrante papaya olan borcunu ödemeyi kabul etmektedir; bunun karşılığında papanın Medicilerle akraba olan kız torunlarından biri Ferrante'nin torunuyla evlenecektir. Her ikisi de gelecek Haçlı seferine katılmaya söz vermişlerdir. Böylece Lorenzo'nun kızının papanın oğlu Francesco Cibò'yla evlenmesinden sonra, Napoli, Floransa ve Roma'nın arasında yeni bir bağ kurulmuş olmaktadır.

Bu uyuşma —metni üç gün sonra yayınlanmıştır— VIII. Charles'a papalık makamının şimşeklerini üzerine çekme tehlikesini getirerek, Napoli'ye saldırarak hıristiyanlığı koruyacağı iddiasında bulunmayı yasaklamaktır.

Aynı *24 Ocak* günü, İspanya kraliçesinin maliye nazırı Luis de Santangel Santa Fe'de Juan Perez'in mesajını almış, sonra Isabella'yı komisyon kararını değiştirerek, Colombus'un yola çıkmasına izin vermeye ikna etmeye çalışmıştır. Portekiz Afrika'yı denizden dolaşmayı başardı; baharat ticaretinin tekelini ona bırakmamak için herşeyi denemek gerekir... demiştir. Üstelik "Hindler girişimini desteklemek, önemli bir konuk onuruna düzenlenen bir haftalık şenlikten daha pahalıya gelmeyecektir"[9] diye eklemiştir. Ve kraliçe'ye bu yolculuğun masraflarını bizzat karşılamayı önermiştir.

Hernando de Talavera bu işe hâlâ karşı çıkmaktadır. Kraliçe tereddüt etmektedir, sonra Santangel'e Colombus'la bu yolculuğun koşul ve ayrıcalıklarının pazarlığını yapma izni vermiştir. Bu işe kendi cebinden bir kuruş bile vermeyeceğini özellikle belirtmiştir.

28 Ocak, Luis de Santangel apışıp kalan Colombus'a, "planları-

nı ve koşullarını Ferdinando'nun nazırlarıyla tartışmasının" kabul edildiğini haber vermiştir. İşte sekiz yıldan beri tüm Avrupa hükümdarlarından beklediği haber! Pazarlıklar üç ay sürecek, Cenevizli denizcinin —hemen hemen Cenevizli, hemen hemen denizci...— talepleri yüzünden en az iki kere başarısızlıkla sona erme tehlikesi atlatacaktır.

Şubat

Colombus pazarlıklar için Santa Fe'ye yerleşmiştir. "Amirallik ünvan ve ayrıcalıkları ile keşfedeceği tüm toprakların kral naipliğini; bu sömürgelerin bütün gelirlerinin sürekli onda birini kendi ve ardılları" için talep etmektedir. *Sömürgeler* diye kesinleme yapmaktadır; bu da onun birkaç yoldan başka şeyler keşfetmeyi umduğunu göstermektedir: yeni topraklar, Asya'da adalar veya yarımadalar. Onun taleplerini aşağı çekmek isteyen Saray, böyle birşey söz konusu bile olamaz diye cevap vermiştir. Fakat pazarlıkçılar kraliçenin ilke olarak razı olmasından ötürü fazla ileri gidememektedirler. Ve Colombus batıya doğru açılacağından, onu İspanya tacına bağlamak uygun olacaktır. Aksi taktirde keşiflerini Portekiz kralı II. Joao'ya satma tehlikesi vardır.

1 Şubat çarşamba, Granada'nın alındığı haberi Roma'ya ulaşmıştır. Rodrigo Borgia Romalılara, o zamana kadar hiç görmedikleri birşey olan bir *corrida* gösterisi sunmuştur. Cesare bu vesileyle iki boğa öldürmüştür.

3 Şubat cuma, Paris parlamentosu Anne de Bretagne'ı karşılamaya çıkmaya karar vermiş ve taç giyme töreninin koşullarını saptamıştır.

8 Şubat çarşamba, Anne de Bretagne Saint-Denis bazilikasında toplanmış olan Avrupa'nın önünde taç giymiş ve Fransa kraliçesi ilân edilmiştir. Brötanya Habsburgların ve İngiltere, İspanya ile Almanya'nın büyük hayal kırıklıkları içinde, geri dönüşü olmayan bir şekilde Fransız olmuştur. Kraliçenin epeyiden beri gebe olduğu

söylenmektedir. Kral, silahlarını büyük bir debdebeyle göstermek için bu durumdan yararlanmıştır. Bu gösteriye katılan yabancı temsilcilerden biri olan Milano elçisi bu güç sergilenişini şöyle anlatmaktadır: "kralın askeri birliklerinde şu anda üç bin beş yüz gülle atan üçer araç ve bunların herbiri için üçer at var, ve silahlı adamların herbirinin zırhlı atları var; bunlar bizimkilerden çok daha iyi bir havada ve farklı bir bilgiyle kullandıkları demir silahlarla donanmışlardır; bu birlikte hepsi de askeri kamplardan seçilen ve çok yararlı olan yedi bin okçu vardır"[6].

Mesaj Milano'da anlaşılmıştır: eğer Fransa saldıracak olursa, çarpışmaya girmeyi düşünmemek gerekir.

10 Şubat cuma, Lorenzo İstanbul'dan göç etmiş Bizanslı bir allâme olan ve ertesi yıl mümkün olduğu kadar elyazması toplaması için Yunanistan'a gönderdiği kütüphanecisi Ioannes Lascaris'i Floransa'da kabul etmiştir. Lascaris buradan, çoğu Aynaroz'dan (Haghion Oras) gelme iki yüzden fazla elyazmasıyla dönmüştür[38]. Başkalarının rehine kurtardığı gibi, bazıları onbeş yüzyıllık olan bazı elyazmalarının kurtarılmalarına yönelik olan bu yarı kültürel, yarı askeri garip seferin başarısı kutlanmıştır. Bu dönemin yüce simgesi: Yunan kültürünü getirtmek, onu Avrupalı olmayanların ellerine bırakmamak ve Floransa'yı, artık müslümanların elinde olduğu için gerçek beşiğini unutmanın olanaksız olduğu eski uygarlığın belleği, yeni Atina haline getirmek.

11 Şubat cumartesi, Marie de Bourgogne ile Avusturya arşidükü Maximilien'in genç oğulları, Flandre tahtının vasisi Yakışıklı Philippe Gueldre dükalığının bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır. Aynı sırada, henüz otuz beş yaşında olan babası, Magrepli Ludovico'nun kızı Bianca'yla nişanlanmıştır. İmparatorluk Brötanya ile ittifak kurmayı artık kesinlikle aklından çıkartmıştır. Böylece, binlerce beklenmedik olayla bugünkü Avrupa'yı biçimlendirecek olan Piemonte birliğinin taslağı çizilmektedir.

12 Şubat pazar, Muhteşem Lorenzo Santa Maria dei Fiori kilisesinin ön cephesinin tamamlanması için bir mimari yarışması açmıştır. Uzun zamandan beri bu katedralin düşünü kurmakta, orada birçok *missa* dinlemeyi umud etmektedir. İki ay sonra oraya gömülecektir.

Bu arada İspanya sarayında iki başat ve çelişkili olay hazırlanmaktadır: büyük engizitör Torquemada yahudilerin kovulmasına

ilişkin bir planın yazımını tamamlamakta; Salamanca üniversitesi hocası Nebrija, kraliçeye sunmayı düşündüğü Kastilyaca grameri kitabının ithafına son biçimini vermektedir. Bunlardan birincisi kültürel bir katliamı harekete geçirecek, ikincisi Avrupa'nın en büyük dillerinden birinin doğumuna yardımcı olacaktır. O çağın insanları bunların her ikisini de aynı heyecanla karşılayacaklardır. Büyük cellatlar büyük sanatçıları hep takdir ederler.

15 Şubat çarşamba, Torquemada tasarısını Granada'da kraliçeye sunmuştur. Geçen Aralık ayındaki Avila davasının onu bütün İspanya yahudilerinin kovulması konusunda ikna ettiğini anlatmaktadır. Bunlar Kilise için tehlikelidirler: hıristiyanlara karşı korkunç vahşilikte suçlar işlemekte ve *converso*'su da bunların aynını yapmaya itmektedirler. Torquemada İspanya'nın kendi kimliğini bulması, saflaşması, gerçekten Kilise'nin kızı olması gerektiğini, yani din değiştirmemeleri halinde bütün yahudilerini kovmak zorunda olduğunu söylemektedir. Hükümdarlar tereddüt etmektedirler. Ferdinando üç dinin birden kralı olmak istemektedir. Kovmanın ne siyasal, ne de ekonomik zorunluğu konusunda ikna olmamıştır[67]. Bunu ne halk, ne burjuvazi, ne de soyluluk istemektedir. Ayrıca yahudiler büyük bir ekonomik güç oluşturmaktadırlar. En büyüğü değil, ama önemli bir güç. Üstelik Torquemada'nın yahudilerin vahşetine ilişkin olarak getirdiği kanıtlar kralı hiç ikna etmemiştir. Hâlâ müslümanların kovulmalarının sevincini yaşayan Isabella, Torquemada'nın fikirlerine daha fazla kapılmışa benzemektedir: saflaştırmak onun takıntısıdır.

Efsane iki hükümdarın arasında uyuşmazlığa yol açan hiçbir sorun olmadığını söylemektedir[67]. O sıralarda zıtlaşmakta mıydılar? Bu yılın esrarlarından biri daha.

18 Şubat cumartesi, Este dükü Hercule Ferrara'da, Avrupa'nın c zamana kadar olduğu gibi bir kralın veya bir prensin at üstündeki tam kabartmasını veya siluetini değil de, ilk insan başı kabartması taşıyan parası olan ilk *testone*'yi bastırmıştır. Hükümdarın başının bu temsili, başkanın artık yalnızca askeri gücüne değil de, zekâsına atfedilen yeni önemi göstermektedir. Bir süre sonra Venedik *doge*'si, Milano dükü, Savua dükü de başka *testoni* (*testone*'nin çoğulu) bastıracaklardır. Aynı yıl Cenova'da bu adı taşıyan ilk İtalyan parası olan özel bir *testone* bastırılarak, *lira* olarak vaftiz edilecektir.

23 Şubat perşembe, Magrepli Ludovico kızı Bianca Maria'yı, üç yüz bin altın florinlik bir drahoma karşılığında imparator I. Maxi-

milien'le evlendirmiştir. Böylece kurulan ittifak, Napoli'yi fethetmek için Milano'ya güvenen VIII. Charles'ı endişelendirmiştir. Ludovico kendini Milano kralı ilân etmiş ve Leonardo'ya *Cavallo* 'yu inşa etmesi için baskı yapmıştır. Sanatçı daha şimdiden *la Cène* üzerinde çalışırken, bir de bu inşaatın taslaklarını yapmayı sürdürmüştür.

25 Şubat cumartesi, daha önceden bir *Latince-İspanyolca Sözlük* yayınlamış olan Antonio de Nebrija, adını *Arte de la lengua castillana* koyduğu Kastilyaca gramerini Granada'da kraliçeye sunmuştur. Kraliçe de kabul etmiştir. Bir ulusu kuran cüret, Nebrija bu gramer kitabının ithafında çalışmasının yarar ve kapsamını takdim etmektedir. İlk olarak, sapmaları önlemek üzere kullanımını sabitleştirerek, dili birleştirmek söz konusudur. Bu iddia Kastilyacayı Yunanca ve Latincenin oluşturduğu "soylu" dillerle aynı düzeye koymaktadır. Dil birliği dinsel ve ülkesel birlik bakış açısı içinde düşünülmüştür. Kastilyaca Fethin dilidir. "Dil her zaman güce eşlik etmiştir ve her ikisinin de birlikte doğdukları, geliştikleri ve serpildikleri, tıpkı gerilemelerinin eşanlı olması gibi doğrudur... İspanya'nın boyun eğdireceği, garip dilleri olan barbar halklarına ve uluslara yasalar ve bir dil dayatmak gerekecektir"[116]. ama ithaf "dil(in) imparatorluğun yoldaşı" olduğunu daha da fazla vurgulamaktadır. Sanki içine doğmuştur: Kastilyaca kısa bir süre sonra İspanya'nın ve imparatorluğun dili olacaktır. XX. yüzyılda bu dili dört yüz milyon kişi konuşacaktır. Kilisenin Latincenin üstünlüğünün aracı haline getirmeyi düşündüğü matbaa gerçekte onun gerilemesinin aracı olmuştur.

29 Şubat çarşamba —bu artık yıldır—, Santarem vikontunun anlattığına göre, altın yüklü bir Fransız gemisi Gine'den dönerken Portekiz donanması tarafından müsadere edilmiştir, çünkü Portekizlilerin kendi tekellerinde saydıkları bir ticarete karışmıştır[129].

Mart

6 Mart salı, Pietro de Medici aniden hastalanan babası Lorenzo'yu görmek için, büyük bir şatafatla Floransa'ya gelmiştir[15]. Oğlu Lorenzo, papanın oğluyla evlenen kızı ve güvenilir adamı, lala Francesco Matteo ona eşlik etmektedirler[119].

7 Mart çarşamba, genç Albrecht Dürer, oymabaskılarıyla ünlü büyük bir usta olan Martin Schöngauer'le —"yakışıklı Martin"— görüşmek üzere Colmar'a —Ren vadisinin ilk tüccar kentlerinden biri— gitmiştir. Bu kuyumcu çocuğu çıraklığını Michael Wolgemut adlı bir ressamın yanında tamamlamıştır. Fakat Martin Schöngauer öleli bir yıl olmuştur. Erkek kardeşlerinden üçü (ikisi kuyumcu, biri ressamdır) Dürer'i karşılamışlar ve onu Bâle'de kuyumculuk yapan dördüncü bir Schöngauer'e tavsiye etmişlerdir. Dürer Bâle'e gitmek için yeniden yollara düşmüştür.

15 Mart perşembe, Katolik Krallar Granada'da, Colombus'un yolculuğuna girişmek için koyduğu ve çok zorlukla karara bağlanmış olan koşulları Talavera'nın tavsiyeleri üzerine bir kez daha reddetmişlerdir. Kraliçe ona ne amiral ünvanı, ne de daha sonraki seferleri için hiçbir ayrıcalık tanımaya yanaşmaktadır. Colombus öfkesinden kudurmuştur. Herşeyin bittiğini düşünmektedir.

17 Mart cumartesi, Savonarola Floransa'da kürsüden "kodamanları tanrının sayesinde bazen mütevazi kişileri onurlandırmaya zorlayan hastalık"tan söz etmektedir[6].

20 Mart salı, Granada'da toplanan krallık meclisinin gündeminde iki konu vardır:

Bir yandan yahudilere hıristiyan olmakla sınırdışı edilme arasında tercih yapmalarını öneren bir kararname tasarısını incelemektedir. Luis de Santangel hükümdarların önünde Torquemada'ya karşı çıkmıştır. Birincisine göre yahudi cemaati bizatihi özgünlüğünden ötürü, büyük hizmetlerde bulunduğu İspanyol ulusu için gereklidir[67]. İkincisi ise bu cemaatin tehlikeli olduğu cevabını vermektedir, çünkü "museviliğe yönelik sapkınlık yokedilmesi gereken bir habis urdur" demektedir[67]. *Habis ur:* bu tıbbi benzetmeyi güzel günler beklemektedir! Hükümdarar daha altı ay önce hatırlattıkları üç dinin koruyucusu olma rolleriyle, eşdeğerlileri olan diğer hıristiyan hükümdarlar tarafından tam olarak tanınmak istedikleri arasında tereddüt etmektedirler. Torquemada'nın onlara bundan birkaç ay önce tasarısından ilk kez söz etmesinden sonra hangi girişimlerde bulundukları bilinmemektedir. Roma'nın fikrini almışlar mıdır? Saraydaki tartışma hakkında hemen hiçbir şey bilinmemektedir[67]. Isabella ne demiştir? Ya Ferdinando? Her ne olmuşsa olsun, İspanya yahudi cemaatine mensup olanlardan hiçbiri henüz hazırlanan şeylerden kuşku duyuyorsa ve karardan haberdar olmuşa benzememektedir: ne Isaac Abravanel, ne Abraham Señor, ne de Caballera gibi Saraya en yakın olan *conversos* Bunlar, Machiavelli'nin *Hükümdar* 'da liyakatlerini öveceği Ferdinando tarafından "alet mi edilmişler"dir[67]? Gerçekte durum, her zaman olduğu gibi, en büyük hükümdarlar da dahil tüm oyuncuların iradesinin dışında gerçekleşiyora benzemektedir. Hiçkimse hiçbir şeye karar vermemektedir: Hükümdar kamu oyunu, kamu oyu hükümdarı izlemektedir. İslam kovulmuştur, bunun peşinden yahudilik gelmelidir. Hepsi bu. Avrupa başkalarının topraklarını fethetmeden önce kendininkine yeniden sahip çıkmalıdır. Çünkü onun toprağı aynı zamanda belleğidir de. Demek ki onları kovmak istemesini daha da meşru kılmak üzere, hıristiyan olmayanları düşman veya canavar olarak göstermesi gerekmektedir.

Meclis toplantısının sonunda, hükümdarlar kendilerine düşünmek için bir hafta vermişlerdir. Ferdinando kendine tasvir edilen canavarlıklara inanmakta güçlük çekmişe benzemektedir. 1507'de şöyle yazacaktır: "Başka türlü davranmamız olanaksızdı. Bize Andaluçya hakkında o kadar çok şey anlatılmaktaydı ki, söz konusu olan oğlumuz olsayda bile, olanı engelleyemezdik".

21 Mart çarşamba, Lorenzo kaybettiği hissine kapılmıştır. Yanında Marsilio Ficino ve en yakın dostları olduğu halde Floransa'dan ayrılarak Carregi'ye yerleşmiştir. Kenti çılgına dönmüştür:

herkes Signoria'nın o olmadan papa, Milano ve Savonarola'dan gelen çoklu saldırılara uzun süre dayanamayacağını hissetmektedir. Oğlu Pietro çok gençtir ve kumpanya da dayanıklı bir korunak oluşturamayacak kadar mali bir narinlik içindedir.

22 Mart perşembe, kraliçe Isabella günah çıkartıcısı, piskopos Hernando de Talavera'dan ayrılmıştır. Devletin bu büyük hizmetkârı, *Santa Hermandad*ın kurucusu Engizisyon'a ve Colombus'un yolculuğuna fazlasıyla açık bir şekilde karşı çıkmıştır. Ona hayran olan ve saygı duyan Isabella onu, kentin valisi kont Tendilla'ya müslümanları hıristiyan yapma görevinde yardımcı olması için, kentin başpiskoposu olarak Granada'ya göndermiştir.

28 Mart çarşamba, hükümdarlar bir hafta düşündükten sonra kararlarını yahudilerin kovulması lehine vermişler ve kararname metnini onaylamışlardır. Gerekçelerin sıralanması esnasında, yahudilerin 1483'te Sevilla'dan atılmalarının bir uyarı olduğunu anlamadıklarına —"bunu krallıklarımızın ve senyörlüklerimizin diğer kent ve yerlerindeki yahudilerin yukarıda anılanı yapmaya ve bu suçu işlemeye (yeni hıristiyanların yahudiliğe geri döndürülmeleri) son vereceklerini sanarak"—[67] yer verilmektedir. Fakat hükümdarlar kararnameyi imzalamadan önce kendilerine iki gün ve yayınlamadan önce de bir ay daha tanımışlardır[67]. Son tereddüt?

29 Mart perşembe, Milano dükünün elçileri Saint-Antonie kapısından Paris'e girmişlerdir[33]. Bunu önceleyen günler arasında Moulins, Estampes, Monthéry, Corbeil, Villeneuve-Saint-Georges'dan büyük bir debdebeyle geçmişler, Charenton köprüsünü aşmışlardır. Kral ve kraliçe onların girişini bir pencereden tebdili kıyafetle izleyerek, iyi karşılandıklarından emin olmak istemişlerdir. Fransa'nın İtalya'ya ilişkin tutkuları Milano'ya bağımlıdır. Commynes anılarının 1492'ye ayırdığı nadir sahifelerinden birinde "ve adıgeçen senyör Ludovico bütün bu işleri hale yola koymaya başlamak üzere, o yıl krala Paris'te, başkanı Caiazze kontu olan büyük bir elçilik kurulu gönderdi. Saint-Antoine kapısından çok parlak bir giriş gibi kamusal törenler, Büyük Sarayda resmi kabul ve Tournelles sarayında özel kabul düzenlendi..."[33] diye yazmaktadır. Biraz ileride "bu durum bu genç krala, yirmi iki yaşındaki VIII. Charles'a *İtalya'nın dumanlarını ve şanlarını duyurmaya başlamıştır*"[33] diye eklemektedir.

31 Mart cumartesi —hristiyan Avrupa'da 1491 yılının sonunun resmi tarihi—, Katolik Krallar yahudilerin kovulma kararnamesini imzalamışlardır. Kararname yahudilerin 31 Temmuza kadar hareketlerinde serbest olacaklarını ve mal ile mülklerini istedikleri gibi tasarruf edebileceklerini öngörmektedir. Bunun yanı sıra, İspanya'dan ayrılacakların altın, gümüş, silah ve at dışında herşeyi götürebileceklerini hükme bağlamaktadır. Kararname din değiştirme olanağını açıkça zikretmektedir. Metin, kararın bir ay süreyle gizli tutulmasını hükmetmektedir; bundan sonra yahudilere gitmeleri veya din değiştirmeleri için üç ay —31 Temmuza kadar— verilecektir[67]. Bugün hâlâ açıklanamadan kalan özel koşullar: acaba hükümdarlar hâlâ fikir değiştirme hakkını saklı mı tutmaktadırlar? Aragon kralı, ülkenin uygun bir şekilde terkedilmesi için bir ayın gerekli olduğunu iddia etmektedir. Gerçekte ise kararname bir kez imzalanır imzalanmaz, İspanya'daki bütün yahudi cemaatlerinin yöneticileri bundan haberdar olmuşlardır. Mısır'dan ayrıldıkları günü anmaya hazırlandıkları bu Şabat gününde, haber bir yıldırım gibi düşmüştür. Birçoğu için bu ancak sahte bir haberdi. Hükümdarların o güne kadar yürüttükleri siyasetle fazlasıyla çelişkili olarak gözükmekteydi. Başkalarına göre ise —örneğin kraliçenin, tartışmaların uzağında tutulan finansçısı Isaac Abravanel gibi—, kendini çabucak gösteren bu saçma karar[67], Granada'nın alınmasından kaynaklanmaktaydı. Kısa bir süre sonra Napoli'de sürgündeyken şöyle yazmaktadır: "Aragon kralı güçlü ve kalabalık Granada kentini alınca kendi kendine şöyle dedi: 'Tanrının lütfuna nasıl karşılık verebilirim, bu kenti benim iktidarıma Teslim edene şükranımı nasıl gösterebilirim? Şu karanlıkta yürüyen halkı altına yerleştirerek, şu İsrail denilen kayıp kuzuyu onun kanatları altına yerleştirerek mi, yoksa onu geri dönüş umudu olmadan başka ülkelere atarak mı?'. Bunun üzerine münadi heryerde şöyle duyurdu: 'İsrail'e mensup bütün aileler size bildirilmiştir ki, eğer vaftiz olmayı kabul eder ve eğer benim tanrımın huzurunda secde ederseniz, tıpkı bizim gibi bu ülkenin refahından yararlanırsınız. Eğer reddederseniz, önümüzdeki üç ay içinde krallığımdan çıkınız'"[111]. Bundan kısa bir süre sonra, o çağda yaşayan başka bir yahudi yazar, Joseph Ha Cohen bu kararın alınmasını "yeni hristiyan güruhlarının İsrail zümresine bağlanmış olması" olgusuyla açıklamaktaydı[49].

Başka bir ifadeyle, yabancı bir cisim değil de, bir nifak mayası, yahudi halkının iyileşmiş kesimine hastalık bulaştıracak bir "mikrop" kovulmaktaydı. Tıbbi benzetme çok daha incelmiştir: artık gangren olmuş bir organı kesmek değil de, bulaşıcı bir unsurun ko-

vulması söz konusudur. İspanyol yahudilerinin kovulması, kavramın kendinin keşfedilmesinden çok daha önce, mikrop patolojisinin düşünce tarzını kullanan ilk siyasal eylemdir.

Esas olarak kaygı duyulan yahudi değil de, bal gibi hıristiyan inancının narinliğidir. Öte yandan Kilise kendinden en küçük bir zayıflığın bile itiraf edilmesine izin vermeyecek kadar az emin olmaktadır; demek ki kovma, fiili durumunda bizzat Kilise'nin içinde somutlaşacak olan bir tehdide karşı koruyucu bir önlemdir: hıristiyanlığın herşeyden önce Avrupa'dan kaynaklanan siyasal bir güç olmasını kabul etmeyenlerin tehdidi; hıristiyanlığın Doğu'dan gelen çağrının yeniden taşıyıcısı olmasını temenni edenlerin tehdidi.

Nisan

2 Nisan pazartesi, Colombus ile İspanya sarayı arasındaki pazarlıklar sürünceme halindedir. Colombus'un başlıca iki savunucusu Luis'de Santangel ve veliaht prensin lalası, dominiken Diego Deza onun taleplerini kabul etmesi için kraliçenin nezdinde girişimde bulunmuşlardır. Bunlardan birincisi kraliçeyi, Bojador'un güneyinde seyretme yasağını çiğnediği için mahkûm edilmiş olan Palos kentinin Tacın emrine iki karavela vereceğinden haberdar etmiştir. Bunlar neden Cenevizliye verilmesinler ki? İkincisi ise, eğer Colombus coğrafyacıların tüm itirazlarına rağmen Asya'ya ulaşırsa, tanrının bu yüzden kraliçeden razı olacağını savunmaktadır[97]. Kraliçe sonunda dominikenin ricalarına boyun eğmiştir. Colombus daha sonra "Katolik krallar Hindleri" Deza'nın sayesinde "kazandılar" diye yazacaktır[97].

Bu gelişmeden henüz haberdar olmayan Colombus eşyalarını bir kez daha toplayarak La Rábida manastırına dönmüştür. Hâlâ karısının kızkardeşinin yanında kalan iki oğlunu (ikincisi evli olmadığı Beatriz'le birliktedir) tekrar görmek istemektedir.

3 Nisan salı, Lorenzo Carregi'de ölüm döşeğindedir[15]. Kumpanyalar, tüccarlar, sanatçılar neredeyse akıllarını kaçıracak durumdadırlar. Can çekişen hükümdar Marsilio Ficino ve Pico de la Mirandola'yı kabul ederek son talimatlarını vermiştir. Pico ile, birlikte tartışmak için ona armağan etmek istediği bütün kitaplardan söz etmiştir.

5 Nisan perşembe, efsaneye göre Santangel'in habercilerinden biri Colombus'u La Rábida'ya giderken yolda yakalamış ve onu tekrar saraya getirmiştir. Başka kaynaklara göre olay Mart sonunda

meydana gelmiş olmalıdır, ama bu pek gerçeğe yakın değildir. Pazarlıklar yeniden başlamıştır[63]. Colombus'a Palos'taki gemilerden söz edilmektedir; bu olasılık hoşuna gitmişe benzemektedir: Palos La Rábida manastırına yakındar ve oradaki gemilerin iyi olduğunu bilmektedir. Ondan Kastilya amirali olmayı talep etmemesi, bu durum karşısında icad edilen sahte bir ünvan olan "Okyanus denizi Büyük Amirali"[63] sözüyle yetinmesi istenmektedir. Razı olmuş ve bunun karşılığına iki çocuğunun Isabella'nın maiyetine içoğlanı olarak alınmalarını istemiştir. Bu kabul edilmiştir.

7 Nisan cumartesi, Lorenzo ölürken Pico de la Mirandola'yla birlikte, gene konuşmaya zamanlarının olmayacağı tüm kitapları anmıştır. Sonuncu bir meydan okuma hareketiyle Savonarola'yı getirtmiş ve ondan kendisi için dua etmesini istemiştir. Keşiş bu isteği yerine getirmiştir.

8 Nisan pazar, sabahın üçüne doğru —Floransalı sanatçı Bartolomeo Masi'ye göre— "hava kararda, yağmurun ve rüzgârın içinde aynı anda altı şimşek çaktı, yıldırım Santa Maria dei Fiori kilisesinin kubbesinin fenerine düştü, içeride ve dışarıda birçok mermere zarar verdi... Lorenzo di Piero di Cosimo de Medici'nin bir yüzüğün haznesinde esir tuttuğu bir ruhu tam bu fırtına sırasında serbest bıraktığı söylendi; olay onun ruhu serbest bıraktığında meydana gelmiş olmalıdır; onun bu ruhu uzun zamandan beri esir tuttuğu ve hasta olduğundan ötürü serbest bıraktığı eklenmiştir"[16]. Lorenzo şafakta, kırk üç yaşındayken ölmüştür.

9 Nisan pazartesi, Floransa hükümdarı büyük bir kalabalığın önünde, mütevazi bir şekilde toprağa verilmiştir. "Talihsiz" denilecek oğlu Pietro yerine geçmiştir.

12 Nisan, Isaac Abravanel hâlâ danışmanları olduğu hükümdarların kendini kabul etmelerini sağlamayı başarmıştır. Onları yahudileri kovmamaları konusunda ikna etmeyi ummaktadır. Onlara "bu saçma olur, bize ihtiyacınız var" diye kanıt getirmektedir[111]. Boşuna. Artık başka yahudilerin —tüccar, diplomat, hekim, bankacı, yüksek memur—, bazı soyluların, hatta piskoposların birbiri ardına hükümdara çıkarak, yahudilerin davasını savundukları korkunç bir onbeş gün başlamaktadır. Hükümdarlar kararlarından dönmemektedirler. Kararnamenin yayınlanma tarihi yaklaşmaktadır.

15 Nisan, Venedik'te San Marco hazinesi sorumlusu Alvise Contarini *Doge*'ye bağlı çeşitli limanlarda (Sırbistan, Hırvatistan, Istria, Korent, Efes, Kıbrıs, Rodos) geçerli olacak sikkeler çıkartmakla görevlendirildiğinden, modern tarihin *ilk uluslararası para sistemini* kurmuştur: yeni sikkelerin hepsinin önünde San Marco aslanı kabartması bulunmaktadır. İki başlıca para —*florin ve osella*— Venedik'te altın olarak basılmakta, diğerleri ise —*bagattini*— her yörede imal edilmektedir. Foscarini bir süre sonra Venedik tarihinin en prestijli *doge*lerinden biri olacaktır.

17 Nisan salı, Aragon kralının herşeyin kararnamenin yayınlanmasından önce hazır olmasında ısrarlı olmasından ötürü, İspanya sarayında yahudilerin kovulmasının koşulları hazırlanmaktadır. Bu sırada Cristobal Colombus'la yürütülen müzakereler nihayet tamamlanmıştır. Aralarında "Okyanus denizi Büyük Amirali" ve "Keşfedebileceği toprakların Kral Naibi" gibi ünvanlar almasını da hükme bağlayan *kapitülasyonlar* kesinleştirilmeye başlamıştır. Artık ona "Don Cristóbal Cólon" denilecektir. Seferi için gereken sermayeyi kendi bulmak zorundadır ve toplam kazancının sekizde birini aşmaması koşuluyla, yeni Hind yolları üzerinde ticaret yapacak her gemiye kendi sermayesini yatırabilmesine izin verilmiştir. Başarıya ulaşırsa, talep ettiği üzere, yaptığı yolculuklardan elde edilenlerin onda birini —altın, gümüş ve inci de dahil— ve böylece keşfedilecek yollar üzerinde ileride elde edilmesi muhtemel ticari kazançların sekizde birini alacaktır[63].

Bu anlaşma fiili olarak uygulanamaz niteliktedir, çünkü Colombus'a fazlasıyla büyük kazançlar garanti etmektedir. Herşey sanki pazarlığın tarafları sözleşmeye uyulmayacağını biliyorlarmış veya Don Cristóbal Cólon'un denizde kaybolacağını düşünüyorlarmış gibi cereyan etmektedir. Aslında akla yakın görüneni de buydu.

17 Nisan salı, Floransa, hükümdarının ölümünden sonra kendini yavaş yavaş toplamaya başlamıştır. Marsilio Ficino bugün matematikçi Pacioli'ye kentteki durumun normal olduğunu bildirmek için yazmıştır ve Politianus da kendi cephesinden Pietro de Medici'ye, önce Pietro'nun lalası olan, sonra da Lorenzo'nun papa VIII. Innocentius'un oğluyla evlenen kızı Maddelana'nın güvenilir adamı yaptığı, dostu Mateo Franco'yu katedral kurulu üyesi olarak atamasından ötürü kutlamak üzere yazmıştır[119].

18 Nisan çarşamba—sonra bu ay içinde iki kere daha—, Abravanel İspanya hükümdarlarına henüz gizli tutulan sınırdışı kararnamesini ertelemeleri için yalvarmak üzere bir kez daha gelmiştir. Bu üç patetik kabulü daha sonra anılarında anlatacaktır: "Ve krallık sarayında bulunan ben yalvarmaktan yoruldum, kralla konuşmaktan boğazım ağrıdı. Onlara üç kez yalvardım: "*Sire* Allah aşkına hizmetkârlarınıza neden böyle davranıyorsunuz? Vergilerimizi artırın, bizden çok altın ve gümüş isteyin, çünkü her yahudi sahip olduğunun tamamını ülkesi için verecektir". Hükümdarın çevresinde yer alan dostlarıma halkım için yalvarmaları çağrısında bulundum. Bazı prensler kralla konuşmak istediler, ondan ısrarla bu iğrenç kararnameyi kaldırmasını istediler. Boşuna çaba! Kraliçe yanında olup ona acımasız olması için baskı yaptıkça, ricalarımıza karşı duyarsız ve sağır kalmaktaydı"[111].

Kralın geçirdiği tereddütlere ve kraliçenin fanatikliğine ilişkin ilk elden yegâne tanıklık.

20 Nisan cuma, Magrepli Ludovico'nun elçileri Paris'te Fransa kralı tarafından kabul edilmişler ve onu Napoli'ye saldırmaya teşvik etmişlerdir[74]. Philippe de Commynes bu konuda şöyle yazmaktadır: "adıgeçen senyör Ludovico, şu anda tahtta olan kral sekizinci Charles'ın huzuruna, onu İtalya'ya gelmesi, adı geçen Napoli krallığını fethetmesi, bu krallığı ellerinde tutan, adlarını saydığım kişileri yok etmesi ve dehşete düşürmesi için ikna etmek üzere (elçi) göndermeye başladı: çünkü (Napoli krallığının) sahipleri güçlü ve becerikli olduklarından, adıgeçen Ludovico o zamandan bu yana yapılanları anlayamadı. Napoli fethedilmesi zor bir yerdir ve kimse bu işe rahatlıkla girişemez: çünkü Sicilya kralı Ferrante ve oğlu Alfonso o sıralarda güçlü ve zengindiler, savaş mesleğinde çok deneyimliydiler ve o zamandan bu yana tersine gelişmelere rağmen çok takdir edilmekteydiler, ve adıgeçen senyör Ludovico çok bilge, ama çok kaygılı bir adamdı ve korktuğunda çok yumuşak oluyordu (onu tanıdığım ve onunla birçok görüşmede bulunduğum için böyle konuşuyorum) ve vazgeçmekte çıkar görürse inançsız biri olmaktadır"[33].

Milano elçileri Charles'a "bu güzel Napoli krallığı üzerinde sahip oldukarı hak"la[33] övünmekte, kralın danışmanları Etienne de Vese ("Beaucaire *sénéchal*i olmuş ve zenginleşmiştir, ama bunları henüz yeterli bulmamaktadır"[33]) Guillauma Briçonnet'den ("zengin ve finans alanında sözü geçen bir adam, Beaucaire *sénéchal*'inin yakın dostu, *sénéchal*ona rahip olmasını tavsiye etmekteydi, eğer

böyle olursa onu kardinal yapacağını söylemekteydi, ama o bir dükalık peşindeydi"[33]) destek almaktaydılar.

20 Nisan cuma, Colombus sözleşmesine kardeşlerinden Bartolomeo'yu general ve Giacomo'yu da keşifler yöneticisi olarak atayacağını ve tayfalarını adli takibata uğrayanların bile arasından serbestçe seçmek istediğini ekletmiştir. İlginç bir hüküm: acaba henüz gizli tutulan yahudilerin kovulma kararından haberdar mıdır? Bu pek olacağa benzememektedir. Ama gene de...

Donanımların bedelini, denizcilerin yiyeceklerini ve ücretleri ödeyebilmesi için ihtiyaç duyduğu iki milyon *maravedis* 'i aramaya koyulmuştur. ileride elde edilmesi muhtemel kazançlardan kendi payını alabilmesi için, bu paranın sekizde biri olan iki yüz elli bin *maravedis* 'i onun koyması gerekmektedir ki, bu muazzam bir tutardır. Sevilla'nın İtalyan tüccarlarından üçü bu miktarı ona borç vermişlerdir: Floransalı bankacı Juanoto Berardi ve adını Riberol olarak İspanyolcalaştırmış olan Riparelio ve Francisco Pinello adlarındaki iki Cenevizli tüccar. Geriye, paranın esas büyük bölümü olan bir milyon yedi yüz elli bin *maravedis* 'in toplanması kalmıştır. Colombus bu konuda Luis de Santangel'e başvurmuş, o da ona bu tutarı bulacağına dair söz vermiştir.

Aynı gün, daha sonra Aretino olarak adlandırılacak olan Pietro Bacci Arezzo'da doğmuştur.

25 Nisan çarşamba, Geeretsz adındaki meçhul bir Hollandalı Steyn manastırına rahip olarak atanmıştır; buradan Erasmus adıyla ve Cambrai piskoposunun kâtibi olmak üzere ayrılacaktır.

28 Nisan cumartesi, Santangel Colombus'a eksek kalmış olan *maravedi* leri getirmiştir. Bazı kaynaklara göre [63], bu tutarın bir bölümünü (üç yüz elli bin *maravedis*) kendi servetinden koymuştur; geri kalanı herhalde, yöneticisi olduğu ve toprak sahiplerinden alınanlar ile para cezalarıyla dolan haznesinin hemen hemen sınırsız olduğu *Santa Harmandad*'ın kasasından gelmektedir.

Santangel'in yaptığı iş duyulmamış bir şey değildir: daha 1480'de *Hermandad* 'ın o dönemdeki haznedarı, tüccar ve denizci Juan de Lugo kasadaki parayı Kanarya adalarının iskânını finanse etmek için kullanmıştır[47].

Diğer bazı kaynaklara göre ise[97], Santangel kendi kasasından bir milyon yüz kırk bin *maravedis* avans vermiş, bunu Badajoz diyakozluğu Haçlı seferi fonu hazinesine ödetmiş olmalıdır; bu kasa

"Extramadura'nın sıradan hıristiyan halkının verdiği küçük sadakalardan" oluşmaktadır[97]. Geri kalan miktar ise Palos'ta Pinzón tarafından toplanmış olmalıdır.

Burada da iki çelişkili anlatı vardır: bunlardan birine göre Colombus'u finanse edenler soylular, diğerine göre de halktır. Birinci sav daha inanılıra benzemektedir; ikincisi Colombus'un maceralarının halk tarafından finanse edildiğini ileri sürerek, onu fazlasıyla "İspanyollaştırma"yı istemektedir. Ancak ikinci varsayımın ana ekseni olan Pinzón Colombus'un maceralarının devamında başat bir rol oynayacak ve daha sonra amiralin hak bilmezliğinden yakınacaktır.

Colombus bu aynı gün Palos'a gitmiş ve kendine vaad edilenleri seçmek üzere limandaki gemileri incelemiştir. Ona iki tane verileceği söylenmiştir. O üç tane istemektedir.

30 Nisan pazartesi, hahambaşı Abraham Señor ve Alfonso de la Cavalleria gibi senyörlerin son girişimlerine rağmen, krallar kovma kararnamesini duyurmuşlardır. Isaac Abravanel bu günü nasıl yaşadığını şöyle anlatmaktadır: "Kardeşlerimiz korkunç haberi öğrenince, Juda'nın, İsrail halkının Nabukodonosor tarafından esir edilerek götürülmesinden beri bir eşi asla hissedilmemiş olan büyük bir kaygıya, derin bir dehşete kapıldılar ve büyük bir mateme büründüler. ama gene de birbirlerini yüreklendirmeye çalışıyorlardı. "Cesaret! İmanımızın şerefi ve Tanrımızın Yasası için kendimizi dinimize küfredenlere karşı korumak zorundayız demekteydiler. Eğer bizi hayatta bırakırlarsa ne alâ; eğer öldürürlerse yok oluruz; ama Birliğimize sadakatsizlik etmeyeceğiz, kalbimiz gerilememelidir. Tanrımız Ebedi'nin adını anarak gideceğiz. Güçleri tükendi ve gittiler"[111].

Bu metin, bazı İspanya yahudilerinin dört buçuk yüzyıl sonra üç aylık bir mehil içinde ayrılacakları Polonya veya Almanya için de yazılabilirdi.

Bu aynı pazartesi günü, Katolik Krallar imzalanan anlaşmaların uygulaması olarak mahkemelere şu emri vermişlerdir: "Herkese ve herbirinize yargı yerlerinizde, adı geçen Colombus'la birlikte, adıgeçen kararlara göre yola çıkan kişilere ilişkin hiçbir ceza davasına bakmamanızı".

Bu ferman ile yahudilerin kovulma kararnamesi arasındaki çarpıcı eşanlılık. Sanki yahudiler de bilinmeyene doğru yola çıkmaya teşvik ediliyorlarmışçasına. Sanki Saray yahudileri Okyanusta kaybolmaya ikna etmeyi istiyormuşçasına.

Mayıs

1 Mayıs salı, kovma kararnamesi iki krallıkta duvar ilânlarıyla duyurulmuş; yahudi cemaatleri paniğe kapılmışlardır. Ne yapmalı? İhtida etmek tehlikelidir: bu birgün gizlice yahudiliği sürdürme ithamına hedef olmak ve canlı canlı yakılmak tehlikesini taşımaktadır. Aragon'un bazı büyük senyörlerinin yardım önermelerine rağmen, saklanmak da aynı derecede tehlikelidir. Ülkeden gitmek ve mezarlıkları bırakmak günah işlemek olacaktır. Zaten nereye gidilebilir? Portekiz, Navarra? Yahudi karşıtlığı buralarda da tehtid edicidir. Flandre? Çok uzak. İtalya? Fransa? Türkiye?

Aileler parçalanmaktadır. Krallık iktidarı tarafından işlemlerin bütününü gözetim altında tutmakla görevlendirilen Engizisyon yahudileri ihtida etmeye değil de, sürgünü tercih etmeye yöneltmektedir. onlara mülklerini olabildiğince çabuk tasfiye etmeleri telkin edilmektedir. Çoğu kaçmaya karar vermiştir. Ama altın ve gümüş götürmeye hakları yoktur; demek ki herşeyi yok pahasına elden çıkartmak gerekmektedir. Fakirlerle, kutsal eşyalarla ilgilenmeyi de unutmamak gerekir. Zaman kısalmaktadır. Fırsatçılar buna sevinmektedir. Katolik Krallar bu gidişin kendi korumaları altında olduğunu tekrarlamaktadırlar; ama kelimeler hiçbir şeyi değiştirmemektedir. Cadiz'de yaklaşık sekiz bin yahudi ailesi mallarını dağıtmışlar ve nasılsa götüremeyecekleri altının tümünü onlardan kopartmaya kararlı kaptanlarla yolculuklarının pazarlığını yapmaktadırlar.

5 Mayıs cumartesi, eğer aynı kaynaklara inanılacak olursa[97], Haçlı seferi sandığı Santangel'e, Colombus'a avans verdiği parayı ödemiştir. Kısa vadeli bir hazine avansı.

6 Mayıs pazar, Doge'nin elçileri kalabalık bir maiyetle birlikte Fransaya gitmek üzere Venedik'ten ayrılmışlardır. Yolculukları uzun sürecektir. Bu yolculuğun, resmi diplomatik yazıların bilinen ilk örneklerinden birini oluşturan ayrıntılı bir muhtırasını günü gününe kaleme alacaklardır.

10 Mayıs perşembe, yolculuğa ters yönden girişilen Napoli elçileri VIII. Charles'ın sarayından ayrılmışlardır. Fransa hükümdarını Napoli ve Kudüs çifte tacına karşı saldırmaya ikna ettiklerinden emin olarak, bunu kutlamaktadırlar[74]. Bu savaşa karşı olan Beaujeuler iktidardan uzaklaştırılmışlardır. Her ikisi de Magrepli Ludovico'dan rüşvet almış olan Beaucaire *sénéchal*'i Etienne de Vese, Saint-Malo piskoposu Guillaume Briçonnet gözde hale gelmişlerdir[74]. Visconti ailesinden gelme karanlık birisi de, Napoli'den Anjoulular zamanında sürülmüş birkaç kişiyle birlikte burada bulunmaktadır. Fakat VIII. Charles hâlâ harekete geçmekte tereddüt etmektedir. Papanın ona kendi topraklarından geçme izni vermeyeceğini bilmektedir. Üstelik papa Floransa'nın müttefiğidir., bu durumda o da onun yoluna dikilecektir. Kimse Roma'nın nasıl ikna edileceğini bilmemektedir. Ve VIII. Charles Haçlı seferi uğruna afaroz tehlikesini göze alamayacak kadar inatçıdır.

Paris'e doğru yola çıkan Venedik elçileri aynı gün büyük bir debdebeyle Püdova'ya girmişlerdir[6]. Her kentte olduğu gibi, geçişleri giriş törenlerine, resmi kabullere ve çıkış törenlerine yol açmakta, onlar da bunları raporlarında titizlikle tasvir etmekte, Doge'nin prestijini daha iyi tartabilmek için bunları başkaları için düzenlenen törenlerle kıyaslamaktadırlar.

20 Mayıs pazar, Kastilya kraliçesi Kapitülasyonlar tarafından öngörülen ve Colombus'a soyluluk ünvanı veren mektupları yayınlamıştır. Bu mektuplarda Colombus'tan üçüncü şahısta söz edilmekte ve ona "amiral don Cristóbal Colón" —çoktan Cristofo Colón haline gelmiş olan Cristoforo Colombo'nun üçüncü adı— olarak hitab edilmektedir. O da anılarında kendini hep böyle ifade edecek ve kendinden artık üçüncü şahısta söz edecektir.

21 Mayıs pazartesi, Venedik elçileri Milano'ya varmışlardır. Magrepli Ludovico tarafından kabul edilmişler, dük onlara Fransa kralını Napoli'ye karşı destekleyeceğine yemin etmiştir. Elçiler talimatlara uygun olarak, temkinli bir kaçamaklık veya sevimli bir olumsuzluk içinde kalmışlardır.

22 Mayıs salı, Ferdinando birkaç yahudi dostları için ricaya gelen İspanya'nın büyük senyörlerine, kovma kararnamesinin istisnası olmayacağını ve, en zenginlerinden biri olsa bile bir yahudiyi topraklarında koruyacak İspanya'nın büyükleri bile dahil, herkesin sert bir şekilde cezalandırılacağını tekrarlamaktadır. Hatta bu kentin alınması sırasında varılan anlaşmaların ihlali olarak, Granada yahudilerinin bile ülkeden gideceklerini eklemektedir[67].

23 Mayıs çarşamba, San Jorge kilisesinde Juan Perez biraderin önünde, Palos *vecinos*'unun Colombus'a on gün içinde nasıl iki karavela ve "vergiden muaf olduğu için en adil fiyattan gereken iaşe"[97] sağlamak zorunda oldukları emri okunmaktadır.

25 Mayıs cuma, Anvers'deki İspanyol "millet"i Granada'nın alınmasını kutlamaktadır. Katedraldeki Bakire Meryem heykeline altın bir manto sunulmuş, Büyük Meydan'da fethedilmiş olan kalenin bir maketi kurulmuştur, bu kale "sakatat"la süslendikten sonra seyirciler saldırıya geçmişlerdir. Coşku bir sopa kavgası gösterisiyle sona ermiştir[58]. Uzun zamandan beri Anvers'de oturan İspanya yahudileri de bu şenliğe katılmışlardır. Oysa yahudilerin kovulma kararı İspanya'da üç haftadan beri yürürlüktedir; çoğu tüccar olan İspanya kökenli Anvers yahudileri görünüşte bu konuda hiçbir şey bilmemektedirler! Haberler Avrupa'da bu dönemde hiç kuşkusuz hızlı ilerlemektedir.

30 Mayıs çarşamba, Venedik elçileri Savua dükalığına varmışlar, burada Monferrat markisiyle, 1489'da ölen Savua dükü Carlo'dan dul kalan Elisabeth Sforza'nın kızları düşes Bianca tarafından kabul edilmişlerdir. Elçiler *doge*'ye yönelik raporlarında şunu kaydetmektedirler: "Hanımı şatoda, siyah kumaşların gerili olduğu bir odada bulduk; bir yanında Monsenyör de Bresse ve Büyük Mabeyinci; diğer yanında yaklaşık onbir genç soylu kız bulunmaktaydı, ve adanın geri kalanı, adeta bir toplantı gününde kilisede olduğu kadar insanla doluydu. Hanım yirmi altı yaşlarında, uzun boylu, etli, beyaz tenli, hoş yüzlüdür, o kadar ki bana neşeli ve hoş bir hanım olarak gözüktü".

Paloslu armatörler bu aynı çarşamba günü, Colombus'a verecekleri iki karavelayı fazla bir zorluk çıkartmadan seçmişlerdir. Bunların *Pinta* adındaki birincisi —adı bazılarına göre, bu geminin bir ara sahibi olan Pinzónların adını hatırlatmaktadır, ama bu aynı zamandı "Boyalı Kadın" anlamına da gelmektedir— yirmi metre

uzunluğunda, altı metre genişliğinde, üç metre su çekimi olan, altmış tonilatoluk bir gemidir. Rio Tinta tersanelerinde inşa edilmiş iyi bir gemidir ve Colombus onu zevkle kabul etmiştir. Sonuncu sahibi olan Cristobal Quintero onu istemeye istemeye vermiştir. Colombus *Niña* adındaki ikinci gemiyi daha az beğenmektedir. Moguer tersanesinden çıkmış olan ve *Pinta* 'dan biraz daha küçük olan bu tekne, kentin koruyucu azizesine ithafen *Santa Clara* olarak adlandırıldıktan sonra, Moguerli armatörlerden Juan Niño onu satın alınca Niña haline gelmiştir[97] (bu ad "Küçük Kız" anlamına geliyor olabilir). Colombus onun "manevraya yatkın olmadığını" düşünmektedir[63]. Başkasını bulamadığından onu kabul etmiş, ama "diğer gemileri izleyebilmesi için"[63] büyük direkteki latin yelkeninin yerine çok sayıda kare yelken koydurtmuştur. Zaten Colombus daha sonra "bu iki gemi onları çok kötü kalafatlamış olan ve amiralin onların işlerini kötü yaptıklarını farketmesinden ve onlara bunu yeniden yaptırtmak istemesinden ötürü ortalıktan kaybolan Paloslu kalafatçıların hatası yüzünden su alacaklardır" diye kaydedecektir[16].

31 Mayıs pazartesi, Colombus üçüncü bir gemi talep etmiş, fakat Palos halkı bundan hiç hoşlanmamıştır. Zaman sıkıştırdığı için, Galiçyalı bir patron olan Bask Juan de la Cosa'nın Palos limanında farkettiği *Maria Galante* adlı bir tekneyi kendi parasıyla kiralamıştır. Gene garip çağrışımları olan bir ad...

Bu diğerlerinden çok daha büyük ve iki kat daha ağır bir gemidir. Fakat Colombus onu hiç sevmemiştir, onun "fazla ağır bir keşif görevine fazla uygun olmadığını" düşünmektedir[63]. "Fakat eğer onunla başını belâya soktuysa —kendi böyle yazacaktır—, bunun nedeni Paloslulların hükümdarın emirlerine karşılık vermemeleridir, çünkü böylesine bir sefere uygun tekneleri hazırlamaya söz vermişler ve bu işi yapmamışlardır"[63].

İşte tam Colombus, ve kötü niyeti. Paloslular iki gemi donatmak zorundaydılar, bunu yapmadılar mı?

Böylece bu üç geminin adları "Küçük Kız", "Boyalı Kadın" ve "Oynak Maria"dır. Bir kez daha ikirciklik. Colombus'un macerasında her şey bu türden bir çifte okumaya —önemsizden yüceye— izin vermektedir.

Aynı anda Avrupa'nın diğer ucunda, Türkiye'nin efendisi sultan Bayezid Mısır Memlûklarıyla barış imzalamıştır. Mathias Corvinus'un ölümünden yararlanarak, Avusturya, Macaristan, Erdel ve Arnavutluk üzerindeki baskısını artırmaktadır. Germen impara-

toru tepki göstermemektedir; Friedrich bu duruma ses çıkartmamaktadır ve oğlu Maximilien'in aklı başka yerdedir. Venedik doğuda o zamana kadar hiç olmadığı kadar soluksuz kalmıştır; baharat yolları kesilmiştir. Avrupa hiç olmadığı kadar batıya itilmektedir, Doğu düşman haline gelmektedir. Böylece Portekizlilerin Dias'ın başarısını ticaret yolu haline dönüştürmeye hazırlandıkları sırada, Avrupa Doğu'nun geleneksel yolları boyunca bir duvarın yükseldiğini görmektedir. Colombus acele etmektedir: sürmekte olan ticari mücadelenin ödülleri devasadır. Portekiz'le İspanya baharat yolu için mi kavga etmektedirler? O en iyisini bulmak istemektedir.

Haziran

5 Haziran salı, umutsuzluk içindeki İspanya yahudi cemaati saptanan sürenin sona erme tarihinin yaklaştığını görmektedir. Muazzam bir şok yemiştir: herkesin hükümdarları kovma kararnamesini ertelemeleri konusunda ikna edeceğini umduğu hahambaşı Abraham Señor susmuş ve cemaatle her tür teması kopartmıştır. Daha sonra, onun gerçekte museviliğini gizlice sürdürdüğünü ve İspanya'da kalabilmek, dindaşlarını daha iyi koruyabilmek, kısa süreceğini umduğu fırtınanın geçmesini beklemek için ihtida ettiği keşfedilecektir.

6 Haziran çarşamba, o dönem İngiltere'sinin gündelik hayatına ilişkin nader belgelerden birinin sayesinde[99], bir belediye meclisi tutanağında, Thomas Prince adlı bir okul öğretmeninin dine karşı sözler sarfettiği kaydedilmektedir; meclis kontluk yargıcından takibata yer olup olmadığının sorulmasını kararlaştırmıştır. Aynı belgede, topraklarından nehir gemilerinin karadan çekildikleri bir yol geçen bir soyluya, bu yolu onartması emri verildiği anlaşılmaktadır. Gene bu belgede, Türk elçisinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir kasaba *Carême* yortusu süresince hayvan kesme izni verildiği görülmektedir.

Alışılmamış gibi görünen bir metinde yer alan olayların garip akrabalıkları. Bu olaylardan biri Reformasyonu haber vermektedir. Diğeri gelecekteki toplumsal isyanları, Üçüncüsü ise islamiyetin mevcudiyetini ve hoşgörü güçlüklerini işaret etmektedir. Okumasını bilen için, bu ülkenin gelecek yüzyıllardaki başat üç sorunu.

7 Haziran perşembe, Polonya kralı IV. Casimir arkasında bölünmüş bir ülke bırakarak ölmüştür. Moskova'nın gücü azalmaktadır.

18 Haziran pazartesi, Ferdinando yahudilerin kovulmasını Si-

cilya'ya da yaygınlaştırmıştır. Onlara boyun eğmeleri için 12 Ocak 1493'e kadar süre vermiştir. Ertesi gün, kararın ertelenmeyeceğine artık ikna olan Isaac Abravanel, kararname tarafından saptanan tarihi beklemeden İspanya'dan ayrılmaya karar vermiştir —kendini izlemek isteyenlerle birlikte—. Kral ve kraliçeden altın ve gümüşünü götürebilmesi konusunda özel bir izin almış ve ailesiyle birlikte Napoli'ye gitmek üzere gemiye binmiştir.

İspanya yahudileri böylece birkaç günlük bir süre içinde, kendi cemaatlerinin en yüksek yetkililerinden iki çelişkili mesaj almışlardır: din adamı olan birincisi onlara "ihtida edin ve kalın"; laik olan diğeri de "ihtida etmeyin ve ülkeden ayrılın" demektedir.

O dönemde kafalardaki karışıklığa eklenmemesi olanaksız olan, rollerin garip bir tersine dönmesi.

19 Haziran salı, Hernando de Talavera Colombus'un seferini iptal etmesi için Isabella'ya baskı yapmaktadır.

20 Haziran çarşamba, —herhalde— Nurenberg'de tam bir ilgisizlik içinde, kuşkusuz bu yılın en önemlilerinden biri olan bir olay meydana gelmiştir. Regiomontanus'un öğrencisi, haritacı-denizci, Colombus'un 1484'te Lizbon'daki sırdaşı, 1489'da Afrika seyyahı Martin Behaïm Portekiz'den gelmiş ve ilk yerkürenin yapımını tamamlamıştır.

Daha önceden yapılmış *gök* küreler bulunmaktaydı, ama Yeryüzünün daha önceden yapılmış hiçbir küresel temsili bilinmemektedir. Şaşırtıcı değişim: insan gezegeni ilk kez elleri arasında tutabilir, onu nihayet olduğu haliyle, yani uzaya fırlatılmış basit bir top olarak görebilirdi. Gene ilk kez olmak üzere, dünyanın hiçbir parçası ayrıcalıklı kılınmamıştır[135]; çok güzel bir şekilde resimlendirilmiş, ürünler ve özellikler konusundaki ayrıntılı işaretler ve çok renkli boyalarla kaplanmış bu yirmi beş santimetre çapındaki küçük lacivert topun üzerine[135], Behaïm 1486 öncesindeki Portekiz keşiflerinin çoğunu resmetmiştir; yer adları Marco Polo'nun verdikleridir, bu kürenin üzerinde karalar ve denizler "Batı yolunun ne kadar cazip" olduğunu gösterecek şekilde düzenlenmişlerdir[57]. Okyanus artık bir boşluk olarak değil de, o da bayraklarla sahiplenilen bir mekân olarak gösterilmiştir. Burada, Afrika'daki La Mina'dan başlayan, Yeşil Burun adalarından, Kanaryaların güneyinden "Antilia"dan, Ekvator'un birkaç derece üstündeki "Saint-Brandon" adasından geçen ve gerçekte yaklaşık olarak Brezilya'nın bulunduğu yere konulmuş olan Cipangu'ya (Japonya) kadar giden,

farkedilir bir şekilde çizilmiş bir deniz yolu görülmektedir[135]. Bu küre Gambia'yı, *malaguetta* denilen Afrika karabiberi üreticisi olarak göstermektedir.

Behaïm, aslında bilmemesinin olanaksız olduğu Dias'ın yolculuğunu bilmezden gelerek, Afrika'yı kendinin 1486'da ulaştığı noktada sona erdirmektedir. Fakat buna karşılık ilginç bir şekilde, Colombus'un bir ay sonra tutacağı yolu haritasının üzerinde göstermektedir... Acaba dokumacı-denizci ile baharatçı-haritacı şu 1484 gününde, tam da birincisinin tasarısını II. Joao'ya sunmasından önce neyi tartışmışlardı? Colombus'un asla kabul etmeyeceği bir etki daha.

17 Haziran pazar, kovma kararnamesinin saptadığı sürenin bitimine iki hafta kala, Levi ibn Santo adlı Zaragossalı bir haham işkence altında, ihtida ettikten sonra İspanya kodamanlarından olan ve Aragon yahudilerinin koruyucusu ünlü yahudi mühtedi Alfonso de la Caballeria'nın[49] gizli bir yahudi olarak kaldığını itiraf etmiştir (hahamlar yahudiliklerini sürdüren mühtedileri ihbar etme işini üstlenmişlerdi). "Şimdi yahudiler kovulduğu için vicdanım rahatladı" diye itiraf etmiştir[59]. Serbest bırakılan Levi ibn Santo Portekiz'e kaçmıştır. Ailesi 1414'te ihtida etmiş olan Caballeria kısa bir süre sonra katledilecektir.

24 Haziran pazar, Aralık 1491'de kurulan Fransa-Milano ittifakı, tam da Venedik elçileri Villeneuve'e girerlerken, Paris'te görkemli bir şekilde yeniden teyid edilmiştir. Elçiler adet olduğu üzere, mabeyinciler tarafından kral adına karşılanmak üzere, bu kentte durmuşlardır[6]. Elçiler bu ilgi gösterisi karşısında hassastırlar ve bunu muhtıralarında ayrıntılı bir şekilde anlatmışlardır[6].

26 Haziran salı, Fransa kralı tıpkı bir süre önce Milano elçilerinin gelişinde yaptığı gibi, Venedik elçilerinin kente Saint-Antoine kapısından girişlerini, yarı kapalı pencere kepenkleri arkasına gizlenmiş olarak seyretmektedir[6]. Bu giriş büyük bir kalabalığın hareketlenmesine yol açmıştır. Matbaacı ustaları o sıralarda Paris'in ilk gazetelerini, üzerlerinde şu büyük başlık olduğu halde yayınlamaktadırlar: "Bunun arkasından Venedikliler devletinin muhteşem elçileri bayların girişi geldi"[6].

Eliçiler de kendi girişlerini çok ayrıntılı olarak anlatmaktadırlar:

"Saat onsekize doğru aldığımız talimat uyarınca biz ve bütün

maiyetimiz, en muhteşem kıyafatlerimizi giyinmiş olarak ata bindik; ve bütün maiyetimizi en öne yerleştirdikten sonra, bizimkiler ikişer ikişer sıralandılar ve size yemin ederim ki Yüce Prensim, onları görmek çok güzeldi... Onlarla birlikte bir fersah at sürmüştük ki, Orléans dükünün dört mabeyincisi ve üç kâhyasıyla ve hane halkının tüm geri kalanıyla karşılaştık, bunlar bizi, Siz Efendimiz için büyük sevgi ve onur gösterileriyle karşıladılar... armalarını takınmış iki seyis ve Majestelerinin iki uzun borucusuyla birlikte *uzun zamandan beri ne Milano elçilerine, ne diğer elçilere yapılmadık bir gösteriyle* (karşılandık); bunların arkasından çok sayıda at gelmekteydi, öylesine ki hepsi birden beş yüzden daha fazla olmaktaydı... Bütün bu maiyet kralın emriyle bizim için hazırlanan ve tahsis edilen Bay de Noès'in konağına kadar bize eşlik etti: burası Orléans düküne ait en güzel halıların konulduğu güzel ve mükemmel bir konaktır"[6].

Çağımızın diplomatik telgraflarını bilenler için, bu sanatın kurallarının esası o sıralarda saptanmıştır.

25 Haziran pazartesi, 1491 Kasımında buradan geçen VIII. Charles'ın emri üzerine, Antoine de Ville ve Renaud Jubié adlarındaki iki kişi Vercors'daki Aiguille tepesinin iki bin doksan yedi metresini tırmanmaya başlamışlardır. Bu bilinen ilk zirveye tırmanma girişimidir[70]. Demek ki dağlarda macera arayanların da zamanı gelmiştir; deniz artık onların tek alanı değildir. Fakat bu kez işin sonunda ne ticari yol, ne de servet vardır. Bu riziko için rizikonun zamanıdır.

27 Haziran çarşamba, İspanya yahudileri satabildiklerini satmaktadırlar; cemaatin en fakirlerinin yolculuk masraflarının karşılanmasına yardımcı olmaya çalışılmaktadır. Hıristiyanların tepkileri çok çeşitlidir. Gerone (Katalonya) *aljama* 'sı içindeki okullar, hamamlar ve hastaneyle birlikte havranın arazisini satmaktadır. Palencia cemaati en fakirlerin yolculuk masraflarını karşılamak için havrayı satmaya kalkıştığında, belediye yönetimi herkim olursa olsun, buranın satın alınmasını yasaklamıştır. Bunun tersine, Vitoria cemaati mezarlığını belediyeye, buraya asla inşaat yapılmamasını gözetmeyi üstlenmesi ricasıyla verince, yönetim bunu üstlenmiştir —ve bu sözünü ancak İkinci Dünya Savaşı ertesinde bozacaktır—[97]. 1991'de Almanya'da Ravensbrück'te bir süpermarket inşa etmeyi düşünenler bunu hatırlamalıydılar.

Bu kitlesel göçü bizzat görenlerin tanıklıkları nadirdir. Hıristi-

yan bir tanık, köy papazı Andrea Bernaldez kısa bir süre sonra şöyle yazacaktır: "Bu mallardan ve bu ihtişamdan vazgeçen ve körlüklerinin beyhude umutlarına güvenen İspanya yahudileri, satabildikleri herşeyi birkaç ay içinde elden çıkardılar; bir evi bir eşek karşılığında, bir bağı bir parça kumaş veya bez karşılığında veriyorlardı. Yola çıkmadan önce, her kıza bir koca refakat etsin diye, oniki yaşından büyük bütün çocuklarını evlendirdiler"[49].

Aynı *27 Haziran* günü VIII. Innocentius Roma'da aniden hastalanmıştır. Hekimler aranmaktadır. Bütün kançılaryalar harekete geçmiştir. Sorun ağırdır; yarımadanın siyasal dengesi o kadar istikrarsızdır ki, yeni papanın seçimi İtalya'da Napoli'nin denetimi için bir savaşa yol açabilir. Della Rovereler ve Borgialar birbirleriyle çarpışmaya hazırlanmaktadırlar. İmanları konusunda Kilise'ye iki güvence vermiş olan Katolik Krallar, mümin olduğundan daha çok İspanyol olan Rodrigo'yu seçtirebilmeyi temenni etmektedirler. İtalyan bir papadan hiçbir şey bekleyemeyeceğini bilen VIII. Charles gibi Fransa kralının Napoli üzerindeki tutkularını yararlı bulan Milano da onu desteklemektedirler. Napoli ve Floransa della Rovererelerin tarafını tutmaktadırlar. Venedik onların safına katılmıştır. Fakat Rodrigo favoridir. İspanya pupa yelken gitmektedir.

Temmuz

1 Temmuz pazar, de Ville Aiguille zirvesine ulaşmıştır[70] Dağcılık alınındaki birinci ilk gerçekleştirilmiştir. Bu uzun zaman bilinmeden kalacaktır.

5 Temmuz perşembe, zengin bir aileye mensup olan genç bir Floransalı, Amerigo Vespucci, onu oradan gemi malzemesi satın alması için gönderen Mediciler kumpanyası hesabına İspanya'ya hareket etmiştir. Kendi kuşağından birçok genç adam gibi, keşif çılgınlığına ve şan düşlerine yakalanarak, buradan bir daha dönmeyecektir. İlginç raslantı: bu genç meçhul kişi İspanya'ya Temmuzun sonunda, yani tam da Colombus'un buradan ayrıldığı sırada varmıştır. Biri, diğerinin adını taşıyacak olan kıtayı keşfedecektir.

7 Temmuz, Katolik Kralların kararı Avrupa'nın heryerindeki yahudi-karşıtı akımları pekiştirmiştir; yahudilerin durumu zorlaşmaktadır. Örneğin, bir papazdan hakaret kastıyla ayin ekmeği satın almakla suçlanan otuz yahudi Mecklenburg prensi tarafından idama mahkûm edilmiştir[49] Kral VIII. Charles aynı gün Brötonlara, yalnızca dükalık yetkililerinin kararlaştırdıkları vergileri ödeme hakkını vermiştir.

8 Temmuz pazar, Venedik elçileri nihayet Paris'te kral tarafından kabul edilmişlerdir. Fransız hükümdarına ilişkin olarak çizdikleri portre hoştur: "Majesteleri Fransa kralı yirmi iki yaşında, kısa boylu, bedeni orantısız, yüzü çirkin, büyük ve beyaz gözlü ve iyiden çok kötüyü görmeye yatkındır; olması gerekenden daha büyük ve etli olan burnu kartal biçimlidir, dudakları da etlidir ve bunları hep açık tutmaktadır; görmesi hiç de güzel olmayan bazı sinirli el

hareketleri vardır ve konuşma tarzı yavaştır. Aslında çok yanlış da olabilecek kişisel kanıma göre, beden ve akıl olarak pek fazla birşey etmez; fakat bütün Paris Onun, haklı haksız çok zaman ayırdığı idmanlar olan *Paume* oyununda, avda, ciritte çok güçlü olduğunu söyleyerek, onu methetmektedir. Aynı zamanda, müzakereleri ve devlet işlerini *Sır Meclisi*'nden birkaç kişiye bıraktığı geçmiş yılların tersine, şimdi müzakereleri kendi yürütmek ve kendi karar vermek istemesinden ve bunları çok iyi bir şekilde becermesinden ötürü de övülmektedir"[6].

Kral, elçilerin kendinin Hükümdar olduğunu ve güçlü danışmanlari le can sıkıcı naipler döneminin gerilerde kaldığını anlamalarını sağlamıştır. Çok şeyler beklediği Rodrigo Borgia'nın tutkularının finanse edilmesi için gereken talimatları bizzat vermiştir. Ona büyük bir tutar olan iki yüz bin düka göndermiştir.

15 Temmuz pazar, Colombus tayfalarını seçmeye devam etmektedir. Baskları, İspanyolları almaktadır. Acaba bunlardan bazıları herhangi bir gizli yol, herhangi meçhul bir harita mı bilmektedirler? Bunlardan hiçbiri Cine'ye hiç gitmişe benzememektedir. Bunlar açık denize alışık ve "volta" atmayı bilen denizcilerdir. Hepsi de rizikolu yolculuğu bilmektedir... Colombus iki ay boyunca deniz konuşmuştur. Çoğu çok daha fazlasının söz konusu olacağını bilmekte ve Asya'ya varmadan önce çok sayıda adaya rastlamayı ummaktadır: "Antilia", "Saint-Brandon" hayal kurulmasına yol açmaktadırlar. Colombus aynı zamanda hekimler, keşiflerini kaydetmek üzere bir noter ve zorunlu olarak rastlayacakları ve tabii ki Arapça koruşmak zorunda olan şu Hindlileri ve Çinlileri hrıstiyanlığa geçirmek üzere Arapça bilen, henüz yeni ihtida etmiş bir yahudi de götürmektedir! Buna inanmakta mıdır? İlginç bir eksiklik: hiçbir papaz götürmemektedir.

Sefer denizcilik açısından Pinzónların ellerindedir. Bunların ikisi gemilerden birine komuta etmektedir: *Niña* 'nın kaptanı Vicente Yanez Pinzón, süvarisi de geminin sahibi olan Juan *Niño* 'dur ve ikinci süvarı, kaptanın kardeşi Juan Martin Pinzón'dur; bu gemiye yirmi tayfa binecektir. Üçüncü bir Pinzón, Martin Alonso *Pinta* 'nın kaptanı olacak ve bu gemiye yirmi altı tayfa alacaktır. Bask Juan de la Casa *Santa Maria*'nın kaptanı olacak, Colombus bu gemiye otuz dokuz tayfayla beraber binecektir[97]. Gemilere onbeş aylık yiyecek, altı aylık su ve rastlanılacak yerlilere dağıtılacak ıvır zıvır yüklenmeye başlamıştır.

18 Temmuz çarşamba, Roma'da yahudi bir hekimin —papanın çevresinde bunlardan çok vardır— ilk kan nakli denemesini onun üzerinde yaptığı söylentisi çıkmıştır. Her halükârda bu bilinen ilk denemedir. Üç genç adamın bu yüzden can verdikleri ve ameliyatın başarısız olduğu söylenmektedir. Olayın gerçekleştiği saptanamamıştır, fakat haber Kutsal Peder'in çevresinde büyük gürültü çıkarmıştır.

25 Temmuz çarşamba, papa son nefesini vermiştir. Onun yerine adaylığı ilân edilen başlıca iki kişi, Napoli kralının ve Venediğin destekledikleri, IV. Sixtus'un yeğeni Guiliano della Rovere ile İspanya'nın, "Milano partisi"nin ve VIII. Charles'ın adayları Rodrigo Borgia'dır. İtaylan kronikçi Francesco Guicciardini Borgia'nın o sırada "benzersiz bir bilgeliğe ve hevese, mükemmel bir bilgiye sahip olduğunu, ikna etme konusunda muhteşem bir yetenek gösterdiğini ve ciddi işleri inanılmaz bir beceri ve özenle yürüttüğünü" yazmaktadır: *"ancak kusurları bu erdemlerini çok aşıyordu"*[60].

Kilise'nin XVI. yüzyıldaki geleceği bütünüyle bu işaretin içindedir.

29 Temmuz, Venedik elçileri Fransa kralı tarafından, "birçok diğer nitelikli adamın eşliğinde" bir kez daha kabul edilmişlerdir[6]. Onlara Venediğin Fransa'yla bir antlaşma imzalamayı kabul edip etmeyeceği sorulmaktadır. Cevapları, onlara verilmiş olan talimatların içinde yer almaktadır:

"İtalya'da yapmaya can attığı işlerden ötürü bizimle bir antlaşma yapmanın olasılığını araştırabileceğinden, böylesine bir durumda kibarlığını koruyarak, söyleyemeyeceğiniz herşeyden kaçınarak, ortaya atabileceği taleplere karşılık olarak hiçbir cevap vermemeye çalışmanızı istiyoruz. Ona, bu konuda görev talimatınızda hiçbir şey bulunmadığı, zaten böylesine bir anlaşmayı yürütmekle görevlendirilmenizin gerekli olmadığını, çünkü Ekselanslarının onunla bizim aramızda her zaman karşılıklı bir dostluk ve iyi niyet olduğunu bilmesi gerektiği, iyi dostlardan bekleneceği üzere, şerefine ve çıkarlarına ilişkin her konuda bize güvenebileceği cevabını verirsiniz"[6].

Her modern diplomat, bu zarif hiçbir şey söylememe sanatına haset edebilir.

30 Temmuz pazar, Venedik elçileri Fransa'nın askeri kapasitesini gizlice gözlemeye gitmişlerdir. Bu gözlem gezisinden, en başta

Serenissima 'nın Türklerle olan mücadelesinde sahip olmadığı toplarınki olmak üzere, silahların modernliğinden çok etkilenmiş olarak geri dönmüşlerdir. Yaptıkları tasvir, o dönemin silahlarına ilişkin olarak sahip olunan en kesin envanterlerden biridir:

"Kralın topları, taştan olsalardı yaklaşık yüz libre gelecek olan demir gülleler atmaktadırlar; bunları harika bir düzenle küçük arabaların üzerine yerleştirmektedirler, böylece kaide veya başka herhangi bir destek düzeneği olmaksızın atışlarını çok iyi bir şekilde yapmaktadırlar. Bu toplar iki durumda kullanılmaktadır: biri kamp oluşturulup, bu arabalardan burçlar yaptıklarında ve böylece kendilerini ele geçirilemez hale getirdiklerinde; diğeri herhangi bir yeri yıkmak istediklerinde, bu durumda duvarlar bu aynı toplarla, *bizim kendi toplarımızla yaptığımızdan çok daha az zamanda* ve çok daha kolay bir şekilde harab etmektedirler"(6). Başka bir ifadeyle, Fransa İtalya'yı tek kurşun bile atmadan istila edebilir. Ve eğer bunu yaparsa, biz Venedikliler bu işe karışmayalım. İki yıl sonra gerçekten böyle olacaktır.

31 Temmuz salı, kraliçe tarafından kabul edilen aynı elçiler onun portresini gaddar bir şekilde çizmişlerdir: "Kraliçe onyedi yaşındadır*(sic)*; kısa boylu, o da zayıf bedenli, tek ayağı topaldır ve yüksek topuklu ayakkabılardan yardım almasına rağmen bu hissedilmektedir, esmerdir ve yüzü çok güzeldir ve yaşına göre çok kurnazdır; böylece birşeyi aklına bir kere koydu mu, bunun için ağlanmasının veya gülünmesinin gerekmesine aldırmaksızın, onu nasıl olursa olsun elde etmeyi istemektedir"(6). Ona *Doge* 'nin armağanlarını sunmuşlardır: "altın brokar bir kumaş, altın zemin üzerine saçaklı yünlü bir kumaş ve biri mor kadife, diğeri de koyu kırmızı satenden, her ikisi de yirmi iki arşın boyunda ve bulunabilecek en güzellerinden iki kumaş daha(6).

Sonra, bugün hiçbir elçinin kendini böylesine bir işte rizikoya sokamayacağı bir yorum gelmektedir: "Kıskançtır ve Majestelerini ölçüsüzce arzulamaktadır, öylesine ki onun karısı olduğundan beri kralla birlikte uyumadığı çok az gece geçirmiştir ve bu işte çok başarılı olmuştur, çünkü sekiz aylık gebedir"(6). Aralıkta gerçekleşmiş bir evlilik için... Bu dönem için inanılması zor. Aslında çocuk iki buçuk ay sonra, daha makul bir tarihte doğacaktır. Fransa bir veliaht prense sahip olacaktır; daha şimdiden Avrupa saraylarından onun gelecekteki evliliği için entrikalara girişenlerin gürültüsü yükselmektedir. Gerçekte ise bu çocuk genç yaşında ölecek ve bütün bu tezgâhlar çökecektir.

Aynı 31 Temmuz salı günü, yahudileri kovma kararnamesine uygun olarak —ve çoğu zaman yazıldığı gibi 2 Ağustosta değil— Kastilya ve Aragon'dan ayrılmaya başlamışlardır. Tarihin ilk *boat-people*'ı olarak, deniz yolundan İtalya, Flandre, Magrep ve Orta Doğuya gitmektedirler. Karadan da Navarra ve Fransa'ya doğru yol almaktadırlar. Papaz Bernaldez şöyle yazmaktadır: "doğdukları yerleri terkeden küçükler ve büyükler, yaşlılar ve gençler yayan, atta, eşek sırtında veya arabada yola koyuldular; yolda onları birçok kötü macera beklemekteydi, kimi düşüyor kimi kalkıyor, kimi ölüyor kimi doğuyor, diğer bazıları hasta düşüyordu ve onlara acımayan hiçbir hıristiyan yoktu, ve bütün hahamlar kız ve erkek çocuklarına trampet flüt eşliğinde şarkı söyleterek, insanları şevke getiriyorlar ve onları cesaretlendiriyorlardı, Kastilya'dan işte böyle çıktılar. Bazıları Portekiz'e geçti, diğerleri limanlarda gemilere bindi"[49].

Ağustos

2 Ağustos perşembe —yahudi takviminde Kudüs tapınağının Romalılar tarafından yakılışının günü olan Ab ayının 9'una denk düşmektedir—, yahudiler ülkeden ayrılmaya devam etmektedirler. Cenevizli bir kronikçi şöyle kaydetmektedir: "sararmış, süzülmüş yüzleriyle, ürkek gözleriyle hortlaklara benzemektedirler; eğer çabucak gitmezlerse öldürülecekleri söylenmekteydi. Çoğu dalgakıranların üzerinde öldü"[49].

Kaçı gitti? Kaçı kaldı? Abranavel 1496'da Napoli'den şöyle yazacaktır: "Göklerden duyduğum korku ve tanrısallığın şanı üzerine tanıklık ederim ki, İsrail oğullarının İspanya'daki sayıları, ihtişamlarının yağmalandığı yılda *üç yüz bindi*; ve malları ile gayrimenkul ve menkul servetlerinin ve yaptıkları bol miktardaki hayrın değeri binlerce kere bin saf altından daha fazlaydı, bu zenginlikleri felâket günleri için saklıyorlardı. Ve bugün, sürgüne gönderilmemizden ve harap edilmemizden dört yıl sonra herşey acı bir şekilde sona erdi, çünkü onlardan yaklaşık *on bin erkek, kadın ve çocuk kaldı*; ve zenginliklerini ve doğdukları ülkeden kendi elleriyle getirdikleri herşeyi sürgün yerlerinde bitirdiler"[1].

Gerçeğe en yakın olanı, elli bininin ülkede kalmış ve ihtida etmiş olması ve iki yüz elli binden fazlasının da ülkeyi terketmiş olmasıdır. İhtida edenler daha sonra sürgüne gitmek zorunda kalacaklardır. Katolik Krallar İspanya'dan ayrılmayı tercih eden yahudilerin sayısı karşısında şaşırmışlardır. Büyük çoğunluğun ihtida edeceğini beklemekteydiler.

Bu aynı 2 Ağustos perşembe günü, Roma'da papayı seçmek için toplanan kardinalar meclisi kanlı hale gelmektedir. Onbeş gün

içinde iki yüz kişi öldürülmüştür[97]. Rodrigo Borgia bu kez şansını kaçırmamaya iyice kararlıdır. Katolik Kralların ve Fransa kralının mali desteğiyle Kutsal Meclisteki oyları teker teker satın almakta, kardinallere papa seçilince kişisel gelirlerini onbeş bin Venedik dükasına kadar —yani yarım kental altından fazla[16]— artıracağı konusunda güvence vermektedir.

3 Ağustos cuma, Colombus'un üç karavelası büyücek bir kalabalığın toplandığı Palos limanından, onbeş aylık yiyecek ve altı aylık suyla, yani adam başına bin üç yüz kilo yükle ayrılmıştır. "Altı ay": eğer gerçekten gezegenin yarısının aşılması gerekiyorduysa, çılgınca bir cüret! Keşif heyeti toplam seksen kişiden oluşmaktadır. Amiral sancağı *Santa Maria*'ya çekilmiştir. Pinzón kardeşler —*Niña* 'da Martin Alonso, *Pinta* 'da Vicente Yanes— manevraya komuta etmektedirler. Colombus artık bir maceracı değildir, kendini daha şimdiden kral naibi olarak görmektedir. Dozunu kaçırmadan şöyle yazmaktadır: "3 Ağustos cuma, buradan itibaren kendi yoluma koyulmam ve Hindlere ulaşana kadar seyredebilmem kastıyla rota Alteslerinize ait olan Kanaryalardır... Amacıma ulaşabilmem için uykumu unutmam gerekiyor"[63]. Bu Colombus'un kendinden hâlâ birinci şahısta söz ettiği nadir metinlerden biridir.

4 Ağustos cumartesi, İrlanda'da Perkin Warbeck isyanı başlamıştır. Bu kendini IV. Edward'ın oğlu York dükü Richard olarak yutturan —bu kişi herhalde Londra kulesinde ölmüştür— Flaman bir maceracıdır. IV. Edward'ın kız kardeşi tarafından desteklenen Warbeck, İskoçya kralı IV. James'in yardımıyla, Maximilien tarafından İngiltere kralı olarak tanınmayı sağlayacaktır. Macerası, iki yıl sonra idam edilmesiyle acınacak bir şekilde sona erecektir.

5 Ağustos pazar, o döneme ait, yazarı bilinmeyen ve L. Cardaillac tarafından Fransızcaya çevrilen bir anlatı[136] Cadiz limanında, kovulmuş bir yahudi olan Abraham ben Salomon de Torrutiel ile henüz Tulaytulli adını taşımaya devam eden Granadalı bir müslüman arasındaki duygulandırıcı bir konuşmaya aktarmaktadır[136]:

"Babamla ve bütün benimkilerle birlikte gidiyorum. Halkımız dünyanın bilgeliğini edinmek üzere İsrail yasasını unuttu. Tanrı sadakatsiz olan Halkıma karşı çıktı; bugün sadece fakirler ve talihsizler hâlâ sadakat içinde yaşıyorlar... Seçkin tabakasının ruhundan çok servetini kurtarmayı tercih ettiği bu seçilmiş halk için adil bir ceza"[136].

Tulaytulli "kendi kaderinin de bu sürülen yahudilerinki gibi olacağını hissetmektedir. Kendi kendine sormaktadır. İslam İspanya'daki bütün topraklarını kaybettiğine göre, kentin teslimi sırasında mağluplara sunulan cömert koşulları kabul edecek midir? Hristiyan yetkililer tabii ki islama sadık kalanların kendi imanları içinde yaşamalarına, onların kendi dillerini ve adetlerini ebediyen korumalarına izin vermeye söz vermişlerdir. Fakat hristiyanların zafer coşkusu içinde oldukları böylesine anlaşmaların ne değeri vardır? Gece ne kadar güzeldir! Burada, Afrika kıyılarının karşısında kalmaya karar vermiştir. Şimdi bu kıtanın kısa bir süre sonra ayrılacağını bilmektedir, koskoca bir geçmişin, kendi geçmişinin istilasına uğradığını hissetmektedir. Bu yaz gecesinin yumuşaklığı içinde bu geçmişi kavramayı, onu canlandırmayı, bu İspanya toprağı üzerinde hâlâ yaşayabileceği birkaç günden daha yoğun bir tat alabilmek için onu sanki gerçekten bugün yaşıyormuş gibi kabul etmeyi istemektedir"[136].

Avrupa'nın hristiyanlaşmasını tamamına erdiren çifte bir yokoluşun güzel anlatısı. Limandan yeni ayrılan gemilerin üzerinde, önceden çölleştirilen toprakların hristiyanlaştırılması kastıyla, başka bir kıtanın sakinlerine hazırlanması ise sıradadır.

6 Ağustos pazartesi, denizde *Pinta* 'nın dümen sorunları vardır. Geride kalmaktadır. Colombus sövüp saymaktadır: bu geminin onu geciktireceğini önceden bilmekteydi[47]!

8 Ağustos çarşamba, Colombus Büyük Kanarya'yı görmüş, ama burada durmamıştır[47].

9 Ağustos perşembe, kovulan yahudiler İspanya'yı terketmeye devam etmektedirler. Bugünkü ayrılışların nadir tanıklarından biri olan Joseph Ha Cohen'e göre "Ab ayının 16'sında Carthagena limanından insan sürüleriyle yüklü onaltı gemi çıktı. Ve diğer illerde aynı şey oldu. Yahudiler rüzgârın kendilerini sürüklediği yerlere, bugün hâlâ oturdukları ülkeler olan Afrika'ya, Asya'ya, Yunanistan'a ve Türkiye'ye gittiler. Ezici yoksullukların ve büyük acıların istilasına uğradılar. Cenevizli denizciler onlara karşı gaddarca muamelelerde bulundular. Bu talihsiz Yaratıklar yolculukları esnasında umutsuzluktan ölüyorlardı: müslümanlardan bazıları, bunların saklamak için yuttukları altınları bağırsaklarından çıkartmak için onların karınlarını deştiler ve başkalarını da denize attılar; salgınlar ve açlıktan ölenler oldu; başkaları kaptanlar tarafından ıssız adala-

ra çırılçıplak terkedildiler; gene başkaları bu talihsizlik yolu esnasında muhteşem Cenova'da ve onun hükmüne tabi kentlerde köle olarak satıldılar"[49].

Bu anlatıyı kuşkusuz gerçekçi olmaktan çok polemik bir anlatı olarak kabul etmek gerekir.

Aynı 9 Ağustos günü, pazarlıklara, rüşvetlere, tehtidlere rağmen Roma'daki üç tur oylama sonuç vermemiştir. Üçüncü turda Rodrigo Borgia'nın seçilmesi için bir oy eksik kalmıştır[29]. Fransa, Milano ve İspanya onu canla başla desteklemektedirler. Kardinal Gian de Medici ona karşı kampanya yürütmektedir; Venedik patriği, doksanbeşlik ihtiyar Maffeo Gherardo tereddüt ediyor gibidir.

10 Ağustos cuma, Rodrigo Borgia nihayet en pahalı oyu, *Doge*'nin talimatına rağmen böylece taraf değiştiren Venedik patriğinin oyunu satın almayı başarmıştır. Fakat laik cumhuriyet Venediğin patriğinden birşey talep etmesi mümkün değildir. Kardinal serbest bir kişidir ve papayı seçen kurulun toplantısı ilke olarak gizli yapılmaktadır.

11 Ağustos cumartesi, sabahleyin, papalık sarayının bacasından beyaz bir duman yükselmiştir. Rodrigo Borgia dördüncü tur oylamada seçilmiştir. Kendine VI. Alexandre adını seçmiştir. Altmış yaşındadır, şahane bir metresi ve aralarında Cesare ve Lucrezia'nın da olduğu dört çocuğu vardır. Aynı gün, haberi Avrupa'nın tümüne taşımaları için, herbirine üç yüz elli düka ödediği haberciler çıkartmış ve kendi kabartmasını taşıyan dükalar bastırtmıştır[29].

12 Ağustos pazar, Niña ve *Santa Maria* Kanaryalardan biri olan Gomora'ya varmışlardır. Martin Alonzo Pinzón'un komutasındaki *Pinta* giderek daha gerilerde kalmaktadır. İyi kalafatlanmadığından su almaktadır. Paloslulara karşı ağzına geleni söyleyen Colombus, onun yerine başka bir gemi bulmak üzere adadan adaya dolaşmaktadır. Boşuna. Sefer heyeti Tenerife'de bir volkan patlamasına tanık olmuştur[47].

16 Ağustos perşembe, VIII. Charles VII. Henry'ye, zaten kendine karşı savaşmak için alınmış olan Anne de Bretagne'ın borçlarını ödemeye niyetinin olmadığını bildirmiştir.

18 Ağustos cumartesi, Boetius'un VI. yüzyılda yazdığı ve kutsal

yerler mimarisiyle ayin şarkılarının yapısını ilişki haline sokan ve tüm Orta Çağ boyunca şerhedilen başat kitabı *De Institutionae Musica* Venedik'te ilk kez basılmıştır.

19 Ağustos pazar, İspanya yahudilerinin ülkeden ayrılmaları sürmektedir. Bazılarının yolculuğu çok kötü geçmektedir. O çağa ait, yazarı bilinmeyen bir anlatıya göre, "İtalya'ya gitmek üzere gemiye binenlerin arasında Joseph Gibbon adlı bir havra hazanı (ilahi okuyucusu) bulunmaktaydı, bunun bir oğlu ve gemi kaptanının içlerinden birine aşık olduğu birçok kızı vardı. Annesi bu durumdan haberdar olmuştu ve ölümü tercih ederek kızlarını denize attı, kendi de peşlerinden gitti. Tayfalar bu haberi öğrenince dehşete kapıldılar, onları tekneye çıkartmak için denize filika indirdiler ve kızlardan birini yakalamayı başardılar. Kızlardan birinin adı Güvencin anlamına gelen Paloma'ydı (Colombo veya Colombus da güvercin anlamına gelmektedir MAK); babaları şu sözleri söyleyerek kızları için ağladı: "Ve güvercini aldılar ve onu dalgalara attılar"[83].

Diğer anlatı: "Çünkü Provence'a yakın adalarda karaya çıkartılanların arasında, yanında açlıktan ölen yaşlı babasının bulunduğu bir yahudi vardı, bu kişi bir lokma ekmek dileniyor, bu yabancı toprakta kimse bunu ona vermeyi istemiyordu. Bunun üzerine bu adam yaşlıyı yeniden canlandırmak üzere en büyük oğlunu ekmek karşılığında satmaya gitti, ama babasının yanına döndüğünde onun cesetinden başkasını bulamadı. Üstünü başını parçaladı ve oğlunu geri almak için fırıncıya gitti, ama fırıncı çocuğu ona geri vermek istemedi; iç parçalayan çığlıklar attı ve acı gözyaşları döktü, ama yardımına kimse, gelmedi"[49].

20 Ağustos pazartesi, Colombus Kanaryalardaki San Sebastian'a yanaşmıştır. Hâlâ Pinta'nın yerine bir gemi aranmaktadır. Boşuna. Civarda bu boyutta hiçbir tekne yoktur[47].

25 Ağustos cumartesi, Colombus üç gemisiyle gene Büyük Kanarya'ya yanaşmıştır. *Pinta* 'yı elinde tutması gerekmektedir. Bir an için yola devam edip etmemekte tereddüt geçirmiştir.

26 Ağustos pazar, VI. Alexandre Sanctus Petrus bazilikasının merdivenlerinin üzerinde, debdebeli bir törenle taç giymiştir[29].

28 Ağustos salı, papanın seçildiğini bildirmek için gönderilen

habercilerden biri, Borgia ailesinin beşiği Valencia'ya ulaşmış ve haber burada devasa halk şenliklerine yol açmıştır[29].

31 Ağustos cuma, sözüne sadık kalan VI. Alexandre kendini destekleyenlere manastırların, piskoposlukların ve malikânelerin gelirlerinden seksen bin dükadan daha fazlasını dağıtmıştır: oğlu Cesare'ye Valencia başpiskoposluğunu ve Valdinga manastırını vermiştir ki, bunlar ona toplam olarak yirmi bin dükalık bir gelir sağlamaktadırlar[29]. Yeğeni Juan'ı kardinal yapmıştır. Ona çok yardımı dokunmuş olan Ludovico'nun kardeşi, Milanolu kardinal Ascanio Sforza mühürdar naibi olmuştur. Ona oy vermeyen kardinal Gian de Medici'ye bile, Floransa'nın yeni efendisi Pietro'nun Fransa kralını desteklememesi için bir ödül verilmiştir[32]. Fransa kralı hâlâ Alexandre'ın onun Napoli'ye müdahale etmesine izin vereceğini sanmaktadır. Papa tek kelime etmemekte, ama kimilerinin ihanet sayacakları yeni ittifaklar hazırlamaktadır.

Ağustos sonu, Songhay imparatoru Ali Ber, görünüşe göre askeri bir seferden dönerken Nijer nehrinde boğularak, kazayla ölmüştür. Yerine, islami Askialar hanedanını kuran generallerinden biri, Sarakolla Muhammed Ture geçmiştir. Büyük bir imparatorluk çözülmektedir. Songhay imparatorluğu Mali boyunduruğundan kurtulmakta ve Avrupa'dan kovulan, ama kıtanın batısına doğru yönelerek Afrika'da ilerleyen islamı tamamen kabul etmektedir.

Eylül

1 Eylül cumartesi, Venedik elçileri talimatlarında öngörülenden çok daha uzun süre kaldıkları[6] Paris'ten ayrılmışlardır. 1492 Fransa'sına ilişkin raporlarını kaleme almışlardır, bu, yabancı gözüyle o dönemin Fransa coğrafyasına dair olan nadir belgelerden biridir:

"Fransa krallığı fiili durumda çok büyüktür, hatta bana göre çoğu zaman sanıldığından daha büyüktür; şu nedenle ki, kapsadığı alanın içinde, dokuz piskoposluk merkezi ve iki de oy veren olmak üzere dokuz kent içeren Brötanya da dahil, toplam olarak kırk yedi il veya ülke vardır, buralarda otuz altı başpiskoposluk ve yüz yirmi sekiz piskoposluk kenti bulunmaktadır, bunların hepsi birden yüz altmış dört etmektedir; hepsinin en yücesi Paris'tir... Burası çok zengin ve her cins mesleğin bol olduğu ve hayranlık verici bir şekilde kalabalık bir kenttir; ona bu konuda en az sayıyı atfedenler üç yüz binlik bir nüfustan söz etmektedirler"[6].

Hinterlandı olmayan bir deniz kentinden gelenlerin, anlaşılabilir nitelikteki hayranlıklarının yol açtığı abartılı bir tahmin.

2 Eylül pazar, Colombus Gomera'ya geri dönmüş, gemilerini iyi kötü kalafatlatmıştır[47].

6 Eylül perşembe, Colombus nihayet batıya doğru yola çıkmaya karar vermiştir. Ne yol, ne de rüzgârlar konusunda tereddüt etmektedir. Elinde Toscanelli'nin haritası vardır.

İçe doğma: nereye ve nasıl gittiğini bilmektedir. Tuttuğu yol günümüzde bile, mümkün olanların en iyilerinden biridir.

8 Eylül cumartesi, Colombus seyir defterine —en azından bize ulaşan yegâne metin olan ve dominiken rahibi Bartolomeo de Las

Casas tarafından buna dayanarak daha sonradan düzenlenen özette— şöyle kaydetmektedir: "Saat üçte rüzgâr kuzeydoğudan esmeye başladı ve Amiral dümeni batıya kırdı. Sular provadan tekneyi aşıyorlardı, bu da seyri korkutucu hale getiriyordu".

9 Eylül pazar, Kanaryaları artık göremez hale gelmiştir. Bu günden itibaren mürettabatı kaygılandırmamak için, mesafeleri sistematik olarak küçük gösterecektir[47].

11 Eylül salı, keşif heyeti bir tekne enkazından kalan bir tahta parçasının geçtğini görmüştür. Karanlık bir kehanet[47].

13 Eylül perşembe, Lorenzo'nun torunu ve Pietro'nun oğlu II. Lorenzo de Medici'nin doğumu. 1513'te amcası Guillilano'dan sonra tahta çıkacaktır. Auvergneli Medelaine de la Tour'la evlenecektir. Fransa kraliçesi Catherine de Médicis onun kızı olacaktır.

14 Eylül cuma, bir deniz kırlangıcı ve sarı gagalı bir tropik kuşu —ki bunlar teorik olarak karadan yüz kilometreden daha fazla açılamazlar— gemilerin üstünden geçmişlerdir. Harika bir işaret[47].

15 Eylül cumartesi, Colombus gene Las Casas'a göre şöyle kaydetmektedir: "Amiral rotayı gece gündüz yirmi yedi fersah ve daha yüksek hızla batıya doğru tutuyordu. Gecenin başında, dört beş fersah ötede, gökten denize muhteşem bir ateş şeridinin düştüğü görüldü"[47].

16 Eylül pazar, keşif heyeti çok yeşil "otlar"la kaplı Sargassus denizindedir. Geri dönmek istemektedirler. Ama amiral onları sakinleştirmiştir[47].

18 Eylül cuma, matematikçi Luca Pacioli, Magrepli Ludovico'nun ısmarladığı süvari heykeli için gereken alaşımın ağırlığını iki yüz eli bin libre olarak hesaplamıştır. Leonardo bunun üzerine şöyle yazmıştır: "Müteveffa babanız, saygıdeğer Senyörün ölümsüz ünü ve ebedi onuru olacak olan tunçtan ata, eğer olanak bulabilirsem daha fazla çalışacağıma söz veriyorum".

17 Eylül pazartesi, Colombus şöyle kaydetmiştir: "bir sahilden geliyora benzeyen çok miktarda yosuna rastladılar ve amiralin in-

celediği canlı bir yengeç buldular. Bunun kesin bir kara işareti olduğunu, çünkü bu hayvanların kıyıdan otuz fersahtan daha fazla hiç uzaklaşmadığını söyledi. Ayrıca deniz suyunun Kanaryalardan ayrıldıklarından beri daha az tuzlu olduğunu ve deniz melteminin de daha yumuşak olduğunu farkettiler. Hepsi de yolculuğa büyük bir neşeyle devam etti"[47].

18 Eylül salı, diğerlerini *Pinta* 'yla güçlükle izleyen Martin Alonso Pinzón batıya doğru uçan deniz kuşları görmüştür. Gök kuzeyde kararmaktadır. Herkes karayı görmeyi ummaktadır. Martin Alonso Colombus'u geçmiştir. Kraliçenin yeni bir ada veya yarımada keşfedecek kişiye söz verdiği on bin *maravedi* ikramiye için kavgaya hazırlanmaktadır[47].

19 Eylül çarşamba, Colombus sefer heyeti gene sahilden yirmi fersahtan daha fazla açılmadıkları kabul edilen iki perdeayaklı kuş farketmiştir[47].

20 Eylül perşembe, giderek daha fazla sayıda kuş: dört martı, bir deniz kırlangıcı. Bol miktarda ot. Kara kuşlarının sesi duyulmaktadır[47].

21 Eylül cuma, ot çok yoğun olduğundan deniz adeta katıymış gibi gözükmektedir. Onun için binlerce canavarın çıkacağını düşünen denizciler bu durumdan hoşlanmamaktadırlar[47].

22 Eylül cumartesi, Katolik Kralların kâtibi Fernando de Zafra onlara Beni Abdelber ailesinin (Nasri hanedanının birçok emri bunlardandır) sürüldüğünü haber vermiştir.

23 Eylül pazar, kuşlar giderek çoğalmaktadır. "Deniz o kadar düz ve sakindir ki, mürettebat deniz dalgalı olmadığından, İspanya'ya geri dönmeyi sağlayacak rüzgârların olmayacağını söyleyerek mırıldanmaktaydı. Fakat deniz oldukça dalgalandı ve bu onları şaşırttı." Colombus sanki Atlantik dalgaları hakkında daha modern bilgilere sahipmiş gibi, kaygı duymaktadır[47].

24 Eylül pazartesi, İngiltere ile Fransa arasında hava ağırlanmıştır. VII. Henry dikkafalı borçluyu borcunu ödetmeye zorlamak üzere, onunla gerçek bir savaşa girişmek için değil de onu korkutmak için askeri bir harekât hazırlamaktadır.

25 Eylül salı, Martin Alonso Pinzón bir ada gördüğünü sanmıştır. Yanlış alarm. İşaretlerin artmasına rağmen mürettebat kaygılanmaktadır. Pinzón mürettebatın isyanı halinde alınacak tedbirleri görüşmek üzere *Santa Maria*'da Colombus'la buluşmuştur[47].

27 Eylül perşembe, bir dülgerbalığı yakalanmıştır[47].

28 Eylül cuma, iki dülgerbalığı yakalanmıştır[47]...

29 Eylül cumartesi, bir kutankuşunun kanat çırparak geçtiği görülmüştür[47].

30 Eylül pazar, Colombus dört tane sarı gagalı tropik kuşun ve dört tane de martının uçuşunu kaydetmektedir[47]. Ona göre Cipangu Kanaryalardan yedi yüz elli fersah uzaklıktadır. Düşündüğüne göre, bu mesafe kat'edilmiş olduğundan, yakında olduğunu *bildiği* karayı ıskalama korkusuyla gece seyrini kaldırmıştır. Adamlarına, civarda adalar olmasına rağmen, hiç durmadan Hindlere yönelmeleri gerektiğini söylemiştir; bu adalar dönüşte ziyaret edilecektir[63]. Pusulanın manyetik ibresinin değişimlerini kaydetmektedir. İlginç bir şekilde, ancak ertesi yüzyılın başında Portekiz'deki denizcilik belgelerinde rastlanabilecek olan *nordestear* ve *noroestear* kelimelerini kullanmaktadır[47]. Malûm mu olmuştur? Belki de bazı Portekizliler bu kelimeleri birçok başkasıyla birlikte, daha önceden tanımışlardır? Ve belki de Colombus onlardan biridir.

Aynı 30 Eylül pazar günü Kilise, İspanya'daki yahudi mevcudiyetinin anılarına varana kadar herşeyini silmek üzere yahudi mezarlıklarını yıktırtmıştır. Fernando Perez Coronol olmuş olan haham Abraham Señor *missa* ayinine katılmaktadır. Isac Abranavel Napoli kralının sarayındadır ve anılarının üzerinde çalışmaktadır.

Ekim

1 Ekim pazartesi, üç geminin kılavuzları, hesaplarını karşılaştırmışlardır. *Santa Maria*'nın kılavuzu Kanaryalardan beri alınan mesafeyi beş yüz yetmiş sekiz fersah, *Pinta* 'nınki altı yüz otuz dört fersah, *Niña* 'nınki beş yüz kırk fersah olarak hesaplanmaktadır. Colombus mesafeyi yedi yüz yedi fersah olarak tahmin etmekte, ama denizcileri ürkütmemek için bunu beş yüz seksen olarak söylemektedir.

2 Ekim salı, VII. Henry Fransa kralını korkutmak için Calais'ye onbeş bin kişilik bir ordu çıkartmıştır.

6 Ekim cumartesi, VII. Henry Boulogne'u kuşatmıştır.

Aynı gün Colombus kendi kendine Cipangu'yu ıskalayıp ıskalamadığını sormaktadır. Bazı denizciler kaygılanmakta ve homurdanmaktadır[47].

7 Ekim pazar, Niña 'da yeni bir yanlış alarm. Güneydoğudan gelen göçmen kuşlar farkedilmiştir. Colombus onları görünce dümen kırmaya karar vermiş, güneydoğuya yönelmiştir. Bu manevra onun, eğer rotasına devam etseydi Florida'da kavuşacağı kıtayı ıskalamasına neden olmuştur.

8 Ekim pazartesi, deniz sakin, Ördekler görülmüştür[47].

10 Ekim çarşamba, Fransa kraliçesi Fransa veliahtı Charles-Orland'ı doğurmuştur. Bu ad kralın İtalya düşünü iyice açık etmektedir. İtalya'da ise bu bir tehtid olarak yankılanmıştır. Papa, tıpkı koruyucuları olan Katolik Krallar gibi, Fransa'nın tutkularına karşı

çıkmaya iyice kararlıdır. Kısa bir süre sonra ölecek olan bu bebeğin, daha şimdiden evlendirme derdine düşülmüştür.

Aynı gün, hiç karaya çıkmadan otuz beş gündür denizde olan gemiciler[47] *Santa Maria*'da isyan etmişlerdir. Kaptan Pinzón onları denize atmaya kararlıdır, fakat onlardan yana çıkan Colombus uyuşmayı tercih etmiştir. "Mürettebat burada yolun uzunluğundan yakındı; daha uzağa gitmeyi istemiyorlardı. Amiral onları bekleyen kazançlardan söz ederek, onları yüreklendirmek için elinden geleni yaptı. Öte yandan hiçbir yakınmanın kararını değiştiremeyeceğini tavizsiz bir şekilde ekledi; yola Hindlere gitmek için çıktığını ve Tanrının yardımıyla buraya varana kadar yoluna devam edeceğini söyledi".

11 Ekim perşembe, Colombus şöyle kaydetmektedir: "Amiral batı-güneybatı yönünde seyrediyordu. Yolculuk boyunca rastladıkları en güçlü fırtınayla boğuşmak zorunda kaldılar. Geminin yakınında deniz kuşları ve taze bir dal parçası gördüler *Pinta* karavelasındakiler bir bambu ve bir sopa farkettiler ve onlara göre tamamı bir bıçakla yontulmuş olan başka bir sopayı da denizden çıkardılar; ayrıca başka bir bambu parçası, toprak üzerinde bitmiş başka bir bitki ve küçük bir odun parçası gördüler. *Niña* karavelasındakiler de yakınlardaki bir karanın işaretlerini gözlediler ve üzerinde tomurcukları olan bir dal gördüler. Böylece hepsi yeniden umutlandılar...".

Colombus gece saat onda deniz seviyesinde bir parıltı farketmiştir. Gözünün kamaşıp kamaşmadığını anlamak üzere, *Santa Maria* 'daki arkadaşlarından Guttieriez ve Sanchez'e açılmış, onlar da bu parıltıyı görmüşler ve bunu sır olarak saklamışlardır[47]. Colombus ikramiyeyi bizzat kazanak için sırrını saklamayı tercih etmektedir. Bazılarına göre, *Pinta* 'daki tayfalardan biri olan Trianalı Rodrigo saat onbire doğru "Kara!" diye bağırmıştır. Başkalarına göre bu tayfanın adı Juan Rodriguez Bermejo'dur ve kıyıyı sabahın saat ikisine doğru ön kasaradan farketmiştir. Colombus seyir defterine, karayı ilk görenin her halükârda kendi olduğunu kaydetmiştir. On bin *marevedi* lik ikramiyeyi kendi alacaktır. Kârın azı çoğu olmaz.

12 Ekim cuma sabahı, yanında "sağ elinde Ferdinando ve Isabella'nın işaretleriyle işli ve üzerinde taçların yer aldığı bir haçın bulunduğu bir bayrak tutan" süslü bir noter olduğu halde karaya çıkmıştır. Burası, yüzyıllarca önce Oreneko'dan gelen, adalarına

Guanahani diyen, arawak dilinden Taïnolar tarafından iskân edilmiştir. Colombus buraya San Salvador adını vermiştir (Bahama takımadalarının doğusundaki bu küçük ada 1926'ya kadar kendine Watling adını vermiştir). Colombus diz çökmüş ve dua etmiştir: "Ebedi ve kadiri mutlak Tanrı, yaratıcı sözün enerjisiyle göğü, denizi ve yeri doğuran Tanrı! Adın heryerde kutsansın ve ünlensin! Senin Yüceliğin ve Egemenliğin yüzyıldan yüzyıla ululansın, Kutsal Adının senin hükümranlık alanının şimdiye kadar saklı olan *bu yansında* , kölelerinden en sefilinin aracılığıyla tanınmasına ve yayılmasına Sen izin verdin"(63).

Adanın huzurlu yerlilerinden bazıları onları karşılamaya gelmişlerdir. "Analarından doğdukları gibi çıplaktırlar. Hepsi de mevzun, çok güzel vücutlu, çok hoş yüzlüdür, saçları hemen hemen at kuyruğu kadar kalın kıllardan ve kısadır ve bu saçları kaşlarına kadar dökmektedirler". Bunların "alınları ve kafaları çok geniştir", "gözleri çok güzeldir ve küçük değildir", "bacakları düzgündür" ve "göbekleri düzgündür". "Bir cins fırıncı küreğiyle kürek çekmekte ve bu (kayıkları) harika bir şekilde ilerletmektedir". Amiral "bunlardan bazılarına birkaç kırmızı külah ve birkaç cam boncuk ile çok hoşlarına giden daha bir sürü değersiz ıvır zıvır ermiştir".

Yerliler —bunlara *Indios* demektedir, çünkü Hindlerin yakınında olduğunu sanmaktadır— ona tütün göstermişlerdir.

Silahları yoktur ve onlara kılıç uzatıldığında, bunları bıçak tarafından tutmuşlar ve ellerini kesmişlerdir.

Colombus onları insan olarak kabul etmemektedir. Ancak kendilerini Asya'da olduğuna inandırmak ve bunu adamlarına kanıtlamak üzere, onları anladığını iddia etmektedir.

Aynı 12 Ekim cuma günü, Piero della Francesca, Toskana ile *Umbria* sınırındaki Borgo San Sepolcro'da, yani doğduğu yerde, kör bir durumda ölmüştür.

Gene bu aynı 12 Ekim cuma günü, düşesin oğluna ve onun babası Alçük Ülkeler naibi Maximilien'e sadık kalmış olan Gand boyun eğmiş ve Fransa'nın tarafına geçmiştir. Anvers direnmektedir.

13 Ekim cumartesi, Charles-Orland adını alan veliahtın vaftiz töreni.

14 Ekim pazar, Colombus *Niña* 'ya binmiş ve yanına altı Taïno alarak küçük adadan ayrılmıştır. Diğer gemileri burada bırakmış ve Hindlilerden altın bulunduğunu anladığını sandığı, daha güneydeki iki adayı keşfe çıkmıştır. Hindliler bu adalara Colba (o da

Küba (Cuba) adını vermiştir) ve Bohio (o Hispañola —bugün Haiti ve Santa Domingo— adını vermiştir) demektedirler. Colombus Kathay'ın hemen yakınlarında olduğunu düşünmektedir. Tezini teyid edebilecek her işareti yakalamaya inad etmektedir[47].

15 Ekim pazartesi, yavan bir şekilde Santa-Maria de Concepción, Fernandina, Isabella, Juana adlarını verdiği birçok küçük adanın yanından geçmiştir.

17 Ekim çarşamba, VIII. Charles VII. Henry'nin temsilcileriyle pazarlığa girişmeye karar vermiştir. İki hükümdarın bir anlaşmaya varmada nisbeten aceleleri vardır. Ama, Etaples'de cereyan eden müzakerelere ikisi de katılmamıştır.

28 Ekim pazar, Colombus Küba'ya varmıştır. Burada yeni insanlar keşfetmiş ve onların mısır ile patates yetiştirdiklerini görmüştür. Marco Polo'nun Kathay'ında bulunduğuna ikna olmuş olarak, duyduğu kelimelere kendi istediği anlamları yüklemeye çalışmaktadır. Yerlilerin söylediklerinden, Büyük Han'a ait kocaman gemilerin buraya düzenli olarak geldikleri anlamını çıkarttığını iddia etmektedir. Kendilerine altın ve baharattan söz edildiğine ve Hindlilerin söylediği herşeyi anladıkarına inanmakta inad etmektedir.

Kendini Yeryüzü Cennetine çok yakın hissetmektedir. "Böylece bu insanlar utanmayı bilmemektedirler: Cennetten kovulmadan önceki haliyle Adem'in yakınları olmasınlar?". Avrupalı daha şimdiden Yeni Dünya'yı kendi tarzında anlatmaya ve Hindliyi de Avrupa tarafından kirletilmemiş mükemmel bir insan haline getirmeye kalkmaktadır.

Avrupa kendini Colombus aracılığıyla hem uygarlaştırıcı, hem de suçlu olarak algılamaktadır: kendininkine rakip iki tektanrıcılıktan kurtulmuş olarak, laik kültür tarafından kirletilmemiş bir *yeni adam*'ın mükemmel bir hrıstiyanlığın emrine amade olduğu bakir bir kıtayı sahiplenmeye hazırlanmaktadır.

Kasım

1 Kasım perşembe, Colombus *Niña* 'yla dolaşmış ve Küba'nın batısındaki Palmiyeler burnunda karaya çıkmıştır.

3 Kasım cumartesi, 1481'den beri Paris tıp fakültesi dekanı olan ünlü Parisli hekim Mathieu Dolet[121] ölmüştür.

Fransız ve İngiliz müzakereciler aynı gün Etaples'de, hükümlerine göre VIII. Charles'in yedi yüz kırk beş altın ekü ödemeyi kabul edeceği bir antlaşma imzalamışlardır. VII. Henry bunun karşılığında Brötanya'nın Fransa'nın parçası olduğunu kabul etmektedir. Bu anlaşma İngiliz emperyalizminin denizaşırı hedeflere kaydığını, Britanya monarşisinin kıtadaki maceralarının sona erdiğini vurgulamakta ve Tudor gücünün temellerini atmaktadır.

VIII. Charles borcunu ödeyebilmek ve teminatını geri alabilmek için, aynı anda Roussillon'u Aragon kralı Ferdinando'a iade etmeye karar vermiştir. Zaten aynı gün bunu duyurmak üzere, Perpignan halkına bir mektup yazmıştır. Bu iade 19 Ocakta Barselona'da bir antlaşmayla hükme bağlanacaktır. Perpignan 10 Eylül 1493'te resmen Aragonlu olacaktır. Avrupa'nın en geniş ülkesi Fransa, ayakta durmak için her yola başvurmaktadır.

4 Kasım pazar, Cristobal Colombus gene dolaşmaktadır, pazar günü olduğu için Domingo adını verdiği bir ada keşfetmiştir.

Aynı gün, dünyayı olmasını istediği şekilde görmeye devam etmektedir. Las Casas'ın söylediğine göre şöyle kaydetmiştir: "daha ötede tek gözlü insanların ve köpek burunlu başka adamların bulunduğunu anladı". Bu durumda oralarda tehlikeye girişmemeye karar vermiştir. Dönüşe hazırlanması gerekmektedir.

10 Kasım cumartesi, Katolik Krallar Portekiz'e sürgün giden yahudilerden isteyenlerin, hemen vaftiz olmaları koşuluyla geri dönmelerine izin vermişlerdir.

14 Kasım çarşamba, Colombus rastladığı yerlere ad vermeye devam etmekte ve yerlileri usanmadan altın konusunda sorguya çekmektedir. Bir madene yaklaştığını hissetmektedir: kadınların boynunda altın gerdanlıklar görmüş ve bunlara el koymuştur.

19 Kasım pazartesi, Colombus yeni adalar keşfetmek üzere Küba'nın kuzey doğusuna yönelme girişiminde bulunmuştur. Bir fırtınadan sonra geri dönmüş ve böylece kıtaya ulaşma olasılığını ikinci kez ıskalamıştır.

22 Kasım perşembe, yiyecekler tükenmeye yüz tutmuştur. Önce Martin Alonzo Pinzón *Pinta* 'yla Avrupa'ya doğru yola çıkmıştır.

27 Kasım salı, Cenevre belediye başkan yardımcılarından biri olan Jehan Maillard, "Saint-Méen hastalığı"nı[20] tedavi ettirmek üzere izin istemiştir. Bu terim frengi hastalığının eşanlamlısıdır. Tıpkı körlerin azize Clara'ya, sağırların aziz Louis'ye, topalların aziz Claude'a yakardıkları gibi, ellerinde rahatsızlığı olanlar da (cüzzam, uyuz, cilt yanması, frengi) aziz Méen'e başvurmaktadırlar[120]. Bu ortaya çıkan ilk frengi örneğidir. "Cenevreli belediye görevlileri sanki bilinmeyen bir afetle karşılaşmışlar, sanki hastalığın kendine özgü doğası hakkında hiçbir deneyleri yokmuş gibi davranmışlardır" [120]. Bu hastalığa ilişkin başka vakaların daha önceden varolup olmadığını şu anda bilecek duramda değiliz.

28 Kasım, Colombus seyir defterinde yolculuğun çifte amacını belirtmiştir "Bu ülkelerde tüm hıristiyan alemi ve esas olarak da, herşeyin ona tabi olmasının gerektiği İspanya için bir *ticaret* yeri olabilirdi... (Fakat) buraya yalnızca *iyi katolik* hıristiyanlar adım atmalıdırlar, çünkü girişimin başlangıç amacı hep hıristiyan dininin şanı ve genişlemesi olmuştur".

Kurnaz olduğu için bu metnin okunacağını bilmekte ve daha şimdiden, Isabella ve Ferdinando'nun kanaatlerini almanın zorunlu olduğu bir dahaki seferlerin finansmanını düşünmektedir: *ticaret* ve *hıristiyanlaştırma* —macerasının çifte harekete geçiricisi—.

Aralık

2 Aralık pazar, kızının drahomasını geri almak isteyen Avusturya arşidükü Maximilien VIII. Charles'ın İngiltere karşısında zor durumda olmasından yararlanarak, ciddi bir direnmeyle karşılaşmadığı Franche-Comté'yi istila etmiştir.

4 Aralık salı, Colombus *Pinta* 'dan onbeş gün sonra, *Santa Maria* ve *Niña* 'yla Küba'dan ayrılmıştır. Altın mücevherler, inciler ve altın Taİno kızılderili götürmektedir.

6 Aralık perşembe, Avrupa yolunda olan Colombus Hispañola'ya yanaşmıştır.

7 Aralık cuma, Aragonlu Ferdinando'ya Barselona'da suikast. Ferdinando görünüşte akli dengesi bozuk birinin hareketi olan bir kılıç darbesiyle oldukça ağır yaralanmıştır[6]. Jean Maillard Cenevre'den ayrılmıştır. Nereye gideceği bilinmektedir. 1493'te geri dönecek ve iyileşmiş olarak Meclis'teki[121] yerini alacaktır.

8 Aralık cumartesi, Middleburglu Paul *Invectiva in Superstitium quadam astrologum*'u yayınlamış ve burada Lichtenberger'in 1490 tarihli *Practica* adlı kitabında, onun *Prognostica* sını tekrarlamaktan ve çalmaktan başka birşey yapmamış olmasından yakınmıştır. Middleburglu Paul Satürn ve Jüpiter'in çatışma halinde oldukları anda küçük bir peygamberin "geleceğini" kendinin keşfettiğini tekrarlamaktadır: Satürn köylüler, Jüpiter iktidardır. "Bir keşiş" ruhbana karşı dikilecektir diye tekrarlamaktadır[119].

Lichtenberger'in aynı yıl Mainz'de yayınlanan ve bugün bir nüshası hâlâ bu kentin kütüphanesinde görülebilen kitabında,

omuzunda çömelmiş bir şeytan olan uzun boylu bir keşişi temsil eden bir resmin altında, elle yazılmış şu Almanca ibareyi okumak mümkündür: "Bu Martinus Luther'dir"[119].

10 Aralık pazar, Floransa'da Savanorala "Yeni Kuros", "Medicileri cezalandırmak ve VI. Alexandre Borgia'nın seçimini iptal etmek üzere Tanrı tarafından gönderilen"[74] Fransa kralının geleceği kehanetinde bulunmuştur.

11 Aralık salı, Colombus Hindlileri anladığına, onların da kendini anladıklarına inanmaya devam etmektedir[47]: "Bu Hindlileri her geçen gün daha iyi anlıyoruz, ve çoğu zaman birşeyi başka birşeyle karıştırmalarına rağmen onlar için de aynı durum söz konusu". Hükümdarları ikinci yolculuğunu finanse etmeleri için ikna etmek üzere kullanmayı düşündüğü kanıt.

13 Aralık perşembe, VIII. Charles Paris'te, onu bir ay önce Londra'da parafe etmiş olan VII. Henry'yle karşılaşmadan Etaples antlaşmasını imzalamıştır[74].

16 Aralık pazar, Colombus hâlâ kalmakta olduğu Hispañola adasında bir koloni kurmayı düşünmüştür. Koloniye *Novidad* adını vermeyi ve burada gönüllüleri bırakmayı istemektedir.

18 Aralık salı, Colombus yerli şeflerden birini *Santa Maria*'da kabul etmiştir. Onun üzerinde de altın eşyalar görmüş ve bunları hiç tereddüt etmeden almıştır.

Niña onunla buluşmuştur.

25 Aralık salıyı 26 Aralık çarşambaya bağlayan gece, Santa Maria adanın kuzeyindeki sığ bir kayalıkta karaya oturmuştur[47]. Colombus şöyle kaydetmektedir: "*Santa Maria*'nın tayfabaşı Juan de la Cosa amiralin talimatlarına rağmen, geminin dümenini bir miçoya bırakmıştır. Çocuk uyumuş, sonra bir kumluğa doğru yolu sapan gemiye egemen olmayı bilememiş ve tekne karaya oturmuştur. Colombus uyandırılmış, o da direği kestirtmiş, gövdeyi iki kayık ve halatlarla çektirtmiştir: boşuna gayret, *Santa Maria* çaresiz bir şekilde kuma saplanmıştır. Ancak insanların ve yükün kurtarılması mümkündür. Juan de la Cosa yüzerek kaçmıştır".

Colombus Haiti'nin bir koyunda, bir tek *Niña* 'yla kalakalmıştır.

Zarlar atılmıştır. Madem ki bir gemi eksiktir, o halde iskân zorunludur.

Santa Maria'nın malzemeleriyle *Hispañola* adını verdiği bir cins kale yaptırtmıştır, burası Yeni Dünya'daki ilk Avrupa kolonisidir. Buraya yiyecek, tohum ve bazı aletlerle birlikte, otuz dokuz gönüllü bırakmıştır. Onları almak için geri dönülecektir. Bunlar "bir fıçı altın ve baharat" toplamak için kendilerine bir yıl süre tanımışlardır. Bir dahaki yolculukta hepsi ölü olarak bulunacaktır.

25 Aralık salı, Alba dükünün şatosundaki bir salonda —burası ilk kapalı tiyatrodur—, hem şair, hem de müzisyen ve oyun yazarı olan Juan del Encina, kapalı bir mekânda oturan seyircilerin önünde, oyuncular tarafından oynanan iki metni temsil ettirmektedir. Konuları bakımından Orta Çağ esrarlarına çok yakın olan, Latince *Birinci Çoban Türküsü* incil yazarlarını temsil eden iki çobanı sahneye koymaktadır, bu çobanlardan biri şairin koruyucularını methetmektedir[42]. *İkinci Çoban Türküsü*nde incili açıklamaktadır, ama bu sefer metin Kastilyacadır —tiyatronun laikleşmesine doğru yeni bir adım—[42].

Daha sonra çok sık olarak sahnelenecek olan bu yılın böylece, Modern tarihin kapalı salondaki ilk tiyatro temsiliyle kapanması talihin bir cilvesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tarihi İcad Etmek

Zohar'a göre geçmişi ancak, ona anlam veren tek şey olan gelecek aracılığıyla anlamak mümkündür. Ben buna oldukça inanıyorum: bir insanın eylemleri sonuçlarına göre yargılanmaktadır, ve aynı şekilde, bir yılın tarihi ancak ondan kaynaklananların ışığında gerçekten anlaşılabilir.

Her yıl yeni maceraların sahnesi, yeni yön değişikliklerinin mümkün yeridir. Bugünden bakıldığında, eğer insanlar onu izleyen onyıllar, yüzyıllar boyunca ondan başka sonuçlar çıkartsalardı, 1492 hiç kuşkusuz tamamen başka bir edaya bürünürdü. Bu yıl, cereyan ettiği haliyle bazı kapıları geri dönüşü olmayan bir şekilde açmış, bazılarını da kapatmıştır. Eğer işler o sırada başka türlü cereyan estelerdi, Avrupa Akdeniz'e dönük, İslamiyete ve Doğu'ya açık olarak kalabilirdi; Amerika ve Afrika kendi imparatorluklarını, Çin veya Japon imparatorluklarının daha sonra yaptıkları gibi, adeta Avrupa'yla eşit ortaklar haline gelecek kadar pekiştirebilirlerdi.

Eğer'lerle tarih yapılmaz, ama bunlar onun üzerinde düşünmeye yardımcı olmaktadırlar.

Bu yıl her halükârda böyledir: *çevrelenmesi olanaksız.* İzleyen onyıl esnasında, bu yılın haber verdiklerinin teyidi tamamlanmıştır. Ancak o çağın insanları arasında kimse bunun önemini farketmemiştir.

Fransa'da, yüzyılın son otuz yılının olaylarını büyük bir ayrıntı parlaklığı içinde tasvir eden Philippe de Commynes[33], bu yıla ancak birkaç sahife ayrılmıştır —ve üstelik bunu da, VIII. Charles'ın ileri tarihlerde ortaya çıkacak olan İtalya tutkularına ilişkin çözümlemesi için yararlı olan, bir Milano elçisinin Paris'i ziyaretini anlatmak için yapmıştır[33]. Aynı şekilde, 1534'te ne Cristobal Colombus, ne de Amerigo Vespucci, Gargantua'nın "Şeytan'ın ülkesi"nde[35] rastlanmış olmakla övündüğü coğrafyacılar ve kâşiflerin — Marco Polo, Jacques Cartier, Pedro Alvarez Cabral gibileri arasında— yer almaktadır.

İtalya'da o çağın önemli anı yazarlarından hiçbiri —ne Machiavelli, ne Guicciardini— 1492 olaylarından söz etmemiştir. Amerika'nın keşfi İspanya'da bile, iki Fransız yazarın kalemlerinden çık-

ma ve biraz önceki tarihli bir metinden —Georges Chastelain ve Jean Molinet'nin *La Rocellection des merveilles advenues en nostre temps*'ından— ilham alan şair Garcia de Resende tarafından 1534'te yayınlanan *Dünya olaylarının kroniği* adlı kitapta sıralanan, o zamanın başlıca olayları arasında yer almaktadır. Fakat bu şairin yaptığı seçme özellikle katı değildir, çünkü orada "İspanyol Katolik Kralları, cemaatlerin isyanı ve Valencia ayaklanması, Roma'nın yağmalanması, Osmanlı emperyalizmi", örneğin "Rodos'un alınması"yla karışık bir şekilde yer almaktadır, ama bu metinde aynı zamanda "Rahip Jean, Hind Okyanusundaki Portekiz ilerlemesinin sonucu olarak Mısır ve Venediğin iflas etmeleri, Manicongo'nun din değiştirmesi, Malayalı *amok*lar, Malabar, Pegu, Cambale ve diğer bölgelerin adetleri, Ümit Burnu vahşileri arasında demirin para olarak kullanılması, Seylan, Siam, Koromandel, Amboine, Selebes'te olan olaylar, Hind'de kocaları ölen kadınların ayinsel olarak kurban edilmeleri kadar, ticari uygulamalar, İran şahı *(soufi)*, Narsinga devleti, Bintao'nun alınması, Brezilya'da yamyamlık..."[57] da bulunmaktadır.

Avrupalıların başka kültürlerin karşısında büyülenmelerinin, ama aynı zamanda bu keşfi mümkün kılan olayların tümünün unutulmasının yansıması olan şaşırtıcı bir döküm.

Avrupa *1492'yi düşünmeye* ancak çok sonraları başlayacaktır: Amerika devletleri bağımsızlıklarını elde ederlerken ve Avrupa ile Tarih'in denetimi için mücadeleye girerken bununla bizzat ilgilendiklerinde; Avrupa'nın kendini Yeni Dünya'nın anası olarak kanıtlamayı istediği yerde.

1492 bugünden bakıldığında dünyanın sahiplenilmesine yönelik uzun bir sürecin ivme kazanmasını, bir *Kıta-Tarih* 'in doğumunu vurgulamaktadır. Avrupanın bellekler ve bilinçler üzerindeki egemenliğinin düzenlenmesine hizmet edecek olan bazı *kavramlar* , bazı *diller* burada yerli yerlerine konulmaktadırlar.

Bu yıl önce, o çağ insanları için alt üst edici birşeyin parlak kanıtını getirmiştir: *yeni* mümkündür, dünya artık aynının sonsuz tekrarına mahkûm değildir; elde edilebilir zenginliklerin miktarı artık sınırlı değildir; *yaratmak artık zorunlu olarak yok etmeyi gerektirmemektedir*.

Fiili durumda, değişme 1492'den sonra ani olmuştur: mesafeler artık uzunluk birimi olarak değil de, zaman birimi olarak ölçülmektedir; keşiften fethe, sonra da fetihten sömürüye geçilmektedir. Dış alan çevre, değerlendirilecek hammadde, biçimlendirilecek yeni insan haline gelmektedir.

Demek ki 1492, çoğu kimsenin uzun zamandan beri tam olarak formüle etmeye cüret edemeden etrafında döndüğü bir fikri ele gelir hale getirmektedir: *ilerleme* fikrini. Avrupa bu tarihte kendini, hem kendi için, hem de kısa ömürlü cellatların hatırlanamayan kurbanları olarak onun yasasına maruz kalanlar için *daha iyi*nin doğal kaynağı olarak dayatmaktadır.

1. Mülkiyetin Mantığı

Avrupa üç kıtaya ulaştıktan sonra, bunları sahiplenmektedir. Önce yerlere ve halklara *ad vermektedir* —kendi kelimeleriyle ve önyargılarıyla—. Sonra onları *belirlemekte*, nihayet *işgâl etmektedir*. Ama herbirini farklı bir biçimde. Avrupalı hükümdarlar Yeni Dünya'da toprakları ve madenleri, insanları ve zenginlikleri paylaştırmaktadırlar. Avrupalı tüccarlar Afrika'da, yalnızca kıyılarda ticari şube kurmaktan başka birşey yapmayarak, altın götürmekle ve köle almakla yetinmektedirler. Her iki durumda da bazı halklar, devletler, imparatorluklar, uygarlıklar ortadan bütün bütüne silinmektedirler. Avrupalı rahipler Asya'ya önce *hıristiyanlaştırmak* için gitmişler, bayrak onlardan burada yalnızca *ticaret yapmak*'la yetinen tüccarlara geçmiştir; Doğu devletleri Avrupalıların kendilerine saygı duymalarını sağlamayı bileceklerdir: tabii ki önce nüfus boyutundaki korkutma; her halükârda şimdilik.

Böylece "uygarlık" kölecilik aracılığıyla, "gelişme" katliam yoluyla yerleşmeye başlamaktadır. Bu durum bazı kurtuluş mücadelelerine rağmen, hemen heryerde geriye döndürülemez nitelikte olacaktır. Tarih tiranlardan kurtulunduğunu, ama dillerinden kurtulunamadığını, onların askerlerinden kurtulunduğunu, ama mallarından kurtulunamadığını öğretmektedir.

Kaydetmek

O çağın kitaplarında, garip bir şekilde 1492 yılı boyunca yapılan keşfi yolculuklarının ne Colombus'unkinin, ne de herhangi başka birinin anlatıldığına rastlanamamaktadır; herşey sanki, dünyanın onun geri dönüşünü beklerken nefesini tutmuş olması gibi cereyan

etmektedir. Aslında aynı yıl esnasında, en azından Portekiz teknelerinin Afrika'ya yaptıkları olmak üzere, başka keşif yolculukları da olmuştur, ama bunlardan kimse söz etmemektedir; kronikçilerin dikkatini çekecek gerçekten yeni birşey yok gibidir. Şimdi esas olan Hind Okyanusunda Dias'tan da uzağa, onun Ümit Burnu adını verdiği yerin ötelerine gitmektedir; ve bu iş için daha bir on yıl sürecek olan muazzam bir hazırlık gerekmektedir.

İspanyollar ve Portekizliler bütün bu onyıl boyunca, daha ileride adlandırmak ve sonra da sömürgeleştirmek istedikleri yolların ve toprakların denetimi için kavga edeceklerdir.

Colombus 2 Ocak 1493'te Hispañola'dadır. *Santa María*'nın işe yaramaz hale gelmesinden sonra, adamlarının yarısını *Niña* 'ya bindirmiş ve diğerlerini derme çatma bir kalede bırakmıştır. Yola çıkmış, esrarlı bir şekilde "Kadınlar adası" adını verdiği bir adayı boydan boya geçmiş ve tören kıyafetlerini giymiş altı Taïno, papağanlar, Küba'dan aldığı biraz altın ve inciler götürdüğü Avrupa'ya doğru yeniden yola çıkmadan önce, 25 Ocak'ta Martinique olarak vaftiz ettiği bir adanın karşısına demir atmıştır. Diğer bir esrar: sanki alizelerin hareketini biliyormuşçasına, gidişteki yolun aynını izlememektedir... Dönüş yolculuğu esnasında, İspanya hükümdarlığına sunacağı raporu kaleme almıştır. Ona göre bu çok önemli bir metindir, çünkü Hindlere ulaştığını ve böylece onun oraya mümkün olduğunca erken dönmesinin gerektiğini kanıtlaması gerekmektedir. Önce Azorlarda mola vermiş, bir fırtınaya tutulmuş —mevsim buna uygundur—, sonra garip bir şekilde, 4 Mart 1493'te Lizbon'a uğramıştır —daha sonra "iaşe almak ve gemisini onarmak için" diyecektir—. Gerçekte kral II. Joao'yla görüşmek istemiştir, kral da onu hemen Valpariso'da kabul etmiştir.

Acaba İspanyol amirali neden Atlantiği geçişini öncelikle patronunun baş rakibine anlatmıştır? Sevilla'ya vardığında şiddetle kınanacak olan bu tutumunun nedeni hâlâ aydınlatılamamıştır. Portekiz kralı onun anlatısını dinlerken her halükârda alt üst olmuş olmalıdır; eğer Colombus gerçekten Hind'e batıdan bir yol bulduysa, komşu krallar bunun mülkiyetini papadan isteyecek ve elde edeceklerdir. Denizci Enrique'den beri herşeyini Afrika'nın denizden dolaşılmasına bağlamış olan Portekiz, bu tekelden elde etmeyi düşündüğü ticari kârı kaybederdi. II. Joao bunun üzerine, Dias'ınkilerin devamı olacak ve Doğu yolunu Batı yolunun —eğer böyle bir yol varsa— İspanya kralının hizmetine girmesinden önce verimli hale getirecek keşif yolculuklarının hazırlıklarını mümkün olduğunca öncelikle hızlandırmaya karar vermiştir. II. Joao herhalde

batıda bir yerlerde bazı toprak parçalarının olduğunu bilmekte, ama bunların Asya'ya ait olup olmadıklarından fazla haberli bulunmamaktadır.

Colombus Cadiz'e doğru yola çıkmış, ama İspanya hükümdarlarına karadan haberci göndermemiştir: herhalde haberi onlara bizzat vermek istemektedir. Ancak, Lizbon'daki Cenevizli tüccarlar Portekiz sarayıyla olan temasları sayesinde bunu hemen öğrenmiş olmalıdırlar. İspanya sarayı bu durumdan çabucak haberdar olacaktır.

Gene fırtınada kaybolmuş olan *Pinta* da aşağı yukarı aynı sıralarda Galiçya'ya yanaşmıştır. Pinzón acaba önce neden Baskılara gitmiştir? Gene aydınlatılmadan kalan başka bir esrar.

Niña 15 Martta Palos'a varmıştır; Colombus ayın 31'inde —Ağaç Dalları günü, yani yılın sonuncu günü—, yahudilerin kovulma kararının alınmasından tam bir yıl sonra Sevilla'ya zafer kazanmış olarak girmiş ve *De Insulis inventis* adlı raporunu hükümdarlara sunmuştur. Bu raporun bugün, gerçekliği tartışmalı daha ileri tarihli bir versiyonu bilinmektedir. Colombus burada Kathay ve Cipangu'nun tam karşısındaki adalara ulaştığını, buralarda altın bulduğunu ilân etmektedir; "ve bu o kadar büyük miktardadır ki, Krallar Kutsal Evi'n fethinin hazırlıklarını üç yıldan önce bitirerek bu işe girişebilirler"[65]. Demek ki, hristiyan dinini Büyük Han'ın ülkesinde ve Çin'de yayması ve Kudüs'ün yeniden fethi için gereken altını bulması için buraya mümkün olduğunca çabuk dönmesinin gerektiğini söylemektedir. Saray onun önerisini gerçekten ciddiye almışa benzememektedir: "Alteslerinize benim bu girişimimin kârının Kudüs'ün fethine tahsis edilmesi arzumu belirttiğimde... Altesleriniz güldüler"[115] diye yazacaktır daha sonra. Acaba palavracılığına mı, yoksa saflığına mı gülmüşlerdir?

Öte yandan "Tanrıya ona bu keşifleri yapmasına izin verdiğinden ötürü şükrederek", bu Hindlileri —bu "canavarları"— köle yapmayı önermiştir. Kraliçe böyle birşeyden söz edildiğini duymak istememektedir. Kölecilik yarımadada sürekli uygulanan birşeydir, ama Saray bundan habersizmiş gibi görünmektedir. *Tartuffe* (iki yüzlü) Kastilyaca bir kelimedir.

Katolik Krallar onun sonuncu önerisini, yani bu Hindler yolunun ve bu yolun kilometre taşları alan adaların mülkiyetini —yani "Azorların yüz fersah ötesinden geçen bir hattın batısında kalan herşeyin", Colombus'a göre "Atlantik iklimi" bu hattan itibaren değişmektedir— İspanya'ya tanıması için hemen papaya başvurulmasını daha ciddiye almışlardır. Katolik Krallar bu talebi hemen

Roma'ya iletmişler ve hatta papaya Colombus'un raporunu bile göndermişlerdir. Bu belge Roma'ya 18 Nisanda, yani hükümdarların bundan Sevilla'da haberdar olmalarından yalnızca onbeş gün sonra ulaşmıştır. Haber Kutsal Makam'da tanrısal bir lûtfun işareti, Granada'nın yeniden fethinin ve yahudilerin kovulmasının ödülü olarak kabul edilmiştir. Bu zaten o çağ insanlarının da görüşüdür, örneğin Flaman denizci Eugène de la Fosse 1493 Nisanında şöyle yazacaktır: "Granada kentinin fethinden beri, eskiden ne bilinen, ne de bulunabilen adı geçen sihirli adalara şimdi istenildiği gibi gidilmektedir"[57].

Colombus 20 Nisanda —yani raporunun papanın eline geçmesinden iki gün sonra— hükümdarlar tarafından Barselona krallık sarayında kabul edilmiştir. Krallık ailesinin üyelerinden biriymiş gibi davranılmış, ve *missa* ayinine kraliçenin yanında katılmıştır. Ona dizeler, övgüler ithaf edilmektedir; şiirler ve dini metinler yazarı Giuliano Dati adındaki biri, sokak şarkıcıları için bir *"Lettera dell'isole che ha trovato nuovomento il re di Spagna"*yı Colombus'un şerefine yazmıştır[65].

Fakat bu göstermelik övgülerin arkasında, Saray'daki insanlar hareket halindedirler. Herkes, keşfin bu kuşkulu yabancıya bırakılmayacak kadar ciddi bir iş olduğunu düşünmektedir. 20 Mayısta, yani dönüşünden daha iki ay bile geçmeden, keşiflerin yönetimiyle görevlendirilen *Casa de Contratación* adlı yeni bir kurum oluşturulmuştur. Colombus bunun yalnızca yöneticisinden ibarettir; Sevilla başdiyakozu ve Badajoz piskoposu Juan Rodriguez bu kurumun gerçek efendisidir. Colombus daha sonra en belâlı düşmanı olacak bu kişiyi o sırada tanımıştır. İkinci yolculuğunun hazırlıklarıyla meşgûl olduğundan, ondan hiç kaygı duymamaktadır.

Aynı sırada papa harekete geçerek, üzerine 4 Mayıs tarihi atılan, *Inter coetera* denilen bir papalık fermanını 28 Haziranda yayınlamıştır; Borgia bu metinde, Azorların yüz fersah batısından itibaren Dünya'nın diğer ucuna kadar olan tüm toprakları Katolik Kral-lara verebilmek için, Colombus'un raporundan koskoca bölümleri hiç utanmadan kopya etmiştir. Bu haberi alınca Portekiz kralının duyduğu öfkeyi tahmin etmek mümkündür. 14 Temmuzda Martin Behaïmden —Nurenberg'de veba salgını çıktığından ötürü Napoli'ye sığınmıştır— bir mektup alınca öfkesi iki katına çıkmıştır. Colombus'un döndüğünden henüz haberi olmayan ilk yerkürenin mucidi, krala hedefi Kathay olan, batı yönünde bir yolculuk önermekte ve buraya "akıntıların Azorlara sürüklediği kamışların kanıtladığı üzere, birkaç günlük seyirle ulaşılabileceğini" söylemekte-

dir. Portekiz kralı bu mektubu —bu belge Behaïm'in küresini tamamladığı sıralarda ve herhalde Colombus'la karşılaştığı 1484'te bu yolu bildiğini kanıtlamaktadır— okuduktan sonra papa nezdinde itirazda bulunmuş ve sınır-meridyenin batıya doğru üç yüz fersah kaydırılmasını talep ederken, kendi gemilerinin attıkları voltaların onları buralara Colombus'tan çok daha önce ulaştırdıklarını kanıt olarak ileri sürmüştür.

Garip bir talep: bu kaydırma, henüz bilinmeyen Brezilya'nın Portekiz'e ait olması anlamına gelecektir. Bu durum Portekizlilerin söylediklerinden daha fazla ve o dönemin haritacılarından çok daha fazla şey bildiklerinin düşünülmesine açık kapı bırakmaktadır. Nitekim 1493'te, o zamanın en iyi dünya haritasının üzerinde —Hartmann Schedel bunu *Nurenberg Kroniği* adlı eserinin içine dahil etmiştir—, Hind okyanusu, Hindistan, Hindiçini ve Malaka gözükmemektedirler; İran körfezinin ağzı fazla açıktır ve yanlış yerleştirilmiştir ve Amerika'nın olduğu yerde bir kıta yer almamaktadır[57]. Fakat bazı kimseler birşeyden kuşkulanmaktadırlar: Kastilya hizmetinde bir Napolili olan Pietro Martyr d'Anghiera Sevilla'da Kasım ayında yayınladığı *Okyanus Labirenti* adlı eserinin birinci kitabında "Cristobal Colombus Küba'yı keşfedince, Süleyman'ın gemilerinin altın aramaya gittikleri Ophir adasını bulduğunu sanmıştır; bu ada ve ona komşu olan diğerleri *Antilia* adalarıdır" diye yazmıştır.

Bu arada papa hiçbir şey duymak istememektedir ve II Joao'nun talebini geri çevirmiştir, bunun üzerine Portekiz kralı Borgia'nın her ne olursa olsun, Katolik Kralların talimatlarının karşısında boynunun kıldan ince olduğunu bildiğinden, doğrudan İspanya'yla pazarlık yapmaya karar vermiştir.

Colombus'un kafasında ise tek bir düşünce vardır: yeniden yola çıkmak. Deniz adamı olduğu için, onu sevmeyen bu durumu hergün biraz daha hissettiren bu sarayda rahat değildir. Yeniden fetih İspanya'sının mistik havası içinde, kraliçeye tanrı tarafından gönderilmiş bir kişi olduğunu ve görevinin batıya geri dönmek olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Bu amaçla Kitabı Mukaddes'in kendi macerasını haber verdiğini kabul ettiği bölümlerini on yıl sonra *Kehanetler Kitabı* olarak adlandıracağı bir derlemede bir araya getirmektedir. Yazdığı önsözde kendini adeta bir peygamber olarak sunmaktadır: "Hindler girişiminin icrası için akıl, matematik ve dünya haritasının bana hiçbir yararı olmamıştır. Yalnızca İşaya'nın öngördüklerinin gerçekleşmesi söz konusuydu". Bu kitap üzerinde ölene kadar çalışacaktır.

Peygamber ve amiral, aziz ve kral naibi, çabucak yola çıkması için gereken kaynakları, Fonseca'nın asık suratlı bakışları altında Luis de Santangel'den elde etmiştir. Ve 23 Eylül 1493'te, bu kez aralarında *Niña* ve Antonio de Torres'in (herhalde ona ilk yolculuğunda eşlik eden yahudi çevirmenin ailesinden) komutasındaki yeni bir *Santa Maria*'nın olduğu onyedi gemiyle Cadiz'den ayrılmıştır. Beraberinde bin beş yüz kişi götürmektedir. Yarımadanın her tarafından gelen insanlar onunla gidebilmek için birbirlerini çiğnemişlerdir: yoksul düşmüş soylular, denizciler, düzenli birliklerden askerler, köylüler, Sevillalı gerçek bir hekim, Colombus'un seferine kral tarafından atanan üstat Diego Chanca. Colombus altı aylık yiyecek, aynalar, binlerce çıngırak yüklemiştir. Yolculuğu üç yıl sürecek ve amiralin öyle pek ahım şahım bir yönetici olmadığı ortaya çıkacaktır.

1 Ekimde Büyük Kanarya'dan evcil hayvanlar, portakal, bergamot ve kavun tohumları satın almıştır. Sonra Atlantik sıkıntısızca geçilmiştir. Yolculukta gene şaşırtıcı bir kesinlik. 2 Kasım pazar günü şafak sökerken Domingo yeniden bulmuş, sonra da Colombus'un Maria Galante adını verdiği bir ada ile, Santa-Maria de Guadelupe manastırındaki İspanyol din adamlarına verdiği sözü tutmak için Guadelupe adını verdiği bir başkası daha keşfedilmiştir. Burada kıyıya yanaşmış ve oğlu Fernando'ya göre —yolculuğa katılmamaktadır— büyük bir şaşkınlığa uğramıştır: "Amiral karaya bizzat indiğinden... içlerinde şuraya buraya asılmış insan kafalarının ve insan kemiği öbeklerinin bulunduğu bazı kulübeler farketti". Bunlar ilk yolculuk sırasında rastlanılan nazik Taïnoların yüzyıllık düşmanları Karayiplerdir. Colombus buradan Hispañola'ya gitmiş ve geçen yıl burada bıraktığı otuz dokuz adamının cesetlerini bulmuştur. İspanyolların kendi felâketlerine kendilerinin yol açtıklarına emin olarak Taïnolardan intikam almaya kalkışmamıştır: Colombus'un bu tutumu, savunucularının onun efsanesini oluşturmaları söz konusu olduğunda yararlanmayı bilecekleri, onun nadir hoşgörülü davranışlardan biridir... Colombus kendini adanın valisi ilân etmiş ve daha doğuda *Isabela* (hayal gücünden yoksun!) adını verdiği yeni bir kale yaptırtmıştır. Las Casas'a göre seyir defterine şöyle yazmıştır: "Kutsal Teslis adına, kalemi buraya kurmaya karar verdim". Ve yerlilerin üzerinde bulabildiği bütün altını toplamaktadır: bunların çoğu ilkel takılardır. *Santa Maria*'yı 30 Ocak 1494'te, Antonio de Torres ile birlikte ve söylendiğine göre otuz bin düka değerinde altın ve mücevher yüklü olarak İspanya'ya geri göndermiştir: geri dönenler amiralden yakınmakta[47]; altın da görenlerin

tamahlarını kabartmaktadır. O ise yolculuk yapmaya, keşfetmeye, ad vermeye ve yüzden fazla adayı sahiplenmeye devam etmektedir. Hindlilerle arasında pek büyük bir olay çıkmamaktadır, ama Kastilyalılar ile Aragonlular, Cenevizliler ile Katalanlar arasında binlerce rekabet vardır.

Aynı anda, Portekiz kralı II. Joao Tordesillas'ta İspanyollarla toprakların paylaşım hattının kaydırılması konusunda yürüttüğü pazarlığı tamamına erdirmiştir. Bu hattın Azorların üç yüz altmış fersah ötesinden geçmesini istemiştir, bu batıya doğru bin üç yüz elli kilometrelik bir kayma anlamına gelmektedir. Bunun karşılığında, Afrika'daki seferlerinden gelme altınlardan büyük bir miktar vermeyi önermiştir. O sıralarda Colombus'un birini göndermesini bekleyen İspanyol müzakereciler bunu kabul etmişler, ama eğer amiral onlara yirmi gün içinde yeni bir keşfini bildirecek olursa, paylaşım hattının Azorların iki yüz elli fersah açığına çekileceği hükmünü koymuşlardır.

Torres Mart 1494'te İspanya'ya geldiğinde bu cinsten hiçbir keşfin haberini getirmemiştir. Hayal kırıklığına uğrayan İspanyollar, Haziran 1494'te antlaşmayı olduğu haliyle onaylamak zorunda kalmışlardır.

Enayi pazarlığı: *Asya'nın bölündüğü sanılmakta, oysa Amerika paylaşılmaktadır* [20].

Katolik Krallar tam da Colombus'un yanaştığı adanın batısından başladığını düşündükleri Asya'yı elde ettiklerini sanmaktadırlar[20]. Aslında daha sonra Amerikalar —Brezilya hariç— denilecek şeyi elde etmektedirler ve bunun ötesinde herhangi birşeye sahip olmamaktadırlar. Veya daha doğrusu, ileri tarihlerde Pasifik Okyanusu olarak adlandırılacak muazzam su çölüne sahip olmaktadırlar.

Portekiz ise bu paylaşım hattının doğusundaki alanı, yani Brezilya, buraya ulaşan yollar ile Afrika, Arabistan, Hind —burası zikredilmiştir—, Güneydoğu Asya, Molukka adaları ve Çin'i elde etmektedir.

İspanya henüz bilmiyor olmakla birlikte Amerika altınını kazanmıştır; Portekiz'e gelince, ancak altı yıl sonra resmen keşfedilecek olan Brezilya'ya ve özellikle de, keşfedilmeleri için daha bir otuz yılın olduğu Hind Okyanusunun baharat adalarına, hakkı olmadan sahip olmaktadır[20]. Herşey sanki Portekizliler aradıklarını iddia ettikleri şeyleri daha 1494'te bulmuşlarcasına cereyan etmektedir. Bunda şaşılacak birşey yoktur: Portekiz yönetimi bir yüzyıldan beri bu cinsten bir tartışmaya, Katolik krallarla ölçülemeyecek

kadar daha iyi hazırlanmışlardır. Afrika'daki temasları aracılığıyla Doğu hakkında binlerce şey bilmektedir. Zaten Alman Hieronymus Münzer'in aynı yıl yaptığı tasvirde, tüccarların "köle, karabiber, Afrika karabiberi ve Gine fildişi"[20] üzerinde olduğu kadar "misk, arapsakızı, papağan, deniz kuşları, maymunlar, palmiye lifinden kumaşlar, sepetler, pamuk ve diğer ürünler"[21] üzerinde çılgınca işlemler yaptıkları Lizbon'u tamamen güneye yönelik bir kent olarak göstermektedir.

İtalya, Fransa, Flandre veya İngiltere'de kimse bu antlaşmaya önem vermemiş ve onun taraflarından biri haline gelmeyi talep etmiştir. Yalnızca ticarete ve kâra ilgi duyulmaktadır. Keşif zevki başkalarına bırakılmaktadır. Eğer keşfedilen yerler gelir getirici olurlarsa, ileride buralara bakmaya gitme hakkı saklu tutulmaktadır.

Ama gerçekte neyin keşfi?

Bazıları Colombus'un Hind'in yakınlarına ulaşamadığını; baharat Asya'sının birden bire İspanyollara ait hale gelmediğini; Cenevizlinin ancak devasa okyanusun ortasında kaybolmuş ve yüzyıllardan beri sözü edilen birkaç adayı keşfedebildiğini; ve Asya'nın artık çok daha uzaklaştığını düşünmeye başlamışlardır. Örneğin Tordesillas antlaşmasının imzalanmasından birkaç ay sonra, Katolik Kralların sarayında Floransa elçisi Pietro Martyr d'Anghiera 20 Ekim 1494'te, keşfedilen adaları belirtmek üzere ilk kez *Yeni Dünya* terimini kullanmıştır. Fikir ortaya atılmıştır: bu *yeni* dünyada, *yeni* bir insan mümkündür. Herşey buradan kaynaklanacaktır.

Bu arada Hispañola'da bulunan Colombus, Büyük Han'ın ülkesinin uzakta olmadığına hep inanmakta ve yolculuk arkadaşlarıyla arasındaki sıkıntılar giderek artmaktadır. Cenovalı olduğu için İspanyolların gözünde kuşkuludur (Kastilyalı bir fransisken Saraya "artık onların ülkesinden kimse yollamayınız"[35] diye yazmıştır). Halktan geldiği için soylular tarafından küçümsenmektedir.

Fakat talihin bir cilvesi durumu onun lehine çevirmiştir. 1495'te küçük bir Karayip silahlı grubu, Küba adasında yeni inşa edilen Santo Tomasso kalesine saldırmıştır. Şefleri esir edilmiştir. İspanyollar onun altın madenini keşfetmişlerdir. Colombus sevinçten havalara uçmaktadır. Bunun üzerine büyük bir haçın altında *Comcepción* adı verilen yeni bir kale inşa edilmiş ve maden filizi yerlilere işletilmeye başlanmıştır. 1378 tarihli maden yasasına uygun olarak[35], daha önce de gördüğümüz üzere, çıkartılan altının beşte biri krallık hazinesine gidecek, geri kalanı da oradakiler arasında

paylaştırılacaktır.

Fakat bu madeni işletmek için giderek daha fazla köleye ihtiyaç duyulmaktadır ve yerlilerle —bunlara tabii ki "Hindliler" denilmektedir— olan ilişkiler bozulmaktadır. Hatta Colombus'a eşlik eden İspanyol birliklerinin komutanı Pedro Margarite keyif için katledilmiştir. Tıpkı Colombus gibi papazlar da bunda kınanacak birşey görmemektedirler, çünkü dediklerine göre Hindliler "imansız, kralsız, yasasız" yaşamaktadırlar. Amiral onları "barbarlar", "vahşiler", "uygarlığı olmayan varlıklar" olarak kabul etmektedir. Onları madende çalışırken gördükçe daha sonraki yolculuklarını finanse etmek için onları İspanya'da satmayı düşünmektedir. O sıralarda Krallara "Bu Hindlilerden biri üç zenciye taş çıkartır. Büyük bir köle ticaretinin yapıldığı Yeşil Burun adalarında bulundum ve bunlara sekiz bin *maravedi* ödendiğini gördüm. Hindliler şimdilerde ölüyor olmalarına rağmen bu hep böyle olmayacaktır, çünkü bu durum başlangıçta Zencilerin ve Kanarya yerlilerinin de başına gelmiştir"[35] diye yazmaktadır. Üçgen ticaret ve köleciliğe dayalı ekonominin sürdüğü yüzyıllar boyunca buna benzer metinlerle karşılaşılacaktır[4]. Hatta Colombus tasarısını kabul ettirebilmek için, kraliçeye bunlardan numune olarak iki yüz tanesini göndermiştir. Ama dehşete kapılan Isabella bunları reddetmiş ve geri göndermiştir: kölecilik ona göre —bunu Colombus'a daha önce söylemiştir— iğrenç birşeydir, bunun krallığında uygulanmasına ses çıkartmamaktadır, ama bizzat kendinin yapması olanaksızdır. Colombus bir yanlıştan daha fazla birşey yapmıştır: bir taktik hatası.

Demek ki Juan Rodriguez de Fonseca'nın onun tekelini kırmasının, 1492 kapitülasyonlarını iptal etmesinin ve yolculuklarını onun kurumu —*Casa de Contratación*— aracılığıyla yalnızca Tacın çıkarına olmak üzere düzenlemesinin zamanı gelmiştir. Colombus'un Portekiz kralının bir casusundan başka birşey olmadığı —ilk yolculuğundan dönerken neden Lizbon'a uğradı?— söylentisini çıkartmış ve otoritesini tartışmalı hale getirme işine girişmiştir.

Colombus kendi aleyhinde tezgâhlananlar hakkında hiçbir şey bilmemekte ve genel karargâhı haline getirdiği Hispañola'da huysuz bir kral olarak oturmaktadır. Kardeşi Bartolomeo'yu buranın *"adelantodo"* su yapmıştır. Buraya yerleşen her yolcuya toprak, iş ve köle vermekte, böylece ileride kıtanın tümünde *repartimiento* adıyla uygulanacak bir usulü başlatmaktadır[35]. Fakat kendini çevreleyen küçük soyluların *(hidalgo)* tembelliği karşısında küplere binmektedir. Şöyle kaydetmektedir: "Hiçkimse yoktur ki, hizmetinde iki veya üç Hindli, avlanmak için köpekler ve istemeye istemeye söyledi-

ğım birşey olarak, harika güzellikte bir sürü kadın olmasın. İşlerin böyle olması hiç hoşuma gitmiyor ve bana Tanrıya hizmetmiş gibi gelmiyor. Bu nedenle birkaç mümin din adamı bize, Hindlileri hıristiyan yapmaktan çok, hıristiyanların imanını ıslah etmek için çok yararlı olacaktır. Bana her gemiyle elli veya altmış kişi gönderilmesi gerekecektir. Ve ben de bir o kadar tembel ve dikkafalıyı geri göndereceğim"(35).

Bu konuşma tarzıyla tabii ki çok fazla dost edinememektedir. Ve Foseca İspanya'ya dönenlerin yakınmalarının sağnak halinde yağması karşısında Hispañola'ya 1495 sonunda Juan Aguada adında bir krallık müfettişi yollamaya karar vermiştir. Bu adam Colombus'a "danışma için" Cadiz'e çağrıldığını haber vermiştir. Colombus 11 Haziranda yaşlı *Niña* 'yla bu kente gelmiş ve davasını Katolik Kralların karşısında savunmak istemiştir. Fakat Saray o sırada Burgos'tadır ve tamamen çocukları Juana'yı Maximilien von Habsburg'un oğlu arşidük Yakışıklı Philippe'le evlendirme işiyle meşgûldürler. İspanya imparatorlukla ittifak kurmaktadır: devasa bir iş. Amiral iyi kabul görmemiştir. Onunla ilgilenilmemiştir: maceracının zamanı geçmiştir. Portekizlilerin Colombus'un, bizzat kendileri tarafından keşfedilmiş olan ve Tordesillas antlaşması hükümlerine göre mülkiyetini elde ettikleri yeni bir kıtanın yanından geçtiği söylentisini yaymaya başlamalarına karşılık, amiral hiç de böyle olmadığını, keşfettiği yerin bal gibi Hindler olduğunu, buranın mülkiyetinin İspanya'ya ait olduğunu, bunu kanıtlamak için oraya geri dönmekten başka birşey istemediğini tekrarlayıp durmaktadır. İnad etmekte ve insanları kızdırmaktadır. Üstelik Küba'da altın bulunduğundan beri, keşiflerinin tekelini ona bırakmak söz konusu değildir: üzerlerinde altı yol boyunca o kadar aç gözlülükle pazarlık yapılmış olan kapitülasyonlar, imzalanmalarından daha üç yıl geçmeden sıfıra inmiş ve adeta hiç olmamış gibidirler.

Avrupa'da şimdi herkes bu adaları görmek istemektedir: yolculuk ne tehlikeli, ne de fazla uzundur. Ve altın da vardır. Çok altın var denilmektedir. Oranın kadınları soylu ve kolay elde edilir olmakla, bitki örtüsü ve hayvan varlığı şahane olmakla ün salmışlardır. 1553 gibi ileri bir tarihte, Ronsard hâlâ "Avrupa'nın ve kavgalarının uzağına" gitmek istediğini yazacaktır.

O sıralarda çok kimse batıya gitmektedir. Kısa bir süre sonra, bu ikinci kuşak yolculardan Amerigo Vespucci'yle karşılaşılacaktır. Baba oğul iki Cenovalı daha, Giovanni ve Sebastiano Caboto da üne kavuşmayı hakedeceklerdir. İngiltere kralı onların 1496'da batıya yaptıkları yolculuğu finanse etmiştir. Bristol'den onsekiz de-

nizciyle yola çıkarak, onların da Büyük Han'ın ülkesi sandıkları ağaçlı bir kıyıya —herhalde Labrador— ulaşmışlardır. Buradan 1497'de geri dönerek, Terre-Neuve'e kadar gelmişler ve burada yolculuklarını anlatmışlardır; önce biri, sonra da diğeri yeniden yola çıkmıştır, daha sonra birçok başka yolculuklar yapacaklardır. Bunlar herhalde asıl kıtaya ulaşan ilk Modern Çağ kişileridir.

Zaten bu topraklar, hiçkimsenin lehinde konuşmadığı ve yerleşmenin değil de, yalnızca çevresini dolaşmanın düşünüldüğü Afrika'dan çok daha fazla kişiyi çekmektedirler. Portekizliler de bu doğrultuda davranarak, Dias'ın Afrika'nın ucuna yaptığı yolculuğu —on yıl önce— Hind'e doğru ticari bir yol haline getirecek keşif gezisini titizlikle hazırlamaktadırlar. Onlar da kıyılarda yerleşmeden, Arguim ve Sao Jorge üslerini güçlendirmektedirler. Akıntılar; Doğu Afrika kıyısındaki, Hürmüz boğazındaki, Malabar kıyısındaki Araplar hakkında bilinen veya bilindiği sanılan herşeyi özenle incelemektedirler. Hiç acele edilmemektedir: yeğeni II. Joao'nun yerine tahta geçmiş olan I. Manuel, keşif kolu komutanını bizzat seçmiştir. Bu Vasco da Gama adında yaşlı bir subaydır, ona Malabar kıyısındaki Kalküta sultanıyla, dünyanın en iyi karabiberinin bulunduğu bu topraklarda, Portekizli tüccarların ileri tarihlerde meydana gelecek olan mevcudiyetlerinin koşullarını görüşmesi görevini vermiştir. Onunla beraber yola çıkan Dias'ın önerilerini alan, oğlu ve kardeşinin yardımcı oldukları Vasco da Gama Dias'inkilerden daha ağır ve daha sağlam gemiler hazırlamış ve dikdörtgen yelkenlerle üçgen yelkenleri karışık olarak kullanmıştır. Ama tam yola çıkmadan önce amiral ölmüştür. Keşif heyetinin başına oğlu geçmiş ve 8 Temmuz 1497'de dört gemi ve yüz elli adamdan oluşan bir filonun başında yola çıkmıştır. Gemilerden birine Dias komuta etmektedir; fakat hastalandığından, Yeşil Burun adalarında verilen molada karaya çıkmak zorunda kalmıştır. Ümit Burnunun kâşifi onu ikinci kez aşamamıştır.

Gama 22 Kasım 1497'de, kısa bir süre sonra Ümit Burnu olarak adlandırılacak olan bu burnu geçmiştir. Zambezi'ye, sonra da Nisan 1498'de Mombosa'ya varan ilk Avrupalıdır. Güçlü müslüman kentleri onu uygun bir şekilde karşılamışlardır. Karadan gelen güçlü bir rüzgârın estiği, bilinmeyen sularda Afrika'nın doğu kıyıları boyunca yukarı çıkmak, yolculuğun en güç anını oluşturmuştur. Bir Arap denizcisi olan İbni Mecid Gama'ya kılavuzluk etmiş, böylece Hind okyanusundaki Arap mevcudiyetinin tasfiye edilmesine bilmeden katkıda bulunmuştur. Gama daha sonra okyanusu geçmeye girişmiş ve Kerala eyaletindeki Kalküta'ya Musondan önce,

20 Mayıs 1498'de varmıştır. Açık denizde doksan üç gün —Colombus'un otuz altı gününe karşılık— geçirmiştir. Gama hindulukta bir cins egzotik hıristiyanlık bulduğunu sanmaktadır. Rahip Jean'ın krallığı tekrar su yüzüne çıkmaktadır. Gama yerli hükümdarlarla, Portekiz'in Tordesillas antlaşmasına uygun olarak baharat tekelini eline geçirmesine olanak verecek sözleşmelerin pazarlığına girişmiştir.

Dias'ın Afrika'daki ve Colombus'un Amerika'daki tutumlarından çok farklı bir davranış: Dias Afrika'nın *çevresini dolaşmış*, Colombus Amerika'yı *sömürgeleştirmiştir* , Gama Asya'da *ticaret yapmaktadır*.

Kendini Saraya affettirmeyi ve üçüncü yolculuğunun masraflarını iyi huylu Santangel'e karşılatmayı başaran Colombus, tam aynı sırada —30 Mayıs 1498—, otuzu kadın iki yüz yetmiş göçmenle birlikte yeniden yola çıkmıştır. "Portekiz kralının Ekvator yakınlarında varolduğunu iddia ettiği kıtanın" varolmadığını kanıtlamak istediği için, daha önceki yolculuklarında olduğu gibi doğudan batıya yönelmeyerek, önce Yeşil Burun adalarına doğru inmiş, sonra ters bir voltayla, kendinin de şaşırdığı bir şekilde, Oreneko nehri ağzının ve Venezüela'nın oralarda biryerde Güney Amerika kıyılarına ulaşmıştır. İleride görüleceği üzere, buraya ondan birkaç ay önce ulaşanlar olmuştur. Bu arada kıyıya yanaşmamış ve Oreneko içlerinde ilerlemek üzere 4 Ağustos 1498'de Paria körfezine girmiştir. Bu kadar çok miktarda tatlı suyun ancak bir nehirden, yani bir kıtadan geldiğinin tamamen bilincinde olarak —böyle bir kıtanın varlığının reddedilmesi ve burada bir yeryüzü cennetinin olduğuna inanılması durumu hariç— seyir defterine ciddiyetle şöyle kaydetmiştir: "Burada denize karışan nehrin deniz suyunu kırk sekiz fersaha kadar tatlı hale getirecek kadar büyük olması hayranlık verici birşeydir ve bütün bilginler için böyle olacaktır. Yeryüzü cennetinin burada olduğu kanısına sahibim". Colombus tercih yapma durumundadır: ya teorisi yanlıştır ve yeni bir kıta veya en azından büyük bir yarımada söz konusudur; ya da burası yeryüzü cennetidir. Kendine sadık kalarak, oyunu ikinci varsayıma vermiştir. Varsayımlardan hangisi kabul edilirse edilsin, yeni kıta daha şimdiden yeni İnsan'ın, mükemmel hıristiyanın saf doğum yeri olarak algılanmıştır.

Bundan birkaç gün sonra, 1498 Ağustosunun ortalarına doğru Colombus korkuya kapılmıştır. Karaya inmemekte ve geri dönmeyi tercih etmektedir. Böylesine bir hatayı nasıl işlemiştir? Hasta olduğu sıtmaya yakalandığı söylenmektedir. Onbeş yıldan beri savunduğu tezin yanlış olduğunu anlamamış mıdır —veya anlamayı

istememiş midir —? Ancak seyir defterinde biraz ileride şöyle kaydetmektedir: "Burasının muazzam bir *kıta toprağı* olduğuna ve bugüne kadar hakkında hiçbir şey bilinmeyen bir yer olduğuna kani oldum. Ve bendeki bu kanıyı güçlü bir şekilde teyid eden şey, bu kadar büyük bir nehir ile deniz suyunun tatlı olmasıdır; sonra da Esdras'ın IV. kitap, bölüm 6'da söylediklerıdir, burada dünyanın altı parçasının kuru kara ve birinin su olduğunu söylemektedir, bu kitap aziz Ambrosius tarafından *Hexameron* adlı kitabında ve aziz Augustinus tarafından onaylanmıştır"[35].

İnancına hapsolmuş olarak, tutarlı bir şekilde akıl yürütmesi gittikçe güçleşmektedir.

1498 Ağustosunda, Hindliler dediği kabileler, *hidalgo* lar ve Katalanlar arasındaki gerilimlerin zirveye çıktığı Hispañola'ya geri dönmüştür. Herkes kendi küçük krallığını kurmaktadır. Colombus Roldan'ın yönetimindeki asileri astırmıştır. İnfazı geciktirmek için günah çıkartmayı reddeden birini, bir kulenin tepesinden bizzat atmıştır. Bu aşırı kaçmıştır. Gözetim altında tutulmakta, ona karşı komplo düzenlenmektedir. Amiral 5 Ekimde Isabela'daki makamında, Aragon kralı hesabına yolculuk yapan iki ziyaretçiyi kabul etmiştir: Medicilerin Floransalı bir memurları olan Amerigo Vespucci ve ona ikinci yolculuğunda eşlik eden İspanyol bir denizci, Alonso de Ojedo. Bunlar da onun hemen arkasından —Eylül 1498'de— Oreneko'dan geçmişlerdir. Ama ondan farklı olarak kıyıya yanaşmışlardır. Ve burada Dias'ın yoldaşlarından Durarte Pacheco Pareira adlı birine rastlamışlardır. Coğrafyacı ve kozmografyacı, denizci ve savaşçı olan, onlardan hemen önce "denizde yol alırken bulunan ve boydan boya geçilen *büyük bir anakara*'nın olduğu yerdeki okyanus denizini tüm boyunca geçerek batı bölgelerini keşfe" çıkan bu Pereira, herhalde 1498 başlarında olmak üzere, Amerika kıtasına yanaştığı bilinen ilk Avrupalıdır.

Çünkü Vespucci burada kıta adını hakedecek kadar geniş bir bütünün söz konusu olduğunu anlamıştır —herhalde Pereira da—. Bundan Colombus'a söz etmiş midir? Bunu kimse bilmiyor. Floransalı her halükârda Cadiz'e mümkün olduğunca çabuk geri dönerek, buraya 1498 sonunda varmış ve bu keşfi kabul ettirmeye —ve sahiplenmeye— hazırlanmıştır.

Colombus ve Vespucci'nin 5 Ekim 1498'de Hispañola'da karşılaştıkları sırada, Vasco da Gama korkunç bir deniz yolculuğuna girişmek üzere Hind'den ayrılmıştır. İskorbit üç gemide çok can almıştır. Mombassa yakınlarında *Sao Raphael*'i yoketmek zorunda kalmıştır. *Sao Gabriel* ve *Berrio* adındaki diğer iki teknesi Ümit Bur-

nunu 20 Mart 1499'da geçmiştir. Lizbona'a 9 Eylülde vardığında yanında sadece seksen adamı kalmıştır. Batıda en azından üç yüzyıldan beri düşü görülen Hind'le deniz bağlantısı nihayet kurulmuştur.

Vespucci 1499 ortasında, gene Aragon kralının hesabına batıya gitmek üzere, Cadiz'den bir kere daha yola çıkmıştır. Hind'e değil de, yeni bir büyük "kara parçası"na ulaşacağını bilmekte ve dönüşte herşeyi anlatmak üzere, burası hakkında daha fazla şey öğrenmeyi istemektedir. Cenevizli armatörler tarafından finanse edilen Pedro Alvarez Cabral da, 13 Mart 1500'de onüç gemiyle resmen Hind'e doğru yola çıkmıştır. Bartolomeo Dias bu yolculuğa da katılmaktadır. Fakat Cabral Ümit Burnuna doğru yeniden inişe geçmeden önce zorunlu olan voltayı atarken, 22 Nisanda Brezilya'ya ulaşmıştır —basit bir rastlantı mı, yoksa yolculuğun esas amacı bu muydu?—. Kıta resmen keşfedilmiştir.

Cabral ısrarlı olmamıştır: keşfini kaydetmiş ve Ümit Burnunun çok güneyinden geçmeyi deneyerek, Dias'la birlikte yeniden Hind'e doğru hareket etmiştir. Burada, içlerinde Bartolomeo Dias'ın komutasındakinin de olduğu dört gemi fırtınada kaybolmuştur; demek ki büyük denizci bu burnu asla geçemeyecektir.

Cabral bunun üzerine, keşfini haber vermek için Portekiz'e geri dönmeye karar vermiştir. Herhalde keşif gezisinin esas amacı buydu. Gemilerinden yalnızca, Bartolomeo Marchionni ve Girolamo Sernigi adlı iki Cenevizli tarafından donatılan ve Bartolomeo'nun kardeşi Diego Dias'ın komutasında olan *Annunciada* yoluna devam etmiş, burnu geçmiş ve 1500 Ağustosunda Hind'e ulaşmıştır. Buradan Cenova piyasası için yüklediği baharatla dönecektir: ticaret artık denizcilerin saplantısıdır.

Vespucci ve Pereira gibi birçok kişi, Colombus'un birkaç adadan daha fazla birşeye rastladığını ve oralarda, Hind'lere ulaşan batı yolunun üzerinde engel olarak duran geniş bir yarımada gibi birşeyin bulunduğunu düşünmeye başlamıştır: yeni kıta daha keşfedilmeden can sıkmaktadır. Bu durumda bu yarımadanın çevresi dolaşılmaya çalışılmakta ve hatta bazıları bu amaçla kuzeye doğru çıkmaktadırlar. Katolik Krallar 1500'de, Azor asıllı iki kardeşe, Gaspar ve Miguel Corte Real'e, "bu yüksek enlemlerdeki bütün toprakları keşfetmek ve yönetmek" ayrıcalığını vermişlerdir[47]. İki kardeş Grönland'a, Terre-Neuve'e, Kanada'ya, Saint-Laurent'a ve Hudson'a ulaşmışlar —ve bunu kaydetmişlerdir—. İspanya daha sonra Tordesillas antlaşmasını hatırlatarak buralara sahip çıkmıştır.

Bu arada Colombus adalarında batağa batmaktadır. Tembel

ve isyankâr göçmenlerin ortasında, giderek daha da berbat hale gelen bir durumu kurtarmaya çalışmaktadır. Fonseca, Francisco de Bobadilla adlı yeni bir krallık müfettişi göndermiş, bu adam 25 Ağustos 1500'de Hispañola'ya inmiştir. Kendini Hindler valisi, yani kral naibi Colombus'un üstünde olarak tanıtmış, hatta Colombus'u tutuklatmış ve ayağına pranga vurdurtarak İspanya'ya geri göndermiştir. Sevilla'ya 25 Kasımda varan amiralin ikinci cebri geri dönüşü. Onuru kırılmış olarak şöyle yazacaktır: "Kral ve kraliçe bana, Bobadilla'nın onların adına vereceği her emre boyun eğmemi buyurdular. Beni onların adına zincire vurdu ve bunların onların bizzat sökülme emri vermelerine kadar taşıyacağım; bunları onlara yaptığım hizmetlerin bana getirdiği ödülün anısı olarak, kutsal emanetler gibi saklayacağım".

Colombus Sarayın Bobadilla'yı kınamasını sağlamış, ama kral naibi ünvanıyla, bütün ayrıcalıklarını kaybetmiştir. Artık hiçbir şey değildir. Hasta ve adeta kör olarak artık yalnızca tek bir şey istemektedir: denize geri dönmek. Sahte imparator öncelikle gerçek bir denizcidir.

Bunlarla eşanlı olarak, coğrafyanın daha iyi anlaşılması konusunda ilerleme kaydedilmektedir. Colombus'un ilk yolculuğunda *Santa Maria*'nın kılavuzluğunu yapan, kötü gün dostu Bask Juan de la Casa, ilk defa olarak, 1500 tarihli bir haritanın üzerinde geniş ve bulanık bir bütünün doğu kıyılarını göstermiştir: demek ki Colombus'un teorisi en yakın arkadaşı tarafından inkâr edilmiştir. Portekizlilere ait, Cantino haritası denilen 1502 tarihli haritada Brezilya, Antiller, Afrika, Hind, Uzak Doğu çizilmiştir. En yanlış gösterilenler İskandinavya kıyılarıdır: oralarda üç yüzyıldan beri pek dolaşılmamaktadır.

Gama 1502 yılında, açıkça ticari olan bir yolculuk için, koskoca bir filoyla Kalküta'ya gitmek için yola çıkmıştır. Buraya bir Portekizli tüccarlar kolonisi yerleştirmiş ve onları korumak için, amcasının komutasında beş gemi bırakmıştır: bu, Avrupalı bir ülkenin Asya sularında bulundurduğu ilk sürekli deniz gücüdür[47]. Dönüşte Lizbon'a otuz beş bin kental karabiber, zencefil, tarçın, küçük hindistancevizi ve değerli taşlar getirmiştir. Şimdiye kadar Venediğin denetiminde olan karabiber piyasasının Portekizliler tarafından fethinin başlangıcı.

Yürek parçalayan yaşlı çılgın Colombus ayak diremektedir. Şimdi Batı'dan geçerek Vasco da Gama'yla buluşmayı, bugün Honduras ve Panama denilen kesimlerin —bunların ada olduklarını sanmaktadır— arasında bir yerlerde, Hind'e doğru bir geçit oldu-

ğunu kanıtlamayı istemektedir. Bu dördüncü yolculuk için gereken kaynağı sadık koruyucusu Luis de Santangel'den sağlamış ve 11 Mayıs 1503'te dört karavelayla Cadiz'den ayrılmıştır. Kordoba'da Beatriz'den olan oniki yaşındaki ikinci oğlunu da birlikte götürmektedir.

Amiral 1503 Ağustosunda Jamaika'da karaya oturmuş, burada yüz adamıyla birlikte, hemen hemen hapsolmuş bir durumda kilitlenmiştir; bu arada yol arkadaşlarından biri kanoyla Hispañola'ya ulaşmıştır. 29 Şubat 1504'te meydana gelen ay tutulması sırasında, Hindlilere bunun Tanrının dehşetli bir işareti olduğunu haber vermiştir.

Kurtarılmış, Haziran 1504'te Hispañola'ya tükenmiş, görme yeteneğini kaybetmek üzere ve hasta bir durumda ulaşmıştır. Talihin bir cilvesi olarak, İspanya'ya gitmek için yola çıkan vali Bobadilla'nın filosunun batışına tanık olmuştur. Kendi İspanya'ya 7 Kasım 1504'te, kraliçe Isabella'nın ölümünden birkaç gün önce dönmüştür.

Bu arada Vespucci Atlantik-ötesine iki kez geri dönmüştür, bu kez Portekiz Tacının hesabına. Yeni Kıta'nın kıyılarını boylu boyunca izlemiş ve hemen hemen, ileride Magellan adını alacak boğaza kadar inmiştir. Geri döndüğünde hayal kırıklığına uğramıştır: Portekiz kralı onu hiç sevmemekte ve başarılarına İspanya kralların da yaptıkları gibi kulak asmamaktadır. Vespucci "orada birçok hayal kırıklığına uğradı ve çok az kazanç sağladı, çünkü büyük ödüller haketmesine rağmen, Portekiz kralı onun tarafından keşfedilen toprakları mühtedi yahudilere vermektedir"[9] diye yazacaktır. Acaba Colombus mu kastedilmiştir? Yoksa Pereira olmasın?... Ya da Cabral?...

Amiralin cevap vermeye vakti olmayacaktır. Kör, acılaşmış, tüm haklarını kaybetmiş, herkesle davalıyken, hep Hind'e gittiğini sanarak, 20 Mayıs 1506'da Valladolid'de ölmüştür. Fransiskenlerin mezarlığına gömülmüştür. Daha sonra, 1544'te Sevilla yakınlarındaki Las Casas'ta, herhalde Santa-Domingo katedraline aktarılacaktır. İleride ise, 1795'te Küba'ya. Aslında hiçkimse gerçekten nerede bulunduğunu bilmemektedir. Colombus ölene kadar ikirciklliğini elde bırakmayacaktır.

Hind geçidini yeni kâşifler aramaya devam etmektedirler. Bir İspanyol kolu 1508'de Atlantik'ten Panama kıstağına ulaşmış ve kıtanın iki kalesi olan Urba'yı kurmuştur. Vasco Nuñez de Balboa 25 Eylül 1513'te Panama'yı yayan olarak aşmış ve azameti ürküntü veren, bilinmeyen bir okyanus keşfetmiştir.

Şimdi Avrupa ile Asya'yı ayıran ve bu durumda, tıpkı bir yüzyıl önce Afrika'nın çevresini dolaşmanın yolunun arandığı gibi, kuzeyinde veya güneyinde bir geçit aramanın uygun olacağı geniş bir engelle karşı karşıya olunduğu anlaşılmaktadır. Juan Diaz 1516'da Hind'e doğru olan bu "geçit"in peşindeyken, ileride Buenos Aires olacak yeri kurmuştur. Yeni Kıta sonuçta *kötü bir sürprizdir.* Her halükârda, yegâne ilgi çekici şeye ulaştıran yol üzerindeki bir engeldir: burada hiçbir izine rastlanmayan baharat.

Bu arada, Portekiz filoları Asya'da baharat bölgelerini mevcudiyetleriyle damgalamaktadırlar. Albuquerque 1510'da Goa'ya yerleşmiş ve burayı yakmıştır. 1513'te Çin'e ve Malaka'ya başka Portekizliler gelmiştir. Bunlar 1515'te Hürmüz'ü işgâl etmişler ve Venedik yönündeki karabiber konvoylarının yolunu kapatmışlardır. kısa bir süre sonra Hind okyanusunun tümü onların denetimindedir. Sömürgeleştirme yoktur, etki altına alınmaktadır. Ve diğerlerinin Doğu'daki ticari yolları engellenmektedir.

Keşifler çağı sona ermektedir. Bu dönem 1519'da, bütün zamanların en büyük denizcilik başarısıyla kapanmıştır. Ferñao de Magalhaes adında, otuz dokuz yaşında Portekizli bir denizci, Amerika'yı güneyden dolaşarak dünya turu yapmaya kalkışmıştır. Magalhaes'in ölecek olmasına rağmen, bu ilk deneme bir başarı olacaktır. Önce Portekiz kralı tarafından reddedilen projesi, Mart 1518'de, bütün maceralarda yeri olan hükümdarın ölümünden biraç ay önce, Aragonlu Ferdinando tarafından kabul edilmiştir. Yalnızca Amerika'nın dolanılması değil, tek bir solukta sonuna kadar gitmek, gezegenin etrafında tam bir tur atmaya girişmek söz konusudur: duyulmamış bir cüret.

Magalhaes 10 Ağustos 1519'da Cadiz'den beş gemi ve gidilen ülkelerin dillerini bilen iki yüz elli adamla —bunların arasında Malaka'dan, başka Portekizli gemiciler tarafından satın alınmış köleler de vardır— ayrılmıştır. Ona Pasifiğin genişliği ve burada bulacakları haklar hakkında hiçbir şey bilmeyen en müthiş maceracılar eşlik etmektedirler. Magalhaes 26 Eylül 1519'da Tenerife'tedir, Yeşil Burun adalarından, Ekvator'dan geçmiş ve Brezilya'yı boydan boya kat'etmiştir. Patagonya'ya varmış ve adını taşıyacak olan boğazı, buradan ilk geçen kişi olarak, 21 Ekim 1520'de aşmıştır. 28 Kasımda Pasifikte seyreden ilk Avrupalıdır. Şili kıyıları boyunca yukarı çıkmış, Pizarro'dan onbir yıl önce, onun şahsında ilk Avrupalıyla karşılaşan İnkalardan zorlukla iaşe sağlamıştır. Marianna adalarına ulaştıktan sonra Güney Pasifiği geçmiş ve 17 Aralık 1521'de, kısa bir süre sonra Filipinler olarak adlandırılacak olan yere gelmiştir.

Bu adalara o günün azizinin adını vermiştir: Lazarus. Önce barışçı bir şekilde karşılanmıştır. Bu adalardan Cebu adını taşıyanında, kölelerden biri halkın konuştuğu dili anladığını farketmiştir. Demek ki bu adam evinin yakınlarına dönmüştür: ilk dünya turu atan kişidir.

Bundan kısa bir süre sonra Magalhaes, yerlilerle çıkan bir olay sırasında, Cebu'ya yakın olan Mactan adasının kumsalında öldürülmüştür. Gemilerinden yalnızca biri, *Victoria* adını taşıyanı, Bask Sebastian del Cano'nun komutasındaki onsekiz adamla birlikte, 6 Eylül 1522'de Portekiz'e dönebilecektir.

Ciota'nın alınmasından sonra 1416'da başlayan keşifler çağı sona ermiştir. Onu tamamına erdiren gene bir Bask olmuştur.

İşte dünyanın bütünü dolaşılmıştır, şimdi Avrupa onu tasvir edecek ve adlandıracak, tarihini kendi tarzında anlatacaktır.

Adlandırmak

Kim adların masumiyetine inanır? Örneğin Jean-Paul Sartre, Floransa "kent ve çiçek ve kadındır; o aynı anda çiçek-kent, kadın-kent ve çiçek-kızdır"[119] diye yazmaktadır.

Öyleyse sahip olmak, öncelikle ad koymaktır.

Fatihler 1492'den çok daha önceleri de ele geçirdikleri topraklara ad koymakta ve buralara dillerini dayatmaktaydılar. Çok eskilerde İbranilerin hasımlarına taktıkları adlar, onlara ait olarak kalmıştır. Roma Avrupa'nın bir bölümüne, Çin'e ve Afrika'ya ad vermiştir. Çin de kendi hesabına Japonya'ya doğan güneş anlamına gelen bir ad ile, Marco Polo'nun aklında tutacağı Cipangu adını vermiştir.

Hemen her ülke, herkesin bildiği adını başkalarından almıştır. Bunun istisnası olan birkaçının kendilerine verdiği adı hiçkimse onları ifade etmek için kullanmamaktadır; böylece Almanya, Finlandiya, Macaristan, Arnavutluk ilginç bir şekilde, yalnızca kendileri için Deutschland, Suomi, Magyar ve Şkiperi olmaktadırlar.

1492'de çılgınca bir ad verme kendi dilini dayatma dönemi başlamaktadır. Colombus bu yıldan itibaren rastladığı herşeye ad vermiştir. Fakat Orta Çağ adamı olduğu için, bu işi yaparken Marco Polo'nun verdiği adları kullanmakta ve ziyaret ettiği adaların adlarıyla Polo'nun Çin'i ve Japonya'sınınkileri çakıştırmak istemektedir. Aynı şekilde, bu adaların halklarına "Hindliler" demesinin

nedeni kendini Hind'de görmek istemesidir. Yerliler bu şekilde belirlenmeyi kabul etmemişlerdir. Anladıkları zaman "Bize neden Hindliler diyorsunuz?" diye soracaklardır. Onlar kendilerine "halk" veya "gerçek halk" demekte, diğerlerini de "dostlar" veya "düşmanlar" olarak işaret etmektedirler.

Daha önce de gördüğümüz üzere, Colombus bir süre sonra Avrupa adlarını tekrarlamıştır, çünkü burada daha gerçek, daha saf yeni bir Avrupa inşa etmek istemektedir. Böylece Yeni İspanya, Isabela, Fernandina, Juana vs. demiştir.

Sonra gerçek bir alt üst oluş meydana gelmiştir: kâşifler bazı yerlere, bilinen hiçbir yeri çağrıştırmayan adlar vermektedirler. Bu an hiç kuşkusuz, Orta Çağdan Modernliğe geçilen, karşılaşılan şeyin kökten yeni olduğunun nihayet kabul edildiği andır.

Bu an şaşırtıcı bir şekilde çabuk gelmiştir: hatta Colombus'un yolculuğundan onbeş yıl sonra, *kıta* 'nın adı ikinci kuşaktan, özel bir öneme sahip olmayan bir seyyahın adından hareketle biçimlendirilmiştir: 1492'den altı yıl sonra, kıtaya çıkış sırası olarak en azından ikinci kişi olan Amerigo Vespucci. Zaten Vespucci'nin bu işte herhangi bir rolü olmamıştır. Bu konudaki belirleyici rolü tanınmamış bir Fransız keşiş oynamıştır. Onun cüreti, bu muhtemel olmayan adın herkes tarafından olağanüstü bir şekilde kabul edilmesini mümkün kılacaktır.

Vespucci bir moderndir; imanın zaferi için değil de, kendi ünü için yolculuk yapmaktadır; "adımın şanını sürdürmek için", "yaşlılığımın onuru için"[115] diye yazacaktır. Floransa'daki Santa Maria dei Fiori kurul üyelerinden birinin yeğeni, iyi aile çocuğu, büyük adamların dostu, kendi imgesi konusunda kaygılıdır, ilk mesleği olan gemi teçhizatı satıcılığı sayesinde edindiği denizcilik gereçleri konusundaki bilgisiyle övünmektedir: "(yolculuk arkadaşlarımın) arasında ciddiye alınırım; çünkü uygulama deneyimimin olmamasına rağmen, gemicilerin deniz haritalarının öğrettikleri sayesinde, onlara dünyanın bütün kılavuzlarından daha becerikli olduğumu gösteririm. Çünkü bu kılavuzlar ancak önceden dolaştıkları suları tanırlar"[115]. 1504'teki dört yolculuğundan geri döndükten sonra, bunları iki mektup —*Mundus novus* ve *Quatuor navigationes*— halinde anlatarak, kendi halkla ilişkilerini bizzat düzenlemiştir. *Mundus novus*'u ilk işvereni Pietro de Medici'nin oğlu, genç Lorenzo'ya adamış ve geleneksel bir ithafla başlamıştır: "Haşmetlilerinin kamu işleriyle sürekli meşgûl olmalarına rağmen, hoş ve keyifli şeylerle biraz zaman geçirmek için birkaç saatleri olacaktır..."[115]. Gerçekte ise kendi döneminin okumuşlarına hitap etmektedir ve Latince olarak

kaleme alınan, sonra da Fransızcaya, Almancaya ve İtalyancaya çevrilen iki metni muazzam bir başarı kazanacaktır. İddia ettiğine göre amacı, "hergün ne kadar da çok harika şeyin keşfedildiğinin bilinebileceği"ni göstermektir[115]. Ve övünmektedir: ilk yolculuğunun tarihini geriye almaktadır. "Colombus adalardan başka birşey keşfetmedi"[115] derken, kendinin yeni bir kıta keşfettiğini iddia etmekte; Hindlileri esirlerini, karılarını ve çocuklarını yiyen "yamyamlar" olarak tasvir ederken herşeyi abartmakta; ona "üç yüzden fazla insan yediği"ni ifşa etmiş bir adamı anmaktadır. "Tıpkı bizdeki domuz eti gibi, tavan tahtalarına asılmış, tuzlanmış insan eti"[115] gördüğünü söylemektedir. Hindilerin "yüz eli yaşına kadar yaşadıklarını"[115], "kadınların Avrupalı erkekler kadar uzun olduklarını, erkeklerin daha uzun olduklarını" iddia etmekte, "kralsız ve valisiz yaşıyorlar, herkes kendi başına buyruktur"[115] demektedir.

Fakat buna göre bu metnin en önemli ve onun başarısını sağlayacak yanı, *cinselliğin* yerlilere ilişkin olarak yaptığı bütün tasvirlere ilginç bir şekilde tebelleş olmasıdır: "istedikleri kadar karıları var ve oğlan çocuk annesiyle, erkek kız kardeşiyle, kuzen kuziniyle, ve her erkek gelen ilk kadınla yaşar. Evliliklerini istedikleri zaman bozar ve bu konuda hiçbir yasaya bağlı değillerdir. Ne tapınakları, ne dinleri vardır ve putatapar değillerdir. Daha fazla ne söyleyebilirim? Doğaya göre yaşıyorlar"[115]. Hindli kadınlar ile Avrupalı erkekler arasındaki aşk ilişkilerini keyifle tasvir etmektedir. "Hıristiyanlarla zina yapma olanakları olduğunda, aşırı bir şehvet düşkünlüğünün etkisiyle sefahate sürüklenmekte ve fahişeler haline gelmektedirler"[115]. Anlattıklarının etkisini artırmak için kendine sansür koymaktadır: "...hayaya ilişkin nedenlerden ötürü zikretmeyeceğim..."[115]; veya "ar duygusundan ötürü size, düzensiz şehvetlerini yatıştırmak için yaptıkları cilveleri anlatmadan geçmek gerekiyor..."[115].

Ben bu hafifçe pornografik sözlerin iki mektubun başarısını sağladıklarına ve daha sonra da yeni kıtaya ad verilmesi konusunda çok kimsenin tercihini etkilediklerine oldukça inanıyorum. Daha önce de söylendiği üzere, bu mektuplar Avrupa'nın heryerinde hemencecik okunmuşlardır. Thomas Morus *Utopia* 'sının ilhamını bunlarda bulacaktır. Bundan iki yıl sonra, 1506'da —Colombus kör ve herhalde mahvolmuş bir durumda ve kuşkusuz Vespucci'nun bu metinlerinden habersiz olarak ölürken—, Lorraine dükü II. René bu mektupları Gauthier Lud adındaki bir katedral kurulu üyesi- matbaacı, Mathias Ringman adlı bir düzeltmen ve Martin Waldseemüller adlı bir Brisgau-üzeri-Fribourg kökenli bir matbaa-

cı-haritacıdan oluşan, Saint-Dié'de bulunan "Vosges Gymnasiumu" adındaki meçhul bir gruba aktarmıştır. Bu grup ertesi yıl (1507) adı *Cosmographiae introductio*[9] olan bir ilk dünya haritasından bin adet basmıştır. Yeni Dünya burada hâlâ, tam da Colombus'un hayatının sonundayken hayal ettiği gibi, Asya'nın bir uzantısı olarak gösterilmiştir. Fakat Saint-Dié haritası bu toprak parçasının bir kıta olarak kabul edilmesini ve ona "Ameriga" veya "America" adının verilmesini ("çünkü burayı Amerigo Vespucci keşfetti") telkin eden bir metin içermektedir. "Hem Latin, hem de dişi tınısı olan bu ad, Avrupa, Asya, Afrika gibi diğer kıtaların adlarıyla da uyumludur" demektedirler[9].

İki yıldan beri Sevilla'da *Casa de contratación*'un denizcilik bölümü başkanı olan Vespucci, bundan herhalde ün kazanmıştır. İki yıl sonra ölecektir.

Bu andan itibaren zarlar atılmış olmaktadır. 1513'te, —yani tam da Vespucci'nin ölümünden sonra— aynı Vosges grubu Strasbourg'da Ptolemaios'un *Coğrafya* 'sını, *America* adının gene yer almadığı bir "yeni topraklar" haritası ekiyle birlikte yayınlamışsa da; İspanya'da hâlâ "Batı Hindler"de, daha sonra da "Hindler krallıkları"ndan söz ediliyorsa da; aynı sıralarda Dürer "yeni altın ülkesi"nden bahsediyorsa da[35], Amerika adı önce Kuzey Avrupa'da olmak üzere, yavaş yavaş yerleşmiştir.

O dönemin müthiş entellektüel akışkanlığı hakkında çok şey söyleyen garip bir fetih. Leonardo da Vinci —Vespucci ailesini uzun zamandan beri tanımakta ve resimlerini yapmaktadır[119]— 1514'te "Amerika" adını yeniden ele almıştır. Flandre'da Mercator da 1438 tarihli projeksiyonunda, kıtanın bütününe "Amerika" demiştir. Sonra bu ad önce İngiltere ve Almanya'da olmak üzere, sonunda kendini kabul ettirmiştir. İspanya ise hâlâ "Hindler"den yanadır. "Amerika illeri"nden ancak XIX. yüzyılda söz edilecektir, "Latin Amerika" ise ancak XX. yüzyılda söylenecektir. Unutulmuş kâşiflerin önemsiz uzlaşması.

Demek ki Amerika o sıralarda denizlere egemen olan İspanya ve Portekiz tarafından değil de, ekonomi-dünyaya egemen olan İtalya ve Flandre tarafından Lorraine'de seçilen addır. Yeni kıtanın adı anlamlı bir rastlantıyla, *matbaa*'nın icad edildiği ve ilk *yerküre*'nin imal edildiği yerin hemen yanı başında seçilmiştir.

Bu yeni kıta —adlandırılmadan— ilk kez 1528'de, Yaldızlı Küre'nin üzerinde henüz Asya'ya bitişik olmakla birlikte, doğru bir şekilde gösterilmiştir[135]. Portekizli Andreas Homen 1559'da Amerika'nın batı kıyılarının taslağını çıkartmış ve buraları adlandırmış-

tır. 1560 tarihli haritalar Amerika'yı Asya'dan açıkça ayrılmış olarak göstermekte ve her ikisine de ad koymaktadırlar. Aynı sıralarda, gene Nurenberg'de coğrafyacı Johannes Schöner Amerika topraklarını gösteren ilk yerküreyi gerçekleştirmiştir(135).

Bunlarla eşanlı olarak, yeni bölgelerin adları da belirginleşmektedir. Bazen yerel adlar kendilerini dayatmaktadırlar —örneğin Cabral'in *Santa Cruz*'unun yerine hızla geçen, yerel bir tahtanın adı olan Brazil gibi—. "Ay yeri" anlamına gelen Tenochtitlan'ın Nahuatl dilindeki kısaltılmış hali olan *Meztxihco* için de aynı durum söz konusudur. Çok daha sonraları ABD.'nin yirmi altı eyaleti için de aynı şey olacaktır —Alabama'dan Wyoming'e, Alaska'dan Wisconsin'e, Kansas'tan Minesota'ya— ve bunlar kızılderili dillerinden gelme adlar taşıyacaklardır. Afrika'da Portekizlilerin benimsedikleri *Gine*, Tuareg kökenli bir kelime olup, "Zenciler Ülkesi" anlamına gelmektedir. Doğuda ise, Avrupalı ziyaretçiler tarafından seçilen adları sürekli olarak kabul edecek ülkeler nadirdir. Bunun istisnası, Charles-Quint'in (V. Carlos) 1556'da II. Felipe adıyla kral olacak oğlunun şerefine, 1542'de Villalobos tarafından verilen Filipinler adıdır.

Bazen adlarını korumayı başaran Amerika yerlileri, buna karşılık dillerinin kaybolmasına tanık olmuşlardır.

Avrupa'da da aynı sıralarda Latince heryerde yerel dillere yer açmaktadır.

Fransa'da I. François 1539'da Fransızcayı adliyenin resmi dili haline getirmiştir. Almanya'da Martin Luther modern Almancanın kurallarını oluşturmuştur. İngiltere'de Caxton İngilizceyi dayatmıştır. İspanya'da Kastilyaca Nebrija'nın sayesinde, Katalancanın zararına olmak üzere kendini dayatmıştır. Buna paralel olarak müthiş bir endüstrinin, kitapçılığın geliştiği görülmektedir. Avrupa'nın iki yüz otuz altı kentinde matbaa vardır. İn-8° forması kitabı sonsuz derecede kullanışlı ve kolay muhafaza edilir hale getirmektedir.

Amerika'da ve daha sonra da Afrika'da diller kaybolmakta ve Avrupa'nınkiler yayılmakta ve fatihlerin yerli halkı yerel yönetimlere dahil etme iradelerini belirtmeleriyle, yerel dillerin yerine geçmektedirler. Bugün bir milyondan daha az kişi Nahuatl dili ve Colombus, Dias veya Cabral'in duydukları dilleri konuşmaktadır; en azından beş yüz milyon kişi İngilizce, dört yüz milyon kişi İspanyolca, yüzer milyon kadar kişi Portekizce veya Fransızca konuşmaktadır.

Bu galiplerin dili günümüzde garip bir şekilde yeniklerin ağ-

zında güç kazanmaktadırlar. Güney dili haline gelen bu kuzey dilleri burada yeni bir güç kazanmışlardır. Amerikanca artık İngilizceye üste gelmiştir. Yarın İspanyolcanın Kuzey Amerika'daki durumu ve hatta Arapçanın Avrupa'daki durumu ne olacaktır?

Yerlilerin intikamı için herhalde beklemek gerekecektir. Fakat Kuzeyin silahlarını, dilini ve kavramını kullanan Güney kesinlikle son sözünü söylemiş değildir.

Sömürgeleştirmek

Modern anlamdaki sömürgeleştirme 1492'de başlamıştır. Hıristiyan Avrupanın geri kalanını belirleyip, ardından adlandırdıktan sonra ele geçirmektedir.

Sömürgeleştirme aslında ticaretin kendi başına yerleşmemesi halinde, onun can sıkıcı bir öncelidir. Asya'yla ticaret yapabilmek için Afrika dolaşılmıştır, fakat yararsız ve boş, meskûn olmayan bu kıtanın altın ve gümüş ve şekerkamışını yararlı bir şekilde kabul etmesi ölçüsünde, Amerika sömürgeleştirilmiştir.

Hıristiyan Avrupa önce kendi kendini sömürgeleştirme işini tamamlamıştır. Dinsel sınırlarını gelecek beş yüzyıl için saptamıştır. Boabdil Ocak 1493'te Katolik Krallarla görüşmek üzere Barselona'ya gitmek istemiştir; onu bundan vazgeçirmişlerdir. Sonuncu pazarlıklar Marttan itibaren yapılmıştır. Fernando de Zafra Boabdil'in temsilcilerini "kazıklamış" olmakla övünmektedir. Anlaşma Katolik Krallar tarafından 15 Haziranda ve Boabdil tarafından da 8 Temmuzda onaylanmıştır. Emir Ekim ortalarına doğru 6.320 kişiyle birlikte İspanya'dan ayrılmıştır[116]. Müslümanların durumu 1494'ten itibaren bozulmaya başlamıştır. Bernard Vincent yarım yüzyıllık bir süre içinde Nasri emirliğinden olan göçlerin en azından yüz bin kişi olduğunu tahmin etmektedir, oysa bu emirlik 1492'ye doğru üç yüz bin nüfusa sahipti[116].

1499 yazında Granada nüfusunun ezici çoğunluğunun hâlâ müslüman olduğunu ve *elches*'in —1491 anlaşmalarının güvenceler verdiği, müslüman olmuş hıristiyanlar— burada hâlâ serbestçe yaşadıklarını farkeden Katolik Krallar, sadık dostları Talavera'yı görevden almışlar ve yerine Cisneros'u geçirmişlerdir, o da müslüman çocukları vaftiz ettirmiştir. Hıristiyan Avrupa Doğu'daki Osmanlı ve ortodoks varlığına razı olmakta, ama bunların her ikisini de kendine ilişkin olarak yaptığı tanımın dışında tutmaktadır.

Avrupa kendini tanımladığı için, artık dünyanın geri kalanını

sömürgeleştirmeye hazırdır.

Portekizliler Fas'ta bazı kıyı kentlerinin —önce 1415'te Ciota— denetimini ele geçirmişlerdir, çünkü burayla dostane ticaret yapmak olanaksızdır. Daha güneyde bulunan az sayıdaki kaleler —Aguim ve La Mina gibi— soyutlanmışlardır ve kıtanın sömürgeleştirilmesi için bir köprü başı olarak işe yaramamaktadırlar. Buralarda altın, köle veya *malguetta* denilen şu fakir karabiberinin ticaretini düzene sokmak için uğranılmaktadır. Hind'de de aynı şekilde, hiçbir kitlesel sızma sözkonusu değildir.

Acaba neden Ali Ber'in ülkesine giden bir Cortés veya Malabar kıyısında bir Pizarro olmalı. İklimin ve bitki örtüsünün bunda hiç kuşkusuz büyük payları vardır. Afrika içlerine girmek mümkün değildir, Hind çok kalabalıktar. Toplumlar buralarda Amerika'dakilerden daha az merkezi, daha ikirciklidirler bu nedenden ötürü istilacıya daha iyi direnmektedirler. Ama aynı zamanda ve özellikle birini dolanmak, diğeriyle de ticaret yapmak yetmektedir. Ve ticaret savaş riskine girilemeyecek kadar verimlidir.

Amerika'da işler böyle olmamıştır. Baharat olmadığı için boş sahife, her türlü lekeden arınmış toplum, yeni İnsan düşü gerçekleştirilebilir hale gelmiştir. Yahudilerin ve müslümanların kovulmalarına rağmen kendi evinde saf olmak mümkün değildir. Geçmiş buna izin vermemektedir. Demek ki saf toplumu başka biryerde aramak gerekmektedir ve yerliler tamamen mükemmel hıristiyanlar üretmek için ideal bir "insani malzeme" oluşturmaktadırlar. Hiçbir Avrupalının asla temasa geçmediği bu beklenmedik insanlar, sanki Yeryüzü Cennetinden çıkmış gibidirler. Demek ki bunlar ideal hıristiyan için harika öznelerdir.

Sanki 1492 kovmaları genel prova olarak hizmet etmişçesine, papa 1493'te katolik hükümdarların Hindlilerin hıristiyan yapılmasının masraflarını karşılamak üzere Kilise mallarını vergilendirmelerine izin vermiştir. Colombus —colon? (Colombus'un adının İspanyolcada Colon olarak söylenmesi ve *colon*'un Fransızca'da başka bir ülkeye yerleşen göçmen anlamına gelmesinden yararlanarak yapılan bir kelime oyunu MAK.)— aynı yıl Hispañola'da yerlileri *zorla hıristiyan yapmıştır*, bu İspanyolların yahudilere ve müslümanlara karşı yapmaya hemen cüret edemedikleri birşeydir.

Daha sonra sömürgeleştirme kendini daha maddi eylemler biçiminde göstermeye başlamıştır: Yeni adam, evet, ama köle. Topraklar ele geçirilmekte, yerel siyasal yetkiler tahrip edilmekte, Hindliler Antilla madenlerinde zorla çalıştırılmaya gönderilmektedirler. Hatta Isabella'nın 1500 yılında, Hindlilerin köleleştirilmeleri-

ni ve ihraç edilmelerini yasaklamasına ve bunların hukuken İspanyollara eşit, özgür uyruklar olarak kabul edilmelerini açıkça istemesine rağmen, Kilise —bazı dominikenler ve fransiskenler hariç- Aristoteles'in doğal kölelik doktrinini benimsemiştir ve Hindlileri aşağı ve barbar varlıklar saymaktadır.

Kastilya kraliçesinin 1504'te ölmesinden sonra bu tartışma yeniden başlamıştır. Aragon kralı Ferdinando 1512'de Burgos'ta, yerlilere mülkiyet hakkının tanınmayacağını ve köleciliğin meşru olduğunu teyid etmiştir.

Bunun üzerine herşey zincirinden boşanmıştır: Küba madenleri işletmeye açıldıkları ilk yıllardan itibaren çoktan köle öldürmeye başlamışlardır. Ama Hispañola adası tek gerçek soykırımın alanı olmuştur. Gayriiradi soykırım: mikrop istilasının hızlandırdığı bir yokoluştan kimsenin çıkarı yoktur. Colombus geldiğinde nüfusu iki yüz bin olan —en düşük tahmine göre— ada, 1510'da yalnızca elli bin ve 1540'ta bin kadar kişiye sahiptir. XVI. yüzyılın ortasında buraya şekerkamışı ekilince, hep daha fazla köle gerekecek ve bunlar Afrika'dan ithal edileceklerdir. Bir ton şeker bir emekçinin hayatına mal olacaktır.

Bu felâket sömürgeleştirmenin sürdürülmesini ve soykırımların bizzat kıtada da devam ettirilmesini engellememiştir.

Ancak kıyım Avrupa'da farkedilmeden kalmamıştır. Hatta Hispañola macerası bazıları tarafından ağır bir darbe olarak yaşanmıştır. Hindliler neden katledilmektedir? Oraya neden Afrikalılar gönderilmektedir? Bu kültürler ve bu diller neden tahrip edilmektedirler?

İlk travmaya uğrayanlar —bazı din adamları— ayaklanmışlardır. Dominiken rahibi Antonio de Montesinas 1511'de vaaz verirken "Hindliler sizin gibi insan değil midirler ve sizin onları kardeşleriniz gibi sevme ödeviniz yok mudur?" diye sormuştur. Bunun rezalet olduğunu düşünen göçmenler onu Saraya şikâyet etmişlerdir. Ama Tarikat misyonerini desteklemiştir.

Bir Kilise mensubunun bu soyutlanmış ilk örneği Aragon kralının, önce adalarda olmak üzere, sömürgeleştirmenin gelişmesine izin vermesini engellememiştir.

1511'de Gonzalvo Guerrero adlı bir İspanyol kıyıda deniz kazasına uğramış, Mayalar tarafından kurtarılmış ve onların şeflerinden biri olmuştur. Bundan bir süre sonra Geronimo de Aguilar adlı başka birinin de başından aynı şey geçmiştir. İspanyolların Yucatan'da 1517'de yaptıkları ilk keşif gezisinde, görünüşe göre nedensiz yere terkedilmiş, herşeyi yerli yerinde kentler keşfedilmiştir:

Chichenltza, Palanqua ve Uxmal.

Cortés 1519 Şubatında, yedi yüz adam ve ondört top taşıyan onbeş gemiyle Tabasco'ya yanaşmıştır. Bu öncellerinden farklı biridir. Bir halkı bir diğerine karşı oynayarak, kalabalıkları seyirlik hareketlerle etkileyerek[115] güç edinmeyi istemekte ve gözü bundan başka birşey görmemektedir. Cortés ne kâşif, ne de bir altın veya baharat arayıcısıdır; o bir fatihtir. Ona altın araması teklif edildiğinde "gülerek, bu kadar küçük şeyler için gelmediği cevabını verdi". Onun karaya çıktığı sırada, imparator II. Moctezuma Aztek takviminin yeni bir devresinin başlangıcını henüz kutlamış bulunmaktaydı. XI. yüzyıldan beri bu an, yeni gelenlerinkiyle aynı saç biçimine, aynı sakala, aynı haça sahip "Dünyanın Efendileri"nin gelişi beklenilmekteydi. İmparatora "bir tepenin denize doğru ilerlediği" bildirildiğinde, bunun tanrı Quetzalcoatl olduğunu düşünmüş ve yeni gelenin karşısına giderek onu şöyle karşılamıştır: "Burada size ve maiyetinize gereken herşeye sahip olacaksınız, çünkü burada kendi evinizde ve doğduğunuz ülkedesiniz". Cortés onun peşinden Tenochtitlan'a gitmiş ve burada gördükleri karşısında apışıp kalmıştır. "Kentin Salamanca şehrinden iki kat daha büyük bir meydanı var" diye yazmıştır[115]. Sonra bu uygarlığın sürekli olarak insan kurban edilmesine dayandığını keşfedince, bundan hem büyülenmiş, hem de dehşete kapılmıştır. Azteklerin eserlerini beğenmişse de, onları insan olarak kabul etmemekte ve onları yok etmekten hiç utanç duymamaktadır[115].

Cortés Moctezuma'yı ele geçirmiştir. Yaralı olan ve fatihi hep bir tanrı olarak kabul eden Moctezuma kendini sarayının mahzenlerinden birinde ölüme terketmiştir. Aynı anda hem kızılderililerle, hem de İspanyollarla çarpışmak zorunda olan Cortés Tenochtitlan'ı yerle bir etmiş ve böylece Aztek imparatorluğuna son vermiştir .Sonuncu imparatoru bugünkü Honduras'ta, 1526 tarihinde öldürecek ve 1535'te "Yeni İspanya" adını alacak olan bölgenin genel valisi olacaktır.

Fetih bir kez gerçekleştirildikten sonra, yerleşme düşük boyutlu olmuştur. Fransiskenler, dominikenler ve ogüstenler 1524'ten itibaren Meksika'ya yerleşmeye başlamışlardır. 1529'da burada yalnızca sekiz bin İspanyol yaşamaktadır. İlk fransisken koleji 1536'ta Tlateoko'da kurulmuştur. Charles-Quint 1527'de geri çağırdığı Cortés'in yerine, Antonio de Mendoza'yı "Yeni İspanya"nın ilk kral naibi olarak göndermiştir.

Bundan sonra fetihten sömürgeleştirmeye geçilmiştir. 1548'de Zacatecas gümüşünün bulunması Amerika'nın keşfine bir anlam

vermiştir. Buraya akın edilmektedir. İspanyolların sayısı 1560'ta elli bine ulaşmıştır ve madenlerde ağır işten ve hastalıktan ötürü çabucak tükenen Hindlilerin yerine çalıştırmak üzere, Afrika'dan onbeş bin zenci getirtilmiştir.

Meksika'nın toplam kızılderili nüfusu 1519'daki 25 milyondan, 1605'te bir milyona inmiştir[117].

Peru'nun sömürgeleştirilmesi onbeş yıl sonra başlamış ve Meksika'daki yolu izlemiştir: hemen yok etme. 1493'te onbirinci İnka olan prens Huayna Capac imparatorluğu genişleterek, bugünkü Peru, Kolombiya ve Ekvator'u kapsar hale getirmiştir. Cuzco'yu bırakarak Tomebamba'ya yerleşmiştir. 1527'de ölünce, imparatorluk Huascar ve Ata Hualpa adlarındaki iki oğlu arasında paylaşılmıştır. Aralarında, ikincisinin galip geleceği bir iç savaş çıkmıştır. 1511'de bugünkü Panama'dan gelen Pizarro tanrı Viacocha sayılmış ve Huascar'ın akrabalarından Manco adlı biri bu "Viracoches"le ittifak yapmıştır. Atahualpa 1532'de Quito'dan ayrılarak yabancılarla karşılaşmaya gitmiş, onlara Cajamarca'da rastlamıştır. En azından İspanyolların da ölümlü olduklarının anlaşılmasına neden olmuştur. Pizarro onu kaçırmış, kurtarmalık istemiş, ertesi yıl öldürmüş ve sonra da sistematik bir kızılderili köleliği ve onların topraklarının arkadaşları arasında paylaşımını örgütleyerek imparatorluğu yoketmiştir.

İnka'nın 1530'da sahip olduğu uyruklarından 1600'de geriye sedece bir milyon üç yüz bin kalmıştır.

Sömürgeleştirme o sırada amatörlere bırakılamayacak kadar ciddi bir iştir. Colombus'un mirasçıları 1536'da amiral ünvanını, yıllık on bin düka maaş ve Jamaika markiliği ve Veragua dükalığını elde etmişlerdir, ama yeni topraklardan vazgeçmek zorunda kalmışlardır.

Ancak katliamlar karşısında yeni sesler yükselmeye başlamıştır. Önce Amerika'yı iyi tanıyan Bartolomeo de Las Casas'ınki. Babası ve kardeşi 1494'te Colombus'un üçüncü yolculuğuna katılmışlar ve Hispañola'ya yerleşmişlerdi. 1510'da ise kendisi yeni topraklara atanan ilk papaz olmuştu. Başlangıçta herkes gibi o da kızılderilileri hıristiyan yapması gereken varlıklar olarak görmekte ama bütün bunların onları köleleştirilmelerine engel oluşturacağını düşünmemektedir. Şöyle yazmıştır: "Başka hiçbir dönemde ve hiçbir toplumda din değiştirme konusunda bu kadar yatkınlık, yetenek ve kolaylık görülmedi. Dünyada İsa'nın egemenliğini kabul etme konusunda bunlar kadar yumuşak başlı, daha az inatçı, daha yatkın ve daha hazırlıklı başka hiçbir ulus yoktur"[115]. Bu tam da o zamanın zihniyetidir: Hindliler yeni İnsanın yaratılması için ideal bir

malzemedirler. Fakat bazı dominikenler 1520'de, tarikatlarının zihniyetine uygun olarak, ona köle sahibi olduğundan ötürü komünyon ayini yapmayı reddettiklerinde şok geçirmiştir. 1522'de o da dominiken olmuş ve 1540'ta tamamlayacağı *Brevissima relación de la destrucción de las indias*'ı yazmıştır. Meksika'nın ve Peru'nun sömürgeleştirilmeleri sırasında, Charles Quint nezdinde ve bizzat Amerika'da protestolarda bulunarak, kızılderililerin köleleştirilmelerine karşı mücadele etmiştir. Papa III. Paulus 1537'de kızılderililerden "hakiki insanlar" olarak söz etmektedir. 1540'ta Burgos'ta toplanan dinsel bir kurul, kızılderililerin özgür insanlar oldukları, ama örgütlenme yeteneğine sahip olmadıkları, bu durumda onlara Yeni İspanya'nın tümünde köleliğe zorlamanın meşru olduğu sonucuna varmıştır[115]. Las Casas, Charles Quint'e okuduğu *Hindlilerin tahribinin çok kısa muhtırası* adlı çalışmasında, ileride insan hakları denilecek şeyin tanınması ilkesini ilk koyan kişi olarak, buna karşılık vermiştir:" "Doğal yasalar ve kurallar ile insan hakları bütün hıristiyan olan veya olmayan uluslar için ortaktır, ve bunların mezhepleri, yasaları, devletleri, renkleri ve konumları her ne olursa olsun, hiçbir fark yoktur"[115]. 1542'de "Yeni Hindler Yasaları"nın, sömürgeleştirilenlerin insani ve hıristiyan saygınlıklarını hatırlatmalarını sağlamıştır. Durum gelişmiştir: örneğin katır yetiştirilmesi şimdi insanlara yük taşıtılmasını ifşa edenlere kulak kabartılmasına olanak vermektedir[35]. Ama Las Casas daha da ileri gitmektedir: İspanya'ya kesin olarak geri dönmesinin üzerinden üç yıl geçtikten sonra, 1550'de Valladolid'de, İspanya'yı çalkalayan kamuya açık sayısız tartışmalardan birinde, onların insan kurban etmelerinin Azteklerin yok edilmelerini meşrulaştırdığını savunan Kordoba katedral kurulu üyesi Sepulveda'ya karşı, bunun tamamen tersine bu kurban törenlerinin bizzat barbarlığının bu halkın insani değerine tanıklık ettiği, çünkü tanrılara en değerli şeylerini, yani hayatı kurban etmeye hazır olan insanların zorunlu olarak dindar oldukları cevabını vermiştir. Şaşırtıcı metin: "tanrılara insan kurban eden uluslar, böylece yolunu şaşırmış putataparlar olarak tanrısallığın mükemmelliğine, tanrılarının değerine ilişkin olarak sahip oldukları yüksek fikri ve tanrısallığa tapınmalarının ne kadar soylu, ne kadar yüce olduğunu göstermekteydiler... Ve dinsellik konusunda diğer bütün ulusları aşmışlardır, çünkü bunlar halklarının iyiliği için kendi çocuklarını kurban olarak sunan, dünyanın en dindar uluslarıdır"[115].

Bundan da fazlası, keşifler tarihinde ilk kez biri, Hindlilerin Avrupalıları nasıl algıladıkları konusunda kendine soru sormaktadır: "Tıpkı bizim Hindlerdeki insanları barbar saydığımız gibi, onlar da bizi aynen öyle değerlendirmektedirler, çünkü bizi anlamamaktadırlar"[115]. *Birbirini anlamak: karşılaşmanın* gerçek ödülü ve

sömürgeciliğin esas başarısızlığı aslında tam da budur. Marcel Mauss ve Claude Lévi-Strauss'tan başlamak üzere, XX. yüzyıl antropologları buradan daha ötelere geçmekten kaçınacaklardır.

Las Casas bu yazdıklarından kökten siyasal sonuçlar çıkartmıştır: Meksika kızılderililerileri saygınlıklarına tekrar kavuşmalı, kabul edilmeli, anlaşılmalı, dinlenilmelidirler ve hatta yeniden özgür, kendi topraklarının efendisi olmalıdırlar. İspanya kralına —artık II. Felipe—, Amerika'yı boşaltması ve "onları, yerel şeflerin bütün özerkliklerini korudukları bir cins federatif birliğin içine kabul etmek" üzere, orada eski yöneticilerin yerlerine iade etmesi için mektup yazmıştır[115]. Kızılderililerin köleliğine gelince, bu hıristiyanlaştırmayla kesinlikle uyum içinde değildir. Ancak Las Casas'ın bizzat kendisi, Hindlileri korumak için otuz yıl boyunca zenci köle ticaretini savunmuştur.

Aynı sıralarda Sahagun adlı bir cizvit rahibi, Amerikan kızılderili kültürlerinin tanınması konusundaki kavgasını başlatmıştır. Meksika topraklarında Latince öğretmeni olarak, onların dili olan Nahuatlceyi, söylediğine göre "hıristiyan dinini daha etkin bir şekilde yaymak üzere" öğrenmiştir. Aslında Sahagun Amerikan kızılderili dünyasına tutkulu bir ilgi duymaktadır. Aztek kültürünü anlamak ve bunu İspanyollar ile Amerikalılara anlatmak istemektedir. *Yeni İspanya'daki işlerin genel tarihi*'ni Nahuattlce yazmıştır; diğerleri arasında Marcel Mauss ve Georges Bataille'ı büyüleyecek olan bu anlatıda, Amerikan kızılderililerinin dinsel ayinlerinin, onları bizzat gören bir tanık tarafından yapılan ilk tasvirleri yer almaktadır.

Fakat bu kavga baştan kaybedilmiştir: kızılderili halkların yok edilmesi devam etmektedir. Yarım yüzyıllık bir süre içinde toplam olarak yetmiş beş milyon Amerikan kızılderilisi yok olurken, onların yerine yalnızca iki yüz kırk bin İspanyol yerleşmiştir. Dört yüzyıl boyunca buraya on üç milyondan fazla Afrikalı, köle olarak ve katledilen kızılderilileri ikâme etmek üzere getirilecektir.

Bazı cizvitler XVII. yüzyılda Paraguay'da askeri ileri karakollara yerleşecekler ve kızılderilileri buralarda, onlara Pernambouc plantasyonlarına ve Minas Gerais madenlerine satmak üzere ele geçirmeye çalışan "Köle avcıları"na karşı koruyacaklardır[35]. O sıralarda Cizvitler Kumpanyasını kırmak isteyen Vatikan kendi adamlarını ve onların Güney Amerika'daki bir hıristiyan ütopyasına ilişkin sonuncu düş olan ülkülerini terkedecektir. Tüccar daha şimdiden rahibe üstün gelmektedir.

Yerel halk adeta tamamen yok olduğu için, sömürgeciler bu kez İspanyol olan saf bir kıta yaratabilecek durumdadırlar. Heryere *ırk bayramları*'nı dayatarak ve aynı zamanda yeryüzünün en melez kıtasını farkına varmadan imal ederek, buraya çılgınlıklarını bile ithal etmektedirler[35]. XVI. ile XVII. yüzyıllarda İspanya'dan

Amerika'ya toplam olarak beş yüz bin civarında kişi gitmiştir. Amerika'ya 1493-1600 arasında gelen elli beş bin göçmeni kapsayan bir inceleme, bunların coğrafi kökenlerinin belirlenmesine izin vermektedir: % 39,6 Andaluçyalı, % 16,66 Extramaduralı, % 28,5 Kastilyalı. Yahudilerin, müslümanların, *conversdar*ın, çingenelerin, sonra da 1559'dan itibaren protestanların Amerika'ya gitmeye hakları yoktur. Engizisyon bütün bunlara rağmen 1569'da Amerika'da da kurulmuştur. Lima engizisyonu 1570-1635 arasında, altmış ikisi Portekiz asıllı seksen dört kişiyi gizlice yahudilik yapmaktan ötürü mahkûm etmiştir.

Daha kuzeyde işler bir miktar gecikmektedir. Avrupa'daki toprak sorunlarını 1492'de bir kez çözdükten sonra, Orta ve Güney Amerika'dan uzaklaştırılan Fransa ve İngiltere, fırtınalar yüzünden ulaşılması daha güç olan kuzey bölgelerine ilgi göstermektedirler. Jacques Cartier 1534 Haziranında Terre-Neuve ile Labrador arasında I. François'nın hesabına dolaşmıştır. Verrazano 1523'te aynı kral tarafından gönderilmiş; Dieppe'ten yola çıkarak Hudson nehrinin ağzını keşfetmiştir. Sömürgeleştirme gerçekte ancak XVII. yüzyılda başlamıştır. 1542'de Kaliforniya'ya gelen İspanyolları kovan kuzeyliler, güneyin fatihlerinin getirdikleri hastalıklar nedeniyle neredeyse ıssız bir kıta bulacaklardır. Örneğin Mayflower'ın 1620'deki gelişinden dört yıl önce, salgın bir hastalık, ileride Yeni İngiltere adını alacak bölge halkından onbinlercesini öldürmüştür. İngiliz göçmenler bu topraklarda ticari bir sömürge değil de, imanlarıyla uyum içinde bir vatan kurmak istemektedirler. Demek ki onlara boş topraklar gerekmektedir. Bununla eşanlı olarak katliamlar ivme kazanmıştır; Amerika'da 1492'de yaşamakta olan kabilelerin üçte ikisinden fazlası bugün tamamen yok olmuştur. Yeni gelenlerden biri olan John Winthrop şöyle diyecektir: "tanrı kaderimizi bu yerde aydınlattı". Cobrillo Kaliforniya'yı 1769'da, yani ABD.'nin bağımsızlığından biraz önce Yeni İspanya'ya katmıştır. Burası 1822'de Meksikalı olmuştur. 1850'den itibaren Batı'nın istila edilmesi ve Kaliforniya'nın ABD'ye bağlanmasıyla, kızılderililer beyazların önünden kaçmaya başlamışlardır: Şeyenler Siyuları Minesota'dan kovmuşlar, Siyular Şeyenleri Nebraskadan atmışlar, Komançiler Teksas'ta, Apaçiler Arizona'da direnmişlerdir.

Fransızlar ve İngilizler fethe konu olan üç kıtayla ilgilenmeye başlamışlardır. İngilizler 1616'da Kalküta'ya çıkmışlardır.

2. İlerlemenin Gücü

1492 sona erdiğinde, ilerleme Avrupa'da ele gelir bir gerçek haline gelmiştir.

Bu tarihe kadar herkes değişmez bir İyi ve Kötü miktarı olduğuna, dünyanın kaynaklarının sınırlı olduğuna, refahın mutlaka bir an gelip bedelini ödettiğine, ilk günahın insanı her zaman hareket noktasına geri götürdüğüne, savaşın arkasından kaçınılmaz olarak barışın, bolluğun arkasından salgın hastalığın geldiğine inanmaktaydı.

O tarihten beri doğumların, dünyanın boyutlarının; dokuma, buğday, kitap üretiminin arttığına tanık olunmuştur. Avrupa'nın dünyayı gemileri, askerleri, tüccarları, dilleriyle istila ettiği; ve bunun karşılığında altın ve mısır, tütün ve gümüş aldığı görülmüştür. Değişmenin artık tek bir yönde, *daha iyi*'nin, gelişmesinin yönünde ilerlediğine inanılmaktadır. zaman yönlendirilmiştir. Hareketsiz denge dünyasından, dengesizliğe, ileriye doğru gidişe geçilmektedir. Tarih mümkün hale gelmektedir.

Ödemek

"Altın harika bir şey! Ona sahip olan istediği herşeyin efendisidir! Altın sayesinde ruhlara Cennetin kapıları bile açılabilir...", Colombus 1492'den itibaren, onu duymak isteyen herkese böyle haykırmaktadır[35]. Baharat olmadığı için, altın bu yeni toprakların keşfedilmesini meşru kılan yegâne şeydir. 1492'den itibaren kızılderililerin üzerinde farkedilen ve onlardan çalınan altın, izleyen yolculukların masraflarının karşılanmasına, baharat satın alınmasına,

hükûmetlerin denetlenmesine, bakanların ve piskoposların istenildiği gibi çalıştırılmalarına tek başına olanak sağlayacaktır. Ondan giderek daha fazla gerekmektedir. Bir yüzyıldan fazla bir süre boyunca, gümüşle birlikte Amerika'nın yegâne ihraç kalemi olacaktır. Yeni bir tipten insanların bu kıtaya hücum etmelerini tahrik edecektir: bunlar artık denizciler ya da hayalperestler değil de, servet avcılarıdır. Artık tüccarlar değil de, çok basit olarak hırsızlardır.

Herşey İspanyolların kızılderililerin yüzyıllar boyunca biriktirdikleri küçük altın stoklarını toplamaya başladıkları Hispañola'da başlamıştır. Sonra keşfettikleri ilk maden olan Cibao'yu işletmeye başlamışlardır. 1520'de tapınaklardan çalınan ve madenlerden veya nehirlerden çıkartılan toplam altın miktarı otuz ilâ otuz beş ton arasındadır; bu toplama işlemi adalardaki onbinlerce kızılderilinin hayatına mal olmuştur.

Cortés ve Pizarro da kıtaya varır varmaz, yağmaladıkları mezar ve tapınaklardaki muazzam altın ve değerli taş kitlesini çalıp çarpmışlardır. Sonra 1548 yılının ortalarına doğru, Meksika'nın orta kesimlerinde Zacatecas gümüş madenlerinin muazzam rezervlerini keşfetmişlerdir. Fetih çılgınlıkları: duvarları değerli madenlerden kiliseler inşa edilmekte, sömürge hareketinin güç ekseni haline gelecek muhteşem bir kent kurulmaktadır. Hatta 1560'tan sonra gümüş metropole yönelik sevkiyatta başı çeker hale gelmiştir. Sonra tükenmeye yüz tutmuş ve 1575'te Peru büyük altın ve gümüş madenleriyle —özellikle, 1546'da keşfedilen çok zengin Potosi madeni— birinci sıraya geçmiştir.

XVI. yüzyılda toplam olarak, en azından bir milyon kızılderili yalnızca madencilik faaliyetleri esnasında ölmüştür. Bu madenler şimdi amalgam tekniğini kullanmaktadırlar[23]. Üretim yirmi beş bin ton gümüşe veya iki bin üç yüz ton altına eşdeğerdir, yani Avrupa'nın diğer yerlerden sağladığının iki katına. Yedi yüz ton altına eşdeğerli maden Amerika'da kalmakta ve burada Bakire Meryem heykelleri ile kilise mihraplarının kumaşla kaplanmasına, katedrallerin ve sarayların süslenmesine, yönetim harcamalarının karşılanmasına yaramaktadır. İspanya'nın oraya ihraç edecek insanları yoktur ve göçmenlere yalnızca altın veya gümüş olan yerlerde rastlanmaktadır. Madenler tükenince kentler görkemli harabelere dönüşerek yok olmaktadırlar. Yeni kıta geçici bir değerli maden ve ondan da geçici olan bir şan kaynağından başka birşey değildir.

Madenlerin geri kalan üçte ikisi —bin altı yüz ton altına eşdeğer—, esas olarak Sevilla'daki *Casa de Contratación* aracılığıyla Av-

rupa'ya ulaşmaktadır[23]. Bu altın Eski Kıta'nın gelişimini beslemekte ve burada gerçek bir uluslararası para sisteminin yaratılmasına katkıda bulunmaktadır, ama İberyalı efendilere bu denli hizmet etmekte değildir. Çünkü Sevilla ve Lizbonlu bankacılar bu madenleri ancak Anvers ve Cenova'da nemalandırabilmektedirler. Charles-Quint ve II. Felipe bu altınla İspanya'yı geliştirme konusunda hiçbir şey yapmayacaklardır. Yenilmez Armadanın yok olduğu İngiltere seferi hariç, yeni birkaç Haçlı seferine dahi girişmeyeceklerdir.

Amerika XVI. yüzyılın sonunda altının tükenmesi ve yerli halkların yokedilmesinden sonra, "Yeni Adam"ın biçimlendirilebileceği kaynaklara ve halka sahip olmadığından, yeniden baş belâsı bir kıta haline gelmiştir. Burada artık yeni adamın ta kendisi olan, idealler konusunda düş kuran kişilere açık olan fetih topraklarından başka birşey yoktur. İşte bu andan sonra, orada hayali Hind'i,, keşfedilemeyen Yeryüzü Cennetini kurmaya yönelik ikinci bir Amerika yolculuğu başlamıştır. Bu yolculuk bu kez köle, efendi karışık göçmenlerle birlikte olmaktadır.

Karıştırmak

Afrika ve özellikle de Asya ürünlerini ve zenginliklerini uzun zamandan beri Avrupa'yla değiş tokuş etmektedirler. Avrupa yüzyıllardan beri Asya karabiber ve baharatı veya bunların Afrika'daki türev ve ikâmeleri olan *malaguetta* ve şekerkamışı almaktadır. Kumaşların ve Afrika'dan getirttiği altını Asya'ya göndermektedir. Bu ürün dolaşımı 1492'den itibaren başka bir kıtaya doğru genişlemiştir.

Bu yıl, bu tarihe kadar aralarında hiçbir iletişim olmayan iki dünya arasındaki müthiş bir karışımın başladığının altını çizmektedir. Hayvan ve bitki, insan ve fikir, altın ve gümüş değiştokuşları hiç kuşkusuz insanlık tarihinin tanık olduğu en büyük ve en sert harmanlanmadır. Birinin en büyük zenginliklere kavuşması için, diğerinin nüfusunun üçte ikisinden fazlasını yok edecek olan eşitsiz bir mübadele. Ürünlerin ve ırkların en zenginlerin lehine melezlenmeleri.

Avrupa, başlangıçta tamamen Avrupalı olması tasarlanan bu Amerika kıtasına, en büyük gerçeklerinden biri olacak olan malzemeyi getirecek on milyonlarca Afrikalı göndermiştir. Bunlar Amerika'ya, Avrupa'nın bu kıtaya soktuklarını üretmeye veya yetiştirmeye gelmektedirler: at, inek, buğday, şekerkamışı.

Çünkü Amerika'ya, Afrika adalarında daha önceden Avrupa tüketimi için yetiştirilen ürünler getirilmektedir. Bunların başlıcası olan *şekerkamışı* Hispañola'ya Colombus'un ikinci yolculuğu sırasında, iklimin, Kanaryalardakinden daha geniş ve Afrika'dakinden daha konuksever toprakların burada kitlesel olarak ucuz şeker üretilmesine izin verdiğinin anlaşılmasıyla, daha 1493'te götürülmüştür. Adalardaki altın 1520'lerden sonra tükenmeye yüz tutunca, şekerkamışı Antillerde gelişmiş, kısa bir süre sonra Brezilya ve daha sonra da Kuzey Amerika'daki üretimin rekabetine uğramıştır. Fakat şekerkamışı burada daha kolay üretiliyorsa da, taşıma maliyeti daha yüksektir. Şekerin Avrupa piyasasında "ticarileştirilebilmesi" için, üretim gücüne ücret ödenmemesi gerekmektedir. Kölecilik bu yüzden gelişmiştir. Avrupa'ya şeker ihraç etmek için, Amerika'ya Afrikalı zenciler ithal edilmiştir.

Amerika'da keşfedilen başka ürünler de kendi hesaplarına Avrupa'yı beslemeye yönelmişlerdir. Colombus burada *patates, tütün, mısır, kakao, vanilya, yerfıstığı, ananas, hindi*'ye rastlamıştır. Oğlu, ona "tadı kestaneninkine benzeyen bazı pişmiş kökler" sundukların anlatacaktır. Aslında patatesin en iyi kullanım biçimi Pizarro'yla birlikte anlaşılacaktır. İnkalar patatesin yüzden fazla çeşidini bilmektedirler. Avrupa zamanı geldiğinde onu, işçi sınıfının temel gıdası haline getirecek ve bu yumru böylece endüstri toplumunun oluşumunda esaslı bir rol oynayacaktır.

Colombus ilk yolculuğu esnasında aynı zamanda *tütün*'ü de keşfetmiştir. Seyir defterine şöyle kaydetmiştir: "Erkekler ve kadınlar közlenmiş bir yanar odun ve tüttürülen bir ot tutuyorlardı". Kıtada ise çubuk keşfedilmiştir. Tütün Avrupa'ya tedricen girmiştir ve Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonilerinin bir numaralı ürünü haline gelecektir. Bu ürünün ekimini hiç kuşkusuz, kızılderili kabilelerinin yok edilmesini hızlandıran bir faktör olarak kabul etmek gerekir. Nitekim altın bulunmasından çok önce, göçmenleri batıya yöneltecek olan Virginia ve Maryland topraklarının tükenmesi olmuştur.

Colombus Küba'da 1492'deki ilk ikâmeti sırasında ayrıca *mısır*'ı da keşfetmiştir. Onu "darıya benzeyen, mısır *(mais)* adını verdikleri ve pişirildiği, kızartıldığı veya püre olarak ezildiği zaman hoş bir tadı olan bir tane" olarak görmektedir. Bu tahıl —birçok Avrupa dilinde, egzotik doğasını işaret etmek üzere "Türk buğdayı" olarak adlandırılacaktır— yüzyıllardan beri Mayaların ve Azteklerin temel besinidir; verimi o dönemde buğdayınkinden yirmi

kat yüksektir. 1544'te Pô vadisine, sonra XVIII. yüzyıl boyunca Avrupa'nın diğer yerlerine girmiş ve Türkiye'ye kadar yayılmıştır.

Colombus 1502'deki sonuncu yolculuğunda *kakao* 'ya rastlamıştır. Taïnoların hem para olarak, hem de bir içecek imal etmek için kullandıkları esmer çekirdekler ona Martinique'de sunulmuştur. Cortés daha sonra ona Tenechtitlan'da rastlayacaktır, kakao burada hem ilaç, hem güzellik müstahzarı, hem de para olarak kullanılmaktadır. Bu çekirdiğe Nahuatl dilinde *cacahuaquahuiti* , ondan elde edilen içeceğe *chocoatle* —hâlâ yaşayan nadir Nahuatlce kelimelerden biri—denilmektedir. İlk büyük kakao sevkiyatı İspanya'ya 1585'te, İtalya'ya 1594'te ulaşmıştır. İspanya prensesi onu Fransa'ya getirmiştir. İngiltere'ye 1657'de ulaşmıştır. Bu ürün çok çabuk moda haline gelmiştir. Pietro Martyr d'Anghiera papaya yazdığı bir mektupta, daha o sırada "Çukulata(nın) pintiliğe eğilimli kılma"dığını kaydetmektedir, oysa birçok başkaları bunun tersini ciddi ciddi iddia etmektedir.

Amerikan *flora* sından çekilip alınan sonuncu ve çok önemli keşif: *kinin* . Onları biçen sıtma karşısındaki göçmenlere, Perulu büyücüler yerel bir ağacın *(cinchona)* hassalarını ifşa etmişlerdir. Böylece cellatlarının hayatını kurtaran kızılderililerin olağanüstü cömertliği! Tarihin başka bir cilvesi: Amerikan iç savaşı sırasında Kuzey ordusu, Güneylilerde olmayan kinine sahip olacaktır. XVII. yüzyılın Perulu kızılderilileri, XIX. yüzyılda Kuzey Amerika zencilerinin kölelikten kurtulmalarına kendi tarzlarında yardım etmiş olacaklardır...

Sonuç olarak, "sıcak" gıdalara aç olan Kuzey Avrupa, kendi halkının kullanabileceği ucuz kalorileri kitlesel olarak artırma olanağını Amerika'da bulmuştur, bunun sonucunda gıda kaynaklarının nisbi maliyetlerinde bir düşme olmuştur. Zevkler ve alışkanlıklar, ürünler ve tatlar çeşitlenmekte ve birbirlerine karışmaktadır. Bu karışma o zamandan bu yana bitmemiştir: bugün bile "Soğuk" Avrupa, gıdasını elde etmek için herşeye hazır bir durumda yolculuk yapmaktadır. İster müzik, isterse yeni baharat olsun, her cins "sıcak" ürünü aramakta ve özümlemektedir. Bunları, hiçbir zaman olmadığı kadar melezleşmiş ve karışmış bir dünyadaki gelişmesini beslemek için kullanmaktadır. Sömürgeleştirmenin başlıca ve gayriiradi katkısı: ırkları ayırmak veya "saflaştırmak" iradesiyle hareket e geçen göçmenler, melezleşmenin önce dışarıda, sonra da bizzat kendi topraklarında kaydettiği gelişmeler karşısında boyun eğmek zorunda kalacaklardır.

Yamyam Avrupa çevresindeki herşeyi yemekte, sonra da kurbanının evine yerleşmektedir.

Fakat gıda konusunda olanlar dil konusunda da olmaktadır: Avrupa bizzat kendi fetihleriyle, geri dönüşü olmayan bir şekilde kovduğu sandıklarının kendine, dönüşmüş, yeniden güçlenmiş ve fetihçi bir şekilde geri döndüğünü görmektedir.

Büyümek

XVI. yüzyılın bu sonunda, ekonomi-dünyanın denetimi "kalbi"ni Sevilla veya Lizbon'a kaydırmış olmalıydı. Sömürgelere ve ticari yollara egemen olan ve Avrupa uygarlığını dünyanın geri kalanına tanıtmayı üstlenenler, piyasaların denetimini ele geçirmiş olmalıydılar. Bunu yapamamışlardır. Modern iktisat için ders: 1492 veya *enayiler* yılı denilebilir.

Çünkü "kalp" Venedik'ten ayrıldıysa da, bunu Anvers'e gitmek için yapmıştır.

Çolombus'un yolculuğu bu aktarımda, Dias'ın üç yıl önce yaptığından ve bir süre sonra da Portekizli tüccarlar ile Anversli Flaman toptancılar Kalküta'ya ulaştıran anonim yolculuklardan daha düşük önemde bir rol oynamıştır.

Bu terazilenme hareketinin tarihi günümüzde iktidarda bulunan kişiler için yararlı bir ders oluşturabilir: dış mekânın —bugün Güney mekânı— denetimi, aynı anda hem başarı, hem de gerileme faktörüdür. Ekonomik güç doğal kaynaklara sahip olmaktan çok, ekonomik ve teknolojik değişmelere bunlarla veya *bunlarsız* çabucak tepki verebilme kapasitesine dayanmaktadır.

Genel olarak *yoksunluk* , bunun ilham ettiği meydan okuma isteği, bolluktan daha fazla teşvik edicidirler. İberya yarımadasının güçle olan bu randevusunu ıskalamasının tarihi bunun parlak bir kanıtını meydana getirmektedir.

O sırada "kalb"i meydana getirmekte olan Venedik, kadırgalarının dolaşımına çıkartılan engellerin hergün daha da artmasının tehtidi altında, ürünlerinin rekabet gücünü sağlamakta giderek daha fazla zorlanmaktadır. Her tehlike, her olay ek bir maliyet getirmektedir. 14 Mart 1501'de Venedik'te, bir Türk korsanının Akdeniz'de kırk tekneyle dolaştığı haber alınınca, Venedik-Beyrut arasında çalışan kadırgaların sigorta pirimi, sigorta edilen değerin %1,5'inden % 10'una çıkmıştır. Aynı şekilde, 29 Haziran 1518'de Venedik'te, Apulia açıklarında bir Venedik gemisinin iki Türk tek-

nesi tarafından çevrelendiği haberi çıkınca, Doğuya gidecek tüm Serenissima tekneleri limanda kalmıştır[118]. Üstelik, Portekiz gemileri Arap tüccarları Kalküta'dan atmaya kalkıştıklarında Aden körfezini ve Kızıldeniz girişini ablukaya alınca, İskenderiye'deki Venedik kadırgalarına mal yüklemek için Hind'den gelen tekneler Hürmüz boğazını aşmada giderek daha fazla sıkıntıya uğramışlardır. Venedik kadırgaları 1504'te, güneyden kilitlenmiş olan İskenderiye'de hemen hiç karabiber bulamamışlardır. Bu durumda güneyden gelen baharat, doğudan Hind'den Portekiz'e gönderilen baharattan daha pahalı hale gelmiştir: Portekizliler tarafından Kalküta'dan yüklenen baharat, İskenderiye'den transit geçeninden kırk kere daha ucuzdur[118].

Bütün Avrupa tüccarları —başlıca tüketicilerin bulunduğu Kuzey Avrupa'nınkiler de dahil— o sıralarda Lizbon'da yerleşik temsilciler bulundurmaya başlamışlardır. Kent Doğu ticaretinin örgütlendiği eksen olma eğilimine girmiştir.

Venedik öncelikle baharat ticaretinin finanse edilmesinde kullanılan Tirol gümüşünün denetimini koruyarak, gene de tüccar ekonomisinin merkezinde tutunmaya çabalamaktadır. örneğin, tüccar Michel da Lezze 1505'te Venedik'ten yola çıkan Tirol gümüşü yüklü bir gemiye ortak olmuştur; bu gümüşü Tunus'ta toz altınla takas etmiş, bu toz Valencia'da altın sikkeler haline dönüştürülerek Venediğe getirilmiş, buradan da İskenderiye'ye giderek, karabiberle takas edilmiştir. Fakat bu tarihe kadar tamamen Akdeniz içinde cereyan etmekte olan ticarette, Venedik sonunda tekel olmaktan çıkmıştır: Tirol gümüşü, Doğu ürünleriyle doğrudan takas edildiği Flandre'a gitmektedir. Artık başlıca baharat mübadele yeri burasıdır. *Doge* bunun üzerine, kadırgalarına Doğu ile Flandre arasında Venediğe uğramadan doğrudan ticaret yapma iznini verip böylece yeni "kalbi" tanıyarak son kozunu oynamıştır. Böylece aynı Da Lezze İskenderiye'den karanfil yükleyen kadırgaların hareketlerini örgütlemiştir, bunlar Londra'ya gitmekte, buradan bu baharat karşılığında aldıkları yünlü kumaşlarla tekrar İskenderiye yönüne doğru yola çıkmaktadırlar[118]. Fakat aşağılanma, İskenderiye piyasasında artık hiç baharat bulunmadığı zaman tam hale gelecektir. Hatta yüze gülüp, arkadan dolap çeviren İngiltere kralı 1531'de *Doge* tarafından gönderilen beş Venedikli tüccara, onların getirdikleri baharatın çok kıt ve çok pahalı hale gelmiş olmasından ötürü, artık, Londra'ya kadırga göndermemelerini tavsiye edecektir. İtalyanların mazereti: *"La colpa non é nostra, ma il mondo e mutato"* —"Bu bizim hatamız değil, dünya çok değişti..."[16].

Dünya gerçekten değişmiştir: artık Hind'den Kuzey Avrupa pazarlarına kadar, Akdeniz'e hiç uğramadan gemiyle gidilebilmektedir.

İberya yarımadasının kenti Sevilla ve Lizbon bayrağı o sıralarda Venedik'ten devralabilirlerdi —almalıydılar—.

Önce Sevilla ve limanı Cadiz. Colombus'un macerası buradan başladı, burası Amerika karavelalarının kalkış ve dönüş noktasıdır, Zacatecas altın ve gümüşü buraya boşaltılmaktadırlar. Fakat "İspanya'nın saati" çaldığında, kent bundan yararlanmayı bilememiştir: bu altını nemalandırabilecek ne hinterlandı, ne de bunu becerebilecek tüccarları vardır. Üstelik yahudilerin kovulması, kan saflığı takıntısı, hayvancılığın tarıma üste gelmesi aracıları, tasarruf sahiplerini, mucitleri uzaklaştırmakta ve konformistlerle israfçıları teşvik etmektedir. Öte yandan altın İspanyol ürünlerinin rekabet şansını ortadan kaldırmakta ve çaba sarfetme duygusunu yok etmektedir: bu kadar çok miktarda ve kolayca elde edilmiş zenginliğin karşısında, girişimciler birbirine dokunmamaktadırlar. İspanya Amerikan altını olmasaydı daha şanslı olabilirdi. Fakat ne Charles-Quint ve Cenovalı bankerleri, ne sömürgeler ve buradaki Navarralı göçmenler Sevilla'nın izleyen yüzyıllarda Doğu ile Atlantik piyasaları arasında basit bir menzilden daha fazla birşey olmasına izin vereceklerdir.

Lizbon Sevilla'dan daha fazla yeni ekonomik düzenin kutbu olmalıydı: Bu kentte Denizci Enrique'den beri, keşifler için gereken olağanüstü bir inat gösterilmişti. Herşey ondan yanaydı. Tüccarları heryere ulaşmışlardı. 1509'da Goa'yı, sonra Malaka'yı silah zoruyla almışlar; 1513'te Çin'e, 1515'te Hürmüz'e ulaşmışlardı. Portekiz 1524'te Badajoz'da, Tordesillas antlaşmasının uygulanmasını talep etmekle zaman kaybetmeyerek, Molukka adalarını İspanya'dan üç yüz elli bin düka altın —Afrika'dan gelen altınlardan— karşılığında satın alabilmiştir. Lizbonlu tüccarlar böylece tüm baharat kaynaklarına yönelik ticaret ve seyrüseferin tekeline sahip durumdadırlar. Çin'in 1554'te dışa kısmi açılmasından, 1557'de Makao sömürgesinin kurulmasından sonra Çin ve Japon ürünlerine bile ulaşabilmişlerdir[20].

Fakat Portekizliler de tüketici bir hinterlanda sahip değillerdir. Üstelik Kuzey piyasasını beslemek, oraya ürün götürmeyi gerektirmektedir. Lizbondan bunu yapabilmesi için gereken, Fransa, Almanya ve Flandre'a yönelik yollardan yoksundur. Kentin buna çare bulma konusunda siyasal iradesi yoktur[12]. Gemiler çok çabuk Lizbon'a uğramaktan vazgeçmişler ve baharatlarının dağıtımının

örgütlenebileceği daha kuzeye yönelmişlerdir. Sanki fetih Portekizlinin gücünü tüketmişçesine, sanki hedefe bir kez ulaşılınca ondan yarar sağlamaktan vazgeçiliyormuşçasına meydana gelen ilginç bir terk. Belki de amaç bizzat fethin kendisiydi.

Sevilla, Lizbon: sanki yazarlarının en dahisinden bir yüzyıl önce, İberya yarımadası dünyaya yeldeğirmenlerinin kendine layık yegâne düşman olduğunu bildiriyormuşçasına.

Fransa'nın bir kenti bu Doğu ürünlerinin boşaltıldığı yer haline gelebilirdi: o sıralarda önemli bir liman olan *Rouen* . "Rouen'dan Afrika'ya Sumatra'ya, özellikle de Terre Neuve'e gidilir"(74). Bu kent Kastilya yapağısı, İngiliz kalayı, Newcastle kömürü, Orta İtalya şapı, Doğu karabiberi, Amerikan şekeri(74) ithal etmekte ve bunları Paris'e sevketmektedir(74). Fakat Rouenli firmaların çapı dardır ve 1517'de kurulan Le Havre da daha iyisini yapamayacaktır(74). Özellikle de, Normandiya ile Avrupa'nın geri kalanındaki tüketim piyasaları arasındaki karayolları felâket durumdadır. Fransa ticari yeteneği olmayan tarımsal bir ulus olarak kalmaktadır; tarlaları ve az sayıda karayolu vardır, kanalı yoktur. VIII. Charles'ın saltanat döneminden I. François'nınkine kadar olan sürede, tarıma uygun toprakların değeri, anlamlı bir şekilde yedi kat artacaktır(74). Tüccarların işlerine ilişkin rakamlar yoktur!

Daha kuzeyde *Bruges* hâlâ, eskiden sahip olduğu, dünyanın bir numaralı deposu olma mertebesini korumaya çalışmaktadır. Hatta Ekim 1494'te sonuncu bir sıçramayla, Anvers'dan ayrılan İspanyol tüccarlarını tekrar kendine çekebilmiştir. Ama kumla dolan limanı artık dönemin muazzam trafiğini karşılayacak çapta değildir; Hind'den gelen ağır tekneler buraya yanaşmamaktadırlar. İspanyol tüccarlar onbeş yıl sonra yeniden Anvers'e yerleşmişlerdir.

Anvers ekonomik düzlemde, 1492'nin umulmadık galibidir. Doğu kökenli baharat ve karabiber konusunda, İngiliz yünlüleri konusunda zaten kazanmış olduğu konuma gelmiştir. Herşey bunun böyle olması için işbirliği yapmıştır: limanı harikadır, içe doğru uzanan yolları iyidir, burada iç barış hüküm sürmektedir. Kalküta'dan alınan karabiber ve hindistancevizi yüklü ilk Portekiz gemisi 1501'de buraya yanaştığında, Anvers Venediğe nazaran kuşkusuz "çırak" görünümündedir(12). Fakat kent yarım yüzyıllık bir süre içinde tüm Kuzey Avrupa'nın başlıca baharat ve şeker dağıtım merkezi haline gelmiştir. Artık yüz binden fazla nüfusu ve bin kadar ticarethanesi vardır. Deniz ticaret filosu aynı zamanda İspanya'dan gelen malları da denetim altında tutmakta ve bu trafiği finanse edebilmek için, Macar bakırının ve Fuggerlerin —Kirchberg-

Weissenhorn kontları olmuşlardır— gümüşlerinin yarısını kendine çekmektedir; bu miktar Venediğe gidenin beş katıdır[12]. Hinterlandı ona ticari güç sağlamakta ve bankacıları —Portekizli, sonra da İspanyol tüccarlara hizmet etmektedirler— da ona mali güç sağlamaktadırlar. Zaten "kalb"i Anvers'den, finans alanında *Cenova* 'ya ve mal alanında da *Amsterdam* 'a kaydıracak olan, 1557'de meydana gelen İspanyol iflasıdır.

Cenovalı tüccarlar Kuzey Afrika'ya, Lizbon'a ve Sevilla'ya yerleşmektedirler. Başkaları hesabına seyreden denizcilerin, başkalarının evinde yatırım yapan tüccarların[12], başkalarının sermayesiyle işlem yapan bankerlerin harika haznesi Cenova o sıralarda ekonomi-dünyanın "kalbi"nde Anvers'in yerine geçmeye hazırlanırken[12], Atlantiğe yönelmek üzere Karadeniz'deki şebekelerini hiç pişmanlık duymadan terketmektedir[12]. XV. yüzyılın başında kurulan *Casa di San Giorgio* vergileri ve bankaları, gemileri ve borçları denetlemektedir. Liman XVI. yüzyılın ortasında Avrupa mali "Bütünü(nün) ekseni"[12] haline gelmiştir, fakat Anvers'e nazaran ikincil konumdadır, çünkü uluslararası bir ambar haline gelebilmesi için ona gereken, kuzeye çıkan karayollarından yoksundur. Cenovalılar 1528'den itibaren Charles-Quint'e, sonra da oğlu II. Felipe'ye Anvers'in açtığından daha fazla kredi açmışlar, ve İspanya ile Amerika arasındaki mübadeleleri finanse ederek, Augsburg'un iflasına yol açmışlardır. Cenova böylece dünyanın mali ekonomisine, Amsterdam burjuvaları döneminin başladığı tarih olan 1627'ye kadar egemen olacaktır.

3. Burjuvazinin Çehreleri

1492 birkaç maceracının zaferini belirlemektedir. Her insanın farklı olduğunun ve bunların özgür olmalarının dünyayı zenginleştirebileceğinin kanıtını getirmiştir. Hangi kökenden olursa olsun, herkes zengin ve ünlü olabilir: başkasının hesabına yolculuk yapan biri adını bir kıtaya vermekte; bir piç zamanının en güçlü en çok saygı duyulan entellektüeli olmakta; bir diğeri yüzyılın en zengin ve en ünlü ressamı haline gelmektedir.

Modernliğin bu üç mimarı 1492'de hâlâ geçmiş zamanın ödevlerinin içine dalmıştır: Vespucci İspanya'da Medicilerin hesabına gemi teçhizatı satmakta; Erasmus eğitimini Steyn manastırında tamamlamakta; Leonardo Milano'da, Magrepli Ludovico'nun babasının şanı için ısmarladığı dev süvari heykelinin üzerinde çalışmaktadır.

Herbirinin talihi başka olacaktır. Vespucci denize çıkacak, Erasmus manastırından ayrılacaktır. *Cavallo* için öngörülen dökümler top yapımında kullanılacaktır. Bunların üçü de, gene de zamanlarının macerasını billurlaştıracaklardır. Vespucci "şan keşiftedir" diyecek; Erasmus "insan insan olarak doğmaz, kendini insan yapar" diyerek yazacak; ve Leonardo da Vinci "insan Evrenin modelidir" diyecektir.

Böylece yeni bir toplumsal ideal doğacaktır: gelecek yüzyıllara egemen olacak olan burjuva ideali. Çünkü burjuva modernliğinin üç anahtar unsuru, benzetme yoluyla yerleşik hale gelmektedir. Vespucci'ye göre insan gerçeği dünyanın üzerinde keşfetmeli ve rahipler ile soylular da dahil, kendi adına karar verme işini başka hiçkimseye bırakmamalıdır; böyle davranarak, Doğanın *kutsallığını yok etmektedir.* Erasmus'a göre insan dürtülerine *egemen olmalı* ve onları toplumsal değerlere yöneltmelidir. Üçüncüsü olan Vinci'ye göre ise, insan *gözükmeli* , kendi düşünü kurmalı, sahneye çıkmalıdır.

Burjuva ahlâkı onlarla birlikte yola koyulmuştur.

Kutsallığı yok etmek

Colombus Jamaika'da karaya çıktığında kendini Yeryüzü Cennetinde sanmıştır. Vespucci ise, böylece keşfedilen dünyanın çok gerçek olduğunu söyleyecektir. Kızılderililere gelince, İspanyolların tanrı olmadıklarını erkenden anlayacaklardır. Bu andan itibaren, *keşfetmek, kutsallığı yok etmektir.* İleride doğayı ve beden ile göğü keşfedecekler için de aynı şey olacaktır.

1492'de ilk kan naklinin gerçekleştirilmiş olduğu uydurulmuşa benziyorsa da, bunun denenmiş olduğunun iddia edilmesi olgusu —ve üstelik papanın üzerinde— başat bir değişmeyi açık etmektedir: yeryüzü mekânının kutsallığının yok edildiği gibi, insan bedeninin de kutsallığı yok edilmektedir. İnsan kendi organizmasıyla ilgilenme, onu tıpkı bir kıtaymışçasına keşfetme, onu bir makineymişçesine anlama, bir hayvanmışçasına parçalara ayırma (teşrih etme) hakkını kendinde görmektedir.

Okumuş kişi artık her olayın arkasında sihirsel bir neden veya sessel bir benzeşme değil de, kurucu, nedensel, bilimsel bir yapı aramaktadır. İnsan kendine artık mistik bir rol aramamakta, laik hale gelmiş olan bir evrendeki —mütevazi— yerini bulmaya çalışmaktadır.

Bilimsel hareketin kendi imanını dayatabilmesi ve dinsel inancı ruhani ve ifşa edilenin alanına itebilmesi için, hiç kuşkusuz daha yüzyıllar gerekecektir. Fakat 1492'de yola çıkan hareket, *Doğa'nın kutsallığının yok edilmesi*'nde başat bir aşamayı belirlemiş olacaktır.

Nitekim o sıralarda başka iki tip keşif, iki kutsallık yok edici yolculuk başlamaktadır: biri göğe ve yıldızlara doğru, diğeri de insan vücudunun içinde.

Cam işçiliğinde ve optikçilerin tekniğinde kaydedilen gelişmeler sayesinde *gök dürbünü* gelişerek, insanın Evrenle olan ilişkilerini alt üst eden ve yeni bir haritanın —gökharitası— oluşturulmasına katkıda bulunan bir şekilde, bilinmeze doğru yapılan yeni bir yolculuğun harekete geçmesini sağlamaktadır. Fizik Aristoteles'in nitelikselliğiyle bağlarını koparmaktadır. Kısa bir süre sonra Copernicus'la —Polonya asıllı olup, 1500'e doğru papalık astronomu oluşmuştur— birlikte artık Evrenin merkezinde yeralmayacaktır, tıpkı Colombus'tan —İspanya amirali olan Cenevizli— sonra Avrupa'nın Dünya gezegeninin yerinden kıpırdamayan merkezi ol-

maktan çıkacağı gibi. Behaïm'in çalışması bu değişimi haber vermişti.

İnsan artık yeryüzüne bağlı bir kadere sahip hale gelmiştir ve bunun yasalarını bulmak zorundadır. Vinci'nin çok bağlı olduğu, her olayın arkasında matematik yasalarının bulunduğu fikri artık doğrulanma olanağı bulmuştur. Matematik bu kez tüccarların ihtiyaçlarının dışında olmak üzere gelişmeye devam etmektedir. Bu gelişmelerin uygulamada yararlı olup olmayacaklarının henüz bilinmemesine rağmen geometri ve cebir devasa ilerlemeler kaydetmektedirler: bilgi bizatihi, laik bir değer kazanacaktır.

Başka bir keşif yolculuğu daha başlamıştır: insan vücudunun içinde yapılanı. İnsan artık kendi için kutsal, büyüsel, dokunulmaz bir varlık değildir. 1492'de Valencia'da doğan Juan Vivés deneysel fizyolojinin temellerini atmaktadır. Beden yavaş yavaş bir ülke olarak kabul edilmektedir, ziyaret etmek için onu açma hakkı vardır. Cesetler üzerinde açıkça teşrih uygulanmaya başlamıştır. Bolognalı bir anatomi hocası olan Berengario da Carpi 1493'te, Roma'daki papalık tıp okulu da dahil, İtalya'nın tüm okullarında bu uygulamaya izin verilmesini önermektedir. Zamanın en büyük anatomicisi olan Vesale, XVI. yüzyılın ortasında Engizisyonun yasaklarına rağmen insan bedenlerini teşrih etmiştir. *De Corporis Humani Fabrica* adlı eserinde, Galenos'un anatomik çözümlemesindeki iki yüzden fazla yanlışı açığa çıkartmıştır; "insanın yapısı(nın) ancak insanın üzerinde gözlene"bileceğini açıklamakta, böylece biyoloji ve antropolojinin temel aksiyomunu koymuş olmaktadır. Bizzat Vinci de, hayatının son yıllarının büyük bölümünü vücut kasları üzerinde çalışmaya ayırmıştır. İnsanın Doğayla benzerliği belirginleşmektedir. Harway XVII. yüzyılda kan dolaşımının ilkelerini, bu dolaşımı gezegendeki su devresiyle kıyaslayarak aydınlatmıştır.

Bu keşif yolculuklarının tedavi teknikleri üzerinde etki etmeleri için daha bir yüzyıldan fazla beklemek gerekecektir. Fakat insan kendini daha şimdiden, hizmet etmeye hazırlandığı Makine'nin bir eklentisi olarak kavramaktadır. Kendini onarmanın, korumanın, bakımını yapmanın uygun olacağı bir makine olarak düşünmektedir.

Zaptetmek

1492'nin, o tarihlerde farkına varılmayan diğer bir olayı, burjuva ahlâkının oluşumunda önemli bir rol oynayacaktır: veba ve cüzza-

mın gerilemeleriyle, insanın salgın hastalıklara karşı zafer kazandığını sandığı sırada, dünyanın öteki ucunda ortaya bir hastalık çıkarak, Avrupa'da belânın aktarımı konusunda sahip olunabilecek bütün kavramları alt üst etmiştir: *frengi*. Bunun aktarım tarzının cinsel olduğu anlaşıldığında, ailenin ve onu kuran değerlerin değer kazanmasını hızlandırarak, evlilik içi ilişkileri dönüştürecektir: kısıtlamak, tasarruf etmek, *zaptetmek* —cinsel ve mali olarak—.

Martin Alonzo Pinzón Palos'a döndükten birkaç gün sonra ölmüştür. *A priori* kabul edilebilir olarak gözüken bir sava göre, Martin Alonzo Pinzón, Hispañola'da yakalandığı frenginin ilk Avrupalı kurbanıdır[116]. Daha önce de gördüğümüz üzere[120], herhalde 1492'de ortaya çıkan frengi her halükârda 1494'te VI. Alexandre'ın hekimi Nicollo Leoniceno, VIII. Charles'ın askerlerinin kentten geçişi sırasında hastalığın ortaya çıktığını farkettikten sonra, *"morbus gallicus"* adını verdiği afete ilişkin ilk belirtileri Roma'da kaydettiğinde, tartışmasız bir şekilde belirlenmiştir. O çağda yaşayan gözlemciler hastalığın fiili durumda, Avrupa'da Fransa hükümdarının ordularının geçtikleri yolu izleyerek, yani Cenova'dan gelirken ve sonra İtalya'dan dönerken izlenen yol boyunca yayıldığını açıkça farketmişlerdir: 27 Mart 1496'da krallık görevlilerinin *"grosse veyrolle'e* (frengiye o sıralarda verilen ad MAK.) yakalanan hastaları kentten çıkartmaya" karar verdikleri[120] kaydedilmektedir; aynı yılın Nisan ayında, Besançon belediyesi çeşitli kişilere tazminat vermiştir, bunlardan biri de "Napoli hastalığı" denilen[120] bir hastalığa yakalanan "zavallı neşeli bir kız"dır; hastalık Paris'te ilk kez Hôtel-Dieu yöneticilerinden kont Jehanne Lassline'in Eylül 1496'da, hastanede "Napoli *grosse vérolle*ünün varlığını kaydetmesiyle zikredilmiş olmaktadır[120].

Hastalığın bulaşıcı olduğu bilindiğinden —henüz aktarım biçimi anlaşılmamış olsa bile—, her tür önlem alınmaktadır. Aynı yıl içinde Roma'da berberlerin frengililere hacamat yapmaları veya onların üzerinde kullandıkları aletleri başkaları için de kullanmaları yasaklanmıştır. Cenevre'de tellallar aracılığıyla, bu hastalığa yakalanmış veya hastalığın olduğu kentlerden gelen yabancıların şehre girmelerinin yasaklandığı duyurulmuştur[120]. Henüz hiçkimsenin aklına cinsel yolla aktarıldığı gelmemektedir. Tıpkı diğerleri için olduğu gibi, bu hastalığın da "bozuk" havayla yayıldığına inanmakta inad edilmektedir. Hatta bazı hekimler halk hamamlarına kabahat bulmaktadırlar: sıcak su derinin deliklerini genişleterek, "bozuk" havanın içeri girmesine olanak vermektedir. Demek ki hekimin önerdiğinin dışındaki bir şekilde yıkanmaktan vazgeçmek

gerekir! Hastalığın sidikle aktarıldığı fikri akla geldiğinde bir oturak kullanılması önerilmiştir...., bu oturak en azından Paris'te 1531'e kadar (bir yasaklama kararnamesinin çıkartıldığı tarih) pencereden aşağı boca edilmekteydi[125].

Aynı yıl Hieronymus Franscator adındaki Veronalı bir hekimin aklına, frenginin de tıpkı diğer bulaşıcı hastalıklar gibi, göze görünmeyen mikro organizmalar tarafından meydana getirildiği fikri gelmiştir. Bu ancak üç yüzyıl sonra kanıtlanabilecektir. Mikrop cins olarak Avrupa kökenli olsa dahi, her halükârda Amerika asıllı bir virüs tarafından faal hale getirilmiştir. 1492 böylece, çok dolaylı bir şekilde, mikrop patolojisinin keşfinin kökeninde yer almaktadır.

Belânın cinsel kökenli olduğu, Colombus'un ilk yolculuğu sırasında denizcilerin adalı kadınlarla kurdukları ilişkilerden kaynaklandığı anlaşılınca, frengi Yeni Dünyanın bir intikamı olarak kabul edilmiştir. Fiili durumda yeniklerin çifte bir intikamını belirlemektedir: Amerika kızılderilileri ve İtalya'daki Fransızlar. Onların yol kavşağında, Colombus'un doğduğu kent Cenova!

Garip komşuluk: daha önce gösterildiği üzere, *cinselliğin* Yeni Kıtanın adının seçiminde rolü olmuştur. Bu kıta işte, ırzına geçenlerden cinsellik yoluyla intikam almaktadır. Kan karışımı, melezleme —Babanının reddi...

Böylece Avrupa'nın bin yıllık süre içindeki yegâne cinsel özgürlük dönemi 1492'nin ayak izlerinde kapanmaktadır. Aids çıkana kadar, gene çok kısa olan 1970-1980 dönemindeki serbestliği beklerken.

Artık cinsellik bir şenlik değil de, bir ölüm kaynağıdır. Genelevler yavaş yavaş yasaklanmış, fahişelik yasadışı hale gelmiştir. Kilise uçkuruna egemen olmayı, itidali, tasarrufu —dönemin yeni değeri— vaaz etmektedir. Dinsel iktidar evliliğin kutsanması uygulamasını ihya etmekte ve egemenliğini eğitim ve aileye de yaymaktadır.

Kuşkusuz bu evrim ilerleme yönündedir. XVI. yüzyıl Avrupa'sında —özellikle Fransa'da— cinsellik uzun süre serbest olarak kalmış ve yalnızca karşılıklı rıza bildirimiyle oluşan evlilikler sıklıklarını korumuşlardır. Papazlar kendi ahlâklarını dayatma konusunda henüz ne yeteri yetişmişliğe, ne de iktidara sahiptirler[128]. Bir tanık 1529 gibi bir tarihte, Beaufort'da Jeanne Lepage'ın Jean Ragon'dan Kutsal şarap ve ekmek ayini gününde "evlilik adına" bir kemer istediğini zikretmektedir; "güvenilen" (erkek) ile "güvenilen" (kız) bu kemeri değiş tokuş etmektedirler ve ona verilen *chanjon*

(değiş tokuş)[128] adı burada gelmektedir. Fakat yeni aile değerleri burjuvazi içinde yavaş yavaş egemen konuma geçmişlerdir: sadakat, uçkura egemen olma, tasarruf. Bu yeni değerlerin sürükleyicisi olan Erasmus 1518'de *Evliliğin methiye*'sini, 1526'da da *Hristiyanca evlilik* 'i yazmıştır. Bundan otuz yıl sonra La Boétie kendi karısının methiyesini yapmaktadır. Marguerite de Navarre bir kadın için ideal olanın "koca ve dost olarak"[128] tek bir erkeğe sahip olmak olduğunu yazmaktadır. Bundan kısa bir süre sonra Castiglione kadınların "edebiyat, resim, müzik, resim bilgilerinin olmasını ve dansetmek ile şenlik yapmayı bilmelerini" temenni etmektedir[128].

Çocuk nadir, değerli bir varlık haline gelmektedir. Fransa'da II. Henri çocuk öldürmelerine son vermek üzere, Şubat 1556'da düşük yapmayı yasaklamıştır. Burjuva çocukları aile içinde terbiye edilmekte, okullarda eğitilmektedirler. Belediye örgütleri kolej kurulmasını teşvik etmektedirler. Standonck 1501'de *Familia pauperum studentium* adlı bir kararnameyi kaleme almıştır. Fransa'da ilk kolej Angoulème'de kurulmuştur. XV. yüzyılın başında bir kızlar okuluna sahip olan ilk Avrupa kenti Alcala'dır. Bu cinsten bir kuruluşun Fransa'da azize Ursule tarikatına mensup rahibeler tarafından Avignon'da kurulması için 1574'ü beklemek gerekecektir.

Burjuva ailesinin gelişmesi mirası teşvik etmiştir. Vasiyetnameler giderek artan bir şekilde, zenginliklerin artık kiliselere değil de, yalnızca çocuklara intikalini düzenlemektedirler.

Kendine egemen olmanın gelişimi, feodal döneme ait olan adli af anlamını kaybederek, modern anlamını kazanmaya başlayan *tasarruf* 'un (*épargne* aynı zamanda esirgeme anlamına da gelir MAK) gelişmesine eşlik etmektedir.

Frenginin ortaya çıkmasıyla tasarrufun gelişmesi, Amerika'nın keşfiyle burjuvazinin atılım yapması arasındaki nedensel bağlantı açıkça ortadadır. 1492 bu bakış açısından başat bir ikiye ayrılmayı belirlemektedir ve tarih'te meydana gelen bütün ikiye ayrılmalar gibi, bunun da cinsel boyutu ihmal edilir gibi değildir.

Geriye yeni modelleri sahneye çıkartmak, onları göstermek kalmaktadır.

Gözükmek

Yüzyılın dönemecinde ortaya çıkacak olan üçüncü burjuva değeri gözükmek, sanat ve onun yeni siparişçisi tüccar tarafından karşılanacaktır. Piero della Francesca'nın ve Lorenzo de Medici'nin

1492'de ölmelerinden sonra, Avrupa sanatı Floransa'dan Roma'ya, atelyeden tek başına çalışan sanatçıya, esrardan tiyatroya, törenden temsile, hükümdardan burjuvaya kaymıştır. İyi "gözükebilmek" için kendini göstermek ve bunun bilinmesini sağlamak gerekir. İmge allegorik olmaktan çıkarak, cinsiyeti belli hale gelmiştir.

Kilise için Cambridge'deki King's Collge, Nurenberg'deki Saint-Laurent, Valladolid'deki San Paolo gibi bazı gotik şaheserler inşa edilmeye devam ediyorsa da, İtalyan estetiği kendini Avrupa hükümdar ve burjuvalarına dayatmıştır. VIII. Charles'ın, sonra da XII. Louis'nin ve I. François'nın Alpaşırı seferleri İtalyan fikirlerinin yayılmalarına katkıda bulunmuşlardır. Yavaş yavaş Madrid'den Stokholm'e, Mexico'dan Moskova'ya kadar ortak bir estetik oluşmuştur. Fransa'da XVI. yüzyılda hükümdarların veya zenginleşen tüccarların hesabına yapılan veya elden geçirilen şatolar —Ecouen, Chambord, Loches-Blois, Azay-le-Rideau— İtalyan mimarisinden geniş ölçüde etkilenmişlerdir. Leonardo da Vinci, Andea Solaric Fransa'ya, İspanya'ya, Flandre'a gitmektedirler.

Sanat koruyucusu, kendinin veya Tanrının şanı için yapılmış olmasalar bile, bu sanat eserlerinde tamahkârlıkla bakmaktadır: *Yeni* istemektedir, bu onun güzellik kıstasıdır. *Pahalı* istemektedir: gözükmek için şaşırtan ve değerli olan, benzersizliği ortaya koyan, adın yerine geçen nesnelere sahip olmak gerekmektedir. Burjuva için sanat eseri aynı zamanda feodal toprağın da ikâmesi olacaktır.

Dürer 1493'te —belki de daha 1492'de—tarihin ilk özportresini tamamlamıştır: sanatçı da kendi hesabına kendini ilân etmekte, sunmakta, sahnelemektedir. Kendi eserinin konusu haline gelmektedir. Artık bir lânetli veya adsız biri değil de, hayranlık duyulan bir varlıktır. Yaratmak aynı zamanda olumlu bir toplumsal değer haline de gelmektedir. III. Paulus 1540'ta Michelangelo'yu herhangi bir loncaya bağlı olma zorunluluğundan kurtarmıştır. Cosimo de Medici aynı işi 1571'de Floransa'daki bütün sanatçılar için yapmıştır. Serbest sanatçı resmen doğmuştur. Konusunu seçmek için artık bahaneye ihtiyacı yoktur. Ona sipariş veren kişi —artık bu kişi büyük bir sıklıkla tüccardır—, artık onun eski eserleri tekrarlamasını istememekte, ondan farkedilmesine yardımcı olacak yeni şeyler beklemektedir. Yeni bir değerdir: sanat eseri ancak satılabilirse "birşey etmekte"dir, başka bir ifadeyle, ancak bir piyasası varsa, eğer birçok kişi onun fiyatını kabul ediyorsa değerlidir. Para güzelin kıstası, sayı değerin işareti haline gelmektedir.

Modern tiyatronun ortaya çıkışı buradan kaynaklanmaktadır[42]: artık ayrıcalıklı bir saray halkının seyirlik unsuru değildir,

değeri seyircilerinin boyutundan kaynaklanmaktadır. Oyun da ancak ne kadar seyredilirse o kadar etmektedir. *Tiyatro temsili* modern biçimine o sıralarda bürünmektedir. Aynı zamanda sosyete temsili de olmaktadır: burada kendini göstermek, gözükmek gerekmektedir. İlk modern komedi olan *la Calandra* 1504'e doğru temsil edilmiştir. Plautus ve Terentius'un komedilerinin —bunlar aynı yerde oynanmayı gerektirmektedirler— yeniden keşfi, *figüratif* dekorların, perspektiflerin yaratılmasına yöneltmiştir[42]. 1508'de Ariosto'nun *la Cassaria*'sı için dekorlar yapılmıştır. 1513'te Urbino sarayında, Bernardo Davizi'nin *la Salandria* adlı komedisinin temsili için, perspektif halindeki yan dekorlarıyla ilk derin sahne düzenlenmiştir[42]. İlk modern trajediler —Trissino'nun *Saphonisbe*'si ve Gian Ruccelai'nin *Rosemonde*'si— 1515'te gün ışığına çıkmışlardır. Sebastiano Serlio 1539'da Vicenze 'de, göz yanıltıcı resimli panolarla, sahne üzerinde resimsel perspektif uygulamıştır[42].

Mesleği tamamen laik olan oyuncunun doğumu. Bilinen ilk sözleşmeli tiyatro grubu[42], Padova'da 1546 yılında ortaya çıkmıştır.

Burjuvazi kendini sahnelemektedir. Güzelin satılabilir olmakla ortaya çıktığı, kendine yönelik bir gösteri istemektedir. Sanat bugün hâlâ öyle olduğu üzere, mal haline gelmektedir.

4. Başdöndürücü İkircilik

1492, yahudi halkının dört buçuk yüzyıl sonra zirvesine çıkacak olan inatçı bir yokedilme sürecinin başlangıcının belirlemektedir. Barbarlığın mola verdiği anlarda ise, 1492 kovulması istisnai bir zihinsel devrimi hızlandırmıştır. Pislikten çiçekler fışkırmıştır.

Kim olduğunu unutmak için kovmaktadırlar. Avrupa hümanizma akımının ilerlemesiyle, artık Kudüslü değil de, Romalı olmayı istemektedir. Bu kendi atalarını kendi seçme isteği, hıristiyanları büyük yahudi entellektüellerini ihtida etmeye zorlamaya yöneltecektir. En azından iki kuşak boyunca ikili bir oyuna, ikircikliğe mahkûm edilen bu yahudiler, eleştirel zihniyetlerini özgün olduklarına karar verdirtecek, onlara sahip çıkan iki dogmaya atıfta bulunmadan düşünecek kadar sakinleştirecek bir güvensizlik ve manevi yasadışılık hayatı yaşayacaklardır. *Modern entellektüel* buradan kaynaklanmaktadır.

Böylece İspanya yahudilerinin kovulmalarını hem hıristiyan Avrupa'nın saflığı takıntısının sonucu, hem de paradoksal olarak, modern entellektüelin, ikisi arasındaki adamın, ikircikliğin ve çift olmanın, mesafe koymanın ve maskenin, saf olmayanın ve reddin adamanın ortaya çıkışını harekete geçiren bir unsur olarak kabul ediyorum.

Saflaştırmak

XV. yüzyıl yahudi - karşıtlığı, Avrupa'nın kendi imanına sahip çıkma, Kitabı Mukaddesin verdiğini —Kudüs— reddederek kendine bir baba seçme —Roma— iradesinin dışavurumudur. Bu, kıtanın

Doğu'nun onun doğumundaki rolünü unutmasının, kendini kendine yabancı olan kendi geçmişinden arındırmasının bir biçimidir. Kıta-Tarih bu kovmayla, başkalarının tarihini anlatma hakkını kendine almadan önce, kendine bir geçmiş icad etmiştir.

Dünyevi iktidarına yönelik tehtidlerin arttığını hisseden kilise, ancak onu küçümseyen hükümdarlardan daha Avrupalı hale gelirse, tektanrıcılığa tekrar sahip çıkarak, hıristiyan dinini bir Roma dini haline getirirse, dünyanın merkezini Kudüs'ten Roma'ya aktarırsa, bu taşla birlikte zaten müslüman boyunduruğunda olan Bizans'ı reddederse varlığını sürdürebilirdi. Haritalar bu çağırıyı çoktan aktarmakta; resim, müzik ve edebiyat söylevleri, tavırları, sesleri, adları batılılaştırırken bu çağrıya biçim vermektedirler; İsa'ya ve havarilerine uzun zamandan beri, aslında sahip olmadıkları bir şekilde, Batı'nın sarışın çehrelerini vermektedirler.

Hıristiyanlığın kaynağının Doğu'da olduğunun atlatılamaz tanığı olan yahudi halkı böylece gitmek, erimek veya kaybolmak zorundadır. 1492 kovması, 1392'deki gibi yarını olmayan geçici bir olay olmayıp, bal gibi "kesin çözüm"dür. Bunun nedeni yalnızca kararnamenin yürürlükten kaldırılmaması olmayıp, hükümlerinin tüm Avrupa'ya yayılarak uygulanmasıdır.

İspanya'dan ayrılan yahudilerin çoğu önce Portekiz'e sığınmışlardır: burada dostları, aileleri vardır; buranın dili kendilerininkine yakındır; *conversos* olup da, ayrılanların mallarına göz kulak olmak için kalmaya karar verenlerle buradan teması korumak mümkündür. Zaten kral II. Joao onların burada, adam başına bir düka ödemeleri koşuluyla altı ay ikâmet etmelerine izin vermiştir: kazancın küçüğü büyüğü olmaz. Diğer bazı yahudiler İspanya'nın komşuları olan Navarra krallığına ve Fransa'nın güneyine sığınmışlardır.

Kararnamenin yürürlük süresi konusunda daha kötümser olan bazıları daha uzaklara gitmişlerdir: İngiltere, Flandre, Kuzey Afrika, İtalya, yüz kadar cemaatin papaların hoşgörüsünden yararlandığı papalık devletleri. Buralarda özerk gruplar oluşturmuşlar, ayin tarzlarını ve Kastilyaca ile *Ladino* olan dillerini buralara taşımışlardır. kendilerini "diğer" yahudilerden o kadar derinlemesine farklı hissetmektedirler ki, Londra veya Amsterdam havralarında onlarla karışmamaktadırlar; hatta Venedik'te yerleştikleri mahalleden, onlardan önce buraya Almanya'dan gelen yahudileri attırmışlardır.

Onları en iyi karşılayan İslam alemi ve özellikle de II. Bayezid'in "bu kadar yararlı uyrukları kovan hıristiyan hükümdarların

ahmaklıkları"na şaşırdığı Osmanlı imparatorluğu olmuştur; II. Bayezid yönetim aygıtından ve halkından yahudilerin yerleşmelerine yardımcı olmalarını istemiştir. Bu tıpkı daha sonraları II. Friedrich'in, Fransa protestanlarının kovulmalarının meydana getirdiği "aptallık"a şaşırması gibidir. Böylece melezlenme yerleri olan İstanbul, Selanik, Edirne, Ege adaları yaklaşık beş yüzyıllık bir dönem için, kalabalık ve özgür yahudi cemaatleri açısından sığınma ve ışıma yeri olacaklardır. İspanya yahudileri daha 1493'te İstanbul'da İbranice bir matbaa kurmuşlardır ve ertesi yıl burada şerh edilmiş bir *Pentateuque* (Eski Ahid'in ilk beş kitabı) basacaklardır. Hekimlerin, müneccimlerin, sarrafların, hükümdar danışmanlarının arasında çabucak İspanya yahudileri de görülecektir.

Aynı şekilde İspanya'dan, ama özellikle Almanya'dan gelen yahudiler Polonya'da, onları gelişmeye yardımcı unsurlar olarak değil de, köylü kitlesi ile kendi aralarında bulunmasını hayal ettikleri aracılar olarak gören büyük toprak sahiplerinden iyi kabul görmüşlerdir. Bu toprak sahipleri onları malikâne kâhyaları, vergi veya gümrük resmi toplayıcıları yaparak, böylece tüccar bir burjuvazinin doğumunu frenlemeye katkıda bulunmuşlar ve bu olgudan ötürü de Polonya toplumunun modernleşme sürecini yavaşlatmışlardır. Polonya soyluluğu bu yolla aynı zamanda, vakti geldiğinde yararlı olduğu görülecek bir günah keçisine sahip olmuştur.

O sıralarda yavaş yavaş devlet içinde devlet haline gelen büyük cemaatler bu ülkeye yerleşmektedirler. Almanca kökenli *Yidiş* lehçesi bu ülkede kök salmaktadır. Krakow'un ikizi olan Kazimirz büyük bir yahudi kenti haline gelmiştir. Polonyalı hahamlar 1530 yılında, ülkenin başlıca fuarlarının dışında, Polonya, Rusya ve Litvanya yahudilerinin temsilcilerini biraraya getiren, *Kahalt* adında tamamen özerk siyasal bir kurum oluşturmuşlardır. Anlaşmazlıklar burada karara bağlanmakta, vergi salınmakta, ihtiyaç sahiplerine yönelik yardımlar yönetilmekte, hangi kitapların yasaklanacağı kararlaştırılmaktadır. Hatta *Kahalt* kararlarının uygulanması için devlet güçlerine başvurmaktadır. Bu özerkliğin bedeli birgün pahalı ödenecektir...

İspanya'dan kovulan yahudiler diğer yerlerde genelde pek iyi karşılanmamışlardır. Aragon kralı, uyrukları olan Sicilya yahudilerinden, 12 Ocak 1493'ten itibaren ihtida etmek ile adadan ayrılmak arasında tercih yapmalarını istemiştir. Daha Marsilya'da karaya çıkmalarından biraz sonra, İspanyol sürgünleri 30 Mayıs 1493'te halk ayaklanmaları sonucu buradan da kovulmuşlardır. VIII. Charles aynı zamanda Provence kontu da olarak, onları 1493 Temmu-

zunda Arles'dan kovmuştur. 2-6 Mayıs 1495'te Monosque'ta, kentin fransisken ve karmelit dilenci keşişleri, Tarascon'dan kovularak buraya gelen yahudilerin evlerinin yağmalanmasını teşvik etmişlerdir. Birkaçı ihtida etmiş; çoğu hâlâ papaların denetiminde olan ve hep konuksever davranan Carpentras'ya gitmiştir.

İspanya ve Portekiz yahudileri 5 Aralık 1496'da, komşularından geri kalmak istemeyen yeni kral I. Manuel tarafından Portekiz'den kovulmuşlardır. İspanya yahudilerinin hayalleri kırılmıştır. 1498'de, sığındıkları sonuncu İberya krallığı olan Navarra'dan da kovulmuşlardır. 1499'da Nurenberg'ten atılmışlardır 23 Mayıs 1500'de Provence'takilerin sırası gelmiştir. Bu aynı yıl, İspanya baskısıyla Napoli'den bile ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine, Isaac Abravanel'in rehberliği altında Venediğe akın etmişlerdir; üçüncü kez kovulan —Portekiz ve İspanya'dan sonra— Abravanel Venedik'te hâlâ, öleceği tarih olan 1508'e kadar, aralarında Kitabı Mukaddesin birçok kitabının tefsirinin de yer aldığı dinsel eserler yayınlamaya devam etmektedir.

Sonuç olarak, XV. yüzyılın sonunda Avrupa'da birkaç İtalyan (papalık devletleri, Venedik, Cenova, Livorno ve Pizza), güneybatı Fransa (Bordeaux ve Bayonne), 1579'dan beri bağımsız olan Birleşik Eyaletler, Polonya ve Türkiye kentinin dışında önemli bir yahudi cemaati artık yoktur. Hıristiyan Avrupa böylece sınırlarını çizmekte; hoşgörüsüzlüğünü dayatma, babasını seçme kapasitesinin coğrafi sınırlarını belirlemektedir. Papalık devletlerinin konukseverliği bu açıdan, Kilise'nin bunun dışındaki heryerdeki tutumuyla çelişiyora benzeyen bir esrar olarak kalmaktadır. Herhalde kabul edilen bu birkaç yahudi reddedilen bütün diğerlerini meskelemeye yarıyordu: Roma, Pilatus rolü oynamaktadır.

Yahudi cemaatlerinin önderlerinden bazıları —özellikle Fransa'dakiler—, daha o sıralarda yüz bin dindaşlarının önce Memlûk, sonra da 1517'den itibaren Türk egemenliğinde yaşadıkları Filistin'e yerleşmeyi düşünmeye başlamışlardır. Isaac Schelo'ya göre[83], Kudüs'te daha o tarihlerde "başta boyacılar, terziler, kunduracılar olmak üzere çok sayıda zanaatkâr" bulunmaktadır. "Bazıları her cins mal üzerine zengin bir ticaret yapmakta ve güzel dükkânlara sahip bulunmaktadırlar; birkaçı kendilerini tıp, astromoni, matematik gibi bilimlere adamıştır. Fakat bilginlerin büyük çoğunluğu gece gündüz Kutsal Yasayı ve Kabbala'nın gerçek irfanını incelemekle uğraşmaktadır. Bunlara cemat sandığı tarafından bakılmaktadır, çünkü sadece Yasa incelemeleriyle meşgûl olmaktadırlar"[83]. Avrupa'da mutsuz olan birçok yahudi onlara katılmak istemekte-

dir; Mesih'in geleceğine ilişkin düşler çoğalmaktadır. Avignon'da doğan ve Cenova'ya sığınan R. Joseph Ha-Cohen adlı yahudi bir hekim[61], bu ilk girişimleri tasvir etmektedir: "Hind'den gelen David adlı bir yahudi, Türklerle savaşmak ve Kutsal Toprakları onlardan geri almak için Portekiz kralından yardım istemiştir. Kralın kâtibi olan Salomon Molcho adındaki bir yahudi. Bu David'i görünce Tanrı kalbine temas etmiş, o da Ebedi'ye, babalarımızın Tanrısına geri dönmüş ve sünnet olmuştur... Portekiz kralının onlara yardım etmeyi reddetmesi üzerine, iki adam İspanya, Fransa ve İtalya'ya giderek heryerde yahudilere Ebedi tarafından onları Filistin'e götürmekle görevlendirildiklerini bildirmişlerdir"[61]. Bundan daha ciddi bir girişim olarak, 1534'te Lizbon'da doğan *marrano* banker Joao Mendès, 1536'da Anvers'e gelmiş, sonra 1553'te İstanbul'a yerleşerek Joseph Ha Nassi adıyla tekrar yahudiliğe dönmüş, II. Bayezid'in ardılı padişah II. Selim döneminde sultanın hazinedarı mertebesine yükselmiş ve ondan "Bir yahudi devleti kurmak üzere" Tiberiye bölgesinde bir toprak temliki elde etmiştir. Fakat ilk gemi korsanların eline geçmiş ve Nassi bu işten vazgeçmiştir. Daha sonra, başta kabbalacılar olmak üzere, birkaç İspanya yahudisi küçük Safed kentine yerleşerek, XVII. yüzyılın ortasında Sabetay Sevi'nin sahtekârlığıyla sıçrama yapacak olan yeni türden bir mesihçiliğin gelişmesine katkıda bulunacaklardır.

Böylece Avrupa, İspanya yahudilerinin kovulmalarından birkaç yıl sonra "saflaşmış" durumdadır, ve Aragon bu süreci başlatmış olmanın şanını taşıyabilir. Ancak en fanatikler için bu da yeterli değildir: 1500'de kardinal Cisneros tarafından, Alcala'da birçok dilden olacak bir Kitabı Mukaddes'in hazırlanması için davet edilen Erasmus, bu teklifi geri çevirmiştir: *"non placet Hispania"* —ona göre bu ülke hâlâ yahudilere ve müslümanlara hoşgörü göstermektedir—. Açıkçası: bu ülkede, hıristiyanlığa imanlarının çok kuşkulu olduğunu düşündüğü mühtedi yahudilere hoşgörü gösterilmektedir.

Yahudiler bir iman topluluğu değil de, bir ırktırlar demektir. 1572'de çıkartılan "kan saflığı" denilen bir yasa ona hak vermiştir. Bu yasa *marrano*ların önemli veya yetkili görevlere gelmelerini engelleyerek, "eski hıristiyanlar"la evlenmelerini yasaklayarak, onları da ülkeden gitmeye dolaylı olarak zorlamaktadır. Yahudiler hangi durumda olurlarsa olsunlar, böylece geçmişleri tarafından yakalanmaktadırlar. Torquemada kazanmıştır. 1492'de devreye soktuğu süreç artık ancak kendi sonuna ulaşabilirdi: tam kovma. Bu konuda artık yarım çözüm yoktur. Nazizmin de kendi döneminde gös-

tereceği üzere, entegrizm sürekli olarak ancak dinsel fanatikliliğin arkasında gizlenebilir. O öncelikle ırksal saflık düşüdür.

Yeni insanı oluşturmak: yüzyılın amacı budur. Her türlü pislikten arınmış, ilk günahtan kurtulmuş bir insan. Kendine bir baba icad etmek ve saf ve mükemmel bir oğul bulmak. Her tür geçmişten kurtulmuş bir dünya inşa etmek. oysa yahudi Geçmiş'tir, sadece mevcudiyetiyle Tanrı'nın Romalı, ardından da İspanyol olmadan önce Babilli, sonra Filistinli olduğunu hatırlatan kişidir. Mutluluğunu unutmak üzerinde temellendiren yeni insan için can sıkıcı bir miras.

Atlantikötesinde kızılderili ideal insanı, Avrupa imanının Doğudaki kökleri konusunda hiçbir şey bilmemesi ölçüsünde mükemmel hıristiyanı inşa etmek için bir malzeme olarak görülmektedir. Bu işlem onu yok edecektir. Bu aynı yeni İnsan düşü, daha sonra Nazi Almanya'sında ve Stalin Rusya'sında yeniden ortaya çıkarak yeni katliamlara yol açacaktır.

Thomas Morus *Ütopya* 'sındaki söylemin, Orenequo'da yeryüzü cennetini keşfeden Colombus'unkiyle, kan saflığından söz eden Torquemada'nınkiyle, onun ardından gelecek kuşakların mutluluğunu kendi çağdaşlarının külleri üzerinde kuracaklarını iddia edecek olan düzene sokucularınkiyle tamamen aynı olduğundan habersizdi.

Kuşku duymak

Avrupa'da 1492'den sonra, hayatı *marrano* larınkinden daha fazla tehlikede olan hiçkimse yoktur. Samimiyetle ihtida etmiş olan ve artık hiçbir musevi ayini uygulamayanlarına varana kadar, bunların hepsi "eski hıristiyanlar" tarafından aralıksız gözetim altında tutulmaktadır; bunlar mesleki faaliyetleri esnasında bazı kimselerin veya çevrelerindekilerin ayağına bastıklarında, eski dinlerini uyguladıkları suçlamasıyla ihbar edilmektedirler. Bu ihbar onları işkenceye ve hemen her seferinde odun yığını üzerinde yakılmaya götürmektedir.

Ancak çoğu gerçek hıristiyanlar, hatta —hayatta kalabilmek için— fanatikler haline gelmişlerdir. XVI. yüzyılın başında bir *conversos* ailesi içinde doğmuş olan Avilalı azize Theresa gibileri Erasmus'un düşüncesine, başlangıçtaki saflığa dönüş ilkelerine katılmışlardır. Bazıları da engizisyon içinde yer almışlardır. Çoğu iki dini de derinlemesine bilmekte, dilini birçok kardinal ve piskopos-

tan daha iyi bildikleri Kitabı Mukaddesi okumasını her halükârda bilmektedirler.

Bu binlerce *conversos*'un büyük çoğunluğu XVI. yüzyılın başında hâlâ gizlice museviliğe bağlı kalmaya devam etmektedir. Pazar ayinine açıkça gitmeyi sürdürmekle birlikte, gürültüyü emmesi için zemini kumla kaplanmış mahzenlerde cuma akşamları gizlice ibadet etmektedirler. Karantinenin kaldırılmasını beklerken, havraları ve mezarlıkları korumak için ülkede kalmaktadırlar. Musevilikten kopmamak ve onu çocuklarına aktarmak için ellerinden gelen herşeyi yapıyorlarsa da, hıristiyan kültürü onları gene de yavaş yavaş istila etmekte ve geleneksel dinlerinden uzaklaştırmaktadır. Kaşer gıda yemek, oruç tutmak, cumartesileri çalışmamak, kilisedeki dualardan etkilenmemek zordur. Görünüşteki imanlarının kelime haznesi, kavramları onları, onlara rağmen etkilemektedir. Çifte bir entellektüel ve dinsel hayat sürdürmeleri gerekmektedir. Bu ikircikli hayat birçoğu için bir ömür boyu, bazı ailelerde de birçok kuşak boyu —bazıları bunun bugüne kadar sürdüğünü söylemektedir— sürecektir...

Yahudi veya değil, Cristobal Colombus bu kesintisiz ikili oyununun, bu sürekli ikircikliğin biçimlendiği ilk kişidir ve bu duruma damgasını basmıştır. Luis de Santangel gibi bazıları 1492'den çok öncelerinden beri bu durumdadırlar. Daha sonra bazı dikkatli hıristiyanların arkasındam mümin yahudiler keşfedilecektir. Örneğin Cordoba engizitörü Lucero 1505'te —Colombus'un baş destekçisi genel engizitör Diego Deza'nın karşı çıkmadığı üzere—, Colombus'un düşmanı Hernando de Talavera'nın ailesinin bütün üyelerini tutuklatmıştır. Hatta İgnazio de Loyola'nın ardılı —Loyola bu kişiyi bizzat seçmiştir— Diego de Lañez ile kâtibinin 1492'den önce *conversos* oldukları, ama bu yüzden kimsenin onların imanından kuşkulanmadığı ortaya çıkartılmıştır.

Böylece birçok kuşak Aragon'da, Kastilya'da, Portekiz'de varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Bu durum Toledo başpiskoposu Juan Martinez Siliceo'nun kan saflığı statülerinin uygulanmasını sağlamasına, yani *marrano* ların —atalarından en az birinin yahudi olmasıyla tanımlanmaktadırlar— ülkeyi terketmelerine kadar sürmüştür. Kilisenin içinde bu yasaya direnen sonuncu kutup olan cizvitler bile, bundan yirmi yıl sonra, 1592'de *marrano* ların kendi saflarından atmışlardır, hatta uzak atalarından birinin yahudi olduğunun söylenmemesi için, Diego de Lañez'in soy zincirini tahrif etmişlerdir. İslamiyetten hıristiyanlığa geçen *moriscolar* için de, 1609-1613 arasında aynı kader söz konusu olacaktır.

Eski yahudiler kısa bir süre sonra Portekiz'den de başka diyarlara doğru yola çıkmışlardır. Bunların bazıları birçok kuşaktan beri gerçek hıristiyanlar haline gelmişlerdir ve Montaigne'in anne tarafından dedesi Antoine de Luppes gibi bazıları sürgünde de bu imanlarını korumuşlardır. Baruch Spinoza'nın dedesi gibi diğer başkaları da museviliğe geri dönmüşlerdir.

Bunların hepsi de kendi zamanlarının en özgür zihinleri arasında yer almaktadırlar. Çelişkili şeyleri takdir etme, kabul etme, bunlara inanma yeteneğine sahip olan, mutlak doktrinleri reddeden, sürekli olarak çifte dil ve şüphe yönünde eğitilen, birbiri ardı sıra benimsedikleri iki din arasında bölünen *marrano* lar yeni bir felsefe aramaktadırlar. Bunlar tanrıya inanıp dine inanmayarak veya rasyonalist olarak(127) modernliğin başat kaynaklarından biri haline geleceklerdir. Abraham Señor'dan Spinoza'ya, Encina'dan Freud'e, Montaigne'den Marx'a uzanan, birçok diğerleri arasında Yoshua Yovel tarafından izlenmiş olan(122) ince, ama çok gerçek bir bağ vardır(122). Bunların bazıları filozof, bazıları yazar, bazıları da sözünü daha önce ettiğim, 1579'da Naksos dükü olarak ölecek olan, başka parlak *marrano* ların yer aldığı Venedik diplomasisi karşısında Türk diplomasisinin başı olan Joseph Nassi gibi diplomat olacaklardır.

Bazıları, en tuzu kuruda yahudi cemaatlerinin yaşadığı Birleşik Eyaletlere gitmişler, başkaları Fransa'da Bayonne veya Bordeaux'ya yerleşmişlerdir. Hıristiyan kalanların ardıllarının arasında, modern dünyanın ilk özgür kafası, özgürlük yolcusu Michel de Montaigne de vardır; Montaigne 1591'de Bordeaux belediye başkanı ve Henri de Navarre'ın danışmanı olacaktır. Farkına varmadığı halde *marrano* atalarının damgasını yemiş olarak kendini izleyecek olan bütün *marrano* ların felsefesine yazılarıyla vücut vermektedir.

Bu *marrano* lar da onun gibi *kötümser*dirler: "Çevremizde herşey geriliyor, ister hıristiyan alemindeki, ister başka yerlerdeki bildiğimiz bütün büyük devletlere bir bakınız; buralarda değişmenin ve yok olmanın gerçek bir tehtid olduğunu göreceksiniz"(93).

Onun gibi *evrenselcidirler* : "bütün insanları vatandaşım sayarım... ve doğal bir havanın tatlılığına hiç de düşkün değilim"(93).

Onun gibi *göçebedirler*: "yolculuk bana yararlı bir iş gibi gözükür... Gezmek için gezerim"(93).

Onun gibi kendilerini kafalarına takmışlar, *içe bakışa* yönelmişlerdir: "diğer her konudan tamamen yoksun ve boş olarak, kendimi *kendime kanıt ve konu olarak* sundum".

Onun gibi kulakları hep *kiriştedir* : "amacım her bir şekilde bö-

lünebilir: büyük umutlara dayanmamakta, hergün onun ucunu meydana getirmektedir"[93].

Onun gibi, *kitap* onların tek servetidir: "dünyada kalem ve kâğıt oldukça hiç aralıksız ve hiç usanmadan üzerinde gideceğim bir yol olduğumu kim görmez ki?"

Bu formüllerin esas bölümü, ilhamını açıkça Kilise mensubundan alan ve *marrano* ların derin ilhamını —istemeden— dışa vuran *Övünmeye Dair* adlı kitabının başlıca bölümlerinden yalnızca birinde sergilenmektedir.

Marrano ların geriye kalanlarının çoğu Amsterdam'a yerleşmiştir. Bunların çoğu museviliğe geri dönmek istemektedir. Baltasar Orobio de Castro gibi bazıları aşırı ortodoks hahamlar olmuşlardır[122]. Fakat çoğu, unuttukları, hatta hiçbir zaman uygulamadıkları bir imanla yeniden bütünleşme becerisini gösterememektedir. Amsterdamlı hahamlar onları yahudi olarak kabul etmeyi reddetmektedirler: bunlar kuşaklar boyunca ne sünnet olmuş, ne de dinsel evlilik yapmışlardır. Ne pahasına olursa olsun yahudi olduklarını kanıtlamak isteyen bazıları, özel kanıtlara ve Selâmet gibi bir hıristiyan kuramına atıfta bulunarak durumlarını daha da ağırlaştırmaktadırlar: "Selâmet İsa'da değil de, Musa yasasındadır"[122].

Zaten çok kimse de, kentin dış dünyaya özellikle kapalı olan yahudi cemaatlerinin katı yasalarına uymayı reddetmektedirler. Örneğin XVII. yüzyılın başında Amsterdam'a yerleşen bir *marrano*'nun çocuğu olan Uriel Acosta 1650'ye doğru yeniden yahudi olmak istemiş, ama cemaatin musevi ortodoksluğunun kurallarına boyun eğmeyi reddederek isyan etmiştir; hahamlar tarafından cemaatten atılarak, sonunda intihar etmiştir. "Beni yahudilere doğru hangi şeytan itti" diye yazacaktır, patetik özyaşam öyküsünün sonuna[122].

Başka *marrano* entellektüeller —hekim Juan de Prado, filozof Pedro Nuñez ve yazar Isaac de Peyrere gibileri— de hahamların ortodoksluğuna isyan etmişler ve Yasa ile cemaatin zorunluklarına uymaktan açıkça vazgeçerek, heterodoks bir felsefi, bilimsel veya edebi çalışma sürdürmüşlerdir.

Bu güzergâhın en yetkin, başat çehresi, Amsterdamlı bir *marrano*'nun genç oğlu, 1632 doğumlu Baruch Spinoza'dır. Yahudi okulunda okumuş, burada İbranice, İspanyolca öğrenmiş Maimonides'i, Crescas'ı keşfetmiştir. *Marrano* hekim Juan de Prado'nun dostudur, hahamlara boyun eğmeyi reddettiğinden 1656'da cemaatten atılmıştır. *Herem* onu tüm toplumsal hayattan soyutlamakta ve bir çıkıntı haline getirmektedir; sonuç olarak Amsterdam'da tıp-

kı bir *marrano* gibi, herkesle farklı bir şekilde konuşan, çifte dilin büyük ustası haline gelmiştir[122]. Den Haag'a çekilerek, hayatını mercek cilalayarak kazanmıştır. Hollanda hükûmet başkanı Jan de Witt tarafından korunmuş, 1677'de Kitabı Mukaddesi Hollanda diline çevirdiği sırada ölmüştür. Ona göre Kitabı Mukaddes geleneği ve yasaları ifşa edilmiş gerçekler olarak değil de, herkes tarafından bireysel *aklın yargısına* tabi tutulan şeyler olarak kabul edilmelidir. "Ve herkes bu dogmanın evrensel akıl üzerinde temellenen kendi öznel bilinciyle uyumlu olup olmadığına karar verebilmelidir"[122]. Şüphe *onu hata yapmak hakkı*'nın —"herkes yanılmakta özgürdür"—; herkesin selamete doğru kendi yolunu bilgi, akıl veya ahiret mutluluğu aracılığıyla kendinin serbestçe arama hakkının methiyesini yapmaktadır. Herkesin tanrıyı bulabileceğini düşünmektedir; belirlenebilen, böylece çatışma ve hoşgörüsüzlük kaynağı olan insani bir imanın tanrısının değil de, yalnızca onun mümkün olduğu *evrensel bir Tanrının*: *Evrenin bizzat kendinin*. "Demek ki Doğa'yı Tanrıdan sadır olduğu için değil, bizzat kendi Tanrı olduğu için sevmek gerekir"[122]. Marranoculuk onu, Doğa'yı tanrı olarak yüceltmeye ve gerçeği de şüphe adına reddetmeye götürmektedir.

Modern entellektüel bir Montaigne veya bir Spinoza'dan, açık veya gizli bir *marrano* 'dan başka birşey olmayacaktır. Nereden gelirse gelsin, başka kimlikler tarafından bırakılmış boşlukların arasında yeni olanı bulmak için, kendini dışta bırakacak alanda düşünmek zorunda olan entellektüel, doğrunun, hakikinin, güzelin, normalin genellikle kabul edilen tanımını reddetmektedir. Bu da onu, ayakta kalabilmesi için çifte dile ve ikircikliğe mahkûm etmektedir.

Islah Etmek

Roma kilisesinin saygınlığı 1492'de en alt düzeydedir: Vatikan'da papalık tahtında bir Borgia oturmaktadır, VIII. Charles onu suçlamaktan çekinmemektedir; Floransa ona, Napoli'yle zıtlaştığı bir toprak çatışmasında bir çözüm dayatabilmektedir; saray ve katedrallerin masraflarının karşılanabilmesi için cennete kabul belgeleri ve görevler parası olan herkese satılmaktadır; Portekiz Afrika'da, İspanya Amerika'da İsa'nın adına katliâm yapmaktadırlar.

Bu yozlaşma karşısında birçok ses yükselmektedir. VII. Bonifacius tarafından 1300'de yaratılmış olan günah bağışlama belgesi

sistemi Almanya, İsviçre ve İngiltere'de eleştirilmektedir. Yetmiş kardinalden büyük kısmının herbirinin yirmi beş manastırdan daha fazlasının gelirlerini alması; bunları saraylar yaptırtmak, sanat eserleri satın almak, Karnaval kutlamaları yapmak, çocuklarına en iyi hocaları tutmak[132] ve gerçek bir saray halkı beslemek (örneğin Cesare Borgia'nın saray halkı ona ayda bin beş yüz dükaya mal olmaktaydı) için servetler harcamaları insanları kudurtmaktadır. Yeni entellektüeller, gerçek dindarlar, püriten burjuvalar öfkelenmektedirler. İnsan giderek daha az göstermelik veya körlemesine, giderek daha eğitimli hale gelmektedir; matbaanın bunun böyle olmasında hiç de azımsanamayacak bir rolü vardır: 1520'den önce yüz yetmiş Latince ve ulusal dillerden de altmış Kitabı Mukaddes yayını yapılmıştır.

Floransa'da Savonarola kendini Cumhuriyetin ahlâk rehberi yerine koymaktadır. Kilise "rezil"dir, "iğrenç bir canavar", "bir fahişe"dir demektedir. Kalabalıkların da peşine takılmasıyla, bütün oyunları, perukaları, sanat kitaplarını "kendini beğenmişlik odun yığınları"nda yakmaktadır. VIII. Charles'a Pizza'da şöyle açıklayacaktır: "insanları tövbe etmeye çağırmak için haykırmaktan başka hiçbir şey yapmadım".

Fakat intikamcı keşiş daha başka isyanların habercisidir. Erasmus, Thomas Morus'a John Colet'ye, Avusturya arşidükü Maximilien'e, kardinal Gian de Medici'ye ve yegâne "makul" delilerin "tanrı için çıldıranlar" olduğunu savunarak papa ve Kilise'yi eleştirdiği, saf bir Kilise'yi ve kendine egemen olan bir burjuvaziyi övdüğü *Deliliğin methiye*'sini yazdığı 1511 yılında Londra'da VIII. Henry'ye önerilerde bulunmaktadır.

Bundan altı yıl sonra, 31 Ekim 1517'de başka bir keşiş, otuz dört yaşında olan bir ogüsten rahibi Martin Luther, Wittenburg katedral kilisesinin kapısına, *Papalığın bağışlamalarına karşı doksan beş tez*'ini asarak, papa II. Julius'un —Cesare Borgia'nın yerine geçen Guiliano della Rovere— Roma Sanctus Petrus bazilikasını yaptırtmak için giriştiği kitlesel günah bağışı belgesi ticaretine itiraz etmiştir. Her tür ifşanın Kutsal Yazılarda olduğunu, bunun dışında başka hiçbir yerde bulunmadığını, selâmetin İmandan ve yalnızca İmandan geldiğini, ayinlerin ikincil olduklarını savunarak, Kilise'nin yararsızlığını kanıtlamak istemektedir. Madem ki artık herkes matbaa sayesinde Kitabı Mukaddesi okuyabilir, madem ki Kilise'nin birliği düşü uzaklaşmaktadır, o halde Luther ulusal kiliselerin ayrılıkçı duygularından ve ister Fransa'da, ister Almanya, Flandre, İngiltere veya hatta isterse İsviçre kantonlarında olsun,

Roma'nın iktidarını tanımayı ezelden beri reddeden bağımsızlık yanlısı krallıklardan destek bulabilir.

Roma Augsburg diyetinin başarısız olmasından ve Leipzig buluşmasından sonra, 1520'den itibaren bir katı tutum benimsemiştir. Erasmus o anda tehtid halinde olan bir kopmadan kaygılanarak, 1524'te *Serbest irade* adlı eserini yayınlamıştır. Luther ona 1525'te *Bağımlı irade* ile cevap vermiş ve kendinin, Middleburg ile Johannes Lichtenberger'in 1492'deki kehanetlerinde yer alan, korkulması gereken keşiş olduğunu ilân etmiştir. Zaten 1527'de Hans Lufft firması tarafından Wittenberg'de yayınlanan Lichtenberger'in kehanetlerinin yeni yayınına bizzat önsöz yazmış[119] ve 1524 yılında Tufan olacağını öngören, ama 1525'in Almanya için siyasal şiddet ve köylüler savaşı yılı olacağını —kehanetin ima ettiği üzere Jüpiter ve Satürn yılları— tahmin edemeyen bu kehanetlerle alay etmektedir.

Vatikan 1534'te Luther'e sert bir cevap vermeyi tercih etmiştir. Önceleri Luther'e karşı olan VIII. Henry, siyasal ve evliliğe ilişkin nedenlerden ötürü onun safına geçerek, Roma'ya sadık kalan, Erasmus'un dostu, ilhamını Vespucci'den alan bir *Ütopya* yazmış olan Thomas Morus'u idam ettirerek buna cevap vermiştir. Ertesi yıl, Mart 1536'da Fransız Jean Calvin sığınmak zorunda kaldığı Bâle'de, *Institutio Religionis Christianae* adlı eserinde tıpkı Luther gibi günah bağışlama belgelerinde, kilise mensuplarının bekâr kalmaları zorunluğuna, Bakire Meryem tapınısına karşı çıkmaktadır. Daha da ileri giderek, manastırların kapatılmalarını, herkesin papazlık görevlerini yapabilmesini ve din adamlarının evlenmelerine olanak verilmesini önermektedir. Kilise özellikle 1540'ta İgnazio de Loyola ile arkadaşlarının İsa Cemiyeti'ni kurmalarına izin vererek karşı saldırıya geçmiştir. Laiklere yönelik iman eserlerinin sayısı artmakta, "iman birlikleri" geliştirilmekte, kutsal gösteriler, din alayları, kamusal ibadetler düzenlenmektedir. Fakat bunların yararı olmamaktadır: kopuş ve sapkınlık işlerini görmekte ve onlarla birlikte Avrupa birliği uzaklaşmaktadır. Her yerde farklılıklar üste gelmektedir.

Ulusallıkların —şu saatli bomba— saati çalmaya başlamıştır.

5. Ulusallıkların Saati

Beş yüzyıl boyunca Avrupa'nın felâketini meydana getirecek olan yeni bir ulusalcılık patlamasını harekete geçiren ateşleme pimi 1492'de yakılmıştır.

Federal birlik düşleri sürmektedir. Uluslar —Fransa, İspanya, Portekiz, İngiltere— gözlerini muhtemel avlara dikmişlerdir: ekonomi-dünyanın "kalpleri"ne (İtalya ve Flandre'in küçük kentleri) olduğu kadar çevreye de (koskoca kıtaların tamamı). Bunlar aynı zamanda karışık ulusların birliğini sağlama ve saflık düşüne karşı biraraya gelmeyi düşünme yeteneğine sahip yegâne alet olan modern devleti yerli yerine koyma işini tamamlamışlardır.

Çekişmek

1492'den itibaren kurulan ittifaklar ve ilân edilen tutkularla birlikte her şey berraklaşmaktadır: Fransa İtalya'yı istemektedir ve VIII. Charles döneminde burada kaybolacaktır; İspanya Alçak Ülkeler'i elinde tutmayı istemektedir ve Charles-Quint döneminde burada kaybolacaktır; İngiltere dünyanın geri kalanına yönelmektedir ve Victoria döneminde burada kaybolacaktır; Habsburglar yalnızca varlıklarını sürdürmeyi istemektedirler ve bu güvenlerini Franz-Joseph zamanında kaybedeceklerdir. Ve bu arada yüzlerce katliam ile çatışma bu hegemonya girişimlerinin kilometre taşlarını belirleyecektir.

Dünyanın siyasal durumu 1492'den sonra çok aydınlanmışa benzemektedir. Avrupa dünyanın merkezindedir; İspanya papalığa, İtalya'ya ve Amerika'nın bir kısmına egemendir; Portekiz Afrika kıyılarını, bazı Asya limanlarını ve denizleri denetim altında

tutmaktadır; Fransa ve İngiltere kendilerinden başka birşeyle ilgileniyora benzememektedirler.

Ancak, daha önce de gördüğümüz üzere, 1492 İberya yarımadasının ekonomik gerilemesinin başlangıcını belirlemektedir. Siyasal düzlemde de aynı durum söz konusu olacaktır: bu yarımada kralları, sömürgelerde kaynaklanan şan yanılsamasının ilk çırakları olacaklardır. Diğerleri derslerini almayacaklar ve aynı yanılsamaya onlar kadar düşeceklerdir.

Oysa herşey kendini yılın ilk galibine harika bir şekilde belli etmektedir. Zamanın en büyük gücü Fransa bile onların bir dediğini iki etmemektedir. 1492 tarihli Figueras antlaşmasını 19 Ocak 1493'te Barselona'da onaylayan İspanya hükümdarları, Napoli'yi fethetmeyi kafasına takmış bir Fransa hükümdarından Roussilon'u geri almışlardır. Perpignan 10 Eylülde yeniden Aragon denetimine geçmiş ayın 13'ünde hükümdarlar kente girmişlerdir. Vatikan da onların bir dediğini iki etmemektedir. Papa ikinci oğlu Juan'ı ayın 20'sinde, Ferdinando'nun yeğenlerinden Maria Enriquez'le evlendirmiştir. Kızı Lucrezia'yı, İtalya'daki iktidarını İspanya'nın lehine sağlamlaştırmak üzere Giovanni Sforza'ya vermiştir.

İmparatorluk el değiştirmektedir. aynı yıl, Maximilien babasının ölümü üzerine imparator olmuştur. Hesdin, Aire ve Beethune'ü oğlu Yakışıklı Philippe'e bırakmıştır.

Fransa'da, Anne de Bretagne'ın taç giymesinin yeni sonuçları ortaya çıkmıştır: Fransa kralı 23 Mayıs 1493 tarihli Senlis antlaşmasıyla, yeni imparatorun kızı olan ilk nişanlısının drahomasını —Artois, Flandre, Franche-Comté, Charolais— geri vermiş, ama Arras, Mâcon, Auxerre ve Auxonne'u korumuştur. Maximilien bunun karşılığında Brötanya üzerindeki iddialarından vazgeçmiştir. Artois, Franche-Comté ve Roussillon Fransa'ya XIV. Louis döneminde, 1659'da geri döneceklerdir.

Fransa, Doğu'nun kapısı Napoli'ye daha önce hiç olmadığı kadar göz dikmiş durumdadır. İspanyol bir papanın seçiminden sonra Charles "hakları"nın tanınacağını ummaktaydı. Esquerdes mareşali ve eski Napoli sarayından sürülenler ile Anjou ailesi tarafından itilen VIII. Charles, yeğeni Louis d'Orléans'la uyuşmuştur. Napoli kralı Ferrante'ye karşı savaş hazırlığı yapmaktadır. Fakat Ferrante 1493 Ağustosunda, Katolik Kralların VI. Alexandre'ı Fransa'ya kafa tutmaya zorlamalarını sağlamıştır. Böylece, VIII. Charles Ferrante'nin Ocak 1494'te ölmesinin ardından Napoli tahtı üzerindeki iddialarını yeni kral Aragonlu II. Alfonso'ya duyurduğunda, Roma onu tutmuş ve bir Napoli heyeti 20 Martta papaya bağlılık yemini

etmiştir. Öfkeden çılgına dönen Charles, Borgiaların papalık seçimi için yaptığı devasa harcamalara rağmen ona ihanet ettiklerini ve İtalya yolunda ona engel çıkartacaklarını o zaman anlamıştır. İnatçı olduğu için daha ileriye gitmeye karar vererek, saldırı için gereken iki milyon lirayı bulmuş ve Sforzalar ile Della Roverelerle ittifak yapmıştır. Sonra seferi hazırlamak için Lyon'a yerleşmiş ve buradaki İtalyan bankerleri kovmuştur. Bu kentte, aralarında Arnavut *est radiot* ların ve alaybozanlar ile altmış kadar topla silahlanmış binlerce İsviçreli piyadenin bulunduğu otuz bini savaşçı, kırk bin adam toplamıştır(74).

Elini çabuk tutması gerekmektedir, çünkü Maximilien bu arada, kendi çevresinde ve Fransa'nın iki düşmanı arasında bir konfederasyon kurmuştur. Henüz onsekiz yaşında ve 1482'den beri Alçak Ülkeler hükümdarı olan oğlu Yakışıklı Philippe'i Ferdinando ve İsabella'nın kızları Juana'yla evlendirmiştir. Katolik Krallar ve Hasbburglar birleşmiştir VIII. Charles'in ihtiraslarını gerçekleştirmek için acele etmekte haklı olduğu ortaya çıkmıştır. Fransa yeni bir imparatorluğun alt ve üst çeneleri arasında kalmıştır, buradan çıkmak zorundadır. Bunu yalnızca İtalya yolu sağlayacaktır.

Fransa kralı Orléans düküne işgâl ettirdiği Cenova'da Eylül ayında, dokuzu büyük olmak üzere yüz gemi toplamıştır. resmen Milano dükü olan Magrepli Ludovico, bu kavgadan elde edeceği şeyler olduğunu hissederek, 30 Ekim 1494'te VIII. Charles'ın kente girmesine ses çıkartmamış ve *Cavallo* için —Vinci bunun maketini henüz bitirmiştir— öngörülen tuncu top yapımı için erittirmiştir. Floransa'da Pietro de Medici VIII. Charles'dan müdahale etmesini istemiş o da 17 Kasımda kente girmiş ve Savonarola tarafından halka bir kurtarıcı olarak takdim edilmiştir. Pizza onun lehinede olmak üzere ayaklanmıştır. Şana garkolan Fransa kralı bunun üzerine papadan, topraklarından serbest geçiş hakkı, Napoli üzerindeki haklarının tanınması ve muhtemel bir Haçlı seferinde yararlı bir rehine olarak gördüğü, Osmanlı padişahının kardeşi Cem sultanın kendine teslim edilmesini istemiştir. Papa bu istekleri reddetmiştir. VIII. Charles daha da ileri giderek, Fransız krallığının sancağı olan Saint-Denis bayrağını taşıyan birliklerinin başında, 31 Aralık 1494'te Roma'ya girmiştir(74). İki bin beş yüz süvarisi ve beş bin hafif süvarisi birer oluklu kargı ve birer gürz taşımaktadırlar. "Silahlı adamları ipekli yelekler giymiş, tüyler ve altın gerdanlıklarla bezenmiş olarak ilerliyorlardı"(74). Kral Vatikan'a yerleşmiştir.

Tacını henüz yeni giymiş olan Napoli kralı, 1495 Ocağının başında yerini, "Ferrandino" denilen oğlu II. Ferrante'ye bırakmıştır,

Papa İtalyan hükümdarların tutumuna öfke duymaktadır. Hatta, konaklama işlerini düzenleyen astsubayların işgâlci askerleri yerleştirmek için, müsadere ettikleri evlerin kapılarına çizdikleri çarpıları ima ederek, düşünmek isteyen herkese, VIII. Charles'ın İtalya'yı "tebeşirle alabile"ceğini söylemektedir[16]. Borgia 15 Ocakta cüretli bir ikiyüzlülükle bir manevraya girişmiştir: VIII. Charles'ı, fermanını ertesi ay yayınlamayı üstlendiği bir Haçlı seferinin başı olarak tanımakta; ona Cem sultanı, hatta kendi oğlu Cesare'yi rehine olarak vermektedir. Tatmin olan ve zafer kazandığını düşünen VIII. Charles 28 Ocakta Napoli'ye gitmek üzere Roma'dan ayrılmıştır.

Ama bu onun sonunun başlangıcıdır: Cesare ertesi gün kaçmış ve Roma'ya dönmüştür. 22 Şubatta Napoli kralı kentten ayrılarak Sicilya'ya sığınmıştır. Charles böylece Avrupa'nın en büyük kentsel alanına —onun yokluğunda kenti yöneten kayınbiraderi Bourbon düküne "onun Napoli kenti" diye yazmıştır— "imparatorluk pelerinini ve Fransa, Napoli, Kudüs ve İstanbul'un dörtlü tacını taşıyarak, barışçı bir efendi olarak geldiğini göstermek üzere tahta mahmuzlar takmış olarak"[74] girmektedir. Buradaki kurumları serbestleştirmek istediğini ilân etmiştir.

Bundan üç gün sonra Cem sultan ölmüştür. Aslında bu olayla birlikte, Haçlı seferi konusundaki esas kozlarından birini kaybeden Fransa kralı, bu ölümün doğal yoldan olduğunu kabul etmeyi tercih etmiştir. Aynı sırada papa birçok İtalyan kentinin yöneticilerinin VIII. Charles'a karşı, Aragonlu Ferdinando ve Maximilien von Habsburg'un yanında ittifak yapmalarını başarmıştır. Fransa kralı artık Napoli'de tuzağa düşmüştür; yalnızca Toskana ona sadık kalmıştır. Fransa kralı kaygılanmaktadır; 12 Mayısta Napoli kralı olarak tahta çıkar çıkmaz, beraberinde heykeller, tablolar, somaki bloklar, mermerler, halılar, fildişleri, mozaikler, yani toplam olarak dört ton sanat eseri ve Aragon hükümdarlarının kütüphanesinden bin yüz kırk üç cilt kitap götürerek Fransa'ya geri dönmeye karar vermiştir. Napoli kral naipliğini yeğeni Gilbert de Montpensier'ye bırakmıştır. *Furia francese* —deyim buradan gelmektedir— beş ayda geldiği yoldan iki ayda dönmesini sağlamıştır. Fornova çarpışmasında Venediklileri ve Lombardiyalıları ezerek, müttefikleri sarsalamıştır. Gene Saint-Denis sancağını çekmiş dokuz bin adamıyla 5 Temmuz 1495'te Apennin geçidini zorlamıştır[74]. Ferrandino tarafından yardıma çağrılan Aragonluların saldırısına uğrayan Gilbert de Montpensier, Şubat 1496'da Napoli'yi kaybetmiştir.

Charles Fransa'ya döndüğünden kısa bir süre sonra, 7 Nisan

1498'de aptalca bir kaza sonucu, varis bırakmadan ölmüştür. Avrupa'nın tümü bundan çabucak haberdar olmuştur. Venedik haberi daha ayın 14'ünde öğrenmiştir. Fransa hükümdarını çok iyi karşılamış olan Floransa'da Savonarola tutuklanmıştır ve 23 Mayıs 1498'de Signoria meydanında canlı canlı yakılmıştır. Tahta kralın yeğeni François d'Orléans, XII. Louis adıyla geçmiştir. İngiltere ile Etaples antlaşmasını yenilemek ve Granada'da Ferdinando'yla Napoli krallığını Aragon'a geri veren (1713'e kadar muhafaza edecektir) bir antlaşma imzalamak için acele etmiştir. Sonra, onbeş yaşındayken evlenmeye zorlandığı XI. Louis'nin kızıyla olan evliliğinin koşullarının yerine gelmediğini hatırlatan yeni kral, papadan Valentinois kontluğu ile din adamlığından çıkan Cesare Borgia'ya bir Fransa prensesinin verilmesi karşılığında bunu iptal ettirmiştir.

XII. Louis 8 Ocak 1499'da, öncelinin dul karısı Anne de Bretagne'la evlenmiş, o da böylece Fransa kraliçesi olarak kalmıştır. Mart 1499'da her ile, krallık otoritesini temsil etmekle görevli valiler atamıştır. 6 Ekimde, nisbeten kolay bir askeri seferden sonra Milano'ya girmiş ve Magrepli Ludovico'yu buradan kovmuştur (onu 1500'de yakalayacak ve Loches şatosuna hapsedecektir). Müttefiki Cesare Borgia Aralıkta, o zamana kadar Milano'ya ait olan Imola ve Ferli'yi ele geçirmiştir. Aynı yıl Bâle barış antlaşması "Yukarı Almanya konfedereleri Ligası"nın bağımsızlığını tanımıştır. Yakışıklı Philippe ve Aragonlu Juana'nın 24 Şubat 1500'de Gand'da bir oğulları doğmuştur, bu çocuk ileride Charles-Quint olacaktır.

VI. Alexandre bu yıl esnasında sık sık bayılmıştır, din adamlığından çıkarak laik hayata geçen büyük oğlu Cesare'yi papalık makamının dünyevi iktidarının başına getirmiştir. Papa 1503'te ruhunu teslim ettiğinde, XIII. Louis onun yerine kardinal d'Amboise'ı seçtirememiştir; Guiliano Della Rovere nihayet, II. Julius adıyla Sanctus Petrus tahtına oturmuştur. İtalya yolu Fransa'ya bir kez daha kapanmıştır.

Fransa kralı 1504'te Blois'da, yalnızca üç yaşında olan Fransa prensesi Claude ile Maximilien'in henüz sadece dört yaşında olan torunu Charles'la, Brötanya, Burgonya, Blois kontluğu, Asti kontluğu, Milano dükalığı'nın (Magrepliden daha yeni almıştır) drahomayı oluşturduğu bir şekilde evlendirerek, garip bir ittifak kurmaya karar vermiştir. Sonra bu anlaşmadan pişman olarak —bu anlaşma, kendi karısının VIII. Charles'la evlenmeden önce büyükbaba Maximilien'e vermeyi kabul ettiklerini torunu Charles'a vermektedir— evlilik tasarısından vazgeçmiş ve Aragonlu Ferdinando'nun Fransa prensesi Germaine de Foix'yla evlenme arzusu göstermesin-

den yararlanarak, dokuz yüz bin florin karşılığında Napoli üzerindeki tüm iddialarını Aragon'a tamamen devretmiştir. Torununu hiç sevmeyen Ferdinando bu durumdan çok memnun olmuştur.

Böylece yenik düşen, gülünç hale gelen Fransa, tıpkı bir süre önce Pirenelerin doğusunda yaptığı gibi, ay sonunu getirebilmek için İtalya'daki tutkularını paraya çevirmektedir.

Charles, babası Yakışıklı Philippe'in 1509'da ölmesiyle, büyükbabası Maximilien'in adına Alçak Ülkeler hükümdarı olmuştur. Yalnızca dokuz yaşındadır. Dedesi Aragonlu Ferdinando 1516'da öldüğü zaman dokuz yaşındadır (onaltı olmalı MAK.) ve I. Charles adıyla İspanya kralı olmuştur. Bundan üç yıl sonra diğer büyükbabası ölünce imparator seçilmiş ve V. Carlos (Charles-Quint) adını alarak, Almanya, Alçak Ülkeler, Napoli krallığı, İspanya ile Tordesillas antlaşmasının ona bıraktığı tüm toprakların birliğini gerçekleştirmiştir. Ana dili Fransızca olan bir hükümdar böylece, Pizarro ve Cortés'in Amerika'da ve diğerlerinin muazzam Asya'da daha da genişleteceleri muazzam bir Avrupa bütününün denetimini ele almaktadır. Garip bir hükümdardır: mümin, ama hoşgörülü bir hristiyandır; Katolik İspanya'da hüküm sürecek, ama oğulları II. Felipe'nin İspanya'da ve Ferdinando'nun imparatorlukta tahta geçmelerine izin vererek, büyük İspanyol mali bunalımından bir yıl önce, 1556'da gizlice ortadan çekilmesine ve ertesi yıl kendi ülkesinin bir manastırında karanlıkta kalan bir şekilde ölmesinden önce, Anvers'i elli yıl süreyle dünya ekonomisinin başkenti yaparak, Alçak Ülkeler'in protestan kesimini güçlendirecektir.

Bundan otuz yıl sonra, Yenilmez Armada'nın 1558'de uğradığı bozgun İspanya'nın yanıltıcı imparatorluk gücünün sonunu belirleyecektir: İspanya bu tarihte bir kıtadan ötürü tıkanmış olarak, altınla kaplı olduğu halde ölmektedir.

Şimdi Avrupa'nın güneydoğusunda, katoliklerle Avrupa'nın geri kalanı arasında bir duvar yükselmektedir. Osmanlı imparatorluğu 1492'den sonra İslamiyetin muhafızı haline gelmiştir. Bu kez Venediğe karşı olan bir deniz savaşını kazanmış ve onun Ege'deki deniz üslerini ele geçirmiştir. II. Bayezid kendini dinsel fanatizme kaptırıp da, 24 Nisan 1512'de tahtı büyük oğlu Selim'e bırakınca, yeni padişah Doğu'ya yönelerek 1516'da Halep ve Şam'ı, 1517'de Kahire'yi, sonra da Kudüs'ü ve Kutsal yerleri almıştır. Osmanlı imparatorluğu bir Doğu gücü olmuştur ve 1918'de sona erene kadar böyle kalacaktır.

Avrupa'nın geri kalanı da Doğu'ya yönelmektedir. IV. Casimir'in 1492'de ölmesinden sonra, torunlarından Albrecht von Ho-

henzollern, Töton tarikatının sonuncu üstad-ı azamı olarak tarikatı laikleştirmiş ve Prusya'yı kendi ailesine tabi irsi bir dükalık haline getirmiştir. Torunlarından bir diğeri olan I. Sigismund bir Sforza kızıyla evlenmiştir. Polonya bir üçüncü torununun yönetiminde Litvanya'yla birleşerek büyük bir toprak bütünü oluşturmuştur; bu bütün kısa bir süre sonra, III. İvan 1493'te çar olarak Smolensk'i alıp, o da Doğu'ya, Sibirya'nın büyük ovalarına yöneldiğinde, Rusya'nın rekabetiyle karşılaşacaktır.

Zarlar atılmıştır: Avrupa'nın batısı kaderini sömürgeciliğe, doğusu despotizmlere ve imparatorluklara bağlamıştır. Uzun süre bunu bozan birşey olmayacaktır.

Biraraya toplamak

1492 çoğu zaman, halkları ve ırkları biraraya toplayan bir kıtanın taslağının çizildiği an olarak sunulmaktadır. Yanlış bir bakış. Fiili durumda 1492 bu *karışma ülkeleri*nin doğum tarihini belirliyorsa da, özellikle Avrupa'da kentlerle uluslar, kimlik ile karışma arasındaki siyasal mücadelede başat bir dönemeci vurgulamaktadır.

Ulus-devletlerin sarayları kentlerinkilerin aleyhine gelişmektedirler(131). Modern devlet biçimlenmekte, yeni yönetici sınıfların temsilcisi haline gelmekte, propaganda ve ekonomik müdahale tekniklerini geliştirmekte, seçkinlikleri harmanlamaktadır. Bu gerekmektedir: sınırların karmakarışıklığı; halkların, dillerin ve kültürlerin fırtınaya tutulmuşlukları içinde artık devletten başka birlik kaynağı yoktur. Ulus bir halk değildir; o devletin etrafında oluşturulan bir idealdir. *Melting pot* Amerikalı olmadan önce Avrupalı olmuştur. Açıkçası bir değirmene ihtiyacı vardır: devlet.

Herhalde ilk devlet teorisyeni, izleyen yüzyılın başında Floransa'da yayınlanan bir metni bu sıralarda kaleme almıştır; bu eserde "hikmeti hükûmet"i şöyle tanımlamaktadır: Machiavelli "devlet bizatihi bir amaç, mutlak bir değerdir" diye yazmaktadır(79). Ona göre "halkın vasatlığı"ndan ötürü "...devlet güçlenmek, kendini uyarlamak ve bizatihi kendi yüceliği için çalışmak zorundadır. Herşey hikmeti hükûmete boyun eğmelidir"(79). Onunla birlikte aynı zamanda bir de *propaganda* teorisi ortaya çıkmıştır: her iktidarı ele geçirmenin arkasından, yeni iktidarın önemli bir düşmanın "akıldan çıkmayacak" şekilde idam edilmesi gelmelidir.

Devlet ithalatı, endüstrileri ve meslekleri ekonomik olarak kurala bağlayan ve halkların daha iyi karışmalarını sağlamak için il-

den ile atanan bir yüksek dereceli görevliler kastının içinde bedene bürünmektedir. Fransa'da bunlar önce Burgonyalı Pot gibi büyük senyörler, sonra bankacılar —Florimond, Robertet, Beaune-Semlançay—, maliye uzmanları, Yüksek Meclise kabul edilen ve yeni yönetici sınıfları devlette temsil eden tüccarlar olmuşlardır. Daha sonra bayrak, kralı taşrada temsil eden yöneticilerin eline geçmiştir: Provence'ta Burgonyalılar, Languedoc'ta Brötanyalılar...

Bir karışımdan ve harmandan itibaren ortaya çıkan bu yeni birliği tanımlamak için, onu yeni bir saf Varlık, halk ne kadar karışıksa o kadar saf bir Varlık halinde bedene büründürmek gerekmektedir: *devlet*.

Bazıları, tıpkı yeni bir İnsanın düşünü kurdukları gibi, daha şimdiden "Yeni bir Devlet"in hayalini kurmaktadırlar. Erasmus 1516'da Charles-Quint'e ithaf ettiği *Hıristiyan hükümdarların eğitim* adlı eserinde, hükümdara hıristiyanca bir siyaset uygulamasını sağlayacak yegâne şeyin onun ahlâki tamlığı olduğu ilkesini koymaktadır. Ona göre, iktidarı adaletsizlik pahasına kullanmaktansa bırakmak evlâdır. 1517 tarihli *Querela Pacis*'inde, yenikler için olduğu kadar galipler için de felâket olan savaşı mahkûm etmektedir. Savaş ona göre "zorunluklar"dan değil de, insani tutkulardan, ihtirastan, utanmazlıktan, öfkeden, aptallıktan kaynaklanmaktadır. Aynı yıl, dostu Thomas Morus Vespucci'nin anlatılarına dayanarak, *Ütopya ya da en iyi hükûmet biçimi incelemesi*'nde ideal bir kent hayal etmektedir: bireysel mülkiyetin olmadığı, el emeği ile zihin emeği arasında ayırım yapmayan, devleti olmayan. Hükümdar da dahil tüm "yargıçlar" burada seçimle gelmekte ve halk tarafından atanan bir okumuşlar sınıfından oluşan bir senato tarafından denetlenmektedirler. Adil olanları dışındaki tüm savaşlar lânetlenmiştir(37). Halkın devlet dışında kültürel kimliği yoktur.

Hükümdarın bu ideali temsil etmediği durumda, Fransız kalvinciler Théodore de Bèze, Duplessis-Mornay, Hubert Languet "kutsal ayaklanma hakkı" kavramını geliştirmişlerdir(27). Kralların imandan, yasalara saygıdan her sapması, halkı itaat zorunluğundan kurtarmaktadır(27). Bu kalvincilere göre *Etats généraux* "ast yargıçlar"ın kralı denetlemelerine izin vermelidir. Michel de l'Hôpital, Louis Servin, Pierre de Bellay, Guy Coquille, La Noue ve tabii Jean Bodin bu ayaklanma ödevinden sonuçlar çıkartacaklardır(27). Bodin *Cumhuriyetin altı kitabı*'nda İktidar'ın —monarşi, aristokrasi veya demokrasi— yasa *yapmak* veya *bozmak*, savaş yapmak, memur atamak, nihai yargı aşaması olmak, vergi salmak ve para basmak rolüne sahip olduğunu savunmaktadır. İktidarı elinde tutan onu kendi

adına ve ömür boyu kullanır. iktidar bölünmezdir, yoksa yozlaşmaya ve düzensizliğe yol açar. Devletinkinden başka ulusal birlik yoktur.

Daha sonra Emeric Crucé'ninkinden Sully'ninkine, William Penn'inkinden Saint Pierre başrahibininkine, Rousseau'nunkinden Jeremy Bentham'ınki ve Immanuel Kant'ınkine kadar daha birçok ütopya gün ışığına çıkacaktır. bunların hepsinin de yönü aynı olacaktır: Ulus kendini oluşturan halklara aşkındır ve Devlet Ulusu temsil eder. Amerika devletleri bu konuda tek başlarına olmamakla birlikte, bu ütopyaların demokratik biçimlenmeleri olacaklardır.

Fakat bu ütopyalar aynı zamanda en beter barbarlıkları da haber vermektedirler: Sanat ve Siyasetin sentezinin, iktidarın elinin altında yeryüzü Cennetinin barbarlığı. Colombus Orenequo'dan içeri doğru girerken ona ulaştığını sanmaktaydı. Başat içine doğma: insan o zamandan beri saf, ideal, önce kızılderili, sonra da kızılderili hayal kırıklığına uğratınca göçmen veya ideolog, yeni bir insan bulmayı arzulamaktan vazgeçmemiştir. Ve bugün de Golem.

Sonuç

Tarih kendini oluşturan parçaları maskelemektedir. Ve diğer tüm yıllar gibi unutulan 1492, ancak anılması vesilesiyle yeniden su üstüne çıkmaktadır.

Tıpkı cenaze törenlerinin yalnızca yaşayanları biraraya getirmeye yaraması gibi, her yıldönümü töreni sadece şimdiki zamandan konuşmanın fırsatı olmaktadır; her yıldönümü Bergson'un geçmişe anlam veren gelecek, "gerçeğin geriye yönelik hareketi" hakkındaki işaretini aydınlatarak, herşeyden çok bugün hakkında söz söylemektedir.

Çünkü 1492'nin "gerçeği" değişkendir. Ondan söz edildiği anda ona ilişkin olarak bilinenlere —ve bilinmek istenilenlere—bağımlıdır. Michel Serres'in dediği gibi mutluluk herhalde "unutma üzerine dayalıysa da, tarihsel gerçek yargıyı serbestleştiren anıya bağımlıdır. Ve bu yıl hakkında ondan yoksunuz. Çünkü 1492'nin incelenmesi, modern tarihsel bilgi edinmenin boşluklarını ortaya çıkartmaktadır. 1492'nin kendi çağdaşları tarafından ne denli ihmal edildiğini daha önce söyledim. Araştırmanın çok ilerlediği bugün bile, bu dönemin başlıca kararlarının mekanizmaları iyi bilinmektedir: Colombus'un yolculuğunun finansmanı hâlâ zıt düşüncelere konu olmakta, İspanya yahudilerinin kovulması adeta bir bilmece olarak kalmakta, VIII. Charles ile Anne de Bretagne'ın evliliklerini önceleyan. Etaples antlaşmasından önce yapılan pazarlıklar, Rodrigo Borgia'nın seçimi henüz büyük ölçüde birer esrar olmaya devam etmektedirler. Aynı şekilde, Martin Behaïm'in çalışması boşluktan çıkmamıştır ve Colombus'la olan buluşmaları, tıpkı Colombus'un Vespucci'yle veya Lorenzo'nun Savonarola'yla olan karşılaşmaları gibi aydınlatılmayı haketmektedirler. Başka yerlerde cereyan eden ve hiç de iyi incelenmemiş olaylardan ise söz etmiyo-

ruz: Ali Ber'in, İnka'nın ölümleri, Gama'nın Kalküta'daki pazarlıkları, Polonya'da IV. Casimir'den sonra tahtın intikali...

Üstelik, en ünlü tarihçilerin belirgin bir olay için kabul ettikleri yaklaşık tarihler düşünmeyi zorlaştırmaktadır: herhangi bir olayın başka herhangi birinden hemen önce veya hemen sonra meydana gelmiş olması farklı bir aydınlatma oluşturmaktadır. Ve bu konuda, olayların çoğu itibariyle ancak karinelere dayanılabilmektedir ayrıntılara girmekten hoşlanılmıyormuşa benzemektedir —hiç değilse bu yıllar için—.

Oysa tarih 1492'nin her yüzyıllık dönümünde, ona ilişkin olayları hatırlatmak ve bunların üzerinde, dönemin konumuna göre özel, alaycı veya önemsiz, trajik veya şanlı bir ışık saçmak ve böylece çağdaşların bakış açılarını yüzyıldan yüzyıla değiştirme işini yüklenmiştir.

Amerika'nın güneyi 1592'de tamamen fethedilmiş ve yok edilmiştir. Altın ve gümüşü tükenmektedir. Şekerkamışı yaygınlaşmaktadır, burada bir ton şeker başına bir köle ölmektedir. Afrika'da, bir yüzyıldan beri Songhay imparatorluğunun şanını sağlamış olan Askia hanedanı sona ermektedir. Japonya'da Hideyoşi yüz altmış bin kişilik bir ordunun başında Kore'yi istila etmektedir, kıtada girişilen bu ilk fetih denemesi tam bir başarısızlık olmuştur. Reformasyonun zafer kazandığı yer olan ve *marrano* ları barındıran Birleşik Eyaleter'in bakenti Amsterdam, ticari ekonomiye hemen hemen egemendir. Fransa müthiş din savaşlarına rağmen güçlüdür. İspanya'da —hem mali, hem de askeri olan çifte gücünün yok edilmesi tamamlanmıştır— Cizvit tarikatı "kan saflığı" hükümlerini kabule ve Yeni Hıristiyanları saflarından atmaya zorlanmaktadır, tarikat da kendi içindeki eski *conversos*ulların adlarını bile değiştirmektedir: Tarih, yazılmak üzere silinmektedir. Padova üniversitesinde matematik hocası olan Galilei 7 Aralık 1592'de açılış dersini verirken, Behaïm'in yerküresini güneşin çevresinde döndürmüştür. Bâle'de, 1492'de doğan ve 1577'de ölen astronom, matematikçi, haritacı, evren haritacısı bir *marrano* olan Pedro Nuñez'in bütün eserleri yayınlanmaktadır. Michel de Montaigne ölmekte, iflas etmiş olan Cervantes *Don Quixotte* üzerinde çalışmaktadır. II. Rudolf von Habsburg'un hüküm sürdüğü Prag'da, Golem'in, Yeni İnsan'ın düşünü kuran Prag *maharal* 'ı haham Loew tarafından canlandırılan yahudi mesihçi hareketi yeniden baş vermektedir. Onun öğrencisi David Garz, Kepler ve Tycho Brahe ile işbirliği yapmakta ve ilk yahudi ve evrensel tarihi olan *Sefer Zeman David*'i yazmaktadır. Latin Avrupa'dan gelen ancak birkaç altın arayıcısının ve kanları tüken-

miş kabilelerin yaşadıkları bir Amerika'nın keşfi kimse tarafından kutlanıyora benzememektedir.

Bundan bir yüzyıl sonra, 1692'de dünya çok değişmiştir. XIV. Louis'nin hüküm sürdüğü Fransa hâlâ birinci siyasal güçtür; devlet bu ülkede, kendini iki yüzyıl önceden haber vermiş olan mutlak biçimine bürünmüştür. Bavyeralı II. Maximilien İspanyol Alçak Ülkeleri'nin valisi olmuştur, bu ülkenin yanındaki Amsterdam şimdi ekonomi-dünyaya tamamen egemendir. Altın ve gümüş tükendiğinden Güney ve Orta Amerika artık yalnızca sefalet ve şekerkamışı alanıdır. Kuzey Amerika'daki birkaç Avrupalı göçmen de, Meksika'dan gelen hastalıktan yok olan kabilelerin talihsiz kalıntılarını kovalayarak, yeni İnsan için bir yeryüzü Cenneti'nin peşindedirler. Aynı yıl Massachusetts'deki Salem'de yapılan korkunç bir cadı yargılaması ondokuz kişinin asılmasıyla sonuçlanmıştır. Güneyinde hâlâ Yeni İspanya adını taşıyan Amerika'nın keşfini kutlamayı düşünen henüz hiçkimse yoktur.

Sonra, 1492'den ileride söz edilmesine hizmet edecek olan kavramlar belirginleşmeye başlamıştır. Fransa'da 1765'te insancıl'dan söz etmek üzere *hümanist* kelimesi biçimlendirilmiştir. Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonileri 1776'da bağımsızlıklarını kazanıp, ilk parlamenter demokrasiyi kurunca, Kıta'nın tarihi üzerinde düşünülmeye başlanmıştır. 1787'de "Amerika'nın keşfi insanlığa yararlı mı, yoksa zararlı mı oldu?" sorusu, Fransa Akademisi'nin yarışma konusu olmuştur(35). Thomas Jefferson ve James Madison 1791'de *District of Columbia* ile ileride Washington olacak kenti kurmuşlardır, işte Colombus Amerika'ya geri dönmektedir.

Ertesi yıl, 1792'de Avrupa'nın keşfin üç yüzüncü yılını kutlamaktan başka işleri vardır. *Dollar* yaratılmıştır —tıpkı bundan üç yüzyıl önce Cenova'da *lira* 'nın yaratıldığı gibi—, İngiltere ekonomi-dünyaya egemendir, Amerikan kolonilerine sağladığı destekten ötürü tükenmiş olan Fransa bütün Avrupa'yla savaş halindedir. Buna rağmen Valuny'de galip gelmiştir; Rouget de l'Isle *Marseillaise*i yazmıştır; giyotin siftah yapmıştır. En büyük imparatorluklar olan Rusya ve Türkiye, Avrupa'nın doğusunun ittifakını güçlendiren bir barış antlaşması imzalamışlardır. Pencap'ta Rancit Singh Sihlerin şanı olmuş ve ükesini hissedilir derecede büyütmüştür: Asya tarih'e geri dönmektedir.

Yeni Kıta geçmişini düşünmeye başlamıştır: Meksika 1821'den itibaren bağımsız olmuştur; Fenimore Cooper 1826'da New York'ta *Mohikanların Sonuncusu*'nu yayınlamıştır; bu kitap, artık tamamen bu gülünç ada büründürülmüş olan Hindlilere yönelik ilginin ilk

işaretlerinden biridir. Henüz yeni göç etmiş genç bir İngiliz olan Washington Irving 1828'de Colombus'un ilk İngilizce hayat öyküsünü —tapınırcasına yazılmış— yayınlamıştır. Bundan dört yıl sonra, Kayalık Dağlarda oynanan trajediye dair hiçbir şeyi görmeden, Hindliler hakkında *Far West çayırları*'nı yazmıştır. Avrupalıların Fransızların kurdukları Saint-Laurent'ı aştıkları bir sırada kızılderilileri incelemek için gelen diğer genç bir kuzeyli olan Francis Mortimer 1840'lara doğru, *Oregon Yolu*'nda Batı'nın fethinin yol açtığı felâketleri tasvir etmeye başlamıştır.

Hümanizma 1845'e doğru XV. yüzyıl sonunun felsefesini işaret etmektedir. Daha sonra *Rönesans* ve *Quatrocento* terimleri ortaya çıkmıştır. Köleciliğin sona ermesinden —en azından resmen— hemen önce Amerikan iç savaşı kendini haber verdiğinde, Colombus şanının zirvesine yaklaşmaktadır. Hatta 1866'da tam savaşın ortasında, biri onun Vatikan tarafından ideal hıristiyan olarak aziz mertebesine yükseltilmesi için girişimde bulunmuştur (tövbe için nefsine eziyet etmek üzere kıl gömlek giydiği iddia edilmektedir). Bu tasarı 1891'de, dört yüzüncü yıldönümünün arefesinde başarısızlığa uğradıysa, bunun nedeni kızılderililere karşı olan tutumu değil de, gayrimeşru bir oğlunun bulunması olmuştur: Ferdinando olmasaydı bir aziz Cristobal Colombus olacaktı.

1892'de Amerika dünyanın bütün sefileri için bir yeryüzü Cenneti haline gelmiştir, oysa Avrupalılar Afrika ve Asya'daki sonuncu sömürgelerini sağlamlaştırmak için kendilerini tüketmektedirler. Latin Amerika siyasal bağımsızlığını kazanmıştır. İngiltere kadir-i mutlaktır. Rusya soyutlanmıştır, işçi isyanı genişlemektedir; Sosyalist Enternasyonal Clara Zetkin'in ilk sosyalist kadın gazetesi olan *Gleischheit*'i kurduğu Prusya'da örgütlenmektedir. Sömürge cumhuriyeti haline gelen Fransa'da Zola *Çöküş*'ü, Verlaine de *Mahrem ayinler*'i yayınlamaktadır. Herzl siyonizmi oluşturmaya çalışmakta, Rudolph Diesel ilk içten yanmalı motoru tamamlamaktadır. Bu, Ravachol olayının ve özellikle de Fransa'nın "Amerika'nın keşfi"ni kutlamasını engelleyen Panama rezaletinin yılıdır. Bu kutlayamamanın tek istisnası, ebeveyninin İspanya ile Cenova arasında yaptıkları bir yolculuk sırasında rastlantı sonucu doğduğunun iddia edildiği, hayali bir Colombus'un "doğduğu ev"in yıkıntılarının 10 Ekimde anıldığı Korsika'daki Calvi'dir.

Buna karşılık dört yüzüncü yıl Birleşik Devletler'de, İspanya'da ve İtalya'da kutlanmıştır: Cenova bir "Colombus sergisi"ne sahne olmuş; New York'ta 9-10 Ekim 1892'de Central Park'ta Colombus'un heykeli açılmış, birçok dinsel tören yapılmış, kırk bin

çocuk ile elli bin askerin katıldığı bir resmi geçit ile, Brooklyn köprüsünden atılan muazzam bir havai fişek gösterisiyle birlikte, uluslararası bir deniz fener alayı düzenlenmiştir. Santa Domirgo devlet başkanı, Colombus'un kemiklerini ABD.'ye yüz bin dolar karşılığında satmak istemektedir[138]. Ama bu kemiklerden, 1796'dan beri Küba'da da vardır...

İspanya'daki törenler daha mütevazi olmuştur: siyasal durum daha iyisine el vermemektedir. *Santa Maria*'nın *Joaquim Prelado* adlı gemi tarafından çekilen bir modeli, refakatinde İspanyol, Fransız ve İngiliz gemileri olduğu halde —sömürgecilerin garip birliği—, Huelva'ya gitmek üzere Cadiz'den ayrılmıştır. Huelva'da denizcilik bakanı tarafından karşılanmıştır. 2 Ağustos öğleden sonra yapılan boğa yarışlarından sonra, karavela peşinde refakatçileri olduğu halde rotasını, amiralin yolculuğunu tekrarlamak üzere yola çıkacağı Palos'a çevirmiştir. Ayini yönetecek olan papaz geciktiği için[138], yola çıkış ve Palos belediye başkanıyla ABD. başkanı Harrison'ın karşılıklı çekecekleri telgraflar 4 Ağustosa ertelenmiştir. Genç kral XIII. Alfonso ve krallık naibesi ana kraliçe Maria-Christina 8 Ekimde Sevilla'ya gitmişlerdir. Alcazar katedralinde törenler yapılmıştır. Krallık ailesi 9 Ekimde trenle Cadiz'e varmıştır. Büyük kalabalıklar, katedralde ayin ve gene belediye sarayında balo. Krallık yatı ve ona eşlik eden filo 10 Ekimde Huelva'ya gitmek üzere Cadiz'den ayrılmış, kraliçe Huelva'da "Amerika uzmanları kongresi"nin kapanışını yapmıştır. 12 Ekimde Rábida manastırında Colombus'un anısına bir anıtın açılışı yapılmıştır ve 12 Ekim İspanya'da ulusal bayram olmuştur[139]. Krallık ailesinin bir süre Granada'da ikâmet etmesi öngörülmüştür (asıl törenlerden sonra). Genç XIII. Alfonso'nun rahatsızlığından ötürü yolculuğun bu bölümü iptal edilmiştir. 3 Kasımda Granada'da ayaklanma: şenlikler için yapılan bütün hazırlıklar tahrip edilmiştir[116].

Bu 1892 yılında, çiçek hastalığı ve alkolün, rezerv alanlar ve uyulmayan antlaşmaların darbeleriyle katledilmeye devam edilen kızılderili Amerika'sı hakkında az sayıda eleştirel düşünce vardır. Fiili durumda en azından iki kıtada sürmekte olan kölecilik için de aynı durum söz konusudur. *Oregon Yolu*'nun yeni yayınlanışı için bizzat Mortimer tarafından tam da 1892'de yazılan önsöz dışında bu konuda hiçbir şey yoktur; yazar burada "kızılderili kendini fethedenin çirkin bir karikatürü haline gelmiştir, ve onun romantik, dehşetli ve korkutucu kılan herşey ondan zorla çekilip alınmıştır. Ne ayıdan, ne kızılderililerden, ne de şeytandan korkan cüretkâr ve katılaşmış tuzak avcısı geçmişe aittir... Bütün bunları öngörme-

miz için kâhin olmamız gerekmiyordu ve eğer bunları öngörebilseydik belki de bazı yoz pişmanlıklar coşkumuzun ateşini biraz söndürürdü".

Avrupa da yirmili yıllar esnasında Rönesansla, "kayıp zamanın aranması"yla daha önce hiç olmadığı kadar ilgilenmektedir; kaybolmakta olan figüratif bir sanatı anlamak için yırtınılmaktadır. Morrison tarafından 1928'de yazılan ve bugün çok kimse tarafından başvuru eseri sayılan Colombus'un yaşam öyküsü, onu önceleyenlerin çizgisi üzerinde kalmaktadır. Biri, Avrupa'nın yeni canavarı Kıtayı arındırmak, orada yeni bir İnsan inşa etmek gerektiğini yazmaktadır: yokedilmesi gerekenin gene Yahudi olduğunu söylemektedir. İnşa edilecek yeni İnsan'ın adı bu kez "Ari"dir. Bu biraz sonra, daha doğuda "Komünist" olacaktır.

Ya bugün? Beş yüzüncü yıldönümü nedeniyle Avrupa suçunu biraz kabullenmektedir: artık "Keşif"ten değil de, "Karşılaşma"dan söz edilmektedir. Zayıf bir gelişme. Bir demokrasi, insan hakları, akıl, bilim, gelişme kavramını dayatmış olmaktan ötürü iftihar duymaya devam edilmektedir. O zamanın düşlerinin hiçbirinden, "zorunlu", "kaçınılmaz", "gayriiradi" katliamlardan pişmanlık duyulmamaktadır.

Bugün 1492'nin olay bolluğundan neyi akılda tutabiliriz?

Önce kendine bir *geçmiş* (musevilik ve islamiyete karşı), bir *şimdi* (frengiye karşı), bir *gelecek* (Yeni Dünya'da) icad eden Avrupa'nın *saflık takıntısı*.

Sonra *marjinallerin zaferi*: Behaïm ve Nebrija, Colombus ve Abravanel, Pico de la Mirandola ve Ficino, rüzgâr ve kalem adamları aramadıklarını bulacaklardır. Machiavelli şöyle yazmaktadır: "talih büyük şeyler yapmak isteyen ve aklı ile erdemleri ona sunulan fırsatları anlayacak düzeyde olan bir kimse tarafından yakalandığında iyi birşeydir". Bütün yüzyıl bu cümlenin içindedir. Bu asiler —tüccarlar, sanatçılar, kâşifler, matematikçiler, filozoflar— yeni İnsanlar için bir yeryüzü Cenneti arıyorlardı.

1492 son olarak da bir *Kıta-tarih oluşturmanın mekanizmaların* açığa çıkartmaktadır. Siyasal bir mekân böyle olabilmek için geçmişinden arınmak, gasbedicileri kendi toprağından kovmak, kendine bir tarih, fethedilecek bir alan, iskân edeceği bir yeryüzü Cenneti, biçimlendireceği yeni bir İnsan icad etmek zorundadır.

Sonuç olarak, hem Orta Çağa, hem de modernliğe ait olan bu 1492 yılının olaylarına, ders çıkartabilmek açısından tedbirli bir şekilde yaklaşmak gerekir.

Durum bugün kökten yenidir. Ne boyutlar, ne de ödevler ay-

nıdır. 1492 bunların içinde bir benzetme ögesinden başka birşey olamaz. Dünya yirmi kere daha kalabalık, bir milyon kere daha zengin, bir milyar kere daha donanımlıdır, şimdi sonsuz derecede daha güçlü bir enerjiye sahip bulunmaktadır. Sözlü ve yazılı iletişim araçları kıyaslanamayacak kadar daha hızlıdır ve barbarlık kapasiteleri ise oransal olarak çok daha devasa boyutludur. Bugünün Avrupa'sı kuşkusuz 1492 yüzünden Akdenizli değil de Atlantikli, konuksever değil de fatih, sanat eserleriyle iftihar eden ve kendi yaptığı katliamları unutmuş durumdadır. Dünyanın geri kalanı 1492'nin yüzünden Avrupalı adlar taşımaktadır. Yeni topraklarda yeni bir İnsan biçimlendirme, geçmişinden arınmış bir toplum icad teme umudu hâlâ sürmektedir. Amerika sömürgesi gezegenin en büyük gücü haline gelmiştir; hatta kısa bir süre önce Eski Dünya'yı kendi iblislerinden bile kurtarmıştır.

Avrupa jeopolitik olarak artık *Kıta-Tarih* değildir. Bugünün Avrupalıları tıpkı XV. yüzyıl İngilizleri gibi barış ve yaratma hakları; İspanyollar gibi şan; Fransızlar gibi ihtişam hayal etmektedirler. Bölünmelerinin tehtidi altında olan, beş yüz yıllık yıpratıcı sömürgecilikten tükenen, Doğu'ya ilişkin olarak unuttukları konusunda kararsız olan Avrupa'nın ibresi yeniden başka yöne yatmaktadır, ama bu kez Atlantiğe değil de Doğu'ya doğru. "Kalbi" artık Anvers, Amsterdam veya Londra değil de Paris ve Berlin'dir. Nüfusu dünyanın geri kalanınkine oranla, 1492'dekinden iki kat daha azdır; iblislerinin hakkından gelmek, onu oluşturan ulusları —ki bunlar da halkların biraraya gelmeleri sonucunda ortaya çıkmışlardır— unutmak için biraraya getirmeye uğraşmaktadır. Ama artık —veya henüz— kendini *Kıta-Tarih* olarak düşünmesini sağlayacak olanaklara sahip değildir.

Bir süreden beri Kıta-Tarih olan Amerika'dır. Avrupa'nınkinin kendini matbaayla dayatmış olması gibi, Amerika'nın belleği, onun doğum öyküsünün, İspanyolların Granada'ya ilişkin olarak övündükleri kadar uydurma olan Far-West'in muzaffer fethinin yazılmasına olanak veren sinemayla biçimlenmiştir. Bugünün Amerika'sı kendine kökler icad etmek için daha da uzaklara gitmektedir. öncelikle Batı değerlerinin Amerikanlaşmasına (demokrasi ve pazar) tanık olunmakta, hatta bazıları bunların Avrupa kökenli olduklarını unutmak istemektedir. Sonra, 1992'nin Amerika'daki büyük olayı, melezmenmenin reddi olabilir —herkesin geçmişini kendi tarzında anlatma, mirasını artık bir kıtanın sakini olarak değil de, birey veya grup üyesi olarak seçme isteği tarafından vurgulanan bir red—.

Daha genel olarak, tıpkı XV. yüzyıl Avrupa'sında müslümanları ve yahudileri kovmaya hazırlanıldığı gibi, "başka"larını kendi toprak veya grubunun dışına atma isteği tehtid edici olmaktadır. Amerika'da olduğu gibi Avrupa'da da özümleme ve atma konusunda, "başka"larının "toplum" içinde erime yeteneksizlikleri üzerindeki aynı tartışmaya tanık olunmaktadır. İşte saflık dönemi trajik olarak geri dönmüştür. Halk şansölye Pot'nun Blois'da toplanan *états généraux*'da onun hakkında ileri sürdüğü hayranlık verici formüle hiçbir yerde benzememe tehlikesi taşımaktadır: *"krallıkta oturanların evrenselliği"*.

Oysa dünya giderek, soğuk ile sıcağın, Ak ile Kara'nın, Kuzey ile Güney'in aralarında değiş tokuş yaptıkları bir melezlenme yeri olmaktadır. Meksikılar, Amerika'nın kızılderili bir kızın bir *hidalgo* tarafından iğfal edilmesinin ürünü olduğunu sıklıkla söylenmektedirler. Dünya işte böyledir: melez, karışık, gücünü bu ikirciklikten sağlayan.

1492 geçmişten kurtulunamayacağını göstermektedir: geçmiş hep yüzümüze çarpmaktadır. Geleceği etkilemektedir. Boş sahife yoktur.

Belki *Yeni bir Kıta-Tarih* daha kendini Pasifik kıyılarında haber vermektedir. Burası çizgi film ve sentetik görüntüler sayesinde, ideolojisi olmayan, yeryüzü cenneti olmayan göçebeler icad etmektedir. Tokyo'dan bakıldığında Marco Polo veya Magalhaes hakkında ne denilecektir? Ya Hiroşima için?

Kuzeyin dilleri Güneyin silahları olmaktadır: Kuzey Amerika'da İspanyolca, Magrep'te Fransızca yeni bir karışımın, yeni bir melezlenmenin dilleridir. ABD.'nin İspanyollaşması, Avrupa'nın islamlaşması: geri dönüş mü? İşte *Kıta-Tarih* onun belleğini korumak üzere, hissedilemeyen bir şekilde güneye kaymaktadır.

Bir gün dünya Afrika'dan görüldüğü haliyle anlatılacak mıdır? acaba Avrupa'da, Svahilicede Afrika'ya ne denildiği bilinmekte midir?

Yarın hangi dünya mümkündür? Yani yeryüzü Cenneti nerede olacaktır? Bunu artık Orenequo'da değil de, *uyuşturucuda* —herhangi bir tasarıya bağlı olmadan yapılan kıta yolculukları— ve Batı düşünün sonuncu değişimi, çifte bir tutkunun —ardıllarının saflığı ve seçilebilmeleri— en üst noktası olan genetik hayalin üretildiği *labaratuarlarda* olmasından kaygı duyuyorum. Artık hayalde değil de, imal edilende.

Asiler kimler olacaktır? Kendilerini nerede duyuracaklardır?

Dünyayı, burada kendilerine bir yer edinmekten başka birşey düşünmeyenleri dinlemeden dönüştürebilecekler midir?

Biryerlerde Colombuslar, Vinciler, Nebrijalar ve Behaïmler vardır; tıpkı ün hırsızları Vespuccilerin ve Borgiaların, düş saptırıcısı Cortésler ve Albuquerquelerin biryerlerde pusuya yatmış oldukları gibi.

Yarın yeni bir dünya başlamaktadır. Bu da tıpkı bugünkü gibi rastlantı ve öfkeden yapılmıştır. Bu dünya da bir denizden diğerine kayabilir, kendini başkalarını kovma üzerinde inşa edebilir, saflık peşinde koşarak kendi barbarlığını unutabilir, insanlığı yeryüzü Cenneti adına yokedebilir.

Ama eğer bu beş yüzüncü yıldönümünü anmayı, biraraya gelen gezegenin bütünü için kendi tarihini karışımların güzelliği, asilerin yüceliği ve yumuşaklığın erdemi aracılığıyla kabul etmenin bir fırsatı haline getirmeyi bilebilirsek, bu böyle olmayabilir.

Teşekkürler

Bu kitap eğer Claude Durand'ın dostane dikkati, Denis Maraval'in nihai metni talepçi bir şekilde yeniden okuması ve Serge Walery ile Jeanne Auzenet'nin bibliyografya atıflarını düzene sokmaları olmasaydı, varolamazdı.

Bibliyografya Notları

1. ANTONETTI P., *Histoire de Florence*, Paris, Laffont.
2. ARIÉ R., *L'Espagne musulmane au temps des Nasrides (1232-1492)* . Devlet Doktora Tezi, Paris III. Paris, E. de Boccard, 1973.
3. ATTALI J., *Bruits* , Paris, P.U.F., 1977.
4. ATTALI J., *L'Orde cannibale*, Paris, Fayard, 1982.
5. ATTALI J., Histoires du temps, Paris, Fayard, 1982.
6. BENNASSAR B. ve L., *1492, un monde nouveau?*, Paris, Perrin, 1991
7. BENOIT P., "Calcul, algèbre et marchandise", in SERRES M. (ed), *Éléments d'histoire des sciences*, Paris, Bordas, 1988.
8. BÉRANGER J., *Histoire de l'Empire des Habsbourg (1273-1918)*, Paris, Fayard, 1990.
9. BOORSTIN D., *les Découvreurs*, Paris, Seghers, 1986.
10. BOUDET J., *Chronologie universelle*, Paris, Bordas, 1988.
11. BRAUDEL F., *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris, Armand Colin, 1966. (Türkçesi, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* , çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2 cilt, İstanbul, Eren yay., 1989-1990.)
12. BRAUDEL F., *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, 3 cilt*, Paris, Armand Colin, 1979. (Türkçesi, *Maddi Uygarlık, ekonomi ve kapitalizm*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 3 cilt, Ankara, Gece yay., 1992.) (baskıda).
13. BRAUDEL F. et LABROUSSE E. (ed), *Historie économique et sociale de la France*, cilt I.
14. LE ROY LADURIE E., MORINEAU M., *1450-1660, paysannerie et croissance, cilt 2*, Paris, P.U.F., 1977.
15. BRION M., *Laurent le Magnifique*, Paris, Albin Michel, 1937.
16. CARDINI F., *1492, l'Aurope au temps de la découverte d l'Amérique*, Paris, Solar, 1990.
17. CARPENTIER A., *La Harpe et l'Ombre*, Paris, Gallimard, 1979.
18. CARRIVE P. et MANDEVILLE B., *Passions, vices, vertus*, Paris, Vrin, 1980.
19. CÉLÉRIER P. *Historire de la navigation*, Paris, P.U.F., 1968.

20. CHANDEIGNE, *Lisbonne hors les murs (1415-1580)*, Paris, Autrement, no 1, septembre 1990.
21. CHASTEL A., *Italie, 1460-1500*, Gallimard, "L'Univers des Formes", 1965.
22. CHAUNU P., *L'Expansion européenne du XIIIe au XVe siècles*, Paris, P.U.F., Nouvelle Clio, 1969.
23. CHAUNU P., *Conquête et exploitation des nouveaux mondes (XVI siècle)*, Paris, P.U.F., Nouvelle Clio, 1969.
24. CHAUNU P., *Le temps des réformes. La crise de la Chrétienté; l'éclatemen (1250-1550)* , Paris, Fayard, 1975.
25. CHAUNU P., *Séville et l'Atlantique aux XVI et XVIIe siècles*, Paris, Flammarion, 1977.
26. CHAUNU P., *Les Amériques: XVI, XVIIe, XVIIIe siècles*, Paris, Armand Colin, 1976.
27. CHEVALLIER J. J., *Histoire de la pensée politique*, 3 cilt., Paris, Payot, 1979.
28. CHOISY A., *Histoire de l'architecture*, 2 cilt., Paris, Gauthier-Villars, 1899. yen. bas., Genève-Paris, Slatkine, 1982.
29. CLOULAS I., *Les Borgia*, Paris, Fayard, 1987.
30. CLOULAS I., *Laurent le Magnifique*, Paris, Fayard, 1982.
31. CLOULAS I., *Charles VIII et le mirage italien*, Paris, Albin Michel, 1986.
32. COLOMB Christophe, *Journal, La Découverte*, Yeni yay., 1991.
33. COMMYNES DE Philippe, *Hystoire faicte et composée par...*, Paris, 1524.
34. CROIX R. *de la, Des navires et des hommes. Histoire de la navigation*, Paris, Fayard, 1864.
35. DEBRAY R., *Les Visiteurs de l'aube*, Paris.
36. DEDIEU J.-P., *L'Inquisition* , Paris, Éditions du Cerf, 1987.
37. DELORME J., *Thomas More*, Paris, 1936.
38. DELUMEAU J., *La Civilisation de la renaissance*, Paris, Arthaud, 1984.
39. DESCOLA J., *Histoire d'Espagne*, Paris, Fayard, 1979.
40. DAUFOURCQ C.E., GAUTIER-DALCHÉ J., *Histoire économique et sociale de l'Espagne chrétienne au Moyen Age*, Paris, Armand Colin, 1976.
41. DUMAS J.-L., *Histoire de la pensée*, cilt 2, Paris, Tallandier, 1990.
42. DUMUR G., *Histoire des spactacles*, Paris, La Pléiade, 1981.
43. DURAND F., *Les Vikings*, Paris, P.U.F., 4. yay. 1985.
44. DURANT W., *Histoire de la civilisation: La Renaissance*, Paris, Rencotres, 1963.
45. EHRENBERG R., *Le Siècle des Fugger*, Paris, S.E.V.P.E.N., 1955.
46. FAVIER J., *De l'or et des épices. Naissance de l'homme d'affaires au Moyen Age*, Paris, Fayard, 1987.
47. FAVIER J., *Les Grandes Découvertes, d'Alexandre à Magellan*, Paris, Fayard, 1991.
48. FINOT J., *Étude historique sur les relations commerciales entre la Flandre et l'Espagne au Moyen Age*, Paris, A. Picard et fils, 1899.

49. FLEG E., *Anthologie juive des origines à nos jours*, Paris, Flammarion, 1956.
50. FOSSIER R. (ed.) *Le Moyen Age*, cilt 3: Le temps des crises (1250-1520), Paris, Armand Colin, 1983.
51. GACHARD M., *Les monuments de la diplomatie vénitienne considérés sous le point de vue de l'Histoire moderne en général et de l'Histoire de la Belgique en particulier*, krallık akademisine, 7 Mart 1853 tarihli oturumunda, Belçika krallığı başarşivcisi Bay Gachard tarafından sunulan muhtıra.
52. GAXOTTE P., *Histoire de l'Allemagne*, Paris, Flammarion, 1975.
53. GERMA P., *Depuis quand? Ces choses de la vie quotidienne*, Paris, Berger-Levrault, 1936.
54. GERNET J., *Le Monde chinois*, Paris, Armand Colin, 1972.
55. GILLE B. (ed.), *Histoire des techniques*, Paris, Gallimard, La Pléiade, 1978.
56. GIRAUD Y. ET JUNG M.R., *La Renaissance*, cilt 1 (1480-1548), Paris, Arthaud, 1972.
57. GODINHO V. M., *Les découvertes, XVe-XVIe: une révolution des mentalités*, Paris, Autrement, Mémoires dizisi, 1. sayının eki, 1990.
58. GORIS J. A., *Étude sur les colonies marchandes méridionales à Anvers de 1488 à 1567*. Contribution à l'histoire des débuts du capitalisme moderne, Louvain, Uystpruyst, 1925.
59. GOYARD-FARBE S., *Jean Bodin et le droit de la république*, Paris, P.U.F., 1989.
60. GUICCIARDINI, *L'Histoire d'Italie*, Paris, 1568.
61. JOSEPH HA-COHEN, *La Vallée des Pleurs*, Fra. çev. 1881.
62. HEERS J., *Gênes au XVe siècle: civilisation méditerranénne, grand capitalisme et capitalisme populaire*, Paris, Flammarion, 1971.
63. HEERS J., *Christophe Colomb*, Paris, Hachette, 1981.
64. HEERS, J., *L'Occident aux XIVe et XVe siècles: aspects économiques et sociaux*, Paris, P.U.F., Nouvelle Clio, 4. yay., yen. yay., 1973.
65. IANCU D., *Les Juifs en Provence (1475-1501): De l'insertion à l'expulsion*, Institut historique de Provence, 1981.
66. KOYRÉ A., *La révolution astronomique: Copernic, Kepler, Borelli*, Paris, Hermann, 1961.
67. KRIEGEL M., La prise d'une décision: l'expulsion des Juifs d'Espagne en 1492, in *Revue historique*, 102e année, tome CCLX, Paris, P.U.F., 1978.
68. KRIEGEL M., *Les Juifs à la fin du Moyen Age dans L'Europe méditerranéenne*, Paris, Hachette, 1979.
69. LABANDE-MAILFERT Y., *Charles VIII et son milieu (1470-1498). La jeunesse au pouvoir*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1975.
70. LABANDE-MAILFERT Y., *Charles VIII*, Paris, Fayard, 1986.
71. LANE F. C., *Venise, une république maritime*, Paris, Flammarion, 1975.
72. LARAN M. et SAUSSAY J., *La Russie ancienne*, Paris, Masson, 1975.
73. LEROY B., *Les "Menir": une famille sépharade à travers les siècles (XIIe-*

XX e), Bordeaux, C.N.R.S., 1985.
74. LE ROY LADURIE E., *L'État français (Histoire de France'ın 3. cildi)*, Paris, Hachette, 1987.
75. LÉVY R., *Trente siècles d'Histoire de Chine*, Paris, P.U.F., 1967.
76. LICHTENTHAELER C., *Histoire de la médecine*, Paris, Fayard, 1978.
77. LOMBARD M., *L'Islam dans sa première grandeur*, Paris, Flammarion, 1971.
78. LUCAS-DUBRETON J., *La Vie quotidienne à Florence au temps des Médicis*, Paris, Hachette, 1958.
79. MACHIAVEL N., *Le Prince*, Paris Gallimard, 1986.
80. MADARIAGA DE S., *Christophe Colomb*, Paris, 1952.
81. MAINE R., *Nouvelle histoire de la Marine*. Cilt 1. De la rame à la voile, Paris, Éd. Maritimes et d'Outre-Mer, 1977.
82. MAHN-LOT M., *La Découverte de l'Amérique*, Paris, Flammarion, "Questions d'Histoire", 1970.
83. MALO C., *Histoire des Juifs depuis la destruction de Jérusalem jusqu'à nos jours*, Paris, Leoux, 1826.
84. MANTRAN R., *Histoire de la Turquie*, Paris, P.U.F., (5. yay.), 1983.
85. MANTRAN R. (ed.), *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris, Fayard, 1989.
86. MARGOLIN J.-C.(ed.), *L'Avènement des temps modernes*, Paris, P.U.F., "Peuples et Civilisations", 1977.
87. MARİÉJOL J.-H., *L'Espagne sous Ferdinand et Isabelle*, Paris, Librairies-Imprimeries, Réunies, 1892.
88. MAUROIS A., *Histoire d'Angleterre*, Paris, Fayard, 1978.
89. MENDEZ BEJARANO M., *Histoire de la Juiverie de Séville*, Madrid, Editorial Ibero-Africano-Americana, 1922.
90. MÉTRAUX A., *Les Incas*, Paris, Seuil, 1962.
91. MÉTRAUX A., *Religions et magies indiennes d'Annérique du Sud*, Paris, Gallimard, 1967.
92. MOLLAT M., *La Vie quotidienne des gens de mer en Atlantique (IX e-XVI e siècles)* Paris, Hachette, 1983.
93. MONTAIGNE, *De la vanité, Rivages*, "Petite Bibliothèque", Paris, 1989.
94. MUNTZ E., *Histoire de l'art pendant la Renaissance, cilt 2: Italie, l'Age d'or*, Paris, Hachette, 1891.
95. NEHRER A., *David Gans (1541-1612): disciple du Maharal, isistant de Tycho Brahé et de Jean Kepler*, Paris, Klincksieck, 1974.
96. PAPIN Y.-D., *Précis de chronologie de civilisation française*, Paris, Albin Michel, 1981.
97. PÉREZ J., *Isabelle et Ferdinand, Rois Catholiques d'Espagne*, Paris, Fayard, 1988.
98. POLIAKOV L., *Histoire de l'antisémitisme*, 3 cilt, cilt 2: de Mahomet aux Marranes, Paris, Calmann-Levy, 1961.

99. POSTAN M. et HILL C., *Histoire économique et sociale de la Grande-Bretagne*, 2 cilt, Paris, Seuil, 1977.
100. REISCHAUER E.-O., *Histoire du Japon et des Japonais*, 2 cilt, Paris, Seuil, 1973.
101. RENOUARD Y., *Histoire de Florence*, Paris, P.U.F., (3e éd.), 1974.
102. RESENDE G., DE, *Recollection des merveilles advenues en notre temps*, 1534.
103. RIASANOVSKY N.-V., *Histoire de la Russie*, Paris, Robert Laafont, 1987.
104. ROTH C., *Histoire du peuple juif*, 2 vol., Paris, Stock, 1980.
105. SARDELLA P., *Nouvelles et spéculations à Venise au débaut du XVI siècle* Paris, Armand Colin, 1948.
106. SCHICK L., *Un grand homme d'affaires du début du XVI siècle: Jacob Fugger*, Paris, S.E.V.P.E.N., 1957.
107. SCHWARZFUCHS S., *Les Juifs en France*, Paris, Albin Michel, 1975.
108. SEPHIHA H.-M., *L'Agonie des Judéo-Espahnols*, Paris, Entente, ikinci yay., 1979.
109. SHAW S., *Histoire de l'Empire ottoman et de la Turquie*, 2 cilt, Roanne, Éditions Horvath.
110. SIRAT C., *La Philosophie juive médiévale en pays de chrétienté* Paris, C.N.R.S., 1988.
111. SOIL H., *Abravanel, Don Isaac, sa vie et ses oeuvres*, Paris, Gallimard, 1983.
112. SUAREZ FERNANDEZ L., *Les Juifs espagnols au Moyen Age*, Paris, Gallimard, 1983.
113. TENENTI A., *Florence à l'époque des Médicis; de la Cité à l'État* Paris, Flammarion, 1968.
114. THOMAS H., *Histoire inachevée du monde*, Paris, Robert Laffont, 1986.
115. TODOROV T., "Voyageurs et 'ndigènes" in *L'Homme de la Renaissance*, Paris, Seuil, 1990.
116. VINCENT B., *1492, l'année admirable*, Paris, Aubier, 1991.
117. WACHTEL N., *La vision des vaincus, Les Indiens du Pérou devant la conquête espagnole*, Paris, Gallimard, 1971.
118. WALERY S., "Communication et accumulation du capital: pour une perspective de longue durée" *in Quaderni*, Université Paris-IX Dauphine, N° 12, kış 1990/1991.
119. WARBURG A., *Essais florentins*, Klincksieck, 1990.
120. WICKERSHEIMER E., *La Syphilis à la fin du XVe siècle*, 1926 tarihli tebliğ.
121. WICKERSHEIMER E., *Dictionnaire biographique des médecins du Moyen Age*, Cenevre, yeni basım, 1979.
122. YOVEL Y., *Spinoza and Other Heretics*, 2 cilt, Princeton University, Press, 1989.

ORTAKLAŞA VE ANONİM ESERLER

123. *L'Amérique en 1492; portait d'un continent*, Paris, Laousse, 1991.
124. *Colleque international d'histoire de la médecine médiévale*, 1985. MOLLAT DU JOURDIN M.: "Hygiène et santé dans les voyages de découvertes."
125. BIRABER J.-N., *Hygiène et santé publique en France au Moyen Age*
126. *Comité scientifique international pour la rédaction d'une Histoire générale de l'Afrique* (UNESCO). *Histoire génerale l'Afrique*, cilt 4: "L'Afrique du XIIe au XVIe siècle", ed. NIANE D.T., Unesco, 1985.
127. *Histoire de l'Eurupe* (ed., Carpentier J. et Lebrun F.), Paris, Seuil, 1990.
128. *Histoire de la famille*, 2 vol., Armand Colin, 1986.
129. *Le Monde de Jacques Cartier. L'Aventure au XVIe siècle*, Berger Levrault, Paris, 1989.
130. *Histoire de femmes en Occident* (ed., Duby G. ve Perrot M.), cilt 2: *Le Moyen Age*, Paris, Plon, 1991.
131. *L'Homme de la Renaissance* (ed., Garin E.), Paris, Seuil, 1990.
132. *L'Italie de la Renaissance; un monde en mutation (1378-1494)* (koordinatör, Cloulas I.), Paris, Fayard, 1990.
133. British Library, Blaise-Line veri bankası.
134. *Lisbonne hors les murs (1415-1508). L'invention du monde par les navigateurs portugais*, Paris Autrement, "Mémoires" dizisi, nº 1, Eylül 1990.
135. *Voies océanes*, Bibliothèque nationale, Paris, 1991.
136. *Tolède*, Paris, Autrement, "Mémoires" dizisi, nº 3, 1991.
137. *Arawak, histoire des Antilles*, SERMON, Tchou.

PERİYODİK YAYINLAR

138. *Cahiers français*, nº 244, "L'invention de l'Europe".
139. *Le Siecle*, yıl 1892.
140. *Le Temps*, yıl 1892.

Dizin

A

ABBACO (Paolo dell'). 58.
ABBA DEL MEDIGO (Elie ben Moïse), 49.
ABRAVANEL (Isaac), 49, 156, 158, 162, 164, 166, 174, 185, 194, 262, 286.
ACOSTA (Uriel), 267.
ADAM (Guillaume), 517.
AGUADO (Juan), 220.
AGUILAR (Geronimo de), 236.
AHUITZOTL, 83.
AILLY (Pierre d') 119, 120, 127, 130.
ALBERT VON HABSBOURG., 101.
ALBERTI (Leo Battista), 21. 65.
ALBERT (hanedanı), 99.
ALBERT (Sire d'), 97.
ALBUQUERQUE (Aejonso de), 227, 289.
ALEXANDRE VI (papa). Voir Rodrio BORGIA.
AFRİKALI LEON, 73.
ALGUADEZ (Méir), 47.
ALI BER (Sonni), 110, 84, 141, 190, 234, 282.
ALFONSO IV, Portekiz Kralı, 114.
ALFONSE V, Portekiz Kralı, 99.
ALFONSO, XIII, İspanya Kralı, 285.
AMBOISE (Georges d'), 97, 275.
AMBROISE (kral), 113.
ABROISE (aziz), 223.
ANGELO (Jacopo), 119.
ANGHIERA (Pietro Martyr d'), 57, 215, 218, 245.
ANGOULÊME (kontu), 97.
ANJOU (ailesi).
ANJOU (Louis d'), 86.
ANNE DE BEAUJEU, 96, 97, 98, 135.
ANNE DE BRETAGNE, 22, 98, 99, 147, 151, 188, 193, 272, 274, 281.
ANTEQUERA (ailesi), 99.
AQUINOLU TOMASO (aziz), 35, 43, 47.
ARAGONLU V. ALFONSO, 31, 92, 99.
ARÉTINO (Pietro Bacci,), 165.
ARIOSTO (Ludovico Ariosto), 24, 141, 258.
ARISTOTELES 47, 111, 252.
ARNOLFINI (ailesi), 62, 104.
ARTHUR (kral), 114.
ASKIA (hanedanı), 190.
AUGUSTINUS (aziz), 35, 223.
AVIRO (João Alfonso d'), 132.
AVERLINO, 21.
AVIZ (hanedanı), 99.
AVİLALI AZİZE THERESA, 264.
AXAYAXCATL, 83.
AZAMBUZA (Diego de), 129.

B

BACCI (Pietro), Bkz. ARETINO
BACON (Roger), 53.
BALBOA (Vasco Nuñez de), 227.
BALDING (Jérôme).
BARBARIGO (Agostino), 91, 139, 146.
BARBARIGO (Marco), 91, 139.
BARBO (Ludovico), 35.
BARBO (Pietro). *Voir* PAUL II.
BATAILLE (Georges), 239.
BAYEZİD II, 87, 140, 170, 260, 263, 276.
BEATRIZ (Colombus'un karısı bkz. HARANA).
BEAUDRICOURT (Jean de), 96.
BEAUNE-SEMBLANÇAY, 278.
BEHAÏM (Martin), 11, 59, 129, 130, 132, 141, 174, 175, 214, 253, 281, 282, 286, 289.
BELLOY (Pierre de), 278.
BEMBO (Pietro), 24.
BENEDICTUS XII, 117.
BENEDICTUS XIII, 31, 47.
BENTHAM (Jeremy), 279.
BERARDI (Juanoto), 131, 165.
BERMEJO (Juan Rodriguez), 196.
BERNALDEZ (Andea), 177, 183.
BERTOLDO, 86.
BESSARION (kardinal), 52.
BETHENCOURT (Jean de), 119.
BETHENCOURT (Maciot de), 119.
BÈZE (Théodore de), 278.
BIANCA-MARIA (Magrepli Ludovico'nun kızı), 152, 153.
BIANCO (Andrea), 121.
BJORN, 112.
BLANCHE DE SAVOIE, 169.
BOABDIL, 38, 39, 40, 143, 145.
BOBADILLA (Francisco de), 225.
BOCCACIO (Giovanni Boccaccio), 24, 54.
BODIN (Jean), 278.
BOETIUS (Anicius Manlius Severinus Boetius), 11, 189.
BOIARDO (Matteo Maria), 24.
BONIFACIUS VII.
BONIFACIUS VIII, 116.
BONJORN (Bonet), 45.
BORGHI (Piero), 59.
BORGIA (ailesi), 31, 32, 34, 177, 190, 268, 273, 289.
BORGIA (Alfonso), CALIXTUS III, 31, 32, 85.
BORGIA (Cesare), 33, 188.
BORGIA (Juan), 272.
BORGIA (Lucrezia), 33, 188, 272.
BORGIA (Luis Juan), 32.
BORGIA (Pedro Luis), 32.
BORGIA (Rodrigo), ALEXANDRE-VI, 31, 33, 34, 35, 177, 180, 181, 186, 188, 189, 202, 214, 215, 254, 268, 274, 281.
BOTTICELLI (Sandro), 34, 104, 105, 140.
BOURBON (Gabrielle de),24.
BOURBON (ailesi), 96, 97, 99, 106, 274.
BRAGANZA (dükü).
BRAHÉ (Tycho), 282.
BRAMANTE (Donato di Angelo).
BRAUDEL (Fernand), 19, 70.
BREMENLİ ADAM, 112.
BRESSE (Mgr de).
BRIÇONNET (Guillaume).
BURCKARDT (Jakob), 106.
BÜYÜK HAN, 213, 218, 221.
BÜYÜK İSKENDER, 111.

C

CABALLERIA (Alfonso de la), 156, 166, 175.
CABOTO (Gian Sebastian), 220.
CABRAL (Pedro Alvarez), 207, 224, 226, 232.
CA'DA MOSTO (Alvise de), 123, 124.

CALIXTUS III. Bkz. Alfonso BORGIA.
COLONYMOS, LUCCALI (haham), 42.
CALVIN (Jean), 270.
CANO (Sebastián del), 228.
CÃO (Diego), 129, 131, 132, 134.
CAPAC (Huayna, İnka denilir), 83, 237.
CAPAC (Huascar ve Atahualpa), 237.
CAPELLO (Francesco), 146.
CARDENAS (Guttiere de), 144.
CARPACCIO, 87.
CARPI (Berengario da), 253.
CARPINO (Giovanni da Pian), 72.
CARTIER (ailesi), 62.
CARTIER (Jacques), 207, 240.
CASIMIR III, 44.
CASIMIR IV (Polonya Kralı), 11, 101, 140, 141, 277, 282.
CASTIGLIONE (Baldassare), 256.
CASTRIOTE (YORGİ, İSKENDER BEY denilir), 86.
CATHERINE DE NAVARRE, 46.
CATO (Ange).
CATTANEI (Vannozza), 33.
CAVALLI (Antonio de), 67.
CAXTON, 53.
CENGİZ HAN 115.
CENTURIONI (ailesi), 62, 76, 126, 131.
CENTURIONI (Ludovico), 128.
CERTAIN (Jehan), 59.
CEM SULTAN, 87, 273, 274.
CERVANTES (Miguel de), 282.
CHANCA (M[e] Diego), 216.
CHARLEMAGNE, 42, 101.
CHARLES QUINT, 119, 232, 236, 238, 278, 271, 275, 276, 243, 248.
CHARLES VII, 20, 67, 93, 106.
CHARLES VIII, 23, 33, 92, 93, 96, 97, 98, 106, 135, 139, 146, 149, 154, 157, 164, 168, 176, 177, 179, 181, 198, 199, 201, 202, 207, 249, 254, 257, 268, 269, 271, 273, 274, 275.
CHARLES DE SAVOIE, 169.
CHARLES D'ORLÉANS, 97.
CHARLES YAVUZ, 94, 95.
CHARLES-ORLAND (Fransa veliahtı), 195.
CHASTELAIN (Georges), 208.
CHAUNU (Pierre), 52, 109.
CHILLINI (Alexandre).
CHRISTIAN II (Danimarka Kralı), 101.
CHRISTOPHE III (Danimarka Kralı), 123.
CHUQUET (Nicolas), 59.
CIBÒ (Giovanni Battista), Bkz. INNOCENTIUS VIII.
CIBÒ (Francesco), 149.
CICERON, 57.
CISNEROS (Francisco Jiménez de), 100, 233, 263.
CITTADINOIO (Antoio).
CLAUDE DE FRANCE, 275.
CLÉMENS V, (papa), 117.
COBRILLO, 240.
COEUR (Jacques), 67.
COLET (John), 57, 269.
COLOMBO (Bartolomeo), 103, 128, 135, 148, 165, 219, 244.
COLOMBUS (Cristobal), 33, 113, 118, 122, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 141, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 155, 161, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 179, 180, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 207, 211, 212, 222, 230, 232, 237, 241, 244, 246, 248, 252, 255, 264, 265, 279, 281, 283, 286, 289.
COLOMBUS (Diego), 128.
COLOMBUS (Domenico), 124.
COLOMBUS (Fernando), 216.
COLOMBUS (Giaccomo), 165.
COLONNA (ailesi), 32.

COMMYNES (Philippe de), 88, 92, 94, 95, 97, 97, 139, 157, 207.
CONSTANTINUS (imparator), 30, 32.
CONTARINI (Zaccaria), 146.
COOPER (Fenimore), 283.
COPERNICUS (Nicolas), 119, 141, 252.
COQUILLE (Guy), 278.
CORDOBA (Fernandez), 40.
CORTE-REAL (Gaspar ve Miguel), 224.
CORNARO (Catherine), 87.
CORTÉS (Hernán), 45, 131, 234, 236, 242, 245, 276, 289.
CORVINUS (Mathias), 86, 87, 101, 140, 170.
COSA (Juan de la), 170, 181, 202, 225.
COSTA (Soerio), 125.
COVILHA (Pedro da), 134.
CRATÈS DE MALLOS, 111.
CRESCAS (Hasdai), 267.
CRESQUES (Yehuda), 45, 118, 120.
CRUCÉ (Emeric), 279.

Ç

ÇHENG-HO, 80.

D

DANTE ALIGHIERI (Durante), 88.
DARDI PİZZALI, 58.
DATI (Giuliano), 214.
DATINI (ailesi), 66.
DATINI (Francesco di Marco), 67.
DAVIZI (Bernardo), 258.
DEI (Benedetto), 22, 75, 125.
DELUMEAU (Jean), 25.
DEZA (Diego), 133, 161, 265.
DIAS (Bartolomeo), 133, 134, 175, 212, 221, 222, 223, 224, 232, 246.
DIAS (Diego), 224.
DIAS (Diniz), 122.
DIAS (Vicente), 124.
DİAZ DE SOLİS (Juan), 227.
DIESEL (Rudolph), 284.
DI NEGRO (ailesi), 126.
DI NEGRO (Paolo), 128.
DOLET (Mathieu), 199.
DONATELLO (Donato di Niccoló di Betto Bardi), 105.
DONDI, 63.
DORIA (Tedisio), 116.
DUFAY (Guillaume), 106.
DULMO (Ferdinand), 133.
DUNOIS (Jean de), 97.
DUPLESSIS-MORNAY, 278.
DÜRER (Albrecht), 108, 141, 257.

E

EANES (Gil), 121.
EDWARD IV, (İngiltere Kralı), 53, 94, 100, 186.
EDWARD V, (İngiltere Kralı), 100.
ELEONORE (Portekiz Prensesi), 101.
ELISABET OF YORK, 100.
EL MUHAVİ (hanedanı).
ENCINA (Juan del), 141, 203, 266.
EN-NASIR, 37.
ENRIQUE III, (Kastilya Kralı), 119.
ENRIQUE VI, (Kastilya Kralı).
ENRIQUE, DENİZCİ, 101, 120, 121, 122, 123, 125, 128, 212, 248.
ERASMUS, 30, 53, 141, 165, 251, 256, 263, 264, 270, 278.
ERATOSTHENES, KYRENELİ 111.
ÉRİC, KIZIL, 112.
ESCOBAR (Pedro), 125.
ESDRAS, 130.
ESQUARDES (mareşali), 272.
ESTE (Hercule d'), 107, 153.

ESTOUTEVILLE (Gulliaume d'), 25, 32, 33.
EUTHYMENES, 110.
EUDOXOS, KNİDOSLU, 110.
EYMERICH (Nicolas), 47.

F

FAVIER (Jean), 66.
FELIPE II, (İspanya Kralı), 239, 243, 250, 276.
FÉLIX V (karşı papa), 31.
FERDINANDO I, (Aragon Kralı).
FERDINANDO II, (Aragon Kralı), 33, 38, 39, 40, 47, 48, 49, 93, 95, 132, 142, 143, 144, 145, 150, 153, 156, 158, 163, 169, 174, 196, 199, 200, 227, 235, 273, 274, 275, 276, 284.
FERNANDEZ (hekim), 148.
FERNANDEZ (Alvaro), 122.
FERRANTE, (Napoli Kralı), 87, 92, 93, 139, 147, 149, 164, 272.
FERRANTE II (Ferrandino denilir), 274.
FERRER (Jaime), 118.
FERRIER (Vincent), 32, 44, 47.
FICHET (Guillaume), 57.
FICINO (Marsilio), 54, 55, 56, 140, 156, 161, 163, 286.
FILARTI (Antonio di Petro Avalino denilir), 21.
FONCECA (Juan Rodriguez de), 216, 219, 220, 225.
FONTANA (Giovanni), 65.
FOSCARINI (Alvise), 163.
FOSSE (Eugène de la), 128, 214.
FRANCO (Matteo), 163.
FRANÇOIS I, 97, 232, 240, 249, 257.
FRANÇOIS II DE BRETAGNE, 97, 98.
FRANZ (Avusturya Arşıdükü).
FRANZ JOSEPH (imparator), 271.
FRASCATOR (Hieronymus), 255.
FRÉDÉRIC II, 261.
FRIEDRICH III VON HABSBOURG, 94, 101, 140, 171.
FREUD (Sigmund), 266.
FREYDIS, 112.
FUGGER (ailesi), 62, 64, 249.
FUGGER (Jacob), 67, 68.
FUST (Johann), 51.

G

GAFFURIO (Francchino), 141.
GAFRAN AB AEDDAN.
GAUIN (Rabert), 57.
GALIEN (Cladue), 253.
GALILEO (Galileo Galilei), 282.
GALLUF (Alazar), Bkz. Juan SANCHEZ.
GAMA (Vasco de), 134, 221, 223, 225, 226, 282.
GANZ (David), 282.
GEERTSZ. Bkz. ÉRASMUS
GENSFLEISCH (Johannes), Bkz. GUTENBERG.
GERALDI (Antonio).
GERALDINI, 132.
GERMANIE DE FOIX, 132.
GHERARDI (Paolo), 58.
GHERARDO (Maffeo), 188.
CUIRLANDAJO (Domenico di Tomaso Bigordi denilir), 34, 104, 108.
GIBBON (Joseph), 189.
GIOVANNI (Bartoldo de), 105.
GIUSTINIANI (Leonardo), 69.
GOMES (Diego), 125.
GOMEZ (Fernão), 125.
GONÇALVES BALDAÏA (Alfonso), 121.
GONÇALVES DA CAMARA (João), 126, 133.
GONÇALVES (Lopo).
GONZAGA (ailesi), 76.
GORCIRN.

GREGOIUS VII, 36.
GRIMALDI (ailesi), 76.
GROOTE (Geert), 35.
GUERRERO (Gonzalvo), 235.
GUICCIARDINI (Francecso), 89, 90, 91, 181, 207.
GUTENBERG (Johennes Gensfleisch denilir), 51.
GUTTIEREZ, 196.
GUZMAN (Enrique de), 132.
GUZMAN Medina-Sidonia dükleri), 125.

H

HABBUS, 42.
HABSBURG (hanedanı), 101, 271.
HA-COHEN (Joseph Rabbi), 42, 158, 187, 263.
HA-LEVI (Salomon), 45. Bkz. Jérôme de SANTA-FE.
HA-NASSI (Joseph). Bkz. Joao MENDÈS.
HARANA (Beatriz Enriquez de), 132, 133, 136.
HARRISON, 285.
HARVEY (William), 253.
HEERS (Jacques), 124.
HEKAİTOS, MİLETOSLU, 110.
HENRI II (Fransa Kralı), 256.
HENRI DE NAVARRE (Henri IV), 266.
HENRY IV (İngiltere Kralı), 100.
HENRY V (İngiltere Kralı), 100.
HENRY VI (İngiltere Kralı), 100.
HENRY VII TUDOR, 78, 100, 135, 140, 141, 188, 193, 195, 198, 199, 202.
HENRY VIII, 269, 270.
HERZL (Theodor), 284.
HIDEYOŞİ, 282.
HIMILCON, 110.
HIYYA HA-NASSI (Abraham ben), 57.
HOHENZOLLERN (Albrecht von), 277.
HOMEN (Andreas), 232.
HORATIUS (Quintus Horatius Flaccus), 57.
HUESCA (Abraham de), 50.
HUNYADI (Jan), 101.
HUSS (Jan), 35.

I

IBN LABI (Beneveniste), 47.
IBN MACİD6, 74, 221.
IBN NAGRELA (Samuel), 42.
IBN SANTO (Levi), 175.
INNOCENTIUS IV (papa), 116.
INNOCENTIUS VIII (papa), 22, 26, 34, 35, 87, 98, 104, 106, 139, 141, 147, 149, 77.
IONNES XXII (papa), 117.
IRVING (Washington), 284.
ISAAC (Heinrich), 106.
ISABELLA (Kastilya Kraliçesi), 33, 38, 40, 47, 48, 49, 94, 99, 132, 144, 149, 153, 156, 157, 158, 162, 164, 173, 196, 200, 219, 226, 235, 273.
ISABELLA (Napoli Kraliçesi), 92.
ISAÏE, 215.
IVAN I KALIKA, 101.
IVAN III, 101, 140, 277.

İ

İSKENDER BEY. Bkz, Yorgo CASIRIOTE

J

JAGELLON (hanedanı) 101.
JAMES IV, (İskoçya Kralı), 186.
JEAN II, İYİ, 94.
JEAN KORKUSUZ, 94.

JEANNE D'ARC, 32.
JEANNE denilir LA BELTRANESA, 99.
JEFERSON (Thomas), 283.
JOAO I, (Portekiz Kralı), 99, 120.
JOAO II, (Portekiz Kralı), 49, 99, 127, 129, 131, 133, 135, 151, 175, 212, 213, 215, 217, 221.
JOSQUIN DES PRÉS, 104, 106.
JUANA (Aragon prensesi), 220, 273, 275.
JUAN I, (Kastilya Kralı), 45.
JEAN II, (Aragon Kralı), 93, 99.
JUBIÉ (Renaud), 176.
JULIUS II (papa), 34, 181, 269, 275.

K

KANT (Emmanuel), 279.
KASTİLYALI VII ALFONSO, 43.
KEMPEN (Thomas de), 35.
KEPLER 282.
KIRCHBERG-WEISSENHORN (kontları), Bkz. FUGGER.
KRÄMER (Heinrich), 26.
KRYESER (Konrad), 63.
KUROS.

L

LA BOÉTIE (Étienne de), 256.
LADISLAS VI JAGELLON 101.
LANCASTER (hanedanı), 100.
LANGUET (Hubert), 278.
LAÑEZ (Diego de), 265.
LA NOUE (François de), 278.
LA PALICE (senyörü), 97.
LASCARIS (IOANNES), 152.
LAS CASAS (Bartolomeo de), 139, 192, 216, 237, 238, 239.
LASSELINE (kont Jehanne), 254.
LA TREMOILLE (mareşali), 24.
LEFÈVRE D'ÉTAPLES (Jacques), 35, 57.
LEIFR ŞANSLI, 112.
LEÓN (Moïse de), 44.
LEONICERO (Nicollo), 254.
LEPAGE (Jeanne), 255.
LEVANTO (Giulliano da), 116.
LÉVI-STRAUSS (Claude), 239.
LEVET (Pierre), 24.
LEZZE (Michel Da), 247.
LHÔPITAL (Michel de), 278.
LICHTENBERGER (Johannes), 29, 140, 201, 270.
LIPPI (Flippino), 34.
LOEW (haham), 282.
LOMBARD (Maurice), 113.
LORQUI (Josué), 45, 47.
LOUIS IX, 43, 116.
LOUIS XI, 21, 63, 88, 93, 94, 95, 96, 106, 275.
LOUIS XII (François d'Orléans, sonra), 257, 275.
LOUIS XIV, 272, 283.
LOUIS D'ORLÉANS, 96, 97, 272.
LOUISE DE SAVOIE, 97.
LOYOLA (Ignazio de), 265, 270.
LUCERO, 265.
LUD (Gauthier), 231.
LUDOVICO MAGREPLİ (Ludovico-Maria SFORZA, denilir), 34, 92, 104, 139, 140, 152, 153, 164, 168, 190, 192, 252, 273, 275.
LUFFT (Hans),270.
LUGO (Juan de), 165.
LUNA (Pedro de). Bkz. BENEDICTUS XIII.
LUPPES (Antoine de), 266.
LUTHER (Martin), 12, 141, 202, 232, 269, 270.

M

MACHIAVELLI (Niccolo), 89, 90, 141, 207, 286.

MADAWG AB OWAIN GWYNED, 113.
MADARIAGA (Salvador de), 124.
MADISON (James), 283.
MAGALHÃES (Fernão de). 227, 228.
MAILLIARD (Jehan), 200, 201.
MAÏMONIDES, 43, 267.
MALATESTA (prensleri).
MALFANTE (Antonio), 122.
MALOCELLO (Lanzaroto), 116.
MANCO, 237.
MENDEVILLE (Jean de), 118, 127.
MANSA MUSA, 73.
MANTEGNA (Andrea), 22, 141.
MANUCE (Aldo), 52.
MANUEL I (Portekiz Kralı), 221, 262.
MARCHENA (Antonio de), 132.
MARCHIONNI (Bartolomeo), 224.
MARCIO (Galeotto).
MARGARITE (Pedro), 219.
MARGUERITE AVUSTURYALI, 91, 99.
MARGUERITE DE NAVARRE, 256.
MARIA ENRIQUEZ D'ARAGON, 272.
MARIE DE BOURGOGNE, 96, 98, 152.
MARIE-CHRISTINE (İspanya Prensesi), 285.
MARIGNOLİ (Giovanni da), 117.
MAROT (Clément), 24.
MAROT (Jean), 24.
MARTELLUS (Henricus), 135.
MARTIN V (papa), 30, 31.
MARTINS (Fernão), 127.
MARTINEZ (Ferrando), 45.
MARX (Karl)., 266.
MASACCIO, 140.
MASI (Bartolomeo), 162.
MATTEO (Francesco), 155.
MAURO (Fra), 125.
MAUSS (Marcel), 239.
MAXİMİLİEN I (Avusturya Arşüdükü), 67, 78, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 106, 140, 141, 152, 154, 171, 186, 197, 201, 220, 269, 272, 273, 274, 275.
MECKLEMBOURG (prensleri), 179.
MEDICILER AİLESİ, 22, 34, 62, 66, 78, 104, 125, 141, 179, 202, 223, 251.
MÉDICIS (Catherine de), 192.
MEDICI (Cosimo de), 54, 55, 56, 257.
MEDICI (Gian de), 188, 190, 269.
MEDICI (Guillano de), 34.
MEDICI (Lorenzo I, Muhteşem denilir), 11, 56, 86, 91, 93, 103, 105, 106, 139, 141, 147, 149, 152, 155, 156, 162, 163, 192, 229, 256, 281.
MEDICI (Lorenzo II de), 192.
MEDICI (Pietro de), 91, 155, 157, 162, 163, 192, 229, 273.
MÉEN (aziz), 200.
MEHMET II, 85, 86, 87.
MENDÈS (Joao) 263.
MENDOZA (Antonio de), 237.
MENDOZA (kardinal), 132, 145.
MENIR (Joseph ben), 45.
MERCATOR, 231.
MERDWYN, 113.
MESSINE (Antonello de), 105.
MICHALENGELO BUONARROTİ, 105, 141, 257.
MIDDLEBURG (Paul de), 11, 29, 140, 141, 201, 270.
MING (hanedanı), 79.
MOCTEZUMA II, 236.
MOERBEKE (Job Huerter de), 132.
MOLINET (Jean), 208.
MOLKO (Salomon), 263.
MOLYARTE (Miguel), 131.
MONIZ (Gil), 122, 128.
MONTAIGNE (Michel de), 266, 268, 282.

MONTE CORVINO (Giovanni da), 117.
MONTESINOS (Antonio de).
MONTEFERRANT (markisi), 169.
MONTPENSIER (Gilbert de), 274.
MORUS (Thomas), 230, 264, 270, 278.
MORO (Cristoforo).
MORRISSON, 286.
MORTIMER (Francis), 284, 285.
MUHAMMED EL-AHMAR, 37, 38.
MÜNZER (Hieronymus), 218.

N

NABUKODONOSOR, 41, 166.
NASSAU (Adolphe de), 51.
NASSI (Joseph), 266.
NAVAGEJO (Andrea), 144.
NAKSOS (dükü) Bkz. Joao MENDÈS.
NEBRIJA (Antonio de), 11, 53, 141, 153, 232, 286, 289.
NICOLAUS IV (papa), 117.
NICOLAUS V (papa), 32, 47, 85, 101.
NICOLAS CALABRIALI, 95.
NIEBLA (kontu), 119.
NIÑO (Juan), 170.
NITHARD, 88.
NOLI (Antonio, Bartolomeo ve Raffaelo), 63, 122.
NUÑEZ (Pedro), 267, 282.
NUÑEZ (Violante), 131.

O

OCKEGHEM (Johannes), 106.
OJEDA (Alonso de), 223.
OKKAMLI WILLIAM, 47.
ORESME (Nicolas), 63.
OROBIO DE CASTRO (Baltasar), 267.
ORSINI (ailesi), 32, 93.
OVIDIUS, 57.

Ö

ÖGEDEY, 115.

P

PACHACUTEC, 83.
PACHEO (ailesi), 62.
PACIOLI (Lucia), 59, 192.
PAÏVA (Alfonso de), 134.
PELÉOLOGOS (Konstantinos), 85.
PAULUS II (papa), 21, 33.
PAULUS III (papa), 257.
PAZZI (ailesi), 86, 191.
PEDRO I, (Portekiz Kralı), 99.
PEDRO GADAR (Kastilya Kralı, 45.
PEIRA (Francisco), 47.
PENN (William), 279.
PEREIRA (Duarte Pacheco), 223, 224, 226.
PERESTRELO (Bartolomeo), 128.
PERESTRELO (Felipo), 128.
PÉREZ (Juan), 131, 148, 149, 169.
PEREZ CORONEL (Fernando), Bkz. Abraham SEÑOR.
PÉRUGINI (il), 34.
PERUZZI (ailesi), 66.
PERZA (Apolonnius de), 119.
PESSANHA (Manuel), 117, 128.
PETRARCA, 24, 54.
PEYRÈRE (Isaac de), 267.
PHILIPPE II AUGUSTE, 43.
PHILIPPE IV YAKIŞIKLI, 44.
PHILIPPE YAKIŞIKLI, 86, 96, 152, 272, 273, 275, 276.
PHILIPPE İYİ, 94.
PHILIPPE YAVUZ, 94.
PIAN CARPINO (Giovanni da), 116.

PICCOLOMINI (Enea Silvio), Bkz. PIUS II.
PICO DE LA MIRANDOLA (Giovanni), 54, 56, 140, 161, 162, 286.
PIUS II (papa), 32, 38, 85, 101, 130.
PIERO DELLA FRANCESCA, 11, 59, 105, 108, 197, 256.
PIEVORANTI, 22.
PIGELLI (ailesi), 66.
PINELLO (Francisco), 165.
PINZÓN (Juan Martin), 180, 186.
PINZÓN (Martin Alonzo), 148, 149, 180, 186, 188, 193, 194, 196, 200, 213, 166, 169.
PINZÓN (Vicente Yañez), 180, 186.
PIZARRO, 227, 234, 237, 242, 244, 276.
PLATON, 54, 55, 56.
PLAUTUS, 258.
PLINUS GENÇ, 119.
POLITIANUS (Angelo Poliziano, denilir), 24, 54, 56, 107, 163.
POLLAIOLO (Antonio Benci, denilir), 105, 108.
POLO (Maffeo), 72.
POLO (Marco), 72, 81, 127, 130, 174, 198, 207, 228.
POLO (Nicolo), 72.
POLO (Nicolo), 72.
PORTINARI (ailesi), 66, 104.
POT (Philippe), 97, 278, 288.
PRADO (Juan de), 267.
PRINCE (Thomas), 173.
PTOLEMIAIOS, 120, 127, 231.
PULCI (Luigi), 54.
PULGAR (Hernando del), 100.
PYTHEAS, 110.

Q

QUINTERO (Cristóbal), 170.
QUINTINILLA (Alonzo de), 132.

R

RADEWIN, 35.
RAGON (Jean), 255.
RAHİP JEAN, 114, 115, 123, 208.
RAPHAEL, 105, 141.
RAVACHOL, 284.
RAVENNALI PIETRO, 53.
RAYMOND (ETİENNE), 117.
RECCORED, 41.
REGIOMONTANUS (Johannes Muller, denilir), 58, 129, 174.
RENÉ D'ANJOU, 93, 95, 126.
RENÉ II DE LORRAINE, 231.
RESENDE (Garcia de)- 208.
RIBEROL, Bkz. RIPAROLIO.
RICHARD OF YORK, 100, 186.
RICHARD III (İngiltere Kralı), 100.
RINGMANN (Mathias), 231.
RIPAROLIO, 165.
ROBERTET (Florimond), 278.
RODRIGUEZ (Sebastián)- 148, 149.
ROMPIANI (Antonio), 60.
RONSARD (Pierre de, 220.
ROSETTI (Biaggo), 288.
ROUGET DE L'ISLE, 283.
ROVERE (ailesi), 34, 177, 273.
ROVERE (Francesco della). Bkz. SİXTUS IV.
ROVERE Guiliano della), Bkz. JULIUS II.
RUBROUCKLU WILLEM, 72, 116.
RUCCELAI (Gian), 258.
RUDOLPH VON HABSBOURG, 282.
RUYSBROECK (Jan), 35.

S

SAHAGUN, 139, 239.
SAINT-PIERRE (başrahibi), 279.
SANCHEZ (gemici), 196.
SANCHEZ (Gabriel), 49.
SANCHEZ (Juan), 45.

SANCHEZ RAMIREZ, 36.
SANÇO VII (Kastilya Kralı), 43.
SANTA FÉ (Jérôme de), 45.
SANTANGEL (Luis de), 49, 149, 150, 156, 161, 165, 167, 226, 265.
SANTAREM (João de), 125, 154.
SANZIO, 141.
SARAKOLLO MUHAMMED TURE, 190.
SARTRE (Jean-Paul), 228.
SASSETTI (Francesco), 104.
SAVONAROLA, 33, 92, 157, 162, 202, 269, 273, 275, 281.
SCHEDEL (Hartmann), 215.
SEVİ (Sabatay), 263.
SCHELO (Isaac), 48.
SCHÖFFER, 51.
SCHÖNER (Johannes), 232.
SCHONGAUER, 141.
SEFNI (Karl), 112.
SELIM II, 263, 276.
SEÑOR (Abraham), 49, 156, 166, 173, 194, 266.
SEPULVEDA (Kordoba katedral kurulu üyesi), 238.
SERLIO (Sebastiano), 258.
SERNIGI (Girolamo), 224.
SERRES (Michel), 281.
SERVIN (Louis), 278.
SÉVERAC (Jordan de), 88.
SFORZA (ailesi), 22, 64, 106, 140, 273, 277.
SFORZA (Asciano), 34, 190.
SFORZA (Elisabeth), 169.
SFORZA (Francecso Maria), 92.
SFORZA (Galeazzo-Maria), 92.
SFORZA (Gian-Galeazzo), 92.
SFORZA (Giovanni), 272.
SFORZA (Ludovico). Bkz. LUDOVICO MAGREPLİ
SHESHET (Itzhak ben), 45.
SIGISMUND I, 277.
SIGMUND TİROLLU, 67, 106.
SİLİCEO (Juan Martinez), 265.
SINGH (Rancit), 283.
SISSEBUT, 41.
SIXTUS IV (papa), 32, 33, 47, 48, 181.
SOLORIO (Andrea), 257.
SPINOLA (ailesi), 76, 126.
SPINOLA (Nicolo), 116.
SPINOZA (Baruch), 56, 266, 267, 268.
SPENGER (Jacob), 26.
STANDICK (Jan), 35.
STANDONCK, 256.
STROZZI (Paolo), 119.
SULLY, 279.
SYLVESTRUS II (papa), 32.

T

TALAVERA (Hernando de), 49, 133, 135, 147, 148, 149, 155, 157, 233, 265.
TELLES (Fernão), 127, 133.
TENDILLA (kontu), 145, 157.
TERENTIUS, 57, 258.
THOMAS BECKET (aziz), 30.
TIZOC, 83.
TİMURLENG, 72.
TORELLA (Gaspar).
TORQUEMADA (Tomás de), 48, 263, 264, 153, 156.
TORREZ (Antonio de), 216.
TORRUTIEL (Abraham ben Salomon de), 186.
TOSCANELLI (Paolo del Pozzo), 127, 129, 132, 191.
TOUR D'AUVERGNE (Madeleine de la), 192.
TOV DE JOIGNY (Yom), 42.
TRASTAMAR (ailesi), 99.
TRASTAMARE (Henri de), 45.
TREVISAN (Ludovico), 33.
TRIANA (Rodrigo de), 196.
TRISSINO (Gian Giorgio Trissino, denilir il), 258.
TRISTAO (Nuno), 122.

TRITEMIO (Giovanni), 140.
TUDOR (hanedanı), 199.
TULAYTULLI, 186.

U

ULMO (Fernão d'), 133.
URBANUS (papa), 36, 42.
USODIMARE (Antoniotto), 123, 124.

V

VALDEMAN (hanedanı), 101.
VALLA (Lorenzo), 31.
VALTURIO, 65.
VAN DER GOES (Hugo), 104.
VAN EYCK (Jan), 53, 104.
VARY (Guillaume de), 67.
VASARI (Giovanni da), 65.
VERGILIUS, 57.
VERNIA (Nicoletto), 56.
VEROLI (Sulpicio da), 107.
VERRAZANO (Andrea da), 240.
VESALE, 253.
VESC (Etienne de), 164, 168.
VESCONTE (Pietro), 118.
VESPUCCI (Amerigo), 104, 141, 207, 220, 224, 226, 229, 230, 231, 251, 270, 278, 281, 289.
VESPUCCI (Simonetta), 104.
VILLA DEI (Alexandre de), 52, 140.
VILLALOBOS, 232.
VILLE (Antoine de), 176.
VILLENA (markisi), 62.
VILLON (François), 24.
VINCI (Leonardo da) 21, 60, 64, 87, 104, 105, 108, 140, 154, 192, 251, 253, 257, 273, 289.
VISCONTI (ailesi), 92, 168.
VIRTUVIUS, 107.
VIVALDI (kardeşler), 116, 124.
VIVÉS (JuanLuis), 253.
VIZINHO (Joseph), 131.

W

WALDSEEMÜLLER (Martin), 231.
VARBECK (Perkin), 186.
VARBURG (Aby), 107.
WINTHROP (John), 240.
WITT (Jan de), 268.

Y

YEHIEL (haham), 43.
YORK (hanedanı), 100.
YOVEL (Yoshua), 266.
YUAN (hanedanı), 79.
YUNG LO, 80.
YUPANQUI (Tupac), 83.

Z

ZACUTO (Abraham), 49, 131.
ZAFRA (Fernando de), 40, 143.
ZAGAL, 39.
ZETKIN (Clara), 284.
ZOLA (Émile), 284.

JACQUES ATTALI

1492

Doğu ve Batı iki farklı uygarlık küresi olarak gelişmeye başlamışlardır. Doğu "Doğu" olarak kalmayı sürdürürken, farklılaşan unsur Batı olmuştur. Batı alemi siyasetin ve ekonominin en son sınırına kadar atomize olduğu bin yıllık dönem boyunca, Doğu'dan ithal ettiği veya Doğu'nun kendine din ve siyaset yoluyla dayattığı kavramların hemen tamamından boşanacak, kendi kavramlarını ve doktrinini oluşturacaktır. Batı, kendi içindeki "Doğu"yu kovarken, bir yandan da yeni fetih ve keşiflerle Akdenizli kimliğinden kopmaktadır.

İşte bu anın, bu kavşağın tarihi 1492'dir. 1492, çok uzun bir oluşum ve mayalanma sürecinin dayattığı kökten değişimlerin artık önlenemez bir biçimde belirlendikleri yoğunlaşma noktalarından biridir. Attali, bu olağanüstü yılı, ayrıntıları ile ele alarak, mükemmel bir tarih kitabını daha okuruna sunuyor.

ISBN 975-533-256-1
9 789755 332567